

VAKIFLAR UMUM MÜDÜRLÜĞÜ NEŞRİYATI

VAKIFLAR DERGİSİ

Metinden hariç 370 Resim, 37 Plân, 13 Tablo ve 1 tane
büyük kıt'ada renkli Tablo'yu hâvidir.

SAYI : **II**

TIPKI BASIM

PYS VAKIF SİSTEM MATBAASI - ANKARA - 2006

ANKARA — 1942

**Osmanlı İmparatorluğunda
Bir İskân ve kolonizasyon metodu olarak**

Vakıflar ve temlikler

I

**İstila devirlerinin Kolonizatör Türk dervişleri
ve
zâviyeler**

Prof. ÖMER LÜTFİ BARKAN

Selçuk - Bizans hududlarında yaşayan bir uç beyliğinin, diğer emsalinin mazhar olmadığı bir tâlihle, pek kısa bir zaman içinde tarihin seyrini asırlarca değiştirecek kuvvetli bir İmparatorluk haline girivermesi hâdisesi, son zamanlara kadar bir çok malûmları noksan bir muadele şeklinde vazedildiği ve yahut Türk ırkının tarihi varlığı hakkında mevcut ve an'ane halinde müesses dar ve kısır noktai nazarlara esir kaldığı için, içinden çıkılmaz bir mesele teşkil etmekte idi.

Filhakika, koskoca bir İmparatorluğun kuruluşu nev'inden muazzam bir hâdise, bizde uzun zaman, sadece Padişahların dirâyet ve şecaati veya Allahın bu saltanatın kurucularına karşı gösterdiği lütuf ve inayet ile izah edilmek istenilmiştir. İlk Osmanlı menbalarında kaydedilmiş görülen Sultan Osmanın rüyası, mucize nevinden vukua gelen bu hâdisenin izahını ancak ilâhî takdir ile yapmak mümkün olduğuna inanışın bir ifadesidir.

Bu işin izah edilmesi matlup bir mesele teşkil ettiğinin farkına varan daha yeni ve *ecnebi tarihçiler* ise; Türkler hakkında tetkik edilmeden kabul edilmiş batıl itikatları kafalarına koymuş olmalarından ve meseleyi muhtelif cephelerden ve daha geniş kadrolar içinde mütalea etmeğe hazırlıkları ve ellerinde mevcut malzeme kâfi gelmediğinden, içinden çıkılmaz faraziyelerle *tarihî hakikati tahrif* etmeğe mecbur kalmışlardır. Meselâ, henüz son zamanlarda bu meseleyi tetkik etmiş bulunan Gibbons gibi müelliflere göre; Osmanlılarla Asya insan kaynakları arasındaki muvasala-

nın rakib civar beylikler tarafından kesilmiş olması lâzımgeldiğinden, bu devletin kurulması için lüzumlu unsurlar ancak yerli Rumlar arasından tedarik edilebilirdi. Bu görüş tarzına nazaran yeni İslâm olmuş Türklerle İslâmlaşan Rumlardan hasıl olan *Osmanlı milleti* faraziyesi, hütün müşkülleri hal ile lâzımgelen izahın anahtarını vermiş oluyordu. Bu suretle Türkler, ancak bu sayede yeni ve büyük bir devleti kurmak için lâzımgelen idarecileri, İmparatorluk harblerinde kan dökecek askeri bulmuş ve Osmanlı İmparatorluğunu Osmanlılaşmış Rumlar ve Bizansda gördükleri teşkilât ile kurmuş oluyorlardı [1].

Aşikârdır ki, ilmi olmak ve izah etmek iddiasında bulunmalarına rağmen, esaslı tetkiklere istinat ettirilmiyerek ortaya atılan bu nevi faraziyeler, *sadece göçebe olduğu zannedilen Anadolu Türklerinin yalnız başına bir İmparatorluk kurmadıklarına ve kuramıyacaklarına âit olan batıl, fakat düne kadar umumî bir itikada istinad etmekte ve herhangi bir tenkide dayanıyacak kadar esassız bulunmaktadırlar.*

—

Osmanlı İmparatorluğunun menş'eleri ve kuruluşu meselesine dair yapılan tetkiklerin şimdiye kadar saplanıp kaldığı bu dar ve an'anevî telâkkilerin mânasızlığını, son za-

[1] Gibbons'un Türkçeye Prof. Ragb Hüslüsi Özdem tarafından *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu* (Türkiyat Enstitüsü neşriyatından) namı altında çevrilmiş olan kitabının bazı fasıllarının ismini gözden geçirmek bu hususta kâfi bir fikir verecek mahiyettedir: *Birinci mebnas: Osman, tarihte yeni bir ırk zuhur ediyor (s. 1-38). İkinci mebnas: Osman, yeni bir millet teşekkül ediyor ve garb âlemiyle temasa geliyor (s. 39-91).*

manlarda neşrettiği etüdlerinde [2] *Prof. Fuad Köprülü*, ilim âlemine göstermiştir. Üstâdın Orta Zaman Türk Tarihinin bu çok mühim olduğu kadar çok değerli da olan meselesini büsbütün yeni bir şekilde vazetmiş olmak itibarile, ilme ve ihtisasa feyizli çalışma yolları açan etüdlерinin bazı ana fikirlerini burada hatırlatmağı münasip görmekteyiz. Çünkü ancak bu sayededir ki, makalemizin mevzuunu teşkil eden meseleyi ne münasebetle ve hangi görüş tarzının tesiri altında tetkik etmiş olduğumuz daha iyi anlatabileceğimizi zannediyoruz. Filhakika, etüdünüzün esaslarından birçokları. *Prof. Fuad Köprülü*'nün kitaplarında daha evvel vaz ve işaret ettiği mühim meselelerden bir kaçının daha muayyen ve mahdud kadrolar içinde ve elde mevcut arşiv malzemesiyle işlenmesi suretile bir kıymet ve mâna kazanabilmişlerdir.

Şu halde *Prof. Fuad Köprülü*'nün kuruluş meselesini vazediş şekli nedir, ve ne için bir çok hâdisatın anlaşılması ve izah edilmesi için kendimizi vazetmemiz zarurî olan noktaî nazarı temsil etmektedir?

Her şeyden evvel, müellifin ortalığı mevcut hazır fikirlerden temizlemek için kullandığı sıkı ilmi tenkid usulünü tebârüz ettirmek münasib olur. Böyle bir tenkid karşısında ilk Osmanlı menbalarının izah tarzı kadar, düne kadar yabancı âlimlerin saplanıp kaldıkları noktaî nazarlar da kıymetini tamamen kaybetmekte ve zamanımızın ilmi tarih usullerine göre gerî ve kör körüne an'aneci gözük-mektedirler. Şöyle ki:

İlk Osmanlı menbalarının, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunu izah ederken Osmanlı Padişahlarının mensub olduğu soyun nereden ve ne zaman geldiğine, dinine, uç beyliklerinde buldukları zamanki sosyal hacımlarına, göçebe, köylü veya şehirli oluşlarına, hıristiyanlar ve diğer Türk beylikleri

[2] *Les Origines de l'Empire Ottoman* (Paris 935) nâmındaki eser, Profesörün Sorbon Üniversitesinde «Türk etüdleri merkezi» nde verdiği konferansların bir araya getirilmesi suretile vücade gelmiştir.

Aynı müellifin 1933 senesi Varşovada toplanmış olan beynelmîlî tarihî ilimler kongresinde yaptığı bir komünikasyonun mevzu'unu teşkil eden «Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri hakkında bazı mülahazalar» isimindeki etüdü de *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*'nın birinci cildinde neşredilmiş bulunmaktadır. (sf. 165-313). Bu meseleye dair, yine aynı müellifin, *Hayat Mecmuası* (Sayı 11 ve 12, 1924) nda çıkan tenkidî makalelerine bakınız

ile olan münasebetlerine âit verdiği malûmat eksiktir ve baştan aşağı yeniden tetkike muhtaçtır. Bundan başka, meselenin anlaşılması için bilinmesi şart olduğu halde, Osmanlı İmparatorluğunun teşekkül edeceği sıralarda Anadolunun içinde bulunduğu siyasi ve sosyal vaziyet de, şimdiye kadar, ilmi bir şekilde tetkik edilmiş değildir. Bu sebeble, Osmanlı menbalarında olduğu kadar, Garblı tarihçilerin eserlerinde de Osmanlı tarihi bir göç hikâyesile başlar: Dört yüz çadır halkından «cihangirâne bir devlet» kuran âşiretin Bizans hududlarında yerleştiği yer, Bahri Muhit ortasında yalnız başına bir ada gibi, Türk ve İslâm dünyasından uzaktır. Bu itibarla, sürülerine otlak aramak üzere buralara kadar gelmiş olan bu göçebelilerin bir müddet sonra muntazam bir ordu teşkil ettikleri, bir İmparatorluk kuracak kadar çoğaldıkları görülünce hayrete düşürmektedir. Halbuki, *Prof. Fuad Köprülü*'nün yapmak istediği şekilde, hâdisata biraz daha geriden ve ilmi bir gözle bakmak sayesinde bu nevi hayretlere mahal bulunmadığı ve her şeyin izahı mümkün bir şekilde cereyan ettiği anlaşılmaktadır:

Osmanlı tarihi, bütün diğer tarihler gibi, bir hanedanın destanını yapmak isteyen tarihçilerin kaydettikleri şekilde münferit ve müstakil bir seri vekayiden ibaret değildir. Her hâdisе kendisini hazırlayan bir sürül sosyal, ekonomik ve dinî şartlarla işlenmiş ve haricî tesirlerle dünya yüzünün değişmesi nev'inden bir oluşla yavaş yavaş tabii olarak hazırlanmıştır. Bu bakımdan siyasi şahsiyetler ve vekayi arkasında onları hazırlayan içtimâî sebepleri aramak lâzımdır.

Böyle ilmi ve derin sebeplerle Anadolu tarihi tetkik edilecek olursa, Osmanlı tarihi XIII ncü asırda Anadoluda cereyan eden sosyal ve siyasi büyük tahavvüllerin bir temâdisi gibi gözükecek ve bu sayede bir çok meseleleri anlaşılmağa daha yakın bir şekilde vazetmek imkânı bulunacaktır. Esasen, her şeyden evvel hatırdâ tutmak lâzımgelir ki, daha Selçukiler zamanındaki Anadolu fütuhâtı da, garbe doğru devam eden büyük Türk muhacereti için, sistematik bir iskân ve kolonizasyon işi olmuştur.

Nitekim *Prof. Fuad Köprülü* tarihî vesikalarda, XII nci ve XIII ncü asırlara doğru yapılan büyük çapta iskân işlerine ait mev

cut kayıtları tetkik ve toponymie tetkikiyle tamamlamak suretiyle, Selçukîlerin iskân siyasetlerinin bazı esaslarını tespti etmek imkânı bulunduğunu kaydetmektedir. Anadoluda muhtelif tarihlerde vukua geldiği muhakkak olan mühim hacımlardaki nüfus hareketlerinden başka, vekayii ilmi bir şekilde anlaşılması için aynı surette ehemmiyetli olan, Anadoludaki nüfusun göçebe, köylü ve şehirli nisbetleriyle; orta Asya, Mısır, Suriye ve Rusya arasındaki büyük muhaceret ve ticaret yolları üzerinde kurulmuş olan Selçuk devletinin ekonomik ve kültürel terakileri gibi mühim meseleleri de gözden geçirmek lüzumuna kani olan Profesör, ayrıca *Mogol istilâsile Anadoluda hâdis olan yeni vaziyet* üzerinde bilhassa durmak lâzımgeldiğini tebarüz ettirmiştir [3].

Filhakika, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu meselesinde bu mütekaddim hâdiselerin büyük rolü olduğunda kimsenin tereddüdüne meydan vermeyecek kadar bu hususlar âşikâr gözüküyor:

Türk orta zamanının edebî, sosyal ve bilhassa dinî tarihi üzerinde uzun senelerdenberi giriştiği çok verimli ve orijinal mesainin verdiği bir salâhiyetle Prof. Fuad Köprülü'nün kitabında bu asırlarda Anadoluda husule gelen dinî cereyanların ve müslüman mistik tarikatlerinin teşekkülünde Orta Asyadan gelen akınların ve Türk Mogol şamanizminin tesirlerinin oynadığı rolü hatırlatması, kayda şayan olduğu gibi; Mogolların öncüsü olarak gelen göçebe Türkmenlerle Anadolu nüfusunun işbaa geldiği bir sırada, İmparatorluğun sosyal ve hukukî kadroları içinde sıkışan bu göçebe unsurların ne büyük bir kuvvet teşkil ettiklerini ve ne geniş bir teşkilât içinde birbirine bağlı bulduklarını Babâ-î isya n'ında Selçuk devletini pek fena bir halde sarsmış olmaları göstermiş olduklarını tesbit etmesi de hizim bu makaleyi yazarken daima göz önünde bulundurduğumuz fikirlerden birini teşkil etmektedir [4].

Filhakika, 1242 de Erzurumu alan Mogollar, Sivas ve Kayseriyi yağma ettikten sonra çekildilerse de, Selçuk devleti onların tabiiyetine girdi ve bu istilâdan sonra, Mogol

İmparatorluğunun diğer aksamile teessüs eden münasebet dolayısıyla, yeni bir takım göçlere yol açıldı. Bu suretle Anadolu muhtelif devirlerde kadımları, çocukları ve davarlarıyla beraber gelen Mogol işgal ve tedib orduları, Mogol valilerin maiyet askerleriyle doldu. Bu vaziyet karşısında, Garbe doğru akın o kadar tabii ve zarurî bir hâdis haline gelmiş bulunuyordu ki, Profesöre göre, eğer Anadoluda hastı olan bu kesafet, fütuhât sayesinde Garbe doğru boşaltılmamış olsaydı, içtimaî vücutta derin huzursuzluk doğurarak dahili karışıklıklara ve mevcut sosyal nizamın tahrib edilmesine sebep olabilirdi.

Diğer taraftan, Prof. Fuad Köprülü'ye göre, Gibbons'un iddiasının tamamen aksine olarak bu asırda Anadolu ve Osmanlıların yaşadıkları uç beylikleri ile diğer Türk ve müslüman dünyası sıkı bir münasebet halinde bulunmakta idi. Bu devirde putperest Mogollara karşı islâmlaşmakta devam eden Anadolu'da tahrikâtta bulunan Altın Ordu devleti ile, Suriye ve Mısır Memlûkleri, velhasıl İslâm ve Türk âleminin her tarafı. Anadolu ile sıkı bir münasebet halinde bulunmakta idi. Hudutların yalnız göçebe değil, Türk - İslâm dünyasının her tarafından gelmiş şehirlî unsurları ve o meyanda ulema, şeyh ve zanaat sahibi her türlü muhacir kâfîlelerini cezbetmiş olması, bu noktai nazarı teyid etmekte idi.

Demek oluyor ki, Osmanlı İmparatorluğu teessüs etmeğe başladığı zaman, bu kadar geniş hudutlar içinde kaynaşmakta olan bir âlemin dört bucağında tekevün eden dinî ve sosyal cereyanları, bilgi ve tecrübeye sahip insanları ve mânevî kuvvetleri kendi arkasında buldu.

İşte mevzuubalis cereyanları bulmak ve iş başında göstermek teşebbüsü, Prof. Fuad Köprülü'nün, Osmanlı İmparatorluğunun sür'atle kuruluşu mucizesini izah etmek için, ortaya attığı fikirlerin ve yaptığı ilmi yardımların en mühimlerinden birini teşkil etmektedir. Zira, ancak bu sayededir ki; Osmanlılaştırılmış Bizanslılar, devşirmeler, İslâmiyeti kabul etmiş eserler faraziyesine müracaat etmeğe lüzum kalmadan, Osmanlı

[3] Zikredilen eser, p. 38-41.

[4] Zikredilen eser, p. 39, 58-59, 118, 120.

İmparatorluğunun kurulması için lüzım gelen kan ve kol kuvvetini, akıllı ve siyaset adamını Osmanlıların, bilhassa ilk zamanlarda, nereden bulmuş olduklarını anlamak mümkün gözükmezdir. Filhakika, Osmanlı tarihinde, bilhassa İstanbul fethine kadar, kütleler halinde İslâmlaşma ve devletin kozmopolitleşmesi mevzu bahis değildir. Bilâkis, Osmanlı idare teşkilâtı Selçukî ve İlhanîlerin devlet ve idare an'anelerine göre tesis edilmiş ve devlet işlerinde bîdayette daha fazla Selçuk idarî teşkilâtına mensub yüksek Türk aristokrasisi ve memurları kullanılmıştır. Bu Türk idare adamları devşirme unsurlar lehine ancak XV nci asırdan sonra azalmağa başlamıştır. Esasen *Fuad Köprülü*'ye göre, muhtelif unsurlardan teşekkül eden her büyük İmparatorluk için sarayın bir müddet sonra atsızlar ve soysuzlardan mürekkep bir *Kapu Kulu* yaratması ve kozmopolitleşmesi mukadder bir hâdisedir. Abbasîler ve Bizanslılar için tabii addedilen bu hal, Osmanlı İmparatorluğunda neye Türklerin kabiliyetsizliğine veriliyor? Bizansta bir çok İmparatorların yabancı unsurların yetişmiş olması, Bizans Rumlarının idare kabiliyetini haiz olmadığını mı isbat eder? [5].

Türklerin, Osmanlı İmparatorluğunu kurmak için kendilerine lüzım gelen kuvvetleri nereden bulduklarını göstermek itibarile, *Fuad Köprülü*'nün o asırlarda Türk Anadolu'daki dinî ve sosyal hareketlere âit verdiği malûmat'ta, yukarıda söylediğimiz gibi, çok kıymetlidir ve bu husustaki esas fikir şu şekilde hulâsa edilebilir.

Osmanlı İmparatorluğunun kurulmakta olduğu zamanda Anadolu'daki uç beylikleri, medenî bir hayatın kaynağı olan Türk ve İslâm dünyasının her tarafından gelmiş her sınıftan ve meslekten adamlarla doludur: İran, Mısır ve Kırım medreselerinden çıkan hocalar, orta ve şarkî Anadolu'dan gelmiş Selçukî ve İlhamî bürokrasisine mensub şahsiyetler, muhtelif tarikatlerin mümessilleri İslâm Şövalye ve misyonerleri diyebileceğimiz der-

vişler. Bunlar arasında bilhassa, Aşık Paşazade tarihinde Gaziyânı Rum diğer tarihlerde Alpler (kahmaran, muharib mânasına) veya Alp Erenler namı altında zikredilen ve daha İslâmiyetten evvel bütün Türk dünyasında mevcut olan eski ve geniş bir teşkilâta mensub, Türk Şövalyeleri mevcuttu. Filhakika; Osman Gazinin arkadaşlarından bir çocuğun unvanı olan bu Alp tâbiri dikkate şayandır. Bunlardan şehirlerde yerleşmiş ve İslâm dünyasına mensub bazı dinî tarikatlerin tesiri altında kalmış olanların ise unvanı bilâhare «Gazi» ye tebdil edilmiş gözükmektedir. Yine aynı kitapta ismi geçen Ahîyânı Rum yani Anadolu Ahileri ile; Horasan Erenleri de denilen Abdalânu Rum yani «abdâl» ve «baba» ismini taşıyan ve bilhassa Türkmen kabileleri arasında telkinatta bulunan ve umumiyetle Osmanlı Paşahlarıyla bütün harplere iştirâk etmiş bulunan delişmen tabiatlı ve garib etvarlı [*] dervişler bulunmakta idi. Aşık Paşazade tarihinin Bacıyânı Rum yani Anadolu kadınları dediği ve haklarında tafsilâta mâlik olmadığımız teşkilât veya tarikatten sarfınazarla, diğerlerini ele alacak olursak, bunların her birinin Türk ve İslâm dünyasının her tarafında şubeleri olan ve bu günkü Komünist yahut farmason teşkilâtına benzeyen teşkilâtı bulunan tarikatler olduğunu görürüz. Kökleri bu suretle geniş Türk ve İslâm dünyasına yayılmış olan bu gibi teşkilât vasıtasile her tarafla temas halinde bulunan Osmanlıların ise, Osmanlılaşmış Rumların yardımına muhtaç olmadan daha evvelki emsali Türk İmparatorlukları gibi büyük bir İmparatorluk kurmak teşebbüsünde bu kuvvetlerden istifade etmiş ve kendilerine lüzım gelen her türlü unsurları bulmuş olduklarına şüphe yoktur.

Burada, yalnız bazı büyük şehirlerde ve burjuvalar muhitinde değil, uç beyliklerindeki köylerde de bilhassa şubeleri olan Ahi teşkilâtının Anadolu'daki faaliyetlerinin Osmanlı İmparatorluğunun kurulmasında büyük rol oynamış olduğunu kaydetmek icab

[5] İsmi geçen eser, p. 17.

[*] 11 numaralı nota bakınız.

eder [6]. Prof. Fuad Köprülü'ye göre; «Gazi» Osmanın kayın pederi şeyh Edebâli ile «ilâh arkadaşlarından bir çoğunun hattâ Orhan'ın kardeşi Alâeddin'in bu tarikate mensub bulunuşu, ilk piyade askerî üniformasının Ahi üniforması oluşu ve Yeniçeriler için Ahi başlığının kabul edilmiş olması, bu bakımdan son derecede mânidardır [7].

Bu mistik tarikat ve teşkilâtın ne büyük bir kuvvet temsil ettiğini, aralarına aldığı halk kütlesini muayyen sosyal nizamlar için nasıl harekete getirerek zamanlarının veka-yinde büyük roller oynamış olduklarını tarih esasen kaydetmektedir: Selçuk devletinin en kuvvetli bir zamanında Babâî'lerin Anadolu'daki bütün Türkmen aşiretlerini birden harekete getirmek suretile bu devleti fena halde sarsmış oldukları malûm bir hakikat-tir. Fütuhata başarmak için Osmanlı ordularına yalnız teşkilâtî ve imanlı muharib temin etmekle kalmayıp, bu misyoner dervişlerin dinî ve sosyal fikirler propagandasile de, halk küteleri arasında çok faal bir maya gibi faaliyete geçerek, o memleketlerin sosyal bünyesinde ve siyasî kuruluşunda büyük yenilikler yapmak için müsait kaynaşmayı yaratmakta, temsil ve fütühat işlerini kolaylaştırmakta âmil oldukları da muhakkaktır. Rum İlinin İslâmlaşmasında bu misyoner derviş grublarının oynadığı rol her halde büyüktür [8].

[6] Bu hususta Glese'nin tercümesi *Türkîyat Mecmuasının I inci cildinde (sf. 151-171)* nesredilen makalesi ile, bu makale hakkında Fuat Köprülü'nün *Hayat Mecmuası'nda* yazdıklarına (sayı 11 ve 12, 1922) bakınız. F. V. Hasluck'un Prof. Rağıp Hulusî tarafından *Behtârî tetteklere nâmı altında* tercüme edilen (1928) makalelerine de bakınız (sf. 83).

[7] Zikredilen eser, p. 109-111.

[8] Prof. Fuat Köprülü, Osmanlı heyeti içtimaiyesinin bünyesindeki hususiyetlerle o zamanlar mevcut sosyal fikir propagandalarının nâsarı dikkatli celbedecek mahiyette olduğunu göstermek için, Avrupada rönesansın öncülerinden biri gibi telâkki edilen fakat hayatının bir kısmını Türkler arasında ve Osmanlı sarayında geçirmiş olan Pleton isminde bir zatın memleketinde ortaya attığı sosyal reform fikirlerinin teşekkülünde İslâm âleminde o zamanlar mevcut dinî ve sosyal cereyanlardan ve Türk cemiyetinin sosyal bünyesini taklit arzusundan mülhem olub olmadığının tetkike değer bir mevzu olduğunu kaydediyor (p. 112).

Tarihçilerin daima kaydettiği üzere, Osmanlı idaresinin yabancıları cezbeden «adilâne» hareketinin mevcudiyetine de istinad ederek bu fikrin doğru olduğunu kabul edebiliriz.

Hattâ daha ileri giderek bazı delillere göre diyebiliriz ki, orta zaman hıristiyan hukukiyâtına karşı yeni bir sosyal nizam ve adâlet telâkkisi taşıyan ve esrarengiz bir din propagandası şekline bürünen misyoner Türk dervişlerinin telkinatı ordularla birlikde ve hattâ ordulardan evvel fütuhata çıkmış ve karşı tarafı daha evvel manen fethetmiş bulunmaktadır. Demek oluyor ki, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu işinde çalışan kuvvetler böyle tevettürü yüksek derin ve uzak menbalardan gelmekte ve hıristiyan ve islâm dünyaları gibi iki ayrı âlemin maddî ve mânevî bütün kuvvetleriyle karşılaşması şeklinde tarihi işlemektedir.

Prof. Fuad Köprülü'nün, tetkikimizin muhtelif fasıllarında mevzuubahs toprak mes'eleleri münasebetile [9] ve bazı yeni vesikaların yardımile işlemek fırsatını bulduğumuz ve etüdümüzün mânasının anlaşılması için zarurî bir methal telâkki ettiğimiz bazı esas fikirleri aşağı yukarı bunlardır. Bu fikirlerden hareketle, biz Osmanlı tarihinde İmparatorluğun teşekkülile beraber, içtimai bünyesinin kendisine mahsus hususî şeklini alması için yuğurulması hususunda iş başında çalışan demografik ve dinî âmilleri tesbit etmeğe çalışacağız. Kanaatımızca, yine aynı fikirlerin kuvvetle ortaya koyduğu gibi, Türk tarihinin bir muharebeler ve muahedelertarihi, bir hanedan destanı olmaktan kurtarılarak hakiki bir izahını yapmak ve anlaşılmasını temin etmek için bu mes'eleleri vaz' ile hemen işe başlamak lâzım gelmektedir. Bu sebeble, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu mes'alesini daha iyi izah edebilmemize yarıyacak olan böyle bir faraziye takviye edecek mahiyette gördüğümüz bazı vesikaları, çok hususî bir noktai nazardan yapmağı tecrübe

[9] Bu etüdümüz ve bunu takip edecek olanlar, «Osmanlı İmparatorluğunda, Kuruluş Devrinin Toprak Mes'eleleri» ismini taşıyacak olan eserimizin medhalî mahiyetindedir ve zaviyetlerle dervişlerden sadece toprak meselelerinin şu veya bu şekli alınmasında mühim bir âmil olmuş olan bir iskân ve kolonizasyon metodu münasebetiyle bahsetmektedir. Okuyucularımızdan makalemizi bu hususları göz önünde bulundurarak mütalâa etmelerini bilhassa rica ederiz.

ettiğimiz kısa izahlarla birlikte, okuyucularımıza arzedeceğiz.

Kolonizatör Türk dervişleri:

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu hâdisesini, Anadolu'dan gelen bir muhacereti akvâm; daha doğrusu Anadolu'da istikrarını bulamayan bir muhaceret akınının ve toprağa yerleşmek üzere olan bir nevi muhacir göçbelerin temsil ettiği kudretin kendisine yer bulmak için önüne geçen siyasi hudutları yıkıp takatinin yettiği bir yere, Tuna boylarına ve Arabistan çöllerinin içlerine kadar yayılması hâdisesi gibi tetkik ve mütalea etmek lâzımeleceğini yukarıda söylemiştik. İmparatorluğun teşekkülünden evvel Anadolu'da büyük bir izdiham halinde tekâsüf eden orta Asya göçlerinin ötedenberi bu istikametlerde yayılmağa namzet bir kudret temsil ettiklerini ve ilk Osmanlı Padişahlarının İmparatorluğun kurulması için lâzımgelen askeri ve bu İmparatorluğa bir Türk devleti damgasını vuran her nevi kuvveti bu büyük insan hazineleri içinden bulmuş olduklarını da görüyoruz.

Böyle bir İmparatorluğun kurulması hâdisesinin büyük mikyasta nüfus kitlelerinin yer değiştirmesi nev'inden demografik yahut, «méthanastasiques» hâdiselerle aynı zamanda vukua gelmiş olduğunu göstermek için; istilâlarla birlikte göçebe unsurların bu harekâtı temin edecek bir şekilde kolaylıkla ve muvaffakiyetle ileri sürülmüş olmalarını, muhtelif mintakaların imar ve iskânı için kullanılan sürgün usullerini ve topraklandırma ve toprağa yerleştirme siyasetinin bu hususta oynamış olduğu rolü de başka bir yerde izah edeceğiz [*]. Biz şimdilik burada bu nüfus hareketlerinin ve büyük çapta kolonizasyon işinin şayani dikkat tezahürlerinden birini gözden geçirelim:

Mevzuubahs etmek istediğimiz mes'ele; hâli ve tenha yerlerde, boş topraklar üzerinde bu Orta Asyalı muhacirler tarafından kurulan bir nevi Türk manastırları, (couvent ermitage) i olan zâviyelerle, yeni bir memlekete gelip yerleşen kolonizatör Türk dervişleridir. Dervişlerle tekkelerin son zamanlardaki soysuzlaşmış şekillerine âit taşıdığımız kanaatleri sarsacak mahiyette ve iddialı

olduğu kadar garib de gözükcek olan bu fikrimizi haklı gösterecek bazı vesikaları bu tetkikimizde zikredebilecek vaziyette olduğumuzu zannediyoruz. Meselenin bu suretle izah edilmesi matlub bir takım vâkıalar şeklinde hazırlanıp bahse mevzu edilmesi ise, bizim tetkikimizin yeniliklerinden biri olacaktır.

Filhakika, Prof. Fuad Köprülü'nün tetkiklerine istinâden [10] müslüman mistik tarikatlerinin teşekkülünde Türk - Mogol şamanzminin tesirleri olduğunu ve binnetice Orta Asyadan gelen akınlarla birlikte Anadolu'ya yeni bir takım dinî cereyanların sokulmuş olduğunu kaydedebiliriz. İşte bizim burada mevzuubahs etmek istediğimiz dervişler, kendileriyle beraber memleketlerinin örf ve âdetlerini, dinî âdâb ve erkânını da beraber getiren insanlardır ki bunların içinde Türk - İslâm memleketlerinden Anadolu'ya doğru mevcudiyetini kayıt ve işaret ettiğimiz muhaceret akınını sevk ve idare etmiş müteşbbis kafile reisleri, bu istilânın öncüsü olmuş kolonlar, gelip yerleştikleri yerlerde hanedan tesis etmiş soy ve mevki sahibi mühim şahsiyetler vardır. Bu dervişlerin nazarı dikkati celb eden din ve cihan telâkkileri, daha eski Türk memleketlerinden gelen muhacir kitlelerinin getirdiği din ve cihan telâkkilerinin aynı olduğu gibi, müridleri de ekseriya kendi aile ve soyları âzasıdır. Bu sebebledir ki bu unsurlar sayesinde Anadolu, ayrı bir teşkilât ve an'anelere sahip insan yığınlarıyla beraber, onların getirdiği dinî ve mistik cereyanların da kaynaşmasına bir sahne teşkil etmekte idi. Bu sıralarda karşımıza çıkan şayanı dikkat şahsiyetlerin haklarında bilâhare uydurulmuş menâkıbde umumiyetle kabul edildiği gibi derviş, tarikat müessisi ve kerâmet sahibi insanlar gibi tasvir edilmiş olmalarına rağmen; mâşerî psikolojinin malûm kanunlarına uyarak kendilerini ihata eden bu dinî hâlenin

[10] Prof. Fuad Köprülü, Influence du Chamanisme Turco - Mongol sur les ordres mystiques musulmans, Mémoires de l'Institut de Turcologie de l'université d'Istanbul, 1929.

[*] İktisat Fakülteleri Mecmuası'nın III üncü cildinden başlayarak «Osmanlı İmparatorluğunda, bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler» başlığı altında neşredilecek olan yazılar.

bakiki mânasını keşfetmek güç değildir. Onlar yeni bir dünyaya, yani diğer bir Amerikaya gelip yerleşen halk yığınları için, iktimai ve siyasi büyük bir rol oynamış büyük kahramanlar, bu hengâmeli devirde halkın içinden yetişmiş mümessil şahsiyetlerdir ve bu itibarla onları son zamanın dilenci dervişlerinden dikkatle ayırmak lâzımgelir [11]. Bittabi biz burada ne Anadolu din tarihinden ne de muhtelif tarikatlerin birbirine benzeyen ve benzemiyen taraflarından bahsetmek niyetinde değiliz. Dervişlerle ve zâviyelerle alâkamız, onların Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu meselesinin anlaşılması için üzerinde ısrarla durduğumuz bu garbe doğru akın işinde bize birer mümessil ve öncü gibi gözükmelerinden ileri gelmektedir [9]. Bir çok köylere ismini veren, elinin emeği ve alınının terile dağ başlarında yer açıp yerleşen, bağ ve bahçe yetiştiren dervişler; ve daima garbe doğru Türk akını ile beraber ilerliyen benzerlerini doğuran zâviyeler ve bu zâviyelerin harbe giden, siyasi nüfuzlarını Padişahların hizmetinde kullanan, zâviyelerinde Padişahları kabul eden ve onlara nasihat veren şeyhler, bizim alâkamızı celb etmek için bir çok vasıfları haizdirler. Hele onların daha fazla yarı göçebe Türkmenler arasında telkinatta bulun-

[11] Bizim burada tedkik ettiğimiz dervişlerle XVI ncı asır eski Osmanlı şâirlerinin tasvir ettiği şekilde, çıplak gezen, esrar yiyen, kaşlarını, saç ve sakallarını tıraş eden, vücudlerinde yanık yerleri ve dövme Zülfişkar resimleri ve ellerinde musiki âletlerle dolaşan serseri dervişler arasında büyük bir fark mevcut bulunması lâzımgelir. Prof. Fuad Köprülü, *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*'nde yazdığı abdal maddesinde; XVİnci asırdanberi Türkiyede yaşayan abdal lakaplı şeyhler ile abdallar yahud ışıklar ismi verilen derviş zümreleri hakkında izahat verirken, onları bir takım gezgin derviş zümreleri gibi tasvir etmiştir. Bu izahata göre onlar âyin ve erkân itibarıyla olduğu gibi akıldeleri bakımından da müfrit Şii ve Alevî hâfîdoze bir zümre idi (sf. 36). Diğer serseri derviş zümreleri gibi evlenmiyerek bekâr kalırlar ve şehir ve kasabalardan ziyade köylerde kendilerine mahsus zâviyelerde yaşarlardı. Bunların arasında bilhassa daha fazla *Kalenderiye* tarikatinden müteessir olanların dünya alâkalarından tamamen uzak olmak, geleceği düşünmemek, tecerrüd, fakr, dilenme ve melâmet başlıca şiarlarıdır. Bununla beraber, bütün Rum abdallarının her zaman ve her yerde dilencilerden, serseri ve çingene dervişlerden ibaret olduğunu farzetmek doğru değildir. Esasen, Prof. Fuad Köprülü de, bütün abdalların aynı şekilde yaşamadığını ve bazı abdal zümrelerinin, müccered kalmak prensibinden ayrılarak, sair Kıtîbaş zümreleri kabîlinden bir secte halinde, Türkiyenin muhtelif sahalarında köyler kurup yerleş-

miş olmaları ihtimalini kaydediyor. Aynı suretle Profesör, İran Türk aşiretleri ve Hazar ötesindeki Türkmenler arasında abdal adını taşıyan Türk oymaklarına tesadüf edilmesini ve *Eştâk*'lerin daha asırlarca evvel ab'al adını taşımış olmalarını da tedkike şayan görerek hatırlatmıştır. Bu vaziyette, «abdal» sözünün bir tasavvuf istilahi olmadan evvel bir aşiret veya zümre ismi halinde bulunup bulunmadığı ve bu nam altındaki bütün dervişlerin bîdâyetinde Orta Asyadan gelmiş abdal aşiretlerinin mümessilli birer aşiret evliyası olup olmadıkları meselesi tedkike muhtaç gözükmektedir. Serseri derviş zümrelerinin döküntülerinin toprağa yerleşerek köyler vücuda getirecek yerde, köyler vücuda getirecek şekilde toprağa yerleşmekte olan göçebe aşiretlerin bir takım derviş zümreleri meydana getirmeleri daha fazla muhtemeldir. Esasen Prof. Fuad Köprülü de, bu abdalların kendilerini Horasandan gelmiş göstermelerini, eski Oğuz rivayetlerinin aralarında hâlâ yaşamasını, bunların etnik menşelerinin yani Türklüklerinin tesbiti bakımından çok mühim addetmekte (sh. 39) ve abdalları Türklüklerinden en ufak bir şüphe bile caiz olmıyan ve eski Türk şamanizminin izlerini hâlâ saklıyan Anadolu Alevî Türklerinden ayırmağa imkân görmemektedir. Şu halde, abdalların dilencilerden ve çingenelerden ibaret olacağına tıpkı bu Alevî Türkler gibi, kısmen göçebe olmakla beraber, kısmen de eski zamanlardanberi toprağa bağlanmış ve ekincilik hayatına geçmiş Türk oymaklarından çıkmış olmaları lâzımgelmez mi? (26 numaralı nota da bakınız).

Bazı tarihî simâlar:

Bu suretle, muhtelif memleketlerden gelmiş muhtelif insanların ve onların temsil ettikleri telâkkilerin kaynaştığı Osmanlı İmparatorluğu; o zamanki Türk - İslâm âlemi içinde yeni bir dünya, bir başka Amerika teşkil ettikten sonra, her türlü yeniliklere sahne yeni bir hayatın hazırlandığı yeni bir âlem haline girmiş bulunuyordu. Dünyanın her tarafından gelmiş her fikir, her türlü insan ve malzeme kuvveti onun zamanın cihanşümül bir Türk ve İslâm dünyası İmparatorluğu olarak kurulmasına hizmet ediyordu. İmparatorluğun kuvvetini aldığı menbaların çokluğu ve bu nevi kozmopolitliği, kuruluş devirlerinde bu devletin kurucularının yanında toplanmış olan şahsi-

yetlerin muhtelif cereyanların mümessili olan muhtelif menşe'li kimselerden teşekkül etmesile sabittir. Bu suretle bu şahsiyetlerin kimler olduğunu tesbite çalışmak bu adamların şahsiyetinde İmparatorluğun kurulması için iş başında olan kuvvetleri çalışırken görmek demek oluyor. Bu bakımdan isimleri bir tesadüf gibi tarihlere geçmiş olan bazı şahsiyetler ve onlar hesabına imâl edilmiş olan pek saf ve pek basit gözüken menâkıb, bize tekkikatımızın istikbali için geniş ufuklar açan kıymetli görüşler ilham edecek vaziyette bulunmaktadır.

Filhakika, Osman Gazinin silâh arkadaşları kimlerdir, kimlerle konuşmuş ve kimlerin yardımını ve hayır duasını istemiştir. Bu hususta elimizde mevcut kayıtlar, umumiyetle zannedildiğinden çok daha mânidardır. Bu kayıtlara dair fikir vermek için bazı tarihçilerin Osman Gaziye diğerlerinin ise babası Ertoğrula gördürdükleri meşhur «rüyâ» hikâyesini ele alalım [12] :

1. «Ertoğrul hâl-i hayatdayken bir gece düş gördü. Bir aceb vâkı'a görüb ol vâkı'adan uyanıb bu düşü fikr iderek, Allahu zikir iderek durdu, sabah namazını kaldı. Sûret değişdirüb doğru Konyaya vardı, anda bir muabbir kişi vardı adına Abdülâziz dirlendi... Ammâ bazılar didilerkim bu düşü tâbir iden bir aziz şeyh idi...» (Gıase'nin neşrettiği tarihi

[12] Bu nevi rüyâ hikâyelerinin tarihi bir hakikat gibi telâkki edilemeyeceği ve Prof. Fuad Köprülü'nün tedkiklerinin gösterdiği gibi, onların Reşidüddin'de ve Paris nüshası bir Anonim Belçukname'de daha evvel kaydedilmiş bulunan eski Bir Oğuz efsanesinin yeniden canlandırılmış bir şekliinden ibaret olduğu muhakkak ise de; biz yine, ilk Osmanlı menbalarının buna benzer hikâyeler ile derviş menâkıbini süslemek için kullandığı motifleri hatırlatmanın, hiç olmazsa bu tarihçilerimizin yazdıkları zamanlarda, kuruluş devrine aid kanaatlerin mahiyetini anlatmak bakımından faydalı olabileceğine inanıyoruz. Bu sebeble burada, bu nevi derviş menâkıbini, bu menâkıbın teşekkül ettiği zamanın psikolojik halini ve onun arkasından tarihî hakikatın kendisini bulabilmek gayesiyle tahlil ediyor ve bu arada mevzuubahs hikâyelerde umumiyetle dervişlere atfedilen nüfuz, çokluk ve toprakla alakadarlık vasıflarını hakikatın yakın bir ifadesi olarak alıyor ve onlarla umumî nüfuz ve arazi tahiri defterlerindeki kayıtları yekdiğerlerini tamamlar vaziyette görüyoruz.

Evlîya menâkıbının, birçok dervişleri ârutle meşgul ve toprak işleriyle ilgil gösterdiği gibi, Osman Bey'i de gece ve gündüz çift sürmekle meşgul olarak tasvir etmesi mânâlıdır. Bu hususta İstanbul şehri İnkılâb Müze ve Kütüphanesinde M. Cevdet yazmaları arasında (Küçük boy) 5 numarada kayıtlı bulunan Veldiyetrâmî-i Hacı Bektaş-ı Veli sf. 157 ye bakınız. Aynı suretle halk ağzında dolaşan ve Bektaş dervişini elinde çapa tasavvur eden şu söz de mânâlıdır: «Bektaşınin çapası, mevlîninin çivisi».

âl-i Osman Sf. 11).

Babinger'in neşrettiği Uruc Bey tarihinde ise, Ertoğrulun gördüğü rüyayı tâbir eden şeyh, Konyada oturan ve sultan Alâüddin'in dahi itikad ettiği meşhur ve zengin bir şahsiyetti. Yukarıdaki kayıttaki ismi geçen Abdülâziz ise, sultan Alâüddin'in veziridir. Sultan Osman Konya sultanının askerleriyle birlikte İstanbul Tekfûruna karşı yaptığı bir mücadeleyi müteakib, ganâimden öşrünü çıkarub Konya sultanına göndermesi üzerine, sultan tarafından kendisine gönderilen sancak ve saire ile birlikte şeyh Edebâlî'nin kızını da getiren işte bu vezirdir. Aşağıya dercettiğimiz kayıttan anlaşılacağı veçhile, Osman Gazi'ye bu kızı ne için alması lâzımgeldiğini izah ederken, babası Ertoğrulun gördüğü rüyadan şu şekilde bahsetmektedir:

II. «Ey oğul atan Ertoğrul gördüğü düş buydıkim, şeyh Edebali ol düşü tâbir etmişdi...

Atına sivar 'olub doğru Konyaya vardı. Meğer Konyada bir mu'abbir mu'teber kişi vardı, şeyh Edebali dirlendi. Sâhib-i kemâl idi. İlm-i rüyayı hûb bilürdi. Kerâmeti zâhir olmuş kişidi, dünyası çoğdı. Ol vilâyetde Meşhurdu, sultan Alâüddin dahi ana iikad etmişdi...

Şeyh ayudu, ya yiğit düşünin tâbiri budurkim bir oğlun ola, adı Osman ola ve benim dahi bir kızım ola Râbia (diğer tarihlerde Bâlâhun Mâlhum) adlu, benim kızımı senin oğlun Osmana vireler...» (Sf. 8).

İlk Osmanlı Padişahının bu surette akıbalık münasebetleri tesis ettiğini gördüğümüz bu şeyh Edebâlî kimdir, ve böyle nüfuzlu bir adamla bir nevi siyasî anlaşmayı tahakkuk ettiren bu izdivaç ne gibi şartlar altında yapılmış ve neticesi ne olmuştur? Diğer tarihler de, rüyayı gören şahsın Ertoğrul değil Osman Gazi olduğunu ve şeyh Edebâlînin davarı, nimeti çok, misafirhanesi daimâ dolub boşalan, zengin ve halk üzerinde nüfuzlu bir şeyh olduğunu ve Osman Gazinin bu şeyhe sık sık misafir olduğunu kaydetmektedirler. Rüyada bu şeyhin kuşaktan çıkan bir ay Osmanın koynuna girmekte ve oradan gölgesi bütün âlemi tutan bir ağaç halinde yükselmekte olduğuna göre, rüyayı gören şahsın bu şeyh ile tanışık olması ve gölgesi âlemi tutan bir ağaç hayaline sahip

olacak kadar siyasi emeller besliyecek vaziyette bulunması; rüyayı tâbir eden şeyhin de hiç olmazsa, böyle bir rüyanın ifade ettiği fikrin tahakkukunu mümkün telâkki edecek kadar hâdisatın bu hususta hazırlanmakta olduğuna dair bir sezgi ve tecrübeye sahip oluşu hakikaten mânâlıdır. Bu nevi rüyaların Osmanlılardan evvel diğer hânedân müessislerine de gördürülmüş olması, bu nevi hikâyelerin alelâde bir masal ve fantazi olduğunu kabul ettirse bile, bu rüya hikâyesi münasebetile Osmanoğullarının böyle bir şeyhle sıkı münasebetlerini öğrenmekte ve şeyhin kızile mevzuubahs olan bu evlenme hikâyesini hakikaten mânidâr bulmaktayız. Şu halde yalnız bu bakımdan, yani tarihi fevklor da malûm bir mevzuu işlemek için o cemiyetten alınan motifler dolayısıyla, hâdisenin hakikatte ne şekilde cereyan etmiş olduğunu bize tasavvur etmek için lâzım gelen malzemeyi temin edecek olan hikâyeyi muhtelif menbalardan ta'kid edelim:

III. «Meğer Osmanın halkı arasında bir âziz şeyh vardı. Adına Edebâlî dilerdi ve dünyası bî nihâye idi. Ammâ derviş siyretin dutardı. Hattâ derviş diyü lakab iderlerdi. Bir zâviye yapub âyende ve revendeye hizmet iderdi. Kâh kâh Osman onun zâviyesine misafir olurdu.» (Neşri tarihi, Yp. 24, Veliyüddin efendi kütüphanesindeki nüsha).

IV. «...kendülerin arasında bir âziz şeyh vardı, hayli kerâmeti zâhir olmuştu. Ve cemî halkın mutemedi idi. Ve illâ dervişlik bâtinunda idi dünyası nimeti ve davarı çokdu ve sahib-i çerağ ve âlemî, dâim misafirhanesi hâlî olmazdı. Ve Osman Gazi kim bu dervişe konuk olurdu.» (Âşık Paşa Zâde tarihi, İstanbul basımı Sf. 6).

Görülüyor ki bu şeyh «dünyası» ve davarı çok olan bir adamdı, bütün zevâhir onun mâli kudretinin ve siyasi nüfuzunun büyük olduğunu gösterir. Misafirhanesi hiç bir zaman boş kalmamaktadır. Bununla beraber, Âşık Paşa Zâdeye göre, bütün bu âlâmetlerle beraber, bu meşhur adam bir dervişdi de.

Bu nüfuzlu şeyh ile Osman Gazinin münasebetleri mes'alesi, Osman Gaziye verilen bu müjde ve mevzuubahs münasebetlerin temin ettiği yardım mukabilinde, kendisi Padişah olduğu takdirde gerek bu şeyhe ve gerekse müridlerine yâni bütün zümreye ve teşkilâta, bir sey vâdetmesi lüzumu mevzuubahs edilince,

ce, hakiki bir siyasi anlaşma şeklini almaktadır. Filhakika, Neşrinin şeyh Edebâlinin oğlu Mehmet Paşadan naklettiklerine göre, bu şeyh ve müridlerinin Osmanlı memleketlerinde işgal ettikleri mevkie bakılırsa, bu sıkı münasebet ve kız alma hikâyesinin hakikatte müteakabil bir anlaşmadan ibaret olduğu meydana çıkmaktadır:

V. «Çünkü şeyh, Osmanın düşünüyü böyle tâbir etdi, derviş Durgud adlı şeyhin bir müridi vardı, anda hazırdu, ayutdu: Yâ Osman! Sana Padişahlık virildi, bize şükran ne virirsin, didi. Osman ayutdu, sana bir şehir vireyin, derviş ayutdu, şol köyceğize dahi razıyım, dedi. Ve bana mektub vir, didi. Osman ayutdu, ben yazı yazmak bilmezim, işte bir maşraba ve bir kılıcım var sana vireyin, tâ ki sanu nişan olub anları evlâdım gördükde ibka edeler. Ol maşraba ve ol kılıç anlarda nişan kaldı. Ve şimdi dahi Padişah olanlar anı görüb ziyaret idüb ol dervişin evlâdına in'âmât ve ihsanlar ideler. Ve bu Edebâlî de diğimiz şeyh yüz yirmi yaşında vefat üdi. Ömründe hemen iki hârun aldı, birin cvanlıkda ve birin pirlıkde. Evvelki hârunun kızın Osman Gaziye viridi, sonraki hârunu Tâceddin Kürd kızı idi. Hayreddin Paşa ile bacanaklar idi. Ve bu münasebet ve bu menakıb Edebâlî oğlu Mehmed Paşadan naklolundu.» (Neşri tarihi, Yp. 24).

Aynı mes'ele hakkında tafsilât Âşık Paşa Zâde tarihinde (İstanbul tab'ı) 60 ncı sayfasında da mevcuttur. Fakat mevzuubahs tarihe göre, şeyh Edebâlinin müridi olan ve Osmana «bize bir kâğıt vir imdi» diyen ve atasından kalmış bir kılıcı nişan olarak alıkoyan şeyh Durgud adlı derviş değil, Kumral Dededir [13]. Ve bu defa kendisine bir şehir vâdedilmiş gözükmektedir. Burada Ertoğrul Beye âit olarak gösterilen kılıç, dervişin elinden köyünün sonra gelecek Padişahlar tarafından geri alınması için verilmiştir. Her ne kadar bu iki tarihte görülen isim farkları, aynı vak'atın iki anlatış tarzına âit gibi görünüyorsa da, Osmanın bu tarikattan birçok dervişlere yardım mukabilinde sadece bir köy değil helki bir çok köy ve kasabalar vâdetmiş olmasını da hatırlatabilir. Osmanın mezkûr bir çok dervişlere yazılı nişan yerine ki-

[13] Yukarıda ismi geçen Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisindeki Kumral Abdal maddesine bakınız (sf. 58).

lıç veriş i ise zikri geçen tarihçilerin izah etmek istediği gibi, Osmanın yazı bilmemesine değil, belki henüz resmen nişan vermek salâhiyetine sahip olmayışı veya sıkışık vaziyette bu tarikatın dervişlerine yazılı bir kâğıttan çok daha kıymetli ve kendisinden sonra gelecek evlâdları üzerinde de müessir olacak bir ata kılıcı vermeğe mecbur edilmesile, yahut da kendisinin her türlü şübheyi izale edecek bir garanti vermek istemesile izah edilmelidir. Yoksa Osman Gazinin muhitinde herhangi bir senedi veya nişanı hazırlıyacak kimselerin mevcut bulunub bulunmadığından şübhe etmek caiz değildir. Ehemmiyetine binnaen Aşık Paşa Zâde tarihinin verdiği malûmatı da aşağıya dercedelim:

VI. «Şeyh Edebâlikim Osman Gazinin dşünü tâbir eyledi ve Padişahlığı kendüye ve neseb ve nesline muştuladı. Yanında şeyhin bir müridi vardı «Kumral Dede» dirlerdi, ol derviş ayıdır: Ey Osman, sana Padişahlık virildi, bize dahi şükürâne, didi. Osman Gazi ayıdır: Her ne vakit kim Padişah olam, sana bir şehir vireyin, didi. Derviş ider, bize bir kâğıt vir imdi, dir. Osman Gazi ayıdır ben kâğıd yazmak bilirmiyim ki benden kâğıd istersin, didi. Ammâ atamdan bir kılıç kalmışdır'sende dursun, nişan. Beni Allahü Teâlâ Padişahlığa irgörürse benim neslim ol kılıcı göreler, köyünü almayalar, deyü virdi. Şimdi;dahi'ol kılıç Kumral Dede neslindedir. Âl-i Osmandan her kim ki Padişah olsa ol kılıcı ziyâret iderler.» (Sf. 6).

Aşağıya dercettiğimiz kayıttan da Şeyh Edebâlinin nüfuzlu bir Ahî Şefî bulunduğu, kardeşinin de bir Ahî olduğu anlaşılmaktadır. Filhakika Bursa fethinde Orhana yoldaşlık eden Ahî Hüseyin, mevzuubahs Şeyh Edebâlinin kardeşi Ahî Şemseddin oğlu idi: [12].

VII. «Orhan Bursa fethine giderken babasının önünde «yer öpüb itaat gösterdi. Ve yine Köse Mihâlî ve Torgut Alpî Orhan Gaziye yoldaş koşdu. Ve anda bir âziz vardı ana Şeyh Mahmud dirler idi. Anunla Edebâli didikleri âzizin bir karındaşı var idi. Ahî Şemseddin dirler idi. Anın oğlu Ahî Hüseyini Orhan Gazi atasından isteyüb Osman Gazi dahi virdi ve bilece gönderdi.» (Neşri tarihi. Sf. 38).

Baş tarafta, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu meselesini tetkik ederken, Prof. Fu-

ad Köprülünün o zamanlar Anadolu'da kuvveti bir teşkilât halinde mevcut olan bu Ahî zümrelerine mensub şahsiyetlerin bu devletin kuruluşunda büyük bir rol oynadıklarına âit fikirlerinin hulâsasını kaydetmiştik [14]. Bu neviden dinî teşkilât, mevcut delâilden anlaşıldığına göre diğer Anadolu Beyliklerinin teşekkülünde de büyük bir rol oynamıştır. Anadolu'da, Osmanlılardan evvel teşekkül etmiş olan diğer beyliklerin de Osmanlılar gibi muhtelif tarihlerde Anadolu'ya gelen veya nakledilen Oğuz yani Türkmen boylarının Bizans ve Kilikya hudutlarına yerleştirilmesi neticesi meydana geldiği düşünülecek olursa, Türkmen kabileleri arasında yayılmış olan dinî tarikatların ve bu tarikatleri temsil eden şahısların nüfuzu kendiliğinden meydana çıkar. Selçuk devletinin sarsılmasında bu Türkmen kabilelerine istinad eden Babâilerin isyan ve propagandalarının tesiri olduğu gibi, aynı Babâî şeflerinin Ertoğrul ve Osman Gazi zamanında faaliyette buldukları ve Karaman oğullarının da müstakil bir devlet kurmasında Edebâliğin ve Babâî şeflerinin büyük bir rol oynamış olduğu anlaşılmakta-

[14] Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş devirlerinde dinî tarikat ve teşkilâtın oynamış olduğu rollere mümasil tesirleri, son zamanların tarihî vak'alarında da müşahede etmek mümkündür. Hasluck, Türkçeye Bay Ragıp Hulûsî tarafından Rektâşlık Tedkikleri namı altında tercüme edilen (1928) etüdlerinde bu hususta dikkate şayan misaller vermektedir: Yanya'lı Ali Paşa (vefatı 1822) nın Tisalya ve Arnavudlukda tesis ettiği bektâşî tekkeleri tamamen siyasi maksadlar için kullanılmıştır. Her biri en işlek yollara hâkim sevkülceys noktalarında kâin olan bu tekkeler, etraflarındaki ahali için siyasi içtima merkezleri idi. Meselâ, Tisalyada Tompe boğazı medhalindeki Hasan Baba tekkesi, o boğazdan geçen mühim bir ticaret yolunun kontrolü için Ali Paşa tarafından tesis ve himaye edilen bir bektâşî tekke idi. Tırhalada da bizzat Ali Paşa tarafından inşa edilen ve mühim bir geçidi mürakabe eden büyük ve mamur bir tekke mevcuddu (sf. 35). Ali paşa bu tekkelerin şeyh ve müridlerini muntazam memurlar gibi kullanıyordu.

Tekkelerin halk üzerindeki nüfuzundan istifade etmek için, bu sıralarda Rumeli ve Anadolu'da teşekkül eden âyan ve mütegalibe de tekke ve tarikatlarla sıkı bir münasebet halinde idiler (sf. 32) Hasluck'a göre, bu yarı müstakil derebeylerinin, âhenk ve müsâlemet içindeki idareleri ve Hirisliyanlara karşı muameleleri arkalarında mevcutluk ve bektâşîlik gibi hür prensipli dinlere ald serbest teşkilâtın mevcut olduğunu farzettirir. Osmanlı İmparatorluğunda son zamanlara kadar devam eden mevlî - bektâşî nüfuz mücadeleleri de herkesin malûmudur. Yeniçeriler bektâşîlik tarafından tutulmakta idi. Sultan Mahmud devri islahatında yeniçerilikle birlikte bektâşîliğin de mahkûm edilmişinde mevlî teşkilâtı büyük bir rol oynamış güzükmektedir (sf. 132). Yeniçeri - bektâşî ittifakının pervasız bir düşmanı olan vezir Hâlet Efendi, mevlîlerle sıkı bir münasebet halinde idi. Galatadaki Mevlîhaneyi o yaptırmıştı.

dır. Bu mühim meselelerin tafsilâtiyle tetkiki yapacak ve bu hususta kat'i bir fikir beyan edecek vaziyette bulunmamakla beraber; biraz ilerde toprak mülklerini ve vakıflarını tetkik edeceğimiz dervişlerin hakikî şahsiyetleri hakkında bir fikir edinebilmek için, esasen herkes tarafından bilinen bâzı kayıtları burada zikretmeği münasip görmekteyiz:

VIII. «Alâüddin vefat itdi. Hicretin 659 unda oğlu sultan Gıyas tahtına geçüb Padişah oldu, hükmü hükümet itdi. Ammâ zulüm itmeğe başladı. Meğer ol zamanda bir şeyh vardı, adına Baba İlyas dirlendi. Acemden gelmişdi. Sultan Alâüddin zamanında gelüb Amasya nâhiyesinde Çat dirlen bir kasabada karar itmişdi. Hazreti Mevlânâ Celâled-din dahi ol vakitte Konyada olurdu. Ol zamanda çok ulular ve şeyhler vardı. Zira sultan Alâüddin şeyhlere muhib olduğu için kamu anun memleketine gelmişlerdi..»

Sultan Alâüddin vefat idüb oğlu Gıyasüddin kim tahta geçdi idi çok zulümler itmeğe başladı âkibet bir sebep ucundan Baba İlyasdan havf idüb leşker gönderdi. Babâileri kılıçtan geçürdü. Anun dahi başka bir hikâyesi vardır, Aşık Paşa oğlu Elvan Çelebi menâkibinde malûm itmişdir.

Karaman iline evvel Yunan dirlendi, Karaman dinmesine sebep anunçün bu hikâyeti getürdük: Bir gece nâgâh sultan Gıyasüddin Padişahı kulları tepelediler, oğlu ve kızı memleket hâli kaldı. Babâilerden Muhlis Paşa bir sebeble Padişah oldu. Babâileri kıranlardan intikam'alub ol leşkerden kim varsa hep kılıçdan geçürdi, kırk gün beylik itdi. Bâzılar altı ay beylik idi didi. Andan sonra Babâilerden Halife Göre Kadı Baba İlyas zamanında üç ile (üç yıla) Halife olmuşdu. Meğer ol Göre Kadının beş yaşında bir oğlu kalmışdı, adına Karaman dirlendi. Muhlis Paşa ol oğlanı getürüb tahta geçürdi, Padişah eyledi, Nefes idüb idi ki, bu nesil bu vilâyeti duta, Padişah ola, didi, Karaman vilâyetüne. Karaman didiklerine sebep budur.» (Uruç Bey, Tevârih-i Âl-i Osman, Sf. 11. Babinger tab'ı 1925).

IX. «Ertoğrul zamanında Baba İlyas divâne vardı. Ruma Ertoğrulle bile gelmişlerdi ve Koçum Seydi vardı. Baba İlyasın Halifesi idi bunların kerâmetleri zâhir olmuş duaları makbul âzizlerdi.»

«Osman Gazi zamanında. — Ulemadan «Tursun Fakih vardı ve Jukarâdan Baba Muhlis ve Osman Gazinin kayın atası Edebâli vardı, bunlar duaları makbul âzizlerdi.» [*] (Aşık Paşa Zâde Tarihi Sf. 199).

X. «Murad Hudâvendigâr zamanında «dirler ki ol vakit Kala-i Ankara Ahîlar e-linde idi. Sultan Murad Han Gazi yakın gelinecek Ahîler istikbal idüb klâ'yi teslim etdiler. Çünkü sultan Murad Han Gazi şehre girdi, üzerine akşeler nisâr itdiler, kullar ol akşeyi yağma itdiler.» (Neşri'tarihi, Yp. 55).

Ahîlikle Babâiliğin ve burada muhtelif mümessillerinin isimlerini zikrettiğimiz muhtelif tarikatlerin yekdiğerleriyle olan münasebetlerini lâyıkile tayin edememekle beraber, bu tarikatler mümessillerinin Türkmen kabileleri üzerinde telkinâta bulunduğu, Türkmenlerle birlikte onları temsil eden bu dervişlerin ve tarikatlerin de orta Asyadan gelmiş olduğunu söyleyebiliriz. Diğer tarikatler gibi Ahîliğin de yalnız şehirlerdeki Burjuva sınıflarına hâs bir teşkilât, meslekî zümrelere âit teşekküller olmadığı ve bir çok Ahî rüesâsının köylerde yerleşmiş olduğu da nazarı dikkati celb etmektedir. Ve biz burada, henüz lâyıkile tenvir edilmemiş olan bu meselelerin üzerinden atlıyarak, gerek Ahîleri gerek diğer tarikat müessiselerini köylerdeki faaliyetleriyle, bilhassa köylerde te'sis ettikleri zâviyeler ile, memleketin imar ve iskânı ile dinî propaganda işlerine yaptıkları yardım bakımından ve tamamen hususî bir zâviyeden tetkik edeceğiz. Anadolu'da dinlerin tarihi, şehirlerin ve şehre âit teşekküllerin tarihi bizim mevzumuzdan hâriçtir [15]. Bununla beraber, bu hususta daha fazla malûmata sahip olmak bizim işimizi de çok kolaylaştırabilirdi.

Buraya kadar Osman oğullarının bir devlet kurmak teşebbüslerinde ilk günden itibaren esrarengiz gözüken bâzı şahsiyetlerin ve onlar vasıtasile bir takım dinî ve siyasî teşekküllerin yardımından istifade etmiş ol-

[*] Baba Muhlis hakkında nâstır Âlî beyin idve etti:şi not: Cengiz fetretinde Anadoluya gelerek Amasya kurbünde bir mahalde tavattun eyleyen Şeyh Baba İlyas Horasanî'nin oğludur. Devleti Selçukiyenin inkişamında altı ay Konyada Emir olmuş ve badellatîfâ sultan Osman ile gazalarda bulunmuşdur, Aşık paşanın nederidir.

[15] 9 numaralı nota bakınız.

duklarını ve bu yardımların daima kendilerine bir takım arazinin mülkiyet haklarının veya sadece toprağın temin ettiği menâfiin terki şeklinde mükâfatlandırılmış olduklarını görmeğe alıştık. Bundan sonra, bu hususu daha fazla derinleştirerek, aynı meselenin tenvir edilmesine yardım etmeğe çalıştım. Bu hususta, Osman Gazinin kayın atası Şeyh Edebâli ve müridlerine Osman Gazinin daha Padişah olmadan vâdettiği köyler ve ellerine verilen nişanlardan sonra; aynı şekilde Anadolu'da son zamanların siyasi vekayinde büyük bir rolleri olan tarikatler mümessillerinden birine, Bursada türbesi olan Geyikli Babaya verilen araziden bahsedelim:

Yukarıda mevzuubahs ettiğimiz gibi, Osman oğulları ile beraber, bir çok şeyhler gelip Anadolunun garb taraflarında yerleşmişlerdi. Bu yeni gelen derviş muhacirlerin bir kısmı gazilerle birlikte, memleket açmak ve fütuhat yapmakla meşgul buldukları gibi; bir kısmı da o civarda köylere veya tamamen boş ve tenha yerlere yerleşmişler ve oralarda müridleriyle beraber ziraatle ve hayvan yetiştirmekle meşgul olmuşlardır. Filhakika, o zamanlar bu şayanı dikkat dinî cemaatlere hemen her tarafta tesadüf edilmekte idi. Onların, tercihan boş topraklar üzerinde kurdukları zâviyeleri, bu suretle büyük kültür, imar ve din merkezleri halîne giriyordu. Bu zâviyelerin ordulardan daha evvel hudut boylarında gelip yerleşmiş olması, onların hareketini kolaylaştıran sebeplerden biri oluyordu. Aşağıdaki kayıt bu noktayı göstermektedir:

XI. Göynük ve Tarakluya hazırlanan bir akında «Osman Gazi Köse Mihalın bu vech tedbirini savab bilüb guzâtı cemidüb gelüb Beş taş (Beşiktaş) zâviyesine konub şeyhine Sakuri suyunun geçidin sordular, şeyh ayıtdı...» (Neşrî, 26) (Aşık Paşa Zâde, 12).

Bursanın fethini müteakib, Evliya Çelebinin kaydettiği gibi [16], Belh, Buhara ve Horasan taraflarından nice erenlerin gelip tavattun etmesi de manidârdır. Ve esasen, Bursada türbesi olanlardan Şeyh Abdal Murad «Horasan erenlerinden olup Bursa fethinde bulunmuşdur». Şeyh Abdal Musa Yesevî fukarasındandır ve Hacı Bektaş ile Ruma gelmiştir. Emîr sultan Hüseyinî nesebdir. Buharada doğmuş büyü müştür.» Şeyh Geyikli

Baba Sultan da fukarayı Yeseviyedendir. Konyada, bâzi aşiretler arasında «Geyikli Bababa dervişleri» nin bulunduğu nazaran, bu taraflardan gelmiş bir Türkmen kabilesine mensub olması lâzimgelen Geyikli Babanın, Bursanın fethini müteakib Orhan Gazi ile münasebetlerine âit aşağıdaki fıkra da, naklettiği menâkibi işliyen motifler bakımından, dikkate şayandır. Bu kayıttan anladığımız göre; bu sıralarda Inegöl civarında ve Keşiş dağı yanında gelip yerleşen dervişler «bir nice» dir ve bu dervişler tercihan kırlara ve köyler civarına yerleşmişlerdir. Bunlar, Baba İlyas müridlerinden ve Seyyid Ebû Elvan tarikatindendirler. Az çok kendi âlemlerinde kendi kuvvetlerinden emin, çekingen bir halde yaşamakta ve zamanın Padişahının hareketini uzaktan takib etmektedirler. Aşağıdaki kayıttan görüldüğü üzere Geyikli Babanın kendisine o kadar görüşmek istiyen Sultan Orhana karşı istignâsı, günün birinde Bursaya çıkageldiği zaman hediye olarak bir ağaç getirib dikmesi de manidârdır. Kendisini mekânında ziyaret eden Padişahın verdiği kıymetli eşyayı red ile dervişin «şol karşuda duran tepecikden beri yerceğiz dervişlerin avlusunu olsun» şeklinde arazi iemlik edilmesini teklif etmesi ve Padişahın gerek kendi nefsi ne ve gerek nesline bu dervişlerin makbul dualarını temin etmiş olmak hususunda gösterdiği alâka da ayrıca kayda değer:

XII. «Hikâyet-i Geyikli Baba Hazretleri: Rivayet olunur ki, çünki Sultan Orhan Gazi Bursaya geldi, Bursada bir imâret yabdırüb dervişleri teftiş itmeğe başladı. Inegöl yöresinde Keşişdağı yanında bir nice dervişler gelüb karar itmişlerdi. Ammâ içlerinde bir derviş vardı, dağda geyikcikler ile bile yürürdü. Turgut Alp ana gayet muhabbet itmişdi, dâyim anınla musahebet iderdi - Turgut Alp o vakit gayet pîr olmuşdu - Sultan Orhan Gazinin dervişleri teftiş ittüğün işidüb âdem gönderüb ayıtdı: benim köylerim duyiresinde bir nice dervişler gelüb tavattun itmişlerdir, içlerinde bir derviş vardır, geyikcikler ile musahabet ider, hiç bir hayvan andan kaçmaz, haylı kimesnedir, deyü haber gönderdi. Sultan Orhan Gazi işidüb kimün müridlerindendir sorun diyüb yine kendüden işişsar itdiler. Andan derviş ayıtdı: Baba İlyas müridlerindendir ve Seyyid Ebû Elvan tarikatındayın. dedi. Gelüb Sultan Orhan Ga-

ziye didiler, âdem gönderüb varın ol dervişi bunda getirün, didi. Varub dervişi da'vet idiler gelmedi, ayıtdı: Zinhâr Orhan dahi bunda gelüb beni günaha koymasın. Bu haberi Sultan Orhan Gaziye didiler. Yine âdem gönderüb ayıtdı, bizim hazretimiz ile didâr görüşmek gayet muradımızdır, niçün gelmezsiniz, veya niçün bizi anda varmağa komazsınız, didi. Derviş yine cevap virdi ki dervişler gözcü olur duâ iderüz, deyhüb bunun üzerine bir kaç gün geçdi. Bir gün ol derviş bir Kavak ağacın omuzuna koyub getirüb Bursa hisarında Bey sarayı havlusunun kapusunun iç yanında bu kavağı dikmeğe başladı. Tiz Sultan Orhan Gaziye haber verdilerkim ol derviş bir kavak ağacı getürmüş dikeyordu. Sultan Orhan Gazi dahi sormadan derviş haber virdikim bizim teberrükümüş oldukca budur. Ammâ dervişlerin duâsı sana ve senün nesline makbülür, deyhüb hemandem duâ idüb ve durmayub yine dönüb gitti. Ol kavak ağacının şimdi eseri vardır, saray kapusunun iç yanındadır, gayet yoğun ve büyük ağaç olmuştur, Padişahımız ol ağaca timar idüb daima kurucusın giderirler. Sonra Sultan Orhan Gazi dahi ol dervişin mekânına varub bir vâfir eşya pirmek mürad'idüb derviş ayıtdı: Ey Han bu mülk ve mâli hudâyi nütte'al ehline virir biz bunların ehli değiliz, yine mâl sizlere lâyıkdır, didi. Sultan Orhan Gazi ibram idüb ayıtdı: Derviş elbetde sözü kabül eyle, didi. Derviş ayıtdı, Padişahım senin sözün sünmasun şol karşuda duran depecikden beri yerceğiz dervişlerin avlusu olsun, didi. Sultan Orhan Gazi kabül idüb dervişin yine hayır duâsın alub güdi. Sonra ol derviş vefat'ediyecek Sultan Orhan Gazi üzerine türbe yapub yanına bir tekye ve bir cami dahi' yaptı. Şimdiki halde anda beş vakitte duâ olunub ihyâ olunmuştur. Ceyikli Baba zâviyesi dirler.» (Neşri, Yp. 50) (Aşık Paşa Zâdeye de bak, Sf. 46).

Askerî istilâlarla birlikte, ilerde tetkik edeceğimiz bir şekilde, bir çok aşiretlerin ve ya köylür ve asker halkın kendiliğinden gelüb yerleşmesi ile veyahut mecburî iskân ve sürgünlerle birlikte gelen ve aynı cereyanın bir başka şekildeki ifadesi olarak derviş sıfatlı insanların az çok bir teşkilâta tâbi akımları, hoş yerlere gelip yerleşmeleri ve orada bir nevi Türk

'uzletgâh ve manastırları (couvent ermitage) nı tesis ettikleri ve oralarını yavaş yavaş bir köy, bir kültür ve tarikat merkezi halinde teşkilâtlandırıldıkları görülmektedir. Bidayette Türk nüfusunun mütemadiyen garbe doğru taşmasının o kadar tabii bir tezahürü olan bu teşekküller, Anadolu içinde bu taşın yayılmanın bütün merhalelerini tespit etmeğe hizmet edecek vaziyette adım adım ilerlemişlerdir. O kadar ki bu kolonizâtör Türk dervişlerine ve onların köylerde tesis ettikleri zâviyelere, Türk istilâsı ile birlikte ilerleyen bir şekilde, bütün Anadolu'da tesadüf edilmektedir. Aynı muhacir akını garbe doğru taşıkca bu akının öncüleri olan dervişler ve onların kurdukları ma'mureler (zâviyeler) garbe doğru ilerlemiş ve çoğalmıştır. Bu yayılış hakkında oldukça tam bir fikir vermeğe yardım edecek bir çok kayıtları ihtiva etmesi, tetkimize için iddia edebileceğimiz kıymetli noktalardan birini temin etmektedir. Türk tarihi için bu kadar büyük ve ehemmiyetli bir meselenin halli için bundan böyle girişilecek mesâinin kıymetli yardımcılarından biri gibi telâkki edebileceğimiz bu kayıtları ne şekilde anlamak lâzımgeleceğine âit burada verdiğimiz izahat ise, ancak bir «deneme» mahiyetindedir [17].

Bu kayıtlara göre, bidayette ve asliyet halinde bu şekilde kendiliğinden bir kolonizasyon hareketini temsil eden bu zâviyelerin müessisliği ve şeyhliği vazifesi, yavaş yavaş

[17] Derviş ve zâviyelerin hakiki hüviyet ve mahiyetleri ile, sarıh bir şekilde yer tayin etmek suretille onların coğrafi yayılış tarzlarını, adetlerini ve dervişlerin ellerindeki vesikalara nazaran zâviyelerin tercümei hallerini ve muhitleriyle olan nüvâbetlerini nakleden bu kayıtların, Fâtih Mehmed, Selim ve Kanunî Süleyman devirlerinde yapılmış olan umumî nüfus ve arazi tahriri defterlerinde resmi bir vesika mahiyetini kazanarak nüvâfaza edilmiş bulunmaları onların kıymetini büsbütün arttırmaktadır. Her hangi bir seyyahın tevatürüne naklettiği sathî müşahedelerden veya halk arasında nakledilen rivayetlerin toplanması suretille elde edilen malûmattan farklı olarak bu kayıtlarda tahrir emînleri bir devlet memuru sıfatıyla bizzat mahallinde yaptıkları tedkiklerle bu dervişleri isimlerle kaydetmişler ve bilhassa zâviyelerin eşyasını, tarlalarını, değirmen ve bahçe gibi emlakını ayrı ayrı sayıp dökmek, mevkinin ehemmiyeti ile zâviyenin ifa etmekte olduğu vazifeler ve bu vazifelere mukabil istifade ettiği imtiyaz ve muafiyetleri ayrı ayrı bildirmek suretille bizim için çok kıymetli malûmatı toplamışlardır. Bu tahrirlerin mahiyeti hakkında İktisad Fakültesi Mecmuası'nın İkinci cildinde neçrettiğimiz makalelere bakınız (Osmanlı İmparatorluğunda büyük nüfus ve arazi tahrirleri ve Hakkâni mahsus istatistik defterleri).

devlet teşekkül ettikçe, bir me'muriyet şekline girmiş ve nihayet bu devlet müesseseleri de soysuzlaşarak bir nevi tufeyliliğe (parasitisme) münceer olmuşlardır. O kadar ki, son devirlerin dilenci dervişleri ve tenbelhane haline inkılâb etmiş tekke ve türbelerile mevzuubahs ettiğimiz müesseseler arasında hiç bir münasebet kalmamıştır.

Bittabi Osmanlı İmparatorluğu teşekkül edeceği devirlerde Anadoluya doğru yapılmış olduğunu gördüğümüz bu derviş akını ve bu dervişlerin köylerde yerleşerek toprak işleri ve din propagandası ile meşgul olmaları hareketi ve zamanın beylerinin bu gibi kolonizatör dervişlere bir takım muâfiyetler, haklar ve topraklar bahşetmek suretile onların kendi memleketlerine yerleşmelerini temine çalışmaları, Anadolu istilâ ve iskânları kadar eskidir ve bu istilâların şiddetiyle mütenasib bir şekilde kuvvet ve ehemmiyet kazanmakta bulunmuştur. Bu itibarla, Osman oğulları heyliğinin kuvveti gün geçtikçe artmakta olduğu sıralarda bu teşkilâtın Anadolu'da ancak ötedenberi mevcut cereyanları temâdi ettirdiğini ve belki ancak son siyasi hareketler dolayısıyla daha fazla bir hareket ve faaliyete meydan vermiş olduğunu kaydedebiliriz. Nitekim; tetkikimizin kayıtlar kısmında görebileceğimiz, 24, 25, 26, 28, 29 ve 217 numaralı kayıtlara göre Anadolu'da tesadüf edilen zâviyelerin çoğunun Osmanlılardan evvelki beyliklerin himaye ve nişanlarla kurulmuş Ahi zâviyeleri olması lâzımgelir. Bu Ahiler ve şeyhler, biraz sonra Osman oğulları zamanında olduğu gibi, bu devirlerde mevcut hak ve imtiyazlarını «âyende ve revendeye» hizmet etmek mukabilinde almışlardır [216, 73, 77, 78] [18]. Hattâ bâzıları «bu yerlerin kâfirin kovulub gelüb» oralarında yerleşmişlerdir [82, 91]. Aynı şekilde, meselâ *Ahi Mahmud Aydın taraflarında İsa Bey nişanile bir takım araziye mülkiyet üzere tasarruf etmekte idi* [96]. Bu gibi eski devirlerden müdevver olmak üzere *Saruhandaki Ahi Aslan, Ahi Farhun, Ahi Şaban, Ahi Çarpık, Ahi Yahşi ve oğullarına Ahi Yunus, Kandırılmış şeyh, Âdil şeyh, Duruca Baba, Nusrat şeyh, Saru İsa, Saru şeyh, Kutlu Bey, Kızıl Emeli zâviyeleri ile Menteşede Ahi Yusuf, Ahi Fekke, Ahi Debbağ,*

[18] Bu şekilde mutarıza içinde zikredilmiş rakamlar, tetkikimizin sonunda sıralanmış olan kayıtların sıra numaralarıdır.

Ahi Ümmet, Ahi İsmail zâviyelerinin mevcut bulunması da bu hususu teyit eder. Amasya'da ve Tokat'da da aynı şekilde eski devirlerde tesis edilmiş olması muhtemel bulunan pek çok Ahi zâviyesi mevcuttur [198, 199]. Nitekim meşhur seyyah *Ibn-i Batuta* da Ahileri «Bilâd-ı Rumda sâkin Türkmen akvâmının her vilâyet ve belde ve karyesinde mevcut» olarak tasvir etmiştir [19].

İlk Osmanlı Padişahları da, aynı ananeyi idâme ettirerek mevcut zâviye şeyhlerini muhafaza ettikleri gibi; bir çoklarının yeniden yerleşip zâviye açmasına da yardım etmişlerdir. Osman Beyin ve Orhan Gazinin şeyhlerle olan münasebetlerine dair bâzı tarihî kaynaklarda gördüğümüz kayıtları yukarıda zikretmiştik. Burada, *arazi tahriri defterlerinden çıkardığımız diğer bâzı kayıtlara istinâden; bu hanedânın şeyh, Ahi ve saire gibi birer dini teşkilâta merbut kimselerle olan münasebetlerini takib edeceğiz: Meselâ kayıtlar kısmında bir çok nümunelerini çıkardığımız veçhile, 544 numaralı Bolu evkaf defteri ilk Osmanlı Padişahlarının ve silâh arkadaşlarının vakıf ve mülklerini ihtivâ etmektedir. Bunlar arasında pek çok şeyh, Fakih ve Ahi mevcuttur. Bundan başka [221, 225] numaralı kayıtlar da gerek Osman ve gerek Orhan Gazinin bu gibi şahsiyetlere verdiği mülklerden bahsetmektedir. Nitekim [46] numaralı kayıt ta, Ezine kasabasını Süleyman Paşanın Ahi Yunusa vakf ve kendisini her dürlü tekâliften muâf kılmış olduğunu; şehrin sahibinin ise artık kendisine âit olan bu şehrin varidatını gelene geçene hizmet edilmek üzere zâviyesine vakfetmiş bulunduğunu göstermektedir. Aynı Süleyman Paşa zamanında Geliboluda Hacı İzzeddin isminde bir zat «Hudâvendigârın başı sadakası» olarak «Ümid Viranını ve Kavak'daki bağı yanında çiftliği ile» *Kavak Ahisine*, Emir İlyas çiftliğini ise *Ishak Fakihe* vakfetmiştir [192]. Bu kayıtlarda mevzuubahs olan *Kavak Ahisi*, Kavak kasabasındaki Ahi mânâsına alacak olursa, her köy ve kasabada bir Ahi reisi mevcut bulunduğu anlaşılmaktadır. Kayda göre Kavak Ahisi vefat edince bu yerler diğer bir Ahîye verilmiştir.*

Bu suretle, Osmanlı Padişahlarını Rumenindeki fütuhları ve icraatları esnasında

da bir takım Ahiler, Şeyhler ile münasebette görüyoruz. Aynı teşkilât, aynı akın Rumeline de geçmiş ve kendisine mahsus usullerle oraları da Türkleştirmeğe, İslâmlaştırmağa ve imar etmeğe çalışmağa koyulmuştur:

Meselâ, [195/4] numaralı kayıtlarda mevzuubahs *Ahi Musa* âilesine Geliboluda bahşedilen imtiyazlar ve arazi bu hususta tetkika şâyandır. Ellerinde bulunan ve 767 tarihinde tanzim edilmiş olan vakıfnâme mucibince; bu âilenin mülkü *evlâdlık vakıf* olarak Ahi Musanın evlâdına ve evlâdı inkıraz bulduktan sonra *akrabalarından veya köylülerinden her kime Ahilik icazeti verilmişse ona; şart konulmuştur*. Bu şart, Ahiliği teşvik ve himaye eylemek üzere konulmuş olduğu gibi Ahilik teşkilâtının ehemmiyetini de göstermektedir. Bundan başka istilâyı müteakib birçok dervişler ve Ahi unvanını haiz kimselerle birlikte Rumeline geçen bu şeyhin, ilk Osmanlı Padişahları nezdindeki itibarlı mevkii bu ailenin ele geçirdiği diğer mülklerle de göze çarpmaktadır. Filhakika aynı Ahinin çiftliklerinden başka, Malkara şehrinde bir başhane ile dükkânı ve değirmenlerinin mevcut bulunması bu keyfiyeti isbat eder. Nitekim Ahi Musa evlâdından ve hattâ azadlı kullarından diğer bâzıları da, bu civarda *evlâdlık vakıf* olarak bâzı çiftliklere sahip olmuşlardır. Aynı şekilde Gelibolu taraflarında bir *Kara Ahi* köyü, diğer bir *Ahi Zule (?)* zâviyesi de mevcuttur.

Murad Hüdâvendigârın Rumelinde ilk işgal mntakaları üzerinde bulunan Malkara köylerinde, *Yegân Reise* bir köy bağısladığı ve bu köye oraya yerleşen Yegân Reis evlâdları nâmına izâfeten Yegân Reis köyü denildiği gibi Yegân Reisin bu köyde bulunan zâviyesi vakfı oğlu *Ahi İsa* ve evlâdı elinde bulunmaktadır [195/1]. Aynı mntakada yine Murad I. zamanındanberi Aydın Şeyhe vakfedilmiş bir yer bulunmaktadır [168]. Aynı şekilde Yıldırım Bayezidin de Dimetokada diğer bir Ahıye bir zâviye yapıdırılı, ayrıca şehir içinde bina ettirdiği bir başhanenin gelirini bu zâviyeye vakfetmiş olduğu görülmektedir [169]. Yenice Zağrada *Kılıç Baba* zâviyesi [204], Çirmende *Musa Baba* zâviyesi [197] hep bu devirlerde tesis edilmiş zâviyelerdir. Ve yalnız Paşa livasında ekserisi bu suretle ilk zamanlarda tesis edilmiş bulunan 67 zâviye mevcuttur.

Diğer taraftan, Rumeline ilk Osmanlı Padişahlarile birlikte geçen ve fütuhâtı beraber yapan bu dervişlere dair hakikaten şâyânı dikkat bâzı malûmatı ihtiva eden kayıtlar da mevcuttur. Bu hususta bir fikir edinmek için [172 - 173] numaralı kayıtları gözden geçirmek kâfidir: Dimetoka kazasında medfun Eseyyid Ali nâmı diğer *Kızıl Sultan* (Kızıl Delü) «diyar-ı Rumeli şeref-i İslâmla müşerref oldukta bile geçüb» zikrolan köylere 804 tarihli bir mülknâme ile mutasarrıf bulunmaktadır. Ve o tarihtenberi *Kızıl Delü oğullarının* tasarruflarında olan Tatar Viranı ve Tatarlık gibi mezrealar zaviyelerine inen yolculara hizmet etmek mukabili *evlâdlık vakıf* olarak kayıtlıdır. Ve şâyânı dikkattir ki, vaktile, Tatarlar tarafından iskân edilmiş olan bu virâneler bir *derbend köyüdür*. Ve babaları hissesine mutasarrıf olan *Ahi ören* ve *Buhşayış*, vakfın müessisi ve ataları adına izâfeten «Kızıl Delü Derbendi» ismi verilen bu derbendi kendülerile birlikte olan dervişlerle beraber hizmetmektedirler ve bu derbend onlar sayısında 58 Müslüman ve 23 kâfir haneli bir köy haline gelmiştir. Demek oluyor ki, Allahın dağında böyle asâyişin ve yolculuğun temini için şenlendirilmesi lâzım gelen bir derbend yerinde zâviyeyi tesis ve köy vücude getirmiş olan bu Bektaşî şeyhleri aynı zamanda hizmetleri takdir edilen *jangarmalar*, dağ başlarında *emniyeti temine kadir tabiatte insanlardır*. Ve, ilk zamanlarda Ancak bu gibi hizmetleri mukabilinde *örfi tekâliften* muâf tutulmuşlar ve kendilerine dağ başında ancak bir harabenin mülkiyeti bahşedilmiştir. Filhakika, bu devirlerde henüz yüzlerce köylerden haraç toplıyan Bektaşî dergâhlarından eser yoktur. Dağ başlarını, hâlî ve çorak toprakları işlemek için yerleşen, evlâdları çoğalınca köyler tesis eden ve yerleşdikleri toprakları yavaş yavaş bir kültür ve iktisat merkezi bir ma'mure haline sokan bir takım muhacirler mevcuttur. Dağ başlarında yerleşen bu muhacirlerin *orada tutunup çoğalmaları* da onların kuvvetini göstermektedir. *Bunlar gözü pek ve azîmkâr Türk kolonları, bu memlkete yalnız bir fâtihi ve işgal ordusu olarak gelmiyen Türklerin memleket ve toprak açtıklarıdır* [Not. 11]. Yeni fehdilen bir hıristiyan memleketinde, bu şekilde gelip dağ başlarında yerleşecek, oraların imar

ve emniyeti ile meşgul olacak ve tesis ettikleri merkezlerle Türk dil ve dinini yaymağa başlayacak misyonerlere ve gönüllü muhacirlara mâlik olmak ise; yeni kurulmakta olan Türk devletinin en büyük kuvvetini temsil etmekte olduğu meydandadır. İmparatorluğu kuran kuvvet işte kendisinden bu kadar emin, kendiliğinden taşan ve atılğan bir istilâ kuvveti idi.

Bu dervişlerin geldikleri yerlerde fevkalâde imtiyazlarla karşılaştığını da zannetmek doğru değildir. Bir asker gibi harb edebildiği halde yine bir köylü gibi çalışan bu dervişlerin çoğu bu devirde henüz özürden bile muâf değillerdi. Meselâ, [182] numaralı kayıta görüleceği üzere, Anadoludan gelip Şum-nıya tâbi bir köyde yerleşen *Hüseyn Dede* ve yerine geçen beş oğlu, o köyde hına edilmiş olan zâviyede gelene geçene hizmet mu kabilinde cemi' rûsûmdan muâf olmakla beraber, özürlerini köy Sipahisine vermekte devam etmektedirler. Filhakika, bu devirlerde gördüğümüz dervişler, henüz bizzat ziraatle meşgul olan ve bağ bahçe yetiştirmekle zâviye ve değirmen inşa etmekte mahir olan işgü-zâr insanlardır. Vakitlerini âyin ve ibadetle geçirdiklerine, başkaları sırtından yaşadıklarına dair ortada henüz hiç bir delil mevcut değildir [Not. 11]. Nitekim, hilâhare bir çok vakıflara sahib büyük bir dergâh halini alacak olan, Varnaya tâbi Kaligra kalesi içinde bulunan *Sarı Saltuk Baba* türbesi dervişleri de henüz bu sıralarda işledikleri bağ, bahçe ile, ellerindeki sazlık, Çayır ve çiftliklerinin mahsulünden bir kısmını Sipahiye ve Padişaha verdikten sonra geriye kalanı zâviyede gelene ve geçene yedirmektedirler. Bu suretle bu mezar da henüz büyük ve zengin bir tekke halinde değildir [208/1].

Mevzuubahs Sarı Saltığa âit bildiklerimizi biraz hatırlamak, bu dervişlerin Rume-linin işgalinde oynamış oldukları mühim rol hakkında bize bir fikir vermeğe de hizmet edecektir. Filhakika; gerek Evliya Çelebi'de [21] ve gerek diğer *Saltuknâmeler* [22] de

[21] Cild: II, sf: 133, 137. «Hoca Ahmed Yeseviden cihaz-ı fakrı kabul idüb diyârı Rumda sahibî seccâde olmağa izin almış ve üç yüz yetmiş fukarası ile Kaligra sultan ser çeşme-i fukara olduğu halde, Rumda Orhan Gazîye gelüb sığınmıştı. Eursa fethinden sonra, Hacı Bektaş Kaligra sultanı yetmiş kadar fukarası ile Moskov, Leh, Çek Dobruca diyarlarına gönderüb Rum erenlerinden olmağa izin vermişti».

[22] Topkapı Sarayında, Hazine Kütüphanesi

verilmiş malûmat, efsanevî hikâye ve menâ-kıb mahiyetinde [23] olmağa beraber, çok mânidardırlar. Bilhassa, Dervişin eski bir Türk vatani olan Dobruca ile diğer Hıristiyan memleketlerindeki faaliyeti, Osmanlı istilâsı ile birlikte ve ondan evvel Balkanları işliyen din ve fikir propagandasının ve bu propagandanın faal ajanları olan dervişlerin rolü hakkında bizi düşünmeğe sevkedecek mahiyette görülmektedir.

Köylerde zâviyeler nasıl kurulur:

Umumiyetle bizim şehirlerde gördüğümüz türbe ve mezarlar, sahiblerinin ölümden sonraki hayatlarının temini için, bir takım hayır işleri ve umumî hizmetlere tahsis edilen gelirlerle vakıflandırılmışlardır. Bu suretle «âyende ve revendenin» yani gelenin geçenin çeşmesinden su içib hayır sahibi için duâ ettiği türbeler olduğu gibi, vakit vakit fukaraya yiyecek ve giyecek dağıtmak, yolcu ve misafirlere yiyecek ve yatacak yer temin etmek için vakıfları olan türbeler de vardır [2, 135]. Bu hususta en müteammim olan usullerden birisi de, bırakılan vakıf para ile türbeyi bekliyen kimselerin ölünün istirahat-i ruhi için gece gündüz ibadete yahut *Kur'an okumağa memur edilmeleridir*. Aynı şekilde müteammim olan diğer bir usul de, zamanın zengin ve nüfuzlu şahsiyetlerinin yine kendi ruhlarının selâmeti hesablarıyla, bâzı evliyâların veyahut eshabtan bâzı kimselerin mezarlarını tamir ve ihyâ ile bu büyük ölülerin

Kitabları arasında No. 1612 ye bakınız.

[23] Haslucuk yukarda ismi geçen etüdlerinde, Evliya Çelebi tarafından tesbit edilen *Saltuk Menkibesini* tedkik ile, Sarı Saltuğun Kırım'dan gelen muhacir Tatar kolonları tarafından Baba dağa idhal edilgen bir aşiret evliyası olduğunun farzedilebileceğini (sf. 68) ve onun Kırım'da Sodak civarındaki şehre ismini veren Baba Saltuk ismindeki velî olması lâzımgeldiğini, ilk defa İslâmiyet'i kabul etmiş bir Türk hükümdarı olmak üzere maruf efsanevî bir şahsiyet olan Satuk Bugra (944-1038) ile Sarı Saltuk arasında bir sırayet hâdîsesi mevzuubahs olabileceğini, Kürd halk rivayetlerinde mevcut Sarı Saltı unvanlı dervişin Sarı Saltık efsanesinin garba doğru intikalinde bir menzül teşkil ettiğini söylüyor. Sarı Saltuk ancak hilâhare ziyaretgâha memur edilen dervişler ve halefleri tarafından Hacı Bektaş halkasına idhal edilmiş bir aşiret evliyasıdır. Sarı lâkâbı umumiyetle aşiretlerin inkısama uğrayan şubelerini ayırd etmeğe yaran renk sıfatlarından gelmektedir. Yine Haslucuk'a göre, bu mintakada teşekkül eden Sarı Saltuk menkibeleri arasında Bulgar halk rivayetlerinde *İlyas Peygambere* aid bulunan menkibeler mevcuttur. Arnavudlukda ise eski *Ayayorgi* hikâyeleri kontrolsüz bir şekilde benimsenilerek, eski Hıristiyan bir azizin yerine bir Müslüman evliya katm olmuştur:

yardımını kendi üzerine çekmek istemeleridir. Bu gibi mezarları ziyarete gelenlerin geçireceği adaklar ve sadakalarla zengin olmağı veya kolayca yaşamağı düşünerek bir evliya mezarı ihdas ve ihya idüb kendisini türbedâr tayin ettirmek isteyen insanlar da bitabi mebzûlen mevcut bulunmuştur [24].

Fakat bizim burada tetkik edeceğimiz türbeler ve hâzen o türbelerin etrafında teşekkül eden zâviyeler, daha başka mahiyette ve daha mânalı müesseselerdir ve çok defa zâviyede yatan ölümler o zâviyenin tesisinde bir gaye değil ancak bir vesile ve timsal hizmetini görmektedirler. Filhakika, bizim tetkik etmek istediğimiz zâviyeler, içtimâî ve dinî mühim cereyanların doğurduğu mühim propaganda ve kültür müesseseleri, yeni açılan memleketlerde yerleşen Türk muhacirlerinin yerleşme ve teşkilatlanma merkezidirler. Mevzubahs zâviyelerin müessisleri veya hut nâmına kuruldukları şeyhler ve dervişler de umumiyetle o köylerde yerleşen muhacirlerin o mntakada öncüleri ve kafile şefleri veya büyük babalarıdır.

Bu hususta daha açık bir fikir vermek için tetkikimizin *Defteri Hâkani kayıtları* kısmında bulunan bâzı zâviye tarihçelerini gözden geçirelim:

Meşelâ, [142] numaralı kayda nazaran; *a'n cemâatin dervişleriyle diyâr-ı Horasandan gelmiş olan şeyh Hacı İsmail*, Lârende kazasında kendi ismini verdiği bir köyü kurmuştur ve bu suretle şeyhin evlâdı ve akrabala-

[24] Menşee ve teşekkül tarzı ile hizmet ettikleri gayeler ve kullandıkları usuller bakımından muhtelif türbe ve tekke tipleri bulunabileceği ve hatâ zamanla aynı tekkenin hayatında büyük değişiklikler olabileceği aşîkârdır. Bu hususda *Haslucuk*'un yukarıda 14 numaralı notta ismi geçen etüdlerinde etraflı malûmat vardır. Zaviye tipleri arasında Anadolu'da Seyyid Battal Gazi, Hüseyin Gazi, Melik Gazi ile İstanbul'daki Eyüb Sultan türbeleri gibi sekizinci ve dokuzuncu asırların mücadeleleri esnasında ölmüş bulunan Arab kahramanlarının mezarları olduğu farzedilen yerlere hususî bir mevki ayırmak lâzımgelir. Bu mezarlar çok defa bir rüya veya keramet vak'ası ile keşf ve tesbit edilmiştir. Bundan başka *Haslucuk*'un dikkate çok değer bazı misallerini verdiği üzere Osmanlı devrindeki zaviyelerden bir kısmının eski Hıristiyan azizlerine atfedilen halk perletişkahlarının yerinde kurulması ve bir müddet sonra oralarda gömülür farzedilen azizlerin ismi değiştirilerek Türk fütuhâtı devirlerine mensub gösterilmesi ve bazı tekkelerin eski manastirler olması da mümkündür. Bu suretle bu mezar hakkındaki mahallî eski halk itikadlarının İslâmleştirmiş bir şekil altında devam edeceği tabiidir. Bazı yerlerde tekkenin veya iki tarafı perletişkahların mecnunlar, sar'atılar ve kısır kadınlar türbelerinde şifa verici bir şekilde müessir olmak lu-

riyle teşekkül eden bu köy halkı, Yavuz Sultan Selim zamanında yazılan bir defterde 95 yetişşin erkeğı ihtiva etmektedir. Bu köyde oturan Şeyh Hacı İsmail oğullarının yaylak ve mera işlerinde civarda oturan Türkmen aşiretleriyle olan iştirâkleri ve sair münasebetler, bu âilenin bu cemaatlerden ayrılmış ve toprağına yerleşmiş bir cemaat olduğunu ve belki de bu memleketlere komşu cemaatlerle aynı zamanda gelmiş olduklarını göstermektedir. Diğer taraftan; bu âile gün geçtikçe bu köyde yerleşmekte ve çoğalmaktadır: Şeyh İsmailin oğlu *Musa Paşa* burada bir zaviye bina etmiş ve onun oğlu da ikinci bir zâviye yaptırmıştır. Aynı cemaatten *Yunus Emre* nâmında bir zat, bir mezreayî Karaman oğlu İbrahim Beyden satın almıştır ve elinde mülknâmesi vardır. Bundan başka, bu âilenin efrâdı ve dervişleri *avârız*den, resm-i gânemden ve resmî çift'den muâflardır. Ve öşürleri de bu zâviyede sarfedilmektedir.

Görülüyor ki, *Şeyh Hacı İsmail köyünü kuran derviş*, bizim bildiğimiz dervişler gibi elinde asâ, belinde teber dolaşan cezbeli bir aşîk değildir [25]. Belki de bir cemaat beğı ve bir kabile reisidir [26]. Her halde nüfuzlu bir şahsiyettir. Çünkü, bir çok imtiyazlar-

susunda haiz oldukları farzedilen hassalarından Hıristiyan ve Müslüman halkın müştereken istifade etmekte bulunmaları ile son zamanlarda bektaşlıların diğer tarikatlerin mübarek yerleri ile bir takım aşîret ziyaretgâhlarını benimsemek için kullandıkları usullerin müessiriyetine aid misaller bu hususdaki imkânların nevlere hakkında dikkate şayan misaller vermektedir (sif. 24, 27).

Zaviye kurmak için vesile ittihaz edilen sebde ne olursa olsun, o zamanki iktisadî ve içtimâî bünyenin ve dinî hislerin tabii ve zarurî bir neticesi olarak her tarafta zaviyeler kurmak ve hayâtı bu zaviyeler etrafında manalandırmak ve teşkilatlandırmak büyük bir ihtiyaç halinde hissedilmektedir. Devrin hususî şartları içinde zaviyelerin tebarüz ettirilmeğe değer bir mâna ve vazifesi olduğu şüphe götürmez bir hakikattir. Bu dikkate şayan kudret tezahürlerine, dinî ve tasavvufî cereyanların kendi organlarını yaratma faaliyetine bilhassa köylerde te'adûf edilmesi ise; o devirlerde köy hayatının bugün olduğu gibi şehirlerin tâbiî artık ve ek bir mevcudiyetli yaşamaktan ibaret olmaktan ziyade; kendilerine inahsus bir âlemi ve hayâtı yaratmakta devam edecek kadar müstaktil ve hayâtîyeti bol bir uzviyet teşkil ettiklerini bütün hayat prensiplerini kendi içlerinde bulduklarını, kuvvetli bir şekilde köklerinin kendi toprakları içinde olduğunu göstermektedir.

[25] 11 ve 18 numaralı notları okuyunuz.

[26] Tedkik ettiğimiz zaviye şeyhlerinin umumiyetle bir cemaat beyl veya kabile reisi olması, bizim burada ifade ettiğimiz fikrin doğruluğunu isbat hususunda, ehemmiyetli bir delil teşkil edecek mahiyettedir. Bu gözle tedkik edildiği takdirde, bir aşîretin muhtelif parçalarının muhaceret dolayısıyla gidip yerleştikleri uzak noktalarda hep aynı nam altında köyler ve zaviyeler kurması ve evliya-

dirilmek şartile dervişlerin elindedir [202]. Nitekim, *Yatagan Abdal zâviyesinin* Bozdağ'da Karlı Oluk deresi ve Kaba Koz denmekle meşhur yerleri *bu şeyhe verilmiş yurtluk yerlerdir* [98]. Aynı şekilde Şarkî Karahisar'da *kadîmlik yurdları* üzerinde zaviyedâr olan bir *Abdalın* taallûkatının, aynı zamanda *fatih-i vilâyet olanların evlâdı* da olmaları dolayısıyla ve yol üzerinde bir yerde oturub gelene geçene hizmet ettikleri için, «salb ve eiyaset icab etmedikçe» *hiç bir kimsenin müdahale edemeyeceği bir istiklâl içinde*, o muntakayı idare ettikleri anlaşılmaktadır [158]. Bu zaviye sahiplerinin fatih-i vilâyet olanların evlâdı olarak anılmaları da dikkate şâyandır. Filhakika, diğer taraflarda da bir çok dervişlerin bizzat *o memleketlerin fethine iştirâk etmiş Gazi askerler* oldukları da malûmdur. Ekseriya bu gibi hizmetler mukabili olarak kendilerine verilen boş topraklar üzerine âileleriyle birlikte yerleşmektedirler. Bu suretle bir çok köylere isimlerini veren şeyhler mevcuttur.

Bu imâr ve iskân işinin vüs'ati hakkında bir fikir vermek için, ayrıca şu misalleri de zikredebiliriz: Rumelinde, *Yağmur oğlu Hasan Baba* zaviyesi, *Tarı dağı kurbünde hâli ve vîran bir mezrea üzerine kurulmuş olmakla* beraber, kendisine cezbettiği kalabalık ve civarında binâ edilen değirmen ile bahçe sayesinde, buraların mâmur olmasına ve gelene geçene faydalı durak ve oğrak mahalli haline gelmesine sebep olmuştur. Bu zâviyede 28 nefer derviş toplanmıştır [179]. Hasköy civarındaki *Osman Baba* zaviyesi de, *Osman Babanın tapuladığı boş yerler* üzerinde kurulmuş olmakla beraber, bu şeyhin *mâiyeti* defterde 69 kişi olarak kayıtlıdır. Bu zaviyenin eşyası arasında 16 kazan, 37 tepsi, 16 Bakraç ve saire mevcut olduğunu, merasim günlerinde pişen yemeğin ehemmiyeti hakkında bir fikir vermek için zikretmek mümkündür. Filhakika, bu zaviyeye senede 356 kadar kurbanlık koyun gelmekte olduğu yine kayıtlardan anlaşılmaktadır. Aynı şekilde zaviyelerle birlikte o zaviye civarında toplanan kalabalığa bir misal olarak, Dimetoka civarında Elmalu mezreasında yerleşmiş olan *Temurhan Şeyhe* âit bir kaydı da zikredebiliriz. Bu zaviye civarında *sahibi vakıf evlâdından* 128 hane mevcuttur ve bunlar bilfiil

beratla bu vakfa tasarruf eden 24 haneden ve beratsız olarak tasarruf eden diğer 31 haneden ayırdırlar. Ayrıca bu vakfa hizmet ettiği için *muâf* addedilen 53 hane mevcuttur [171, 174]. Aynı şekilde, Eskihisarı Zgrade *berveç-i timar* tasarruf edilen *Mümin Baba* zaviyesinin de 30 nefer dervişleri olduğu gibi [177], *Şeyh Ömer Dede* zaviyesinin dervişleri de *şeyh-i mezbûrun nesli* olduğu ve bizzat kendileri çalışıp zaviyeyi işletmekte oldukları tasrih edilmektedir [212].

Açılacak toprak arıyan muhacir dervişler :

Görülüyor ki; zaviyelerin pek çoğu boş toprak bulmak ve kendilerine yer ve yurt edinmek için gelib yeni açılan Rum memleketlerine yerleşen muhacirler tarafından kurulmaktadır. Filhakika, yeni açılan veya boş bulunan bu topraklar üzerinde zaviyelerin tesisi oralarını şenlendirmek, imâr ve iskân etmek hususunda hüyük bir rol oynamaktadır. Boş toprak aramak, dağdan ve bayırdan toprak açmak, iskân edilemeyecek bir halde ıssız, tenha ve vahşi bir tabiat ortasında, hırsız yatağı yerlerde yerleşmek gibi işlerin ise ancak azimkâr insanlar ve hayatiyeti yüksek bir millet tarafından yapılabileceği âşikârdır. Hattâ biraz sonra göreceğimiz veçhile, zaviyelerin ekseriya *devlet tarafından* bilhas- sa seyahat ve mübadele işleri için tehlikeli addedilen yerlerde tesisi teşvik edilmektedir ve bu bakımdan dağlarda korkunç boğazlarda tesis edilen *melce'lere, jandarma karakollarına* benzemektedirler.

Bu hususta bir fikir edinmek için bâzı zaviye kayıtlarını gözden geçirmeğe devam edelim. Bu suretle zaviyelerin dağdan, bayırdan *yer açmak* ve *yeni köyler tesis etmek* hususunda oynadıkları rolü daha iyi anlayacağız:

Saruhanda Nif nahiyesinde *Kapu Kaya* demekle maruf mevzii *Hamza Baba* nâm derviş «dest-i rencile açub ihyâ idüb, su getirüb bir zâviye binâ idüb, bağ diküb» Allah rızasıyün oradan gelüb geçene hizmeti dokunduğu sebeble; Sultan Bayezid tarafından öşürden effedilmiştir [89]. Kütahya köylerinden birinde *Genc Abdal* isimindeki derviş, bir zâviye binâ iderek zâviye civarında *kâfir zamanından kalmış «kör yerleri» dervişleri*

la buraya gelip yerleşmiş olan bu Horasanlı muhacirlerin devlet hemen hiç bir işlerine karışmamaktadır. Bu sıralarda onların zâviyelerine misafir olmuş olan seyyahların kendilerini *hânedandan bir kişinin, bir Derebeyinin konağına* inmiş addedeceğinde şüphe yoktur. Bir köyde bir zâviye inşasile ösrün oraya tahsisi de, bugün devlete âit olan umumî hizmet işlerinden birinin, yâni yolun ve yolculuğun temini hizmetinin bu âilenin müstakil olarak ifasına terkedilmesi şeklinde anlaşılabilir. Aynı şekilde, Ankarada Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğünde muhafaza edilmekte olan 537 numaralı Erzurum Evkaf defterinde, Kuzey nahiyesinde Kurdî köyünde şu izahat mevcuttur:

XIII. «Molla Mehmed Kurdî ulemâ-i İzâmın mevdudı idi. Diyarı Acemden olup, Ak koyunlu zamanında Ruma gelüb Kurdî nâm karye hâli iken ihyâ idüb, zira'at hürâset idüb, talebeye talimî hasbî ve kut-ı lâymûta vefâ edecek nafakısı kendi kisbi imiş..» (Kayıt, 159).

Boş bir köye gelip yerleşen ve orayı ihyâ eden Molla Mehmedin Kurdî unvanını izah için vilâyet muharriri şöyle bir hikâye naklediyor: Müşkül bir meseleyi Acem uleması hallemedeyib kendisine gönderdikleri zaman, o meseleyi, *bu adam ulemanın kurdudur* şeklinde bir takdir uyandıracak tarzda, halletmiştir. Fakat, ilmi bu dereceyi bulunduğu halde gelip bir köyde ziraatle meşgul olan bu Türk âliminin Kurdîlukla olan münasebeti ayrıca tetkike değer bir mesele teşkil edeceği meydandadır. İçlerinde ehl-i ilm ve müderris olanları da bulunan ve bu suret-

lar kabul etmiş bulunması keyfiyetini de kolayca izah edebilir. Hasıloca da yukarıda ismi geçen makalelerinde, haklarında uydurulan menakib ne olurmuş olsun, birçok tekkelerin bir aşiret evliyası mezarı olarak kurulduğunu farz ve kabul etmektedir. Bu suretle, Karaca Ahmedin, Ak Yazılı Babanın, Sarı Saltuğun muhtelif yerlerdeki mezarlarını ve bu isimlerde müteaddid köylerin mevcudiyetini, hep aynı aşiretin muhtelif yerlere dağılmış olan muhtelif parçalarının eserleri gibi kabul ediyor ve evliya isimlerindeki sarı, kırmızı gibi renk sıfatlarının aynı kablenin muhtelif parçalarının yekdiğerinden ayrılması için kullanılan sıfatlar olması lâzımgelince, bu suretle mevzuubahs sıfatları taşıyan evliyaların kabirleri menşeiini isbata çalışıyor.

Bu faraziyeler, bizim tedkik ettiğimiz dervişlerin ve o dervişlerin temell ettikleri grupların orta Asyadan gelmiş muhacir göçebelerin müesseseli ve bu muhaceret akınının öncülerini oldukları hakkındaki iddialarımızı tenvir edecek mahiyette olduğu gibi bizim burada zikrettiğimiz misallerle daha fazla da kuvvet kazanmış olmaları lâzımgelir.

le buldukları yerlerde neşir-i maarif eden, fakat daima ziraatle de meşgul olan dervişlere, diğer kayıtlarda da tesadüf edilmektedir [143]. Aynı şekilde, *akraba ve taallükat ile gelip bir muntakayı şenlendiren, köyler tesis eden, derbendleri bekleyen, köprüler, cami ve değirmenler kuran* ve ancak bu gibi hizmetleri mukabilinde kendilerine *şeyhlik* rütbesi verilen ve muâfiyetler bahşedilen «sahib-i velâyet ve kerâmet» şahsiyetlere âit daha bir çok misaller zikretmek, bizim için, mürkümdür. Meselâ [194] numaralı kayıta mevzuubahs olan «*mehtar-ül-ârifin*» Yakub Halifenin akrabası ve taallükatı, Trabzonda Körtun kazasında, elinde toprak olan «35» ve topraksız olarak 38 olmak üzere cem'an 73 hane halinde o civarda beş köy tesis edecek şekilde dağılmış bulunmaktadır. Bu âile buradaki Yakub Halife ve Süleyman Halife köprülerine; Yakub Halife ve Bakacak derbendlerine hizmet ettikleri için öşür ve rüşümdan muâf addedilmektedir ve mahsulâtlarını *hânedan-ı mezkûreden her kim şeyh olursa âyende ve revendeye sarfetmektedir*. Aynı şekilde [203] numaralı kayıta da, yol üzerinde olduğu halde otuz kırk yıldanberi harab olan bir yeri aşiretlerden adam bulub şenlendirmek şartile Sinan Beye *kadîmlik ve Yurdluk* olarak ve «*oturub şenlik olmasına sebep olsun*» maksadile vermişlerdir. Bu zât da orada bir cami ve tekke binâ edib *yeni yerler açub çiftlik haline sokuyor* ve bu suretle mülkü haline giren bu toprağı zâviyeye vakfediyor.

Bu ve buna benzer kayıtlar, bir çok zâviyelerin nasıl tesis edilmiş olduklarını açıkça göstermektedir. Filhakika, bu dervişler buralara akvam ve akrabalar ile gelip yerleşmiş olan muhacirlerdir ve böyle hâli bir yerde bir zâviye binâ etmek işi, oraların imârı ve âsayişinin temini için olduğu kadar, âilenin imtiyazlı mevkiinin muhafazası için de tesisi lüzumlu umumî bir hizmet müessesesi kurmak demek oluyor ve *imâr ve iskân taahhüdünün* iyfâ edilmiş olmasının fiilî bir alâmeti sayılıyor. [141] numaralı kayıta da, *Akça Kurum* demekle maruf bir zemin üzerinde bir takım muâfiyetlerle toprağı işliyen *sâdât* görülmektedir. Diğer bir köy de yine şenlen-

Bu dervişler bizzat 35 mudluk tohum ekilen bir toprağı işlemektedirler ve 300 kadar armut ağacı yetiştirmişlerdir [193].

Görülüyor ki, mevzuubahs ettiğimiz dervişler, *zâhî ve tufeylî bir zümre* teşkil etmekden ziyade; *çalışmak ve toprağı açmak muhabbetile müteharrik bir sınıf kolon, kırlara doğru taşmakta ve yayılmakta olan bir cemiyetin doğurduğu canlı ve mütezebbis bir tip yeni insandır*. Ve esasen, istifade etmekte oldukları ehemmiyetsiz bazı muâfiyetler, bilhassa bidayette taşıdıklarını gördüğümüz büyük hizmet ve fedakârlık duygularına karşı hakikaten yerinde ve âdil bir mükâfat teşkil edecek şekilde verilmiş bulunmaktadır. Böylece boş ve tenha yerleri ihyâ etmiş gözükten dervişlerin bile, bir çok vergilerden muâf tutulmadığı, öşür verdikleri ve *örfi rüsûm* için de miriye *maktu* bir şey ödedikleri görülmektedir. *Sıkı bir devlet kontrolü* de bu derviş isimli çifçilerin bilâhare yaptıkları gibi mühim bir kısım *devlet gelirini ellerine geçiren bir mütegalibe ve istismarcı sınıf* haline gelmesine mâni olmağa çalışmaktadır. Şu halde bu dervişler tetkik ettiğimiz devirlerde, cemiyet içinde duyulan bir ihtiyacın ifadesi olmanın verdiği bir hayatîyetle canlı kalarak hiçbir müşkülâta rağmen kendilerinden yerleştikleri yerlerde toprağı yapışup tutunmakta ve oralarda muvaffakiyetle üremektedirler.

Esasen bu gibi zaviyelere daha ziyade «*mevât*» dan açılmış veya hâli ve harabeden satın alınmış olan ve bu itibarla hukukau kendilerini işleyecek olanların mülkü olabilir bir vaziyette bulunan topraklar vakfedilebilmektedir [*]. Bâzan öşür veren bir *mülk toprak*, zâviye vakfı olduktan sonra da öşür vermekte devam ettiği gibi; vakfîle sahibinin sefere eşmek mecburiyetiyle elde ettiği bir *yurtluk toprak* da; zaviye vakfı olduktan sonra da yine sefere eşküncü göndermek mecburiyetinde bulunmaktadır. Meselâ, [67, 71] numaralı kayıtlardaki zaviye vakfı topraklar, öşür ve haraç vermekte devam etmektedir. [8, 9, 10, 71 ve 73] numaralı kayıtlarda gördüğümüz vechile, harbe giden veya yerlerine adam gönderen za-

[*] *Hukuk Fakültesi Mecmuasının VII inci cildinin 1-2 inci sayılarında (1941) «Sultanların temlik hakkı ve mülk topraklar»* ismini taşıyan makalemize bakınız (sf. 469).

viye şeyhlerinin bulunması, daha evvel Osman Gazinin ve Orhanın bir çok silâh arkadaşlarının *Ahî ve Derviş* unvanı taşıyan muharib dervişler olduğunu yukarıda gördüğümüz için, bizi hayrete düşürmemelidir. Nitekim; Ahilerden bahseden İbni Batuta da onların Anadolu'da Türkmen akvâmı arasında her köy ve kasabada mevcut olup *eşkıyayı tenkil için* büyük bir kudret temsil ettiklerini söylemektedir. Şüphe yok ki, *bugünkü bazı Faşist rejimlerdeki fırka milisleri gibi, Ahilerin emri altındaki gençlik teşkilâtı da, silâh kullanmasını öğrenmiş* oluyor ve icâbında Ankara Ahilerinin yaptıkları gibi, *idarî bir istiklâl kadar varan sağlam bir teşkilât kabiliyetini* gösterebiliyorlardı. Bundan sonra göreceğimiz vechile; *tenhâ ve ıssız yerlerde âdetâ bir emniyet karakolu ve bekçi vazifelerini gören zaviye şeyhleri'nin* bu hususî zâviyeleri de ancak kendilerinin temsil ettikleri bu harb ve tenkil kuvveti ile izah edilebilir.

Derbend bekliyen dervişler ve zâviyelerin emniyet ve menzil vazifeleri:

Zâviyelerin bir kısmının tesis ve muhafazasının sebebini, boş toprak bulub yerleşmek ihtiyacında olan muhacirlerin nüfuzlu mümessilleri tarafından yeni açtıkları toprakların geliri mukabili olarak, devlete âit umumî hizmetlerden bir kısmını kendi üzerlerine alarak yolculara ve nakliyata yardım etmek suretile muâfiyetlerini idâme ettirmek teşebbüsü gibi telâkki edebiliriz. Filhakika, unutmamak lâzımgelir ki, hükümetin zaviye sahipleri gibi *ç kolonizasyon işlerinin faal ajanları vaziyetinde olan dervişlere* karşı uzun zaman bir takım imtiyazlı vaziyetler tanınması için, onların tesis ettikleri zâviyelerin hakikaten mahallinde açılmış olması ve müessir bir şekilde yolculara muavenette bulunabilmesile kaimdir. Aksi takdirde ya [15] numaralı kayıttaki görüleceği üzere, yol üzerinde vâki olmadığı için zaviye olmağa salâhiyeti olmayacağından bahsedilerek; veyahut [12, 13, 14] numaralı kayıtlarda olduğu gibi, şeyhlerinin «*âyende ve revendeye hizmette kusuru*» veya «*bel'iyâtı*» zâhir olduğundan bu zaviyeler ilga ve yahut sahiplerinin elinden alınub başkalarına verilmektedir. Diğer taraftan,

muavenetiyle açub ziraat etmiş olduğundan; Kütahya kadısı, bu dervişlerin «kâfiri körden yer açub, ziraat idüb zâviye binâ itdüklerin» Padişaha bildirince, ellerine bâzı vergilerden muâfiyet için hüküm verilmiş bulunuyor [30]; aynı şekilde, Kütahyada Beşparmak isminde bir dağın altında Hüsam Dede namında «seccâde nişin bir âziz» kendi çapasıyla otuz beş dönüm kadar yer açub bir mikdar yere bağlar dikmiş; oraya evler, ahırlar, hânkah ve mescit yapmış ve bu suretle meydana çıkardığı mülklerinin gelirini gelene geçene sarfedilmek üzere vakfetmiş. Sonra, oraya daha bir çok dervişler gelüb sâkin olmuşlar ve çalışub hasıl itdüklerinin ösrünü ve resm-i zeminlerini sahib-i arza virmekle beraber, ayrıca oradan gelüb geçenlere de hizmet idiyorlarmış [35]; Saruhanda Şeyhler köyündeki zâviyenin «arz-ı beyzâsına Dede Bâli b. Şeyh Toğrul arak-ı cebîniyle bağ ve bahçe idüb» ziraat olunan arzın ösrü zaviyeye vakfedilmiş [1, 4]. Yine Saruhanda, Akkaya adlı dağ içinde Şucca' Abdal ve arkadaşları müştereken «suvârundan bir pâre yer tapulayub taş ve ağacın arıdub on akçe haracıyle yurd idinüb ihyâ idicek» Fatih Sultan Mehmed tarafından kendilerine muâfiyetnâme verilmiş [84]. Aynı şekilde Malatya'da bir zaviyenin vakfı olan toprak, «mevât» dan ihyâ edilmiştir [628].

Bu dervişlerin yalnız «mevât» dan, «kâfirî kör» den toprak açub taşını budadığını arıdub bağ ve bağçe yetiştirmekle kalmayub; gayet iyi cinslerde meyve ağaçları, limon, portakal ve gül bağçeleri yetiştiren mahir bağcıvanlar, değirmen arği ve binâsı inşa eden, kuyu kazub su çıkaran ve araziye sulasmasını bilen muktedir mühendisler olduğu da anlaşılmaktadır. Zamanın teknik vaziyeti düşünülecek olursa, münasebetli bir yerde bir değirmen bina etmek ve onu işletmek gibi işler, büyük bir meharete ve tecrübeye mütevakıf addedilebilir. [100, 101, 102, 1] numaralı kayıtlardaki zaviyelerin vakıfları içinde gül ve limon bağçesi, armutluk, zeytünlik ve kestanelikler ve diğer meyve ağaçları zikredilmektedir. [214] numaralı kayıтта da Delü Baba seccadesi üzerinde oturan Hacı Baba, zaviyesine iki değirmen ile mülk zeytün bağçesi ve armutluk vakfedilmiştir ve

şeyhin oğulları ziraatle meşgul olmaktadırlar.

[215] numaralı kayıтта ise; *Tufan Dede* nâmı ile meşhur şeyhin kendi bina ettiği zaviyesinde gelene geçene sarfedilmek üzere vakfettiği mülkler arasında, değirmen, haraçlu bağçe ve sâire yanında, meşhur bir cins armut yetiştiren «Koz dereşindeki Abası armutluğu» da bulunmaktadır. *Hele değirmen yapub vakfetmek* hemen hemen umumî bir usul sayılabilir: Varnada *Akyazılı Baba* zaviyesinin dervişleri bir çok değirmenler yapmışlar ve değirmenlerin etrafında bağ ve bağçe yetiştirerek zaviyelerine vakfetmek için müsaade almışlardır. Fakat vaktile aldıkları bu müsaadeler sayesinde *resimden* affedilen değirmenlerle ösrü alınmıyan bağ ve bahçeleri zamanla çok büyümüş olacak ki, muahhar bir fermanla «fakat sair değirmenlerün resmin ve Batava nehrinin ve Varna etrafında olan bağlarının ve bağçelerinin ösrün vermemek caiz değildir» denilmektedir. Filhakkı, bu zaviyede, zamanla dervişlerin sayısı muhtelif tarihlerde 5, 10, 19 olarak arttığı gibi, iki göz değirmen de 4, 6 değirmen olmuştur [208].

Aynı şekilde, Nigeboluya tâbi *Dervişler köyü* de şu şekilde teşekkül etmiştir: *Koyun Baba* dervişlerinden *Ali Kocu* nâm dervişin zaviyesinin vaktile hiç bir evkafı ve varidatı yokmuş. Bu zat öldükten sonra ahbabları toplanıp «kendi yetiştirdikleri» bağlardan ve bahçelerden hasıl eylediklerini zaviyede gelene geçene sarfetmeğe başlamışlar. Bu mıntakada *boş ve defterden hariç bir mezreayı tapulayub*, bedel-i öşr senede 200 akçe vermek üzere, Padişaktan hüküm almışlar. Ondan sonra, bu mezrea içinde iki değirmen bina etmişler ve bu suretle zaviyenin vakfı olan mezrea yavaş yavaş büyümeğe başlamış, hariçden kimsenin yazılısı olmıyan kâfirlerden de 14 nefer kadar kâfir toplanarak *mezrea 45 hanelik bir köy haline gelmiş* ve zamanın Padişahı da bu köyü bütün huku ve rüsümü ile, nüfuz ve kudretini bu suretle göstermiş olan zaviyeye vakfetmiş [181].

Çirmen nahiyesinde *Timür Taş Bey Oğlu Hızır Baba*'ya verilen ve kendisi tarafından da zaviyeye vakfedilen yerler üzerinde de az zamanda 22 hane derviş toplanmıştır.

«tekke misâli bir ev» olarak tavsif edilmiştir.

Bu suretle kendiliğinden bir iskân ve kolonizasyon şekli olmaktan çıkarak hükümetin mütemadi kontrolü altında *çalışan bir umumî hizmet müessesesi şeklini aldıklarını* ve zâviye şeyhliklerinin resmî bir memuriyet haline girdiğini ve bu suretle memleketin nakl ve mübadele işlerinin muntazam işlemesine yardım etmek sayesinde, refahın ve zenginliğin artması için ne kadar büyük bir mevkii olduğunu büyük idare memurlarının çok iyi takdir etmiş olduklarına diğer bir misal de Erzincan evkaf kanununda bulunmaktadır. Bu kanunun muhtelif maddelerinde uzun süren harbler neticesinde *harab olan bir memleketi şenlendirmek, âsâyiş ve emniyetini temin ederek halkı celb edebilmek için düşünülen tedbirler arasında; (madde, 3) eski zaviyelerin ihyâsı ve münâşib mahallerde yenilerinin ihdâsı hususu, vilâyet muharririne devlet merkezi tarafından sarîh bir tâlimat şeklinde tafsilâtiyle emredilmiş bulunmaktadır* [27]. Bundan başka, zaviyelerin oynadığı rol hakkında bir fikir edinmek için Sultan Süleyman tahrirlerine göre; bu sıralarda Anadolu vilâyetinde, (623), Karamanda (272), Rum vilâyetinde (205), Diyarbakırda (57), Zülkadiriye (14), Paşa livasında (67), Silistire livasında (20), Çirmen livasında (4) zaviye mevcut bulunduğunu hatırlatmak da lâzımdır [28].

[27] Ve haric-ez-defter bazı mahûf derbend ve memerr-i nâs vâkı' olan kurda kadîmden zaviyeler vaz' olunub, ahâlis Kızıbaş fetretinde perâkeninde olub gitmek ile kurâ ve zevâyâ hâli ve harûb kalub, bervech-i tahmin yazılıb timara verilmiş imiş. Öyle olsa, vilâyet-i mezbûre müceddeden kitâbet olundukda, o hâli ve harâb olan kurânin ehâlisinden bazı kayd-ı hayatda olanları hazretli hüdâvendigâr-ı gerdün iktidarın eyyâm-ı adâletinde il ve vilâyet emn-ü emân üzere âsûde hâl olmağla gelüb her biri yerli yerine mütemekkin olub şenlenüb, ehâli-i vilâyet-i mezbûre zıkr olan hâli ve harâb zaviyeler ihyâ olunması lâzûm ve lâzımdır, memâlik-i mahrûsaya dahî intifâ'ı vardır deyü rica eyledükleri bâisden, vukuu üzere der-i devlet nisâba arzolundukta padişahımız e'azzallâhu ensarûbu hazretlerinin hayrât-ı âmme meyl-i tâinmesi olub bazı evveliden harâb ve yebâb olub girü ihyâsı lâzım olan kurdaya ve bazı mahûf derbendlerde ber-karar-ı sâbık ihdâsı lâzûm olan mahallerde zaviyeler vaz' idüb evkafını hullide mülkühü kibelden her hangi karyede vâkı' olmuş ise mahsulünden birer çiftlik ta'yin ve takdir idesin diyü emrolunmağın ber mucceb-i emr-i münif lâzım olan mahallerde bazı ihyâ ve bazı ihdâs zaviyeleri vaz' olunub sebt olundu, (İstanbul' Başvekkâlet Arşivi 917 numaralı defter). Bu kanunun bütünü, yakında neşredilmiş bulunacak olan «Osmanlı İmparatorluğunda, XV ve XVI inci asırlarda, zirai ekonominin hukukî ve malî esasları» isimli kitabımızın birinci cildinde XX numaralı kanun olarak mevcuttur

Bu zaviyelerin her birinin en lüzumlu ve *tenha yerlerde mamur bir konak yeri* hizmetini gördüğünü, derece derece muhtelif büyüklükte olanlarının, imaretili ve kârbansaraylı şekillerinin mevcut bulunduğunu da biliyoruz. Zaviye şeyhlerinin aynı zamanda gerek zaviyenin ve gerek civarın emniyetinden de mes'ul bulunduğunu hatırlıyalım. Filhakika; Osmanlı İmparatorluğunda aylıkla asker ve memur kullanacak kadar para ekonomisi münkeşif bir halde bulunmadığından, her vazife ve memuriyet toprak gelirinden bir kısmının hasr ve tahsisi veya sadece bazı vergilerden muâfiyet mukabili olarak iyfâ edilmektedir. Bu vaziyette yolların ve memleketin emniyeti ile alakadar olan devlet; çok defa bu emniyeti temin edecek vaziyette olan kimselere, harb adamlarına veya cemaat reislerine bir köyün timarını veya bir derbend yerinin bac resmini vermektedir; veyahut o hizmet mukabilinde cemaati ile beraber o civarda yaşayıp her türlü vergi vermekten affedilmiş olmasını kabul etmektedir. Fakat bu kabul kimseler, bu gibi muâfiyetler mukabilinde, o yerin emniyetinden mesuldür. O civarda bir hırsızlık veya katil vakası vuku bulursa onlar tazmin etmekle mükellefdirler. Suret-i umumiyede derbend teşkilâtına hâs olan bu nizamlar zaviyelerin bir çoğunda câridir. [156, 155, 156, 210]. Dağ başlarında [83, 65] ve isimlerinin ifade edeceği veçhile meselâ, *Yalnız Kuyu* demekle maruf virânelerde [136], Ahi Çukurunda [119], «be-gayet gereklü» yerlerde tesis edilen zaviyelerin, yukarıdanberi gösterdiğimiz veçhile kırlarda emniyet ve konak hizmetleri olduğu gibi; [3] numaralı kayıta görüleceği üzere, ayrıca «issuz ve korkuluk» yerleri görüb gözetmek için bir tekke kurub oralara yerleşen ve sefer olduğu zaman asker gönderen yerler gibi zaviyeler de pek çoktur. Filhakika, o zamanın münakale tekniğinin çok geri vaziyetine rağmen, ancak bu sâyededir ki *ticaret ve ziyâret maksatlarıyla seyahat büyük mikyasta kolaylaşmış*, teminat altına alınmış bulunmaktadır. Çünkü, yol boyları ve menziller hesablı bir şekilde yerleşdirilen köyler, zaviyeler ve kârbansaraylar tarafından itinâ ile muhafaza edilmektedir. Ve şâyânı dikkattir

(sf. 74).

[28] İktisad Fahuîtesi Mecmuası'nda neşredilmekte olan «Osmanlı İmparatorluğunda büyük nüfus ve arazi tahrirleri ve Hâkana mahsus istatistik defterleri» isimli esudümüze bakınız (Cild II).

devlet için malûm bir çok zaviyelik yerler boş ve harab olduğu zaman, oralarını tekrar şenletmeğe ve zaviyeyi işletmeğe iltizam edenlere tekrar verilmektedir. Nitekim, Kütahya'da Şeyh Saltık zaviyesinin vaktile timara verildiği için harab olmuş bulunduğunu gören bir vilâyet muharriri, onu merkeze «tamir ider kimesne bulunur» diye bildiriyor. Bu suretle bu zaviye şeyhliği tâlibi uhdesine havâle edilmek üzere, âdetâ askıdadır [15]. Bu şekilde münhal olan diğer bir zaviye şeyhliği için ise; Kütahya kadısı Ahi Hızır'ın münasib olduğunu bildirmektedir [16]. Aynı şekilde Kütahya'da harab bir halde bırakılmış olan Şeyh Bahşayış zaviyesinin «imaretine» İsa Fakih «iltizam gösterdüğü ecilden» kendisine sadaka olunmuştur [18]. Aynı suretle Karaman'da Öyükli Viran denilen mezreayı derviş Bahşayış «tamir ve âyende ve revendeye hizmet eylemeğe iltizâm gösterdiği sebehten» Cem Sultan işaretile mezkûr dervişe kaydolunmuştur. Daha sonraki bir tarihte de aynı zâviye «gayet mahallinde bir zaviye olduğu ecilden» kaydıyla «mukarrer kılınmıştır» ve bu şeyhin evlâdı bu zaviye civarında «kendî çiftçileriyle» ziraat idüb âyende ve revendeye hizmet ettikleri mukabilinde rûsûm ve avârız virmezler imiş» [36]. Kadı olanların kime dilerlerse verdikleri diğer bir zaviye hakkında da; «Hacı Hızır, tamirine iltizam itmekle» eline berat verilmiş. o da zaviyeyi, yeniden inşa ile gelene ve geçene hizmet etmeğe başlamış olduğu kaydı görülmektedir [37]. Bursada bir kaç defa yandıktan sonra yenisi yaptırılmayan bir zaviyenin; «yol üzerinde ve âyende ve revende yatağı olduğu» ileri sürülerek bu defa asıl vakıf köyünde kurulduğunu görüyoruz. Sivas taraflarında yol üzerinde «memerrüâsta» «mahalli hatar» bir takım virâneleri «şenledüb ve zaviye hünyâd idüb âyende ve revendeye hizmet itmeğe» bir takım dervişler «iltizam» etmişlerdir [152]. Çorumlu livasında; «haric-iz-defter». «mahûf ve tahaffuzu vâcib» bir yerde Mezîd Fakih bir mescit ve bir kârbansaray binâ idüb şenletmek için gelecek halka bir takım muâfiyetler bahşedilmesini temin etmiş bulunduğundan; bu şekilde «konağı muhafaza için istimâlet» ile cem olanlarla teşkil edilen bu köyün mâlikâne hissesi «zâviye» ye âit bulunmaktadır. Bu kayda nazaran; «zâviye»

kelimesi gayet umumî bir mânâ ifade etmekte ve bazan bir tekke, bir konak yeri, reyahuş burdu olduğu gibi, bir kârbansaray bile zâviye addedilmektedir. Filhakika, [219] numaralı kayıttan da anlaşılacağı veçhile; zaviye, yolcuların emniyetle inüb istirahat edebilecekleri, hattâ yiyecek bulabilecekleri bir yerdir ve zaviyenin biraz büyüğü bir imaret addedilebilir. Bu kayıtda vilâyet muharriri, Silifkenin, Kıbrıs fetholunulıdanberi gayetle geçit yeri olduğu sebehten, zâviye değil hattâ imarete küllî ihtiyacı varken zâviye vakfını medreseye verilmesini çok mânasız buluyor ve gelüb gidenlerin yatacak yer hususunda müzayaka çekmelerini münasib görmiyerek «ber karar-ı sâbık tuam çıkmak üzere» zaviyelik üzere tasarrufunu deftere geçiriyor. Nitekim Bursa civarında da Sâmit Dede isminde bir derviş Bursa ile Inegöl arasında Aksu kenarında hâyile kârbansaraylı bir merkezi idare etmektedir. Bu yeri kendisinden evvel Çiçek Dede şenletmiştir [88, 65]. Bu kayıtlar bize göstermektedir ki, mevzu bahis ettiğimiz Dedeler ve Şeyhler yalnız ufak zaviyelerin değil, bu zaviyelerin daha büyümüş şekillerinden başka bir şey olmayan tekkelerin ve kârbansaraylı konak yerlerinin de başında bulunmaktadır.

Tekkele ile konak yeri ve zaviye arasındaki bu vazife birliğini aşağıdaki kayıtlarda da görmekteyiz: Niğboluda Hezâr Girad civarında Bâli Bey Oğlu Yahya Beyin tekkesi Tutrakan gibi Rumelinde şekavet yeri olarak tanıyan ve halk ağzında, son zamanlara kadar «Tutrakandan gelmiyorum» yâni, o kadar kaba değilim. şeklinde dolaşan bir zözün yaşamasına sebep olan bir yerde, kurmuştur: «zikrolan mahal, ifratla mahûf ve haramî yatağı olmağın. ol yerde mezkûr tekkeyi binâ eyleyüb ve haymanadan âyende ve re revendenin atlarına ot biçüb odun getürmek için mezkûr kâfirleri cem eyleyüb teskin etdirmiş. Ol vakitdenberü zikrolunan mahal, mezkûr Bey sebebiyle müemmen olub müslümanlar bilâ havf gelüb gider olmuşlar...» Bu suretle meydana gelen 162 haneli köy kaydının kullanıldığı tâbir ile, Padişah tarafından «Bâli Bey zaviyesine» vakfedilmiştir [183]. Aynı şekilde, Bozokda, yalnız yol üzeri olmakla kalmayub aynı zamanda bir ılıcaı bulunan köyde, gelüb gidenlerin inmesine ve hizmet görmesine mahsus olarak yapılan bina.

Defter-i Hâkanî Kayıtları

Bu makaleyi yazarken hâkana mahsus nüfus' ve arazi tahriri defterlerinden [*] bilhassa istifade etmiş olduğumuzu yukarıda, 18 ve 28 numaralı notlarda, söylemiştik. Burada, makalemizde yürüttüğümüz mülâhazalara ve verdiğimiz malûmata esas teşkil eden bazı mühim zâviye kayıtlarını, bu defterlerden çıkararak aynen ve bir arada neşretmeği münaasip görüyoruz. Bu maksatla, bir araya getirilen kayıtlardan her birine bir sıra numarası verilmiş ve makalede her kayıt bu sıra numarası ile zikredilmiş olduğu için, arzu edildiği takdirde verdiğimiz malûmatı kontrol etmek ve müracaat edilen menbaların kıymet ve mahiyeti hakkında bir fikir edinmek mümkün olacaktır.

Bu kayıtların, hususî tahrir heyetleri tarafından elde mevcut vesikalarla eski defterlerdeki diğer kayıtlara müracaat edilerek ve mahallinde yapılan tahkikat neticelerine göre tanzim edildiklerini ve Padişahların tuğralarile musaddak defterlerde hususî bir itina ile muhafaza edilerek arazi işlerinde en sıhhatli birer vesika teşkil ettiklerini burada hatırlarsak onların kıymetleri hakkında bir fikir vermiş oluruz. Bu kayıtlardan bir çoğunun, bahse mevzu zâviyelerin hayatında zamanla vukua gelen tahavvülleri hulâsa ederek her biri hakkında âdetâ birer tarihçe vücade getirmiş olmaları ise, tetkiklerimizi ayrıca kolaylaştırmıştır.

Tetkik ettiğimiz defterlerde mevcut binlerce kayıt arasında daha pek çok zâviye kaydı da vardır. Biz burada neşrettiklerimizi, benzerleri arasından tipik ve mânalı bularak seçtik. Onları henüz görmemiş olan ve bilmeyen tarihçinin bu kayıtlarda, bizim de istifa-

de etmediğimiz, daha pek çok malûmat bulacağını ümit ediyoruz.

I.

1049 numaralı Bursa evkaf defteri [1]

(Sultan Süleyman Devri)

1. — *Abdal Musâ zâviyesi*, 2. — *Mihaliç bey zaviyesi*, 3. — *Timur Han veled-i Boğur şeyh (tekkesi)*, 4. — *Fatma hatun türbesi*, 4 — *Şeyhler mezre'ası*.

1: Bergama tevabiinde *Abdal Musâ zâviyesi* demekle maruf zâviyei kedd-i imâret idüb mezkûr zaviyede âyende ve revendeye sarfolunmak için kendünün öşürlü mülk bağçesi mahsulâtın ve Bergama bağları arasında öşürlü bağın ve Kara Bağ demekle meşhur öşürlü bağın ve *Abdal Musâ mezre'ası* demekle öşürlü mezre'ada ziraat iden iki çiftin ve Yusuf adla kulun ve çiftlik hasılın ve Heybu' bazarında bir mülk dükkânın ve dörd ineğin ve yirmi kovanın ve iki kazan ve iki tava ve bir sini ve bir çırağ ve şehirdaki mülk evlerin mahutası ve sekiz tebsi ve beş sahan ve üç hereni ve üç demür ve Ak Sıgurlarda bir gül bağçesi ve içinde olan miskalisi hasılı ve eşcarı müsmiresile zikrolunan zaviyeci vakfetmiş mucebî mezkûr üzere şer'î mektub var ve Uluçamda dinkcük ihdas idüb resminden ziyadesin vakfetmiş el-hâlet-ü hâzihi muceb-i mezkûr üzere padişahımızdan mukarrernâme sadaka olundı deyü kayd olunmuş der (defteri köhne) (Bursaya tâbi).

[*] İktisat Fakültesi Mecmuasının ikinci cildinde «Osmanlı İmparatorluğunda büyük nüfus ve arazi tahrirleri ve Hâkan'a mahsus istatistik defterleri» başlığı altında neşrettığımız makalelere bakınız.

[1] Bu suretle hiç bir hususî işaret taşımayan defterler, İstanbulda Başvekâlet Arşivinde, Tapu Defterleri namı altında muhafaza edilmektedir. Ankara'da, Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğünde, eski kayıtlar kalemünde bulunan defterler ise, bir yıldız işaretli ile gösterilmiştir.

tir ki, bugün ancak devletin salâhiyetdar dairelerinin bir plân dahilinde tasavvur idüb meydana getireceği bu neviden etraflı düşünülmüş ve ilerisi görülerek tahakkuk ettirilmiş eserler, o zamanlar daha ziyade *hususî teşebbüslerle* ve pek çok defa kendiliğinden meydana gelmekte bulunmuştur. Devletin bu hususta takib ettiği hattı hareket ise, bu gibi teşebbüslerin teşvik edilmiş olması için zarurî olan müsaadeleri, muâfiyetleri ve hattâ *idari - mâlî muhtâriyetleri* bahşetmekten çekinmiyerek, *her mahallin ihtiyaçlarını o mahalde bulunub hissedenlerin rey ve teşebbüslerle becerebilmesi için ademi merkezîyetçi ve mümkün olduğu kadar her tesise kendi mahiyetine uygun bir şekilde inkişaf edebilmesi için müdahalelerini az hissettirir bir tavır ihtiyar etmiş olmasıdır.* İşte tetkik ettiğimiz zaviyeler de, umumiyetle vakıf müesseselerine bahşedilmiş olan bu idari - mâlî muhtâriyetten istifade etmekte idirler ve zamanına göre *yolların emniyetini en kolay, en müessir ve en ucuz bir şekilde temini için bulunmuş en iyi çareyi temsil etmektedirler.*

Zaviyelerin İdaresi ve İşleyiş tarzı :

Bu zâviye şeyhliklerinin ekserisi, vaktiyle o zaviyeleri tesis etmiş olanların evlâdları elinde ve *evlâdlık vakıf* [29] olarak bulunmakla beraber; zamanla evlât munkariz olunca veya şeyhlerin bazı yolsuzlukları görülünce, yerine devlet tarafından başkalarının tayin edildiği [17, 29, 34] ve bu suretle vakfın evlâtlık vakıf halinden çıkarak bir *âmmе vakfı* haline girdiği görülmektedir [22]. Diğer taraftan bu zaviyelerden bir kısmının doğrudan doğruya devlet tarafından açılmış olması da mümkün olduğu gibi, bazı vâkıflar *şart* olarak «hâkim-ül-vakt, her kim bu makamın hizmetine elyak ise anı şeyh nâsb ider» kaydını koymuş bulunmaktadır [215]. Filhakika, diğer vakıflar gibi, zaviyeler de vâkıfların tayin edeceği şartlar dahilinde idare edilmektedirler, onların da bâzan mütevellileri ve nazırları vardır [65, 83]. Fakat topraklar, daha ziyade, vaktile *yurtluk* olarak virilmiş olub âilenin müsterek malı vaziyetindedir. Bu

vaziyette, bittabi bazan *şart-ı vâkıf* iyice tasarih edilmediği için, evlâtlık vakıf halinde idare edilen zaviyelerde meşihat «bervech-i iştirâk» tasarruf edilmektedir [217]. Fakat çok defa, bir zaviyenin idaresine seksen kişi karışmasını diye, «iştirâk merfu olmağın» ibaresiyle berât hak sahiblerinden yalnız birine verilmektedir [38]. Filhakika, yukarıda pek çok misallerini gördüğümüz veçhile, bu zaviye müesseselerinin evlât ve akrabaları pek kalabalıktır. Nitekim, herkesin hissesine sahip olmak istemesi üzerine büyük ihtilâflar çıkmış olan, Kengirde Kozlu Dede boynundaki, iki zaviyenin sahipleri (*Şeyh Şami evlâdı*) 50 kişi idi. Bu sebeble hükümet, hisse usulünü tamamen kaldırıp bu zaviyelere «*tarikatlere üzere kim şeyh ve seccâde nişin olur ise*» yalnız onların nazır olmasını emretmiştir [145]. Bu zaviyeler bazan *aynı tarikate mensub diğer daha eski zâviyelerin bir şubesi mahiyetinde* bulunduğundan, yeni zaviyenin şeyhleri ana zaviyedeki dervişlerin aslâhı olarak seçilmektedir [167].

Bazı zaviye müesseselerinin [63, 74, 32, 81] numaralı kayıtlarda gördüğümüz *Kız Bacı, Ahi Ana, Sakari Hatun, Hacı Fatma zaviyeleri* gibi bazı zaviye şeyhlerinin de aynı suretle kadınlar olması nazarı dikkati celp etmektedir. Bu hususta bir misal olarak [43 mükerrer] numaralı kaydı zikretmek isteriz: şöyle ki, Kütahya evkafı içinde *Od Yakan Baba* nâmındaki dervişin bir köyde bina ettiği tekke, civardan gelen adaklar ve kurbanlarla az zamanda inkişaf bulup dinî mühim bir merkez haline girmiştir ve bu inkişafta bu zaviyeyi idare etmiş olan «*Hacı Bacı nâm sâliha ve mütedeyyine ehl-i velâyet hârun*» ve kendisinden sonra yerine geçen *Hundi Hacı nâm hârunun* ve ondan sonra zikrolan ocağı ihya etmiş olan «*Sume Bacı nâm bir aziz ve sâliha ve bâkire hârun*» un büyük hizmetleri olmuştur. Ve hattâ bu sonuncu Bacı, kendi zamanında tekkeye malettiği çiftliklerle, bağ, bahçe, değirmen ve sairenin, kendi ölümünden sonra akrabasından kimserin müdahale etmemesi için, kendi parasile temin edilmeyip hayrât-ı müsliminden toplanan para ile satın alınmış olduğunu herkesin önünde ikrar ve zabta geçirmiştir. Filhakika, bu asırlarda Anadoluada *kadın tekke şeyhleri* gör-

[29] *Hukuk Fakültesi Mecmuasında* (1940 senesi, VI inci cildin birinci sayısında) neşredilmiş olan «*Evlâdlık vakıflar*» başlıklı yazımıza bakınız.

mek bizi hayrete düşürmemelidir. Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Aşık Paşa Zâde bu kadın dervişlerden «Bâciyânı Rûm» nâmı altında bahsetmektedir ve Hacı Bektaşın Rum Ahileri, Rum Abdalları ve Rum Gazileri gibi grublar içinden Bâciyan-ı Rûmı ihtiyar edip, kadıncık ana (Fatma) isminde bir kadına, bütün kerametini göstermesi ve tarikâtı ona ısmarlaması bu bakımdan mânîdardır:

XIV. «*Ve hem bu Rumda dört tâife vardır kim misafirler içinde anılır. Biri «Gaziyan-ı Rûm» biri «Ahiyan-ı Rûm» ve biri «Abdâlân-ı Rûm» ve biri «Bâciyan-ı Rûm».*

İmdi Hacı Bektaş Sultan bunların içinden Bâciyan-ı Rûm-ı ihtiyar itti kim o «Hâtun Ana» dır, anı kız idindi, keşf ve kerâmetini ana gösterdi, teslim itdi, kendi Allah rahmetine vardı.

Suâl: Bu Hacı Bektaş hazretlerinin bunca müridi ve muhibbi vardır, bunların biâtleri ve silsileleri nerede olur?

Cevab: Hacı Bektaş, Hâtun Anaya ısmarladı, nesi varsa. Kendi bir meczub budala azıdî, şeyhlikden ve müridlikden jariğ idi. Abdal Musa dirlerdi bir derviş vardı. Hâtun Ananın muhibbi idi ol zamanda şeyhlik ve müridlik iken zâhir değildi, silsileden dahi jariğlerdi. Hâtun Ana ol âzizin üzerine mezar üdi. Geldi bu Abdal Musa bunun üzerinde bir nice gün sâkin oldu.» (Aşık Paşa Zâde tarihi Sf. 205).

Bir çoğu aynı zamanda tekke misillü, müsterek bir âyin ve ibadet yeri de olan zaviyelerin, gerek mutad olan vakitlerde yolculara temin ettikleri yatak ve yiyecek ve gerekse müsterek büyük merasim günlerinde hazırladıkları yiyecek hakkında bir fikir edinmek için onlardan bazılarının sahib oldukları eşyanın gözden geçirilmesinin faydalı olacağını zannediyoruz. Şâyânı memnuniyettir ki, tetkik ettiğimiz defterlerdeki zaviye kayıtları çok defa bu gibi malûmatı da ihtiva etmektedir. Fakat, bu hususta bu defterlerde ne buldu isek almış olmakla beraber bir zaviyenin iç hayatını ve dinî vazifelerini tetkik için başka menbalardan ayrıca istifade etmeğe de lüzum vardır. Bu hususlar ayrıca yapılacak işlerdir. Biz burada yalnız şu kadarını hatırlatmakla iktifa edelim: Umumiyetle büyük bir çiftlik, bir zirâi merkez ve mâlikâne manzarasını arzeden zaviyelerde her türlü

zirâi işler, bahçivanlık, meyvacılık, fırıncılık, değirmencilik yapılmaktadır ve bilhassa hayvan yetiştirilmektedir. Bu hususta bir misal vermek için Aydın taraflarında Umur Paşa türbesi evkafının bu şekilde büyük bir zirâi işletme halinde bulunduğunu hatırlatalım [105]. Filhakika bu vakıf çiftlikte 32 baş su sığırı, 70 baş kara sığır mevcut olduğu gibi; vakfın diğer bir çiftliğinde de 73 kara sığır mevcuttur. Bundan başka, bu çiftliklerin ayrıca, yoncalıkları, koruları, yaylak ve kışlakları, ortakçıları ve ihtimal «ortakçı kulları» mevcuttur [30]. Fakat, böyle büyük bir işletme mahiyetinde olan bir vakfın zamanla maruz kalacağı buhranlar ve ziyalar da bu kayıtlarda görülmektedir. Çünkü, bir çok vakıflarda vaktiyle kaydedilmiş bulunan, sağmal ineklerle diğer çift hayvanları ve kullar, böyle bir çiftlik manzarasını arzeden bir vakıfta uzun zaman idare edilememektedir. Kullar zamanla hürler arasına karışıyor, zaviyede nüfuz ve mevki kazanıyor; hattâ bir kısmı derviş ve şeyh oluyorlar. Hayvanlar bakımsızlık yüzünden ölüyor ve kayboluyorlar, idaresizlik ve sû-i istimal de kendisini hissettiriyor. Bu itibarla, en sağlam ve devamlı zaviyeler, diğerleri kadar zengin olmamakla beraber, bizzat sahibleri tarafından işlenen ve âile vakfı olarak verilmiş olan zaviyelerdir. Kulların çalıştırıldığı bir çiftlik şeklinde idare edilen bir zaviye misalini Bursa livasında Karış dağında Şeyh Akbiyğin tesis ettiği zaviyede görmekteyiz [220] Bununla beraber; ekseri zaviyelerin, çift hayvanları, kovan, inek ve saire ile birlikte bir kaç beyaz veya arab kula sahib olduklarını da bu zaviyelerin eşya listelerinden anlamaktayız [76, 190]. Müessir bir din propagandası merkezleri olan bir çok zaviyelerin bilhassa Rumelinde bazı müridlerini de müslüman olmuş kullar ve hıristiyan reaya arasından temin etmiş oldukları nazarı dikkati celb etmektedir. Bir çok dervişlerin Abdullah Oğlu olarak kayıtlı bulunmaları bazı mütevellilerin kul ve kul oğlu olmaları bu hususu işaret etmektedir. Eski hıristiyanlardan yapılmış dervişlerin daha mutaassıb ve hararet-

[30] İktisat Fakültesi Mecmuasının 1, 2 ve 4 üncü sayılarında çıkmış olan «Osmanlı İmparatorluğunda toprak işçiliğinin organizasyonu şekilleri: 1, Kulluklar ve ortakçı Kullar» başlıklı makalelerimiz ve bunlar içinde bilhassa 47 numaralı notun bulunduğu yere ve XXXV numaralı kayda bakınız.

li bir din propagandası vasıtası olacakları da aşikâr olduğu gibi; uzun seneler, zaviyede oturan hıristiyan hizmetkârların, coşkunu ve esrarlı dinî âyinlerin tesiri altında müslümanlığı kabul etmemelerine de esasen imkân yoktur [31]. Hıristiyan memlekelerinde çalışan Türk misyoner dervişlerinin bu neviden faaliyetleri, hıristiyan iken sonradan müslüman olmuş dervişlerin bazı tarikatlerin âyin ve erkânı üzerinde yapacakları tesirler de ayrıca tetkik edilecek mevzulardır. Aynı şekilde, bu tarikatlerin içtimâî hayat idealleri ve muhtelif içtimâî meseleleri telâkki tarzları da ayrıca tetkike değerse de, bu hususlar maalesef bizim için malûm değildir. Yalnız, bir çok dervişlerin komünist bir hayat yaşamak için bir araya toplandıkları ve beraber çalışıp beraber yemenin ve böyle müşterek bir hayat sürmenin zevklerini tercih ettiklerini kabul edebiliriz. Bundan başka, son zamanlarda Rumelinde bazı dervişlerin beraber çalışıp elde ettikleri mahsullerini iki gözlü anbarlarına taksim ederek bir gözün muhtevasını kendilerine ve diğer gözdeki mahsullerini yolcuların fukaralarına tahsis etmek üzere kullandıkları nakledilmektedir. Bu hareket tarzları, onların

[31] Zaviyelerin din propagandası bakımından oynanmış buldukları rolün büyük kısmı lâzımgelir. Cahil halk yüzünleri için azizlerin mezarlarına, onların metrukâtına ve kerametlerine inanmak daha basit ve kolay anlaşılabilir bir din teşkil etmektedir. Bu sebeple, bahsettiğimiz zaviyelerdeki dinî hayat kolayca evliya perestlik şekline girmiş olduğundan balk arasında büyük bir tesir icra edecek vaziyettedir.

Diğer taraftan, bahse mevzu zaviyeleri kuran veya idare eden dervişler çok defa yerli Hıristiyanları temsil kabiliyeti dikkate şayan bir derecede büyük bir takım dinî cereyanların ve tarikatlerin mümessilleridirler. Bu tarikatlerin ekserisinde bilâhare bektâşilikte olduğu gibi İslâm dinî yerli halk tarafından benimsenebilmek için lâzımgelen bütün kolaylıklar: ihtiva eden bir şekilde girmiş münevver, m'lemaahâkâr ve telifci bir mahiyet alarak bazan yerli âyin ve itikadları da benimseyebilmiştir. Eütün insanların kardeşliği, işe ve vicdan temizliğine nazaran dinî âyin ve ibadet sahasındaki şekilliliğin kıymetsizliği gibi, her dervişâne düşünceye gizli bir şekilde mevcut bulunan fikirler, dinî kaynaşmayı büyük nisbette kolaylaştırıyordu. Hasluck'a naza-

hayır ve beni nevine hizmet gayesine kendilerini hasretmiş olduklarını istidlâl ettirebilirler. Her halde muhakkak olan bir şey varsa, o da bir içtimâî yardım müessesesi olduğu kadar, bu tekkelerin aynı zamanda bir imar ve iskân vasıtası bulunması ve emniyet ve müna-kalâtın temini ve dinî propaganda bakımından birinci derecede ehemmiyetli tesisler olmasıdır [32].

ran, İslâmîyetin ehi-i sunnet haricinde kalan bu uzlaştırıcı ve münis şekillerinin tesiri altında cahil Hıristiyanların din değiştirmeleri pek kolay olmuş ve bu suretle fâtihi bir ırk veya misyoner teşkilâtına malik bir rûhban sınıfı tarafından ecnebi memlekete getirilen bir din, ikna ve itibak kuvveti, kendisini yerli âyinler üzerine ilâve ve ilzam etmiştir. Bu suretle dinî kaynaşmayı mümkün kılarak Hıristiyanlar için İslâmîliği kolayca kabul edilebilir bir şekilde sokmak hususunda bektâşiliğin ne suretle çalıştığını göstermek isterken Hasluck'un iki taraflı ziyaretgâhlar hakkında vermiş olduğu malûmat da dikkate şayandır. Bektaşiler ve onlardan evvel diğer tarikatlar bu nevi tekke ve ziyaretgâhlarda yatan Müslüman evliyanın mezarında bir de Hıristiyan azis bulunduğunu veya eski Hıristiyan azisin gılsice Müslümanlığı kabul etmiş bulunduğunu ileri sürerek türbeleri her iki din sâlikleri için ziyaret edilebilir bir hale sokmuşlar ve bu iştirâkten kendileri için büyük faydalar ummuşlardır (sf. 53, 62). Böylece Hasluck'a göre, Selçuk hanedanının cismanî ve mevlevî dervişlerinin ruhanî merkezi olan Konyada, aynı suretle gerek Hıristiyan ve gerek Müslümanlar tarafından hiç bir vicdanî endişe olmaksızın ziyaret edilen dört peristigâh vardı. Bu gibi imkânları Konya sultanları zamanında Hıristiyanlık ve İslâmîlik birbirine yaklaşıyor ve kaynaşıyordu. Orta zaman Anadoluşunun gayri mütecanis ahali arasında bir kaynaşma zemini hazırlayan bu nevi dinî cereyanlar, sultanlar için siyasi bakımdan, mevlevîler için ise felsefî görüşten arzuya şayandı ve bu ihtiyaca cevap vermek için doğmuşa belziyorlardı. XV inci asırdaki Şeyh Bedrüddin İsayanın muharrik kuvveti de temali ettiği fikirlerin bu nevi bir dinî kaynaşma ihtiyacının hazırladığı bir zemin üzerinde kolaylıkla yayılabilir bir mahiyette olmalarından gelliyordu (sf. 141).

[32] Bu zaviyelere uğriyan yolcular orada her-kese açık bir misafirhane, yatacak yer ve yiyecek bulabilmektedirler. Hatta bunlardan bazılarında mevcut kazan ve tepelerin adedi hiç olmazsa âyin ve bayram günlerinde büyük mikyasta yemek dağıtıldığını isbat etmektedir. Meselâ, Haşköyün köylerinde Yağmur Oğlu Hasan Baba zaviyesinde 18 kazan, 37 tepel ve 16 bakraç vardır ve senede 350 kadar adak koyun, kesilmektedir [96]. Çirmende Hacı Baba zaviyesinde sekiz kazan, 16 tepel vardır. Diğer bir çoklarında gerek yemek takımları gerek halı, yatak ve yorgan çoktur. 63 numarada kayıtlı bulunan Ahî Ana zaviyesinin eşyalarına da bakınız,

2: Evkaf-ı zâviye-i Mihaliç bey der nefsi-i Mihaliç.

Mihaliç bey ibni Abdullah kendünün Mihaliçde olan zâviyesine bir kaç pâre köyler vakfetmiş. Vakfiyesinde hums-i mahsulâtı ve rûsûm-ı örfiyesini cihet-i tevliyet tayin idüb bâkisi misafirîne ve fukarâya sarf oluna zâviyede bir şeyh-i sâlih ola deyü tayinlenmiş. Mezbûr vakfa Mihaliç bey kızı oğlanlarından Hamza Çelebi oğlu Mehmed Çelebi padişahımız nişanile mütevellidir. Kadimüz-zamandan salâtîn-i mâziye nişanlariyle vakfiyet üzere tasarruf olunur ma'mur zâviyedir deyü kayd olunmuş der (defter-i köhne).

Elhâlet-ü hâzihî mucceb-i mezkûr üzere tasarruf olunur vakfı mukarrerdir (Bursa nahiyesi).

3: Mezre'a-i Nevruz Adası.

Issuz yer olub korkuluk olduğu sebebden Timur Han veld-i Bogur şeyh nâm kimesne ol korkulu yeri görüb gözetmek için beylerbeyi Davud paşa hükmile mutasarrıf imiş *Bruma eşdire* deyü Ol yerde olan tekyyede Mısırhan devriş nâm kimesne evvelden şeyh olub âyende ve revendeye hizmet ider deyü i'lâm olduğu üzere gine oturub hizmeti idüb her neye mutasarrıf olıgeldise mutasarrıf ola deyü padişahımız hazretleri mukarrernâme sadaka olunmuş deyü kayd olunmuş der (defter-i köhne).

Hâliyâ Hayrân dervişe sadaka olunmuş elinde padişahımız hükmi var (Bursa nahiyesi).

4: Karye-i Çardak.

Evvelde merhum sultan Hudâvendigâr Orhan Çelebiye helâllik virmiş imiş. Andan sonra Emir Süleyman kızı oğlu Mehmed Çelebiye ve kızı Fatma hâtuna irsle müntakîl olub sülüs ve sülüsân olmuş. Mezkûre Fatma hâtun hissesi ki sülüsdür vakfolub vakfiyetin merhum sultan müsellemler dutub hükm-i hümayun virmiş ve mezkûr Mehmed Çelebi hissesi ki sülüsandır mülkiyet üzere tasarruf olunur bitarik-il-irs-iş-şer'i şimdiki halde İsfendiyar oğlu Mehmed tasarruf ider elinde padişahımız mukarrernâmeleri vardır.

Elhâlet-ü hâzihî ber mucceb-i şer'i şerif Mamud Çelebi mezkûr Fahr-ül-vüzerâ-il 'izâm Davud Paşa hazretlerine satub Davud Paşa hazretleri de şirâ-i şer'i birle otuz bin akçeye satub alub mülkiyet üzere tasarruf ider.

Vech-i mezkûr üzere İstanbul kadısı mevlânâ Vildan'dan şer'i hüccetleri var sene tis'in ve semâne mie tarihile müverrah Ve padişahımız hullidet lûlâfetühu hazretlerinden mukarrernâme var. Davud Paşa hazretleri dahi İstanbulda binâ ittüğü imâreti âmiresine vakfetmiş içinde olan kendünün kullarile deyü kayd olunmuş der (defteri köhne) Elhâlet-ü hâzihî padişahımız hazretlerinden dahi mukarrernâmeleri var.

Ve Fatma hâtun hissesin ki sülüsdür anun mahsulü ki ne hasıl olursa yevmi iki akçe kendü kabri üzerinde iki cüz' okuna nerde medfun olursa ve leyâlî-i şerifede ki Namaz gicesidir ve Kadir gicesidir fukara için helva ve taâm bişe Ve öşr-i tevliyet Cabir oğlu Mehmede ve evlâdına batnen bade batnin şart olunmuş bade-inkiraz-il-evlâd Yenişehir kim hâkim olursa mütevellî ola deyü tâyin olunmuş. (Yarhisar nahiyesi).

4/1: Mezre'a-i Şeyhler.

Bir çiftlik yerdir vakfdır Osman beyden Merhum sultan zamanında Bahşi tasarruf ider imiş sonra karındaşı Salih elindedir deyü nakl olunmuş 'an (defter-i Kirmasti).

Andan sonra mezkûr Salih fevt olub Aliye sadaka olunmuş elinde şultanımız 'azze nasruhu hükmi hümayunı var evvelde tekyye var imiş deyü kayd olunmuş der (defteri köhne).

Elhâlet-ü hâzihî Ali dahi fevt olub hacı Hüseyine sadaka olunmuş elinde padişahımız nişan şerifi var deyü kayd olunmuş der (defteri köhne) Hâliyâ tekyye ma'mur İbrahim nâm kimesneye sadaka olunmuş elinde nişan şerif var.

II.

808 tarihli Hudâvendigâr defteri

(892 tarihli)

5. — Çiçek Dede köyü.

5: Karye-i Aksu der tasarruf-ı Sâmit Dede

Kadimden timardır. Mezkûr Sâmit Dede padişahımız hazretleri hükm-i şerif virüb Bursayla İnegül arasında Aksu kenarında evvelden Çiçek Dede şenlettiği yerde temekkün idüb haymana evlerden ve raiyet kayd olunmamış kimesnelerden getirüb ol mahalli şenedüb ihyâ ittüğü sebebden avâz-ı divâniden emîn olub ol mahalli güzedüb

ve *andaki kârbunsarâyı timar iaub* ve yolları *açub cemî* tekâlif-i 'örfiyeden müsellemler ola *deyü hükm-i hümayun* sadaka olunmuş.

III.

376 numaralı Hüdâvendigâr defteri

(928 tarihli)

6. — *Abdülkerim zâviyesi. Seyid Mahmud zâviyesi, 7. — Tuğrul Baba zâviyesi, 8. — Ahi Rüstem zâviyesi, 9. — Dede Bâli zâviyesi.*

6: Karye-i Kızılca Eşen tâbi'i Seferihisar.

Vakıftır Sultan Alâüddin'den Abdülkerim zâviyesine *deyü Kemâl evlâd mütevellidir Şe'iyesi zâviyeye sarfolunur ve divânisine sipâhi mutasarrıfıdır deyü kaydolunmuş der (defteri Çakır).*

Sonra karye-i mezkûr bilkülliye timar olmuş.

Elhâlet-ü hâzihî ber-karar-ı evvel şer'isi vakfolub Seyid Ahmed nâm kimesne mutasarrıfıdır ve divânisi timar tarikile tasarruf olunur.

Muceb-i mezkûr üzere padişahımızdan mukarrernâme vardır *deyü kaydolunmuş der (defteri 'atik)*

Hâliyâ öşr-i şer'iyenin Abdullah mutasarrıfıdır.

6/1: Karye-i Köküm.

Vakıftır Seyid Mahmud zâviyesine *deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).*

Elhâlet-ü hâzihî karye-i mezbûrenin mahsulâtı şer'iyesi zâviye-i mezbûreye vakfolub divânisi timar tarikile tasarruf olunur *deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).*

Hâliyâ mezkûr Seyid Mahmud evlâdından Veli şeyh mutasarrıfıdır *hemuceb-i berât-ı sultani*

7: Timar-ı Nöbetciyân-ı kal'ai Seferi Hisar.

Karye-i Bedel. Karye-i mezbûre vakıftır. Tuğrul Baba zâviyesine, Şer'isi zâviye-i mezbûreye sarf olunur. Tuğrul Baba evlâdından Keke şeyh tasarruf ider. Salâtin-i mâziye hükümlerile Ve divânisi timara tasarruf olunur *deyü nakl olunmuş 'an (defteri Kırmastı).*

Elhâlet-ü hâzihî karye-i mezbûrenin divâ-

ninin nöbetçiler mutasarrıflardır ve şer'isi Keke şeyh oğlu Ahmed ve Hasan vakfiyet üzere tasarruf iderler.

Elhâlet-ü hâzihî padişahımız mukarrernâmesi var *deyü nakl olunmuş der (defteri 'atik).*

Hâliya mezkûr Ahmed fevt olub hissesi Kekeye virilüb bir hissesi dahi mezkûr Hasan tasarrufundadır. Elllerinde merhum sultan Selim hândan nişanı hümayunları var.

8: Vakf-ı zâviye-i Ahi Rüstem der nefsi-i Seferi Hisar. Eşkücülü mülk imiş. Ahi Rüstem kendü zâviyesine vakfitmiş *deyü kaydolunmuş der (defteri Çakır bey).*

Elhâlet-ü hâzihî eşküncilü olmak üzere Ahi Baba ve Ahi Veli mutasarrıflardır. Elllerinde padişahımız beratı var. Eşkücüsün eşdirüb zâviye-i mezbûrda âyende ve revendeye hizmet iderler *deyü kaydolunmuş der (defteri 'atik).*

Hâliyâ Ahi Mehmed oğlu Ahmed mutasarrıfıdır. Vech-i meşruh üzere hizmet idüb eşküncüsün eşdirir. Elinde padişahımızdan nişanı hümayun var. (Seferi Hisar) (Fot. No. XV). (10 numaralı kayda da bakınız).

9: Karye-i Harmancık.

Evvelden Subaşı hâssıdır. Sonra mezkûr köye Dede Bâli oğlu Cavli beyün.

Fenâri oğlu teftişi ile mülk çıkub merhum sultan Murad hân Hüdâvendigâr dahi müsellemler elinde nişanları var. Sultan Murad hân hükmü görüldü. Mevlânâ Fenâri oğlu teftişin kabul ettim mezkûr karyeyi mukarrer dutdum sâyir emlak gibi tasarruf ide *deyü.*

Şimdi timara emrolundu mülkiyet bozuldu *deyü (defteri köhne) de kaydolunmuş.*

Elhâlet-ü hâzihî zikrolan eşküncilü mülk mezkûr Dede Bâlinin Tavşanlıda Bazar köyde olan zâviyesine vakfidüb vakfiye yazdırılmış Vakfiyet üzere tasarruf olunurken timara virilmiş. Şimdi girü vakfiyet üzere mukarrer itdim *deyü padişahımız hazretlerinden mukarrernâme arzolduğu üzere deftere eşküncilü vakıf kaydolundu. Mehmed Çelebi mütevellî mutasarrıfıdır.*

Ve mezbûr Dede Bâli evlâdındandır *deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).*

Hâliyâ mezkûr Mehmed Çelebi oğlu Bayezid Çelebi mütevellidir *tevlîyet aslah-ı evlâde şart olunmuş.*

IV.

745 numaralı defter

(İkinci Selim devri)

10. — *Ahi Rüstem zâviyesi*

10: Karye-i Gümri.

Zikrolan karyeler vakf-ı zâviye-i Ahî Rüstem der nefsi-i Seferihisar.

Eşkücülük mülki imiş.

Ahî Rüstem kendü zâviyesine vakıf itmiş deyü kaydolunmuş der (defteri Çakır bey).

Elhâlet-ü hâzihî eşküncilü olmak üzere Ahî Baba ve Ahî Veli mutasarrıflarıdır.

Ellerinde padişahımız berâtı var eşküncisün eşdirüb zâviye-i mezburede âyende ve revendeye hizmet ideler deyü kaydolunmuş der (defteri 'atik).

Hâliyâ Ahî Mehmed oğlu Ahmed mutasarrıfıdır. Vech-i meşruh üzere hizmet idüb eşküncisün eşdirür.

Ellerinde padişahımızdan nişanı hümâyün vardır deyü mukayyed der (defteri 'atik). Elhâlet-ü hâzihî mezkûr Ahî Rüstem mütea'llikatından şer'le evlâdiyeti sâbit ve zâhir olan hukukuna ve Halil... Hacı Mustafa'nın zikrolan karyeler vech-i meşruh üzere eşküncilü vakıf olub vakfiyet üzere mutasarrıflarıdır bâ-berât-ı hümâyün (Seferihisar nahiyesi).

V.

812 numaralı Kütahya defteri

(İkinci Bayezid devri)

11. — *Bülbül Hâtun türbesi*

11: Karye-i İnan Şâh tâbi-i Simav.

Mülk-i Dünder bey oğlu Yusuf ve Tuğrul.

Hüdavendigâr zamanında Dünder bey yer imiş şimdi yine kendü elindedir mülkiyet üzere (Timurtaş defteri) nde budur.

Ammâ şimdi yine Yusuf veled-i Dünder bey ve Tuğrul ellerindedir mülkiyet üzerine ikisi bile eşerler (Saru Mustafa defteri) nde budur.

Elhâlet-ü hâzihî Karaca bey hâtonu Bülbül hâtun vech-i şer'le satun alub Mihaliçde türbesinde tilâveti kelâm-ı mecdid idile deyü vakıf itmiş.

Ammâ her yıl her karar-ı evvel iki eşküncü virürler suret-i (defteri 'atik) budur.

Şimdiki halde kemâkân mukarrerdir deyü sultan Bayezid hândan hükm-i şerif vardır görüldü.

VI.

740 numaralı Kütahya evkaf defteri

(Kanunî Süleyman devri)

12. — *Pir Mehmed zâviyesi*, 13. — *Ahi Mustafa zâviyesi*, 14. — *Akçe Şeyh çiftliği*, 15. — *Şeyh Saltık zâviyesi* 16. — *Ahi Ali zâviyesi*, 17. — *Seydi Nurettin zâviyesi*, 18. — *Şeyh Bahşayış zâviyesi*, 19. — *Babuk Dede vakfı*, 20. — *Şeyh Esenlü vakfı*, 21. — *Şeyh Koman çiftliği*, 22. — *Mehmed Fakih vakfı*, 23. — *Şeyh Türkman zâviyesi*, 24. — *Ahi Mustafa zâviyesi*, 25. — *Ahi Aslan çiftliği*, 26. — *Ahi Şaban* 27. — *Ahi Carpık*, 28. — *Ahi Yahşi*, 29. — *Şeyh İsmail*, 30. — *Genc Abdal zâviyesi*, 31. — *Murad Fakih*, 32. — *Hacı Fatma zâviyesi*, 33. — *Şeyh Elvan zâviyesi*, 34. — *Şeyh Taydan zâviyesi*, 35. — *Husam Dede köyü*, 36. — *Balıncak Baba neslinden Gök Başlu*, 37. — *Ahi Hoca zâviyesi*, 38. — *Umur Dede oğlu Pir Ömer zâviyesi*, 39. — *Kulacık Hacım zâviyesi*.

12: Evkaf-ı zâviye-i Pir Mehmed 'an nefsi-i Kütahya.

Ahi Mehmed oğlu Ahi Seydi evvelden vakfolagelmış elinde tutadurduğu tekye ve yerlere ve bir bağçeye ve bir değirmene ve bir köye eben-an-ced tasarruf idegelmişler elinde vakıfnâmeleri var.

Şimdiki halde mezkûr Ahi Seydinin âyende ve revendeye hizmete kusuru olub ve ba'zı evkafı mâlikâne tasarruf idüb bel' itdüğü zâhir olub ve hem mevlânâ Abdülkerim il yazdukda ba'zı evkaf mülkimdir deyü satub bel' itdüğü ecilden nâmahal kaydolundu.

Sonra padişahımız müdde zılluhu hazretleri Lütfullah Çelebi oğlu Mehmed Çelebiye sadaka idüb eline hükmi şâhî verilmiş el'ân mutasarrıf deyü mestur der (defteri 'atik).

Sonra mezbur Ahi Seydinin oğlu Ahi Aliye Sultan Bayezid hân tâbe serâh sadaka idüb eline nişan-ı hümâyün verilmiş. Bâdehu mezkûr Ahi Ali fevt olub zâviye-i mezbur merhum mağfur-ün-leh sultan Selim hân tâbe serâh berâtı şerifile merhum Alinin sulbî oğlu olan Mehmede sadaka idüb bil'fiil muta-

sarrıfıdır deyü mukayyed der (defteri köhne).

Hâliyâ padişahımız e'azzillahu ensarehu hazretleri tecdidi berât idüb el'an vakfiyet üzere mutasarrıf olmağın defter-i cedide kaydolundu. (yp. 4).

13: Evkaf-ı zâviye-i Ahi Mustafa fi nefsi Kütahya.

Hacı Ya'kub oğlu Hacı şeyh olup hükmi padişahile mutasarrıf idi.

Sonra mezkûr Hacı'nın fisk-u fücûri ve hem âyende ve revendeye hidmete kusurı zâhir olduğu sebehten nâmahal kaydolunub padişahımız e'azzallahu ensarehu hazretleri mevlânâ Abdülkerime sadaka idüb eline hükmi hümayun virilmiş el'an mutasarrıf deyü (defteri 'atik) de kaydolunmuş.

Hâliyâ sultanımız hazretlerinin nişanı şerifile Hacı Fakih sadaka idüb meşihate mezburda mutasarrıf olup âyende ve revendeye hizmet ider deyü mestûr der (defteri köhne).

Hâliyâ padişahımız e'azzallahu ensarehu hazretlerinin berâtı hümayunile Abdurrahman mutasarrıf olmağın (defteri cedid) e kaydolundu. Ba'dehu mezkûr 'Abdurrahmandan alınub padişahımız berât-ı hümayunıyla mevlânâ Ebûbekire sadaka olunmağın (defteri cedid) de kaydolundu. (Yp. 14) (Fot. N. VII).

14: Karye-i Saka tâbi-i Kütahya.

Karye-i mezkûrda Akca Şeyh çiftliği demekle ma'ruf bir çiftlik yeri vakfolunmuş oğulları Şeyh İnehan ve Hacı İlyas ve Bayezid vakfiyet üzere tasarruf eylemişler, dörd değirmenile bile.

Sonra mezkûrân fevt olıcak Ahmed Fakih nâm bir ehl-i ilim merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişanile tasarruf eylemiş.

Evkafa nesih târi olıcak değirmenler mukarrer olup Ahmed Fakih tasarruf eylemiş ve çiftlik timara virilmiş. Şimdiki halde mezkûr Ahmet Fakih fevt olup oğlu Hacı Ali Fakih padişahımız müdde zillühü hazretleri sadaka idüb eline hükmi şahî virilmiş tasarruf iderken Kütahya kadısı âsitâne-i devlete mezkûr Bayezid Dedenin karındaşı Hasan Seydi neslindedir deyü arzyledüğüyle padişahımız e'azzallahu ensarehu hazretleri mezbur Hasan Seydiye sadaka idüb eline hükmi şahî verilmiş, bil'fiil mutasarrıf.

Ammâ mezkûr Hasan Seydinin âyende ve revendeye hidmetinde taksiratı zâhir olmağın nâmahal kaydolundu mestûr der (defteri 'atik).

Elhâlet-ü hâzihî ol nesilden kimesne kalmayub Derviş Mehmed nâm kimesneye Padişahımız müdde zillühü hazretleri sadaka idüb eline berât-ı şahî virilmiş bil'fiil zâviye-i mezburenin meşihatına mutasarrıf deyü mukayyed der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız müdde zillühü hazretlerinin berât-ı âlişâniyle Hacı İlyas nâm kimesneye sadaka olunub bil'fiil mutasarrıf olmağın defter-i cedide dahi kaydolundu (Yp. 15). (Fot. N. VI).

15: Karye-i Okcu.

Karye-i mezkûrda Şeyh Saltık zâviyesi demekle ma'ruf zâviye karye-i mezburede on dönüm yer ve iki pâre bağçe ve Egrigöz kadılığında Oyan Özü demekle ma'ruf bir çiftlik vakf-ı kadim imiş. Âvân-ı nesihde nesih târi olıcak timara virilmiş. Şimdi zâviye harab olmuş ta'mir ider kimesne bulunur deyü mestûr der (defteri âtik).

Şimdiki halde Gani ve Yahya Padişahımız hazretleri berât-ı hümayunile mutasarrıflardır. (defteri köhne) de kaydolunmuş.

Hâliyâ Padişahımız 'azze nasruhu hazretlerinin nişanı hümayunyle Gani mutasarrıf olmağın defter-i cedide kaydolundu. (Yp. 31)

16: Karye-i mezkûrede Ahi Ali zâviyesi demekle ma'ruf zâviyeye mezkûr Ahi Ali elindeki yer mâtekaddemden vakfolub ol vakıf yeri mezkûr zâviyede Ahi Mustafa ve karındaşları Ahi Hızır ve Ahi Bazarlu şeyh olup vakfiyet üzere tasarruf iderlermiş. Merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişanıyla Sonra evkafa nesih târi olıcak timara virilmiş.

Şimdiki halde Padişahımız hazretlerinin ehali-i evkafa mezid-i merhameti olduğuyle mukarrer idüb sâbika mevlânâ Kütahya Kadısı der-i devlete mezkûr Ahi Hızır mahal idüğün arz itdüğüyle eline hükmi şahî virilmiş. Bil'fiil Ahi Hızır elinde mukarrernâmeleri vardır deyü mestûr der (defteri âtik).

Elhâlet-ü hâzihî mezkûr Bazarlu fevt olup oğlu Ahi Hamza mahal ve müstahak idüğün sâbika mevlânâ Kütahya kadısı der-i devlete arz eyledüğüyle Padişahımız hazretle-

ri mezkûr Ahi Hamzaya meşihat-i mezburt sadaka idüb eline hükmi-şâhi virilmiş bilfi'il mutasarrıf deyü (defteri köhne) de kaydolunmuş.

El'ân Padişahımız e'azzallahu nasrehu hazretlerinin nişan-ı hümayunu ile mezbur Hamza mutasarrıf olunmağın defter-i cedide kaydolundu. (Yp. 31).

17: Karye-i Kiriş tabi-i Yoncalu.

Karye-i mezkûrede Seydi Nureddin zâviyesi demekle ma'ruf zâviyeye yerler vakıf olmuş Merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh berâtiyle tasarruf iderken evkafa nesih târi olıcak tımara virilmiş.

Şimdiki halde Padişahımız hazretlerinin ehali-i evkafa mezid-i merhameti olduğuyle zâviye-i mezkûrenin şeyhi Mahmud nâm kimesneye sadaka olunub ol tasarruf iderken andan alınub Salih nâm bir hâtıza virilmiş. Mezkûr Salihin dahi kendü rızasile vazgeldüğü ecilden sâbıka mevlânâ Kütahya kadısı Derviş Resulî mahal ve lâıyk görüb âsitâne-i devlete arz eylediğiyle Padişahımız hazretleri Resul dervişe sadaka eyleyüb eline kühm-i şâhi virilmiş. Bilfi'il elinde mukarrernâme var mutasarrıf deyü mestûr der (defteri âtik).

Elhâlet-ü hâzihî Padişahımız hazretlerinin berât-ı hümayuniyle Mahmud nâm kimesneye sadaka olunub eline nişan-ı hümayun virilmiş el'ân mutasarrıf âyende ve revendeye hizmet ideler deyü kaydolunmuş (defteri köhne) de.

Hâliyâ mezbur Mahmud fevt olub Padişahımız 'azze nasrühü berât-ı hümayunile oğlu Aliye sadaka olunub bilfi'il mutasarrıf olmağın kaydolundu. (Yp. 33).

18: Karye-i Boz Begüsi tabi-i mezkûr.

Sâbıka mezkûr karye Şeyh Bahşayış zâviyesine vakıf imiş. Mezkûr zâviye bilküllüye harap olmuş. *İsâ Fakih imaretine iltizâm gösterdiği ecilden* sadaka olunub berât-ı hümayun ile mutasarrıf imiş der (defteri âtik) kaydolunmuş.

Hâliyâ Padişahımız e'azzallahu ensarehu hazretleri Hızır İlyas ile Hacı Ahmed el'ân berât-ı hümayunile mutasarrıfdır nitekim Hızır İlyas ha'dennazar bu berât-ı hümayunu elinde ibka idesin deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ mezkûr Ahmedden alınub Padişahımız 'azze nasrehu hazretleri nişanı hümayun ile Hacı Yusuf nâm kimesneye sadaka olunmuş (defteri köhne) de bulunmayub haric-ez-defter kaydolundu.

Şimdiki halde berât-ı hümayun ile Mahmud Fakih mutasarrıfdır. (Yp. 34).

19: Vakf-ı Babuk Dede karye-i Kilisâ.

Karye-i mezburda mütemekkin olub âyende ve revendeye huzur imek için bir tek-yeye ve ba'zı evler ve ahurlar binâ idüb vakfidüb ve ba'zı sahib-i hayrât kimesneler âyende ve revendeye sarf olmak için koyun ve sığır ve gayrı davarlar vakfidüb ve ba'zı kimesneler kazan ve tebsiler ve sahan gibi velhâsıl bakır âvadanlığın vakfidüb ve ba'zı kimesneler kendü mülk hağçelerinden ve yerlerinden vakf idüb ba'zı kimesneler birer mikdar yerler *tâpulayub* zikrolan tekyeye vakfidüb zikrolan eshâblar telef olmamak için defter-i cedide kaydolunmasın iltimas ittikleri sebebden kaydolundu. Ve Veli ve Derviş nâm kimesne Babuk Dedenin hizmetkârı olub zâviye-i mezburenin evkafına ve sayir hususuna zabt ide deyü defter olmağın ber karar-ı sâbık mukarrer kılınub kaydolundu.

20: Karye-i Yakaca tabi-i Yoncalu.

Karye-i mezkûrda Şeyh Esenlü mâtekademden bir çiftlik yere vakıf oligemiş Şah Çelebi nişaniyle Sonra oğulları Ahmed ve Behadır merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişanile tasarruf iderlermiş. Sonra mezkûrlardan Behadır müteveffâ olub hissesi Oruc beye sadaka olunmuş ol dahi merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişaniyle tasarruf iderken evkafa nesih târi olıcak tımara virilmiş.

Şimdiki halde mezkûr Padişahımız müdde zillühu hazretlerinden tecdid-i berât itmemişler. Bilfi'il dahi timarda tasarruf olunmuş deyü mestûr der (defteri âtik).

Ammâ şimdiki halde zikrolan çiftlik iki hisse olub bir hissesine vakfiyet üzere Padişahımız hazretlerinin berât-ı hümayunile Selim Şah tasarruf idüb ve nısfı âharın dahi berât-ı şâhile Nurullah mutasarrıfdırlar. Elleri mukarrernâmeleri var. Sonra Nurullahdan ve Selim Şahdan alınub Hasan nâm kimesneye virilmiş. El'ân berât-ı şa-

hile mutasarrıfıdır deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Sonra mezkûr Hasan ihtiyarile ferağat idüb Padişahımız zillühu hazretlerinin berât-ı hümayuniyle girü Nurullaha sadaka olunub mutasarrıf olunmağın defter-i cedide kaydolundu.

21: Karye-i Ağaç Hisar tâbi-i Arslan Apa.

Karye-i mezkûrde Şeyh Koman çiftliği demekle ma'ruf vakıf çiftlik Şeyh Koman neslinden Çoban Şeyh ve Mes'ud ve Ece vakfiyet üzere tasarruf iderler imiş. Tehdil ve tağyir olub timara virilmiş.

Şimdiki halde Kütahya kadısı Şeyh Çoban müteveffa olub oğlu Şeyh İbrahim kalduğın âsitâne-i devlete 'arzyledüğüyle Padişahımız müdde zillühu hazretleri mezkûr Şeyh İbrahim atası hissessin sadaka idüb ellerine hükm-i hümayun virilmiş. Bilfi'il mutasarrıflar deyü mestûr der (defteri âtik) (Yp. 42).

22: Karye-i Lüle tâbi-i Arslan Apa.

Ahmed Fakih nâm kimesne merhum Şâh Çelebi ve Ya'kub Çelebi mektublariyle vakfiyet üzere tasarruf idermiş. Âvân-ı nesihde mensuh olub timara virilmiş.

Şimdiki halde mezkûr Ahmed Fakih oğlu Mahmud Fakih elinde Padişahımız müdde zillühu hazretlerinin hükm-i hümayunu var ve sâbık mevlânâ Kütahya kadısı Ahmed Fakih fevt olub mahlûl kalduğın ve oğlu Mahmud Fakih mahal idüğün 'arzedüğüyle ve defterde mukayyed olduğıyle sadaka itdüre deyü kaydolunmuş der (defteri âtik).

Elhâlet-ü hâzihî Padişahımız e'azzallahü ensarehu hazretleri dahi vakfiyetin kemâkân mukarrer ve müsellemler dutub ber-karar-ı sâbık vakfı evlâdlığın üzere mezkûr Mahmud Fakih eline nişan-ı hümayun sadaka olunmuş... ve Emin Hacı Mehmed dahi berât-ı hümayunile bile mutasarrıfıdır deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ padişahımız 'azze nasrühü hazretleri berât-ı 'âlişanlarile Mahmud Fakih ve Hacı Mehmed bervech-i iştirak mutasarrıflardır. Ammâ zikrolan karye için bundan akdem vilâyet kâtibi bir tarikle vakf-ı evlâd deyü kayd idüb hâliyâ livâ-i mezbure kitâbet olundukda mezbur karye

teftiş olundu mâtekaddemden vakf-ı 'âm olub müteaddid berâtlar ile ve köhne defterler ile vakf-ı 'âm üzere tasarruf olunduğı zâhir olub emrile vakf-ı 'âm üzere kaydolundu bilfi'il bervec-i iştirak gine bu Mahmud Fakih ve Hacı Mehmed mutasarrıflar olmağın (defteri cedid) e kaydolundu.

Mezkûr Mahmud Fakih fevt olub hissesi oğullarından Yahşi Fakih ve Ayas nâm kimesnelere sadaka olunmağın kaydolundu. (Yp. 44).

23: Karye-i Öyük tâbi-i mezkûr.

Karye-i mezkûrede Şeyh Türkman zâviyesi demekle meşhur zâviyeye bir pâre yer vakf-ı kadim olub Şeyh Türkmanın oğlu Şeyh Yahşi tasarruf idermiş. Kendü fevt olub kızı oğlu İbrahim merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişaniyle tasarruf iderken mensuh olub timara virilmiş.

Ba'dehu mukarrer olub ve mezkûr İbrahim fevt olub hissesi oğlu Çağfere Padişahımız müdde zillühu hazretleri herâtile sadaka olunub bilfi'il mutasarrıf Âyende ve revendeye hizmet ider deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız 'azze nasrühü hazretleri berât-ı hümayunile yine mezkûr Çağfer mutasarrıf olmağın (defteri cedid) e kaydolundu. (Yp. 61).

24: Karye-i Zimiye tâbi-i Altuntaş.

Karye-i mezkûrede Ahi Musa zâviyesi demekle ma'ruf zâviyede Şeyh Ahmed şeyh olub bir çiftlik yere vakfiyet üzere merhum sultan Mehmed hân berâtile tasarruf idermiş deyü mestûr der (defteri âtik) (Yp. 61).

25: Karye-i Akviran tâbi-i Altuntaş.

Karye-i mezkûrede Ahi Aslan çiftliği demekle ma'ruf çiftlik vakf-ı kadim olub Ahi Farkun evlâdından Pîr Ali ve Seydi Ahmed ve Hüseyin ve Mahmud vakfiyet üzere tasarruf iderler imiş. Merhum sultan Mehmed hân berâtiyle Sonra mensuh olub timara virilmiş.

Ba'dehu mukarrer olub mezkûrân Pîr Ahmed ve Pîr Ali ve Hasan ve Mahmud ellerine hükm-i şâhî virilmiş. 'Alâ vech-il-iştirak mutasarrıflardır deyü mestûr der (defteri âtik).

Hâliyâ mezkûr karyede mezkûrların cedleri bir zâviye bina idüb çiftlik-i mezburun hâsılın anda sarf iderler imiş. Ol zamandanberu çiftlik-i mezbur zâviye için tasarruf oluna deyü Padişahımız hazretlerinin berât-ı hümayuniyle Pîr Ali vakf-ı mezburdan bir hisseye mutasarrıf ve Hasan fevt olup hissesi karındaşı Mahmud ve mezbur Pîr Alinin karındaşı İlyas dahi karındaşı hissesine müşte-tek kaydolunub ol vechile Padişahımız hazretlerinden berât-ı hümayunları vardır deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız hazretlerinden berât-ı hümayunları vardır deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız hazretleri berât-ı hümayuniyle Mahmud ve İlyas ve Üveys ve Orhan ve Pîr Ali'ye bervech-i iştirâk sadaka olunub mutasarrıflar iken Veysi ve Orhan ve Pîr Ali fevt olup müteveffa-i mezkûrân hisseleri mahlûl kalub ve Mahmud ve İlyas kendü hisselerine bilfi'il mutasarrıflar olmağın (defteri cedid) e kaydolundu (Yp. 63).

26: Nefs-i Gedüsda *Ahî Şâban* kadimden vakıf olıgelmiş bir çiftlik yere ve bir pâre bağa Ahî hoca İsa tasarruf eylemiş. Ammâ Şâh Çelebi bitisi ile Sonra evlâdından Ahî Mehmed veled-i Musa tasarruf idermiş. Ammâ elinde berât-ı şâhi yokdur deyü kaydolunmuş der (defteri âtik).

Hâliyâ Padişahımız 'azze nasrûhu mezkûr Mehmedün oğlu oğulları İsbâya ve Mustafaya sadaka idüb ellerine hükm-i şâhi virilmiş bilfi'il vakfiyet üzere mutasarrıfıdır deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ iştirâk merfu' olmağın müstekil Mustafaya Padişahımız müdde zillühu hazretleri berât-ı hümayuniyle sadaka olunmağın (defteri cedid) e kaydolundu. (Yp. 74).

27: Nefs-i Gedüsda *Ahî Çarpık*.

Kadimden vakfolıgelmiş bir çiftlik yere ve bir pâre bağ sonra oğlu Ahî Mehmed ve Ahî Mustafa vakfiyet üzere tasarruf itmişler. Bitileri zâyî' olmuş. Andan sonra Ahî Mehmed oğlu Lûtfi nâm kimesne tasarruf eylemiş. Âvân-ı nesihde mensuh olub timara virilmiş.

Şimdiki halde Padişahımız müdde zillühu hazretleri ehali-i evkafa mezid-i merha-

meti olduğıyle sipâhi vazgelüb Ahî Lûtfi oğulları Ali Fakih ve Hamdiye sadaka olunub tasarruf idermiş. Ammâ ellerinde berât-ı Padişâhi yokdur. El'an mahlûl deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız 'azze nasruhu berât-ı hümayuniyle Dede ve Yusuf ve Lûtfi bervech-i iştirâk mutasarrıflar iken mezkûrlardan Dede fevt olub ve Lûtfi ihtiyarile ferağât itmeğın müstekil Yusufu sadaka olmağın (defteri cedid) e kaydolundu (Yp. 74).

28: Nefs-i Gedüsda *Ahî Yahşi* kadimden vakfolıgelmiş yere Ahî Yahşinin oğlu Ali Mustafa vakfiyet üzere tasarruf eylemiş bilâ lâberât Âvân-ı nesihde mensuh olub timara virilmiş.

Sonra merhum sultan Bayezid hân ehali-i evkafa mezid-i merhameti olduğıyle sipâhi vazgelüb yine mezkûr Ahî Mustafa elinde kalub tasarruf idermiş deyü kaydolunmuş der (defteri âtik) (Yp. 73).

29: Karye-i Akşeki tâbi'-i mezkûr.

Karye-i mezkûr da Şeyh İsmail mâtekademden bir çiftlik yere vakfolıgelmiş. Sonra Gazi Hüdâvendigâr nişaniyle oğlu Ahî tasarruf itmiş. Sonra Ahî veled-i İsmail ve Bahşâyış ve Mustafa veled-i İsmail merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişanile tasarruf iderlerken evkafa nesih târi olıcak timara virilmiş. Sonra mezkûrlardan Ahî ve İsmail ve Bahşâyış müteveffâ olub heman Mustafa kalmış ol dahi pîr-i nahif olduğı ecilden kendü râdetile vazgeldi ba'delarz mevlânâ Ali Fakihe virilüb deyü kaydolunmuş der (defteri köhne) (Yp. 76).

30: Karye-i Körlik tâbi'-i mezkûr.

Karye-i mezkûrde *Genc Abdal nâm derviş bir zâviye binâ idüb Zâviye kurbinde kâfir zamanından kalmış kör yerleri abdalları muaveneti birle açub ev yapub sâukatı müsliminden âyende ve revendeye hizmet idüb ve ol körden açılan yerleri ziraat iderler imiş.*

Sonra mevlânâ Kütahya kadısı mezkûr dervişlerin *kâfir körden yer açub ziraat idüb* ihyâ idüb zâviye bina itdüklerinden bildirüb ve mezkûr yerlerin sonradan ekilmiş ve sökülmiş yerlerden ve şimdikedek öşür ve re-

sim alınmış yer değildir deyü der-i devlete arzyledüğüyle merhum sultan Bayezid hân tâbe serâh vakfiyetin mukarrer idüb eline hükm-i şâhî sadaka olunub bilfi'il vakfiyet üzere mezkûr Genc Abdal tasarruf idüb âyende ve revendeye hizmet iderler.

Ammâ sultanımızdan tecdid mukarrernâmesi yokdur deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız 'azze nasruhu mezkûr dervişlere ahkâm-ı şerife sadaka idüb vakfiyet üzere mutasarrıflar olalar deyü iltimaslarile (defteri cedid) e kaydolundu.

Hidmetkârân :

Hüseyin Veled-i Dede	Tor Veled-i Abdal	Mahal Abdal
Abdal Yusuf	Hüseyin Veled-i Genc Abdal	Ca'fer Birader-i o

(Kütahya evkafı). (Yp. 77). (Fot. N, V).

31: Karye-i Akca şehir.

Karye-i mezkûrda Maksud bey çiftliği demekle ma'ruf çiftlik vakfı kadim olup Murad Fakih nâm kimesne merhum sultan Murad hân tâbe serâh nişaniyle tasarruf eylemiş.

Sonra Mevlânâ Abdülkerim il yazdukda mevkuf'a kayd itdüğü sebebden mevkufcu tasarruf idermiş.

Sâbıkâ Şeyhlü kadısı âsitâne-i devlete Sultan Fakih nâm kimesne ehl-i ilim mahal ve müstahak deyü arz ittüğüyle Padişahımız hazretleri sadaka idüb eline hükm-i şâhî virilmiş. (defteri köhne) de mestürdür.

Ba'dehu sultan Selim hân hazretlerinin berât-ı hümâyuniyle Ali ve Şah Kulu nâm kimesnelere mezkûr çiftlik bervech-i iştirak sadaka idüb vakfiyet üzere mutasarrıflardır. (defteri âtik).

Hâliyâ Padişahımız hazretleri berât-ı hümâyuniyle mezkûrlar mutasarrıf olmağın (defteri cedid) e kaydolundu.

Hâliyâ mezkûrdan alınub Davud nâm kimesneye virilmiş bilfi'il mutasarrıfdır (Yp. 48). (Foto VIII.).

32: Nefs-i Şeyhlüde Hacı Fatma zâviyesi demekle ma'ruf zâviye ki mevlevihâne imiş. Mâtekaddemden dört pâre bağ vakıf imiş. İki pâresi harâb olup mezre'a olmuş ve iki pâresi ma'mur imiş. Lûtfi nâm kimesne

merhum sultan Mehmed hân nişanı birle tasarruf iderken mensûh dahi olmamış kendü tasarruf eylemiş.

Sonra merhum sultan Bayezid hân tâbe serâh dahi mukarrer idüb mezkûr Lûtfi Fakih eline hükm-i şerif sadaka eylemiş deyü kaydolunmuş. (defteri köhne) (Yp. 148).

33: Karye-i Şeyh Elvan tâbi-i mezkûr Küre Dağı dimekle ma'rufdur.

Karye-i mezkûrda Şeyh Elvan zâviyesi demekle ma'ruf zâviye vakf-ı kadim olup Elvan evlâdından Şeyh oğlu Bayezid Bahşayış merhum sultan Murad hân tâbe serâh nişaniyle tasarruf eylemişler. Sonra mensûh olduğile mevkufcu tasarruf eylemiş.

Ba'dehu mevlânâ Şeyhlü kadısı âsitâne-i devlete vakf-ı mezkûr mahlûl olup timara virüldüğün ve Şeyh Elvan evlâdından Şeyh Bahşayış mahal idüğün 'arz itdüğüyle Padişahımız hazretleri mukarrer idüb mezkûr Bahşi eline hükm-i şâhî virilmiş bilfi'il elinde berât vardır deyü kaydolunmuş der (defteri âtik).

Ba'dehu merhum sultan Selim hân berâtile Şeyh Elvan nâm kimesneye sadaka olunub (defteri köhne) de mestürdür.

Bilfi'il Padişahımız hazretleri dahi berât-ı hümâyun sadaka idüb mutasarrıf olmağın (defteri cedid) e kaydolundu. (Pp. 48). (Fot. VIII.)

34: Karye-i İki Hisar.

Karye-i mezkûrda Saraycık çiftliği demekle ma'ruf çiftlik şeyh Taydan nâm derviş vakfiyet üzere tasarruf eylemiş. Sonra evlâdından Mehmed ve Şeyh Paşa merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişaniyle tasarruf iderken mevlânâ Şüca' emri padişahiyle nâmahal idüğü sebebden bir salih dersin görmüş tâlib-i ilme sadaka olunmuş. Sonra mensuh olup timara virilmiş.

Sonra berât-ı hümâyun ile âsitâne-i devletden Mehmed nâm kimesneye mukarrer olunub Ba'dehu Seydi Şerefüddin merhum sultan Selim hân aleyhirrahmetü velgufran hazretleri berât-ı hümâyuniyle sadaka olunub (defteri köhne) mestürdür.

Bilfi'il Padişahımız hazretleri berât-ı âlişâniyle çiftlik-i mezbûre mutasarrıf olmağın (defteri cedid) e kaydolundu. (Yp. 48). (Fot. VIII.).

35: *Karye-i Husam Dede* tâbi-i Şeyhlü.

Husam Dede nâm seccadenişin bir 'aziz sâbika Şeyhlü nahiyesinde Beş Barmak nâm bir dağın zeylinde tahminen çabayla kendü vechinden otuz beş dönüm yer açüb ihtiyar idüb mescid ve *hânikah* ba'zı evler ve ahur binâ idüb ve mikdar yerin bağ diküb kendü hayatda ta'mir idüb etrafından tâlibin ve râğbîn gelüb cem' olub evkat-ı hamsei cema'at-ı kesîre ile ikamet idüb Padişah-ı islâmı devam-ı devleti du'asına iştigal gösterüb zikrolan evleri ve bağları ve fil'cümle ol mevzi'de bina itdüğü emlakini hasbetenillâh vakfidüb âyende ve revendeye hizmet olunub fâriğlük haliyle geçinürken emr-il-lah kendüsi fevt olub âhirete intikal idicek hâliyâ Seydi Halife nâm kendünün bir nâibi karındaşı oğlu ol makamına kayim makam halife olub nice sulahâ haric vilâyetlerden merhum Husam Dede zamanından berü ol makamda gelüb her biri sâkin olub her biri bir hizmete ta'yin olunub hasbi, bilâ cihat kendü 'arak-ı cebini ile hizmet idirler imiş.

Şimdiki halde Padişahımız 'azze nasruhu hazretlerinin nişân-ı hümayuniyle mevlânây-ı mezbur Seydi Halife ol makama şeyh nasb olunub merhumun mezarı üzerine bir türbe bina idüb ve sayir mühimmâtını ta'mir idüb vâridine ve nâziline kemayenbagi hizmet iderler. Ve kendü vecihlerinden her kande ziraat ve hırâset iderlerse şer'le ve kanun üzere öşürlerin ve resmi zemînlerin sahibi arza virdiklerinden sonra bunlara ra'iyetsüz de-yü dahl olunmaya. Ve zikrolunan hususı (defteri âtik) de mestûr olmağın (defteri cedid) e kaydolundı.

Zikrolunan otuz beş dönüm yer ki mahsûlî ol 'azizin türbesine çırak yağt için kaydolundı... (Fot. IV.).

36: Nefs-i Hunaz.

Hunazda Balıncak Baba neslinden Gök Başlü İsmâile Seydi ki *Gök Başlü* demekle ma'rufdur kendü 'arak-ı cebini ile bir zâviye binâ idüb âyende ve revendeye hizmet idermiş.

Sonra merhum sultan Mehmed hân tûbe serâh hazretlerine 'arz olunub meşihatı kendüye ta'yin idüb eline hükm-i hümayun virilmiştir.

Şimdiki halde mezkûr İsmail Seydi mü-

teveffâ olub Seydi Ahmed ve Hasan ve Ahmed nâm oğulları kalduğın mevlânâ Hunaz kadısı âsitâne-i devlete 'arz itdüğüle Padişahımız müdde zillühu hazretleri yine mukarrer idüb mezkûrân seydi Ahmed ve Hasan ellerine hükm-i şâhî virmiş ve hem mezkûrân dahi guraba-i nâziline ve fukarâ-i sâbirine hizmet idermiş. (defteri köhne) de mestûr olmağın (Kütahya evkafı).

37: Nefs-i Hunazda *Ahî Hoca zâviyesi* demekle meşhur bir zâviye varmış bilkülliyâ harab olub gitmiş iki pâre bağ ve bir nısıf değirmen varmış. Kadı olanlar kime dilerse virirler imiş. Anlar bilâ berât tasarruf iderler imiş. (defteri âtik) de mestûr.

Şimdiki halde Hacı Hızır nâm kimesne ta'mirine iltizâm itdüğüyle Hunaz Kadısı nâibi âsitâne-i devlete 'arz eylediğiyle Padişahımız zillühu hazretleri mezkûr Hacı Hızır'a sadaka idüb eline berât-ı hümayun virilmiş bilfi'il zâviyei teccid binâ idüb tâmir idüb el'ân âyendeye ve revendeye hizmet idüb bilfi'il mutasarrıftır. (defteri cedid) e kaydolundı. (Kütahya evkafı).

38: Kutb-üs-sâlikin *Umur Dede* nâm bir sahib-i velâyet 'azizin neslinden sulbî oğlu Pîr Ömer nâm kimesne Mülke nâm karyede bir zâviye binâ idüb ol 'azizin ruhiçün kendü 'arak-ı cebnini ile âyende ve revendeye hizmet idermiş. Anadolu beylerbeyisi olan eshab-ı devlet kendülere mütea'llik doğancı çiftliğinden ol nahiyede Mülke çiftliği demekle ma'ruf çiftliği zâviye-i mezburenin masrafıçün her biri ellerine temessükler virilmiş.

Hâliyâ Padişahımız müdde zillühu hazretleri mevlânâ Kula kadısı 'arz idicek vakfiyet müsellemler dutub evlâdından Mustafa ve Yusuf nâm kimesnelere berât-ı hümayun virilmiş bilfi'il berât-ı şâhîle mutasarrıflardır deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız e'azzallahu ensarehu hazretleri berât-ı âlişânile iştirâk merfu' olmağın müstakil Mustafaya sadaka olunmağın (defteri cedid) e kaydolundı. (Kütahya evkafı).

39: *Karye-i Kulacak* Hacım ve Kehi oğlu Yahşi değirmeni.

Kulacak Hacım zâviyesi mâtekaddemden

vakfolub mezkûr Hacım Sultan oğlu Dede Bâki merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişaniyle mutasarrıf imiş. Sonra ihtiyârile oğlu Şeyh Çelebiyi bildirmiş. Sonra evkaf bozılacak buna dahi eşkincü vaz' olub Sonra merhum sultan Bayezid hân tâbe serâh vakf-ı mezkûrun eşkuncisini ref' idüb kemâkân vakfiyet mukarrer dutub mezkûr şeyh eline hükm-i şâhi virilmiş bilfi'il elinde mukarrer-nâme var deyü kaydolunmuş der (defteri âtik).

Hâliyâ Padişahımız 'azze nasrûhu berât-ı hümayunu ile Hâşim evlâdından Kemâl veled şeyh ve Veli biraderân bervech-i iştirâk vakfiyet üzere mutasarrıflardır. Mezkûr vakf-ı mezkûre şeyh olub bundan evvel neye mutasarrıf ise mezkûrlar dahi ana mutasarrıf olalar deyü ferman olalar. El'ân 'alâ kemâkân. (Uşak kazası). (Buraya alınmıyan son kısım IX numaralı fotoğrafın başındadır).

VII.

560 numaralı Kütahya evkaf defteri

(979 tarihli)*

40. — Şeyh Ali zâviyesi, 41. — Şeyhler köyü Bahşayış zâviyesi, 42. — Şeyh İnebeyi zâviyesi, 42/1. — Mahmut Gazî köyü, 43. — Oda Yakan Baba tekyesi ve Bacı Ana.

40: Karye-i Kızılca Viran.

Karye-i mezkûrede Şeyh Ali kadîmen bir çiftlik yerin vakıf olub karye-i mezburda bir zâviye binâ idüb âyende ve revendeye hizmet iderler imiş. Mensuh olub timara virilmiş.

Şimdiki halde zâviye memerrinâs vâkıf olub ve şeyh Alinin evlâdı münkariz olduğun ve timara virildiğin sâbıka Kütahya kadısı âsitâne-i devlete arz etdüğüyle mezkûr Alinin oğlu elinde hükm-i şâhi virilmiş bilfi'il... (Yp. 18).

41: Karye-i Şeyhler tâbi'-i Kalın Viran Kara Kaya demekle ma'rufdur. Germiyan ile Domaniç arasında Kara kaya ve Çardak âdlü yerler *issuz yer ve harâmî durağı ve yolculara nefi ziyade olmağın haricden kimesneye yazılmamış haymana evlerin cem' idüb der-bend bekleyüb kimesnenin malına ve canına zarar olmaya* deyü Osman ve Ömer oğlu

Mahmud sultan Mehmed hân tâbe serâh nişanile tasarruf iderler imiş.

Sonra evkafa nesih târi olıcak kendüler eşmişler. Şimdiki halde Padişahımız müdde zillühu hazretleri mezkûrân Osman ve oğlu Mahmuda sadaka idüb ellerine hükm-i şâhi virilmiş bilfi'il mutasarrıflardır deyü mestür der (defteri âtik).

Karye-i Boz Beğüsi tâbi'-i Kalın Viran.

Sâbıka Borikus karye Şeyh Bahşayış zâviyesine vakfimeş. Mezkûr zâviye bilküllüye harab olub İsâ Fakih 'imaretine iltizam gösterdüğü ecilden sadaka olunub berât-ı hümayunla mutasarrıf imiş der. (defteri âtik) kaydolunmuş hâliyâ... (Yp. 30). (18 numaralı kayda bakınız).

42: Karye-i Tâceddin divanında *Tur Ali* Şeyh oğlu şeyh İne Beyinin altı müdlük vakıf yeri vardır. *Orhan bey nişanile şeyhdür zâviye işledir* (eski defter) sureti bu Mezkûr şeyh İne Beyi oğlu Hoş paşa şeyh mutasarrıftır. Merhum sultan Mehmed hân berâtın görüb deftere sebt olundu deyü mukayyed der (defteri âtik) (Yp. 7). (547 numaralı Bolu defteri, Gere de kazası).

43: Karye-i Mahmud Gazî.

Karye-i mezkûr vakf-ı kadîm olub Saruca Bâli oğulları şeyh Ali ve Halid Dede tasarruf idüb mezkûr karyede olan Mahmud Gazî zâviyesinde âyende ve revendeye sarf iderlermiş.

Sonra merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh zamanında mensuh olub timâra virilmiş Sonra merhum sultan Bayezid hân tâbe serâh... (Yp. 116).

43/i: Kara Ağaç tâbi'-i mezbur.

Karye-i mezkûrede Oda Yakan Baba nâm 'aziz zaman-ı sâbıkda bir tekye binâ idüb nice müddet hayatda iken velâyeti zâhir olub eshâb-ı hayrâtdan ve a'yân-ı vilâyetden adaklar ve kurbanlar virilüb cem' olan hayrât-ı müslimîni âyende ve revendeye sarf idüb bu üslûb üzere iken dünyadan âhirete intikal idüb sonra yerine *Hundi Bacı* nâm salih ve mütedeyyine ehl-i velâyet hâturn zuhur idüb ol dahi zikrolan ocağı ihyâ idüb zamanında ve sâbıkda cem' olan hayrât-ı müslimîni üslûbu sâbık üzere fukaranın ve rızaenlillah tekyeye hizmetkâr olan dervişlerin me'âşları-

na sarf idüb ol dahi dünyadan âhirete intikal idüb sonra yerine *Some Bacı nâm bir 'azize ve salîha ve bâkire hâtun gelüb ol dahi evâyil-i evsât vukuu üzere âyende ve revendeye ve mühimmât-ı hizmetkâr-ı tekyeye sarf idüb ve hayrâtı müsliminden cem' olan çırak ve adak akçelerinden mütemekkin olduğu karyede ve kurbinde karyelerden cümle üç çiftlik yer olub öşrü şer'îyesin ve rusûmı örfîyesin sahib-i vakıf cânibine edâ olunduktan sonra hâsıl olan mahsûlât ve cem' olan hayratı müslimîn ber kararı evvel sarf ola ve kendü zamanında vâkı' olan bağ ve bağçe ve âsiyâb ve emlak fukarâ için müslümanlar sadaka-sile vaz' olunmuşdur ve akraba ve taallukatdan bir ferd mâni' olub hakk-ı fukaraya dahl itmeye dahl iderse hakk-ı fukarâdan hayır itmeye ve hâkim-ül-vakt olan men' ve def' cyleye deyü cemm-i gafîr mahzarında ikrar ve itirâf idüb a'yân-ı vilâyet şehadetlerle defter-i cedide kaydolundu ve tekye-i mezbureye vaz' olunan bunlardır ki zikrolunur.*

Bağ ve bağçe der nezd-i Teke ve Hacı Ayvaz ve Derviş dikdüğü, kıt'a 3, fi sene, 7.

Bağçe-i Şa'ban Vaz'ullah ve gayrühü, kıt'a 2 der karye-i Kara Ağaç 'an vakf-ı Germeyan fi sene 4. Bağçe der karye-i Beğ Süğüdü der livâ-i Sultan Önü Sadakat-ı müslimîn ile alınmıştır, fi sene.

Vakf-ı Kalfal Dede berây-ı termim-i kârbansaray ma'a meblâğı mezburun ribhidir: 500.

Vakf-ı merhum Bacı Ana berây-ı cihet-i imam-ı mescid-i Teke der karye-i mezbur meblâğ 3,000 ribhinden mescid-i mezbure imam olanlar masraf ide.

Vakıf merhum elmezbur Çerağı berây-i meblâğ.

Hamam valide-i sultan Murad hân 2: fi şehri 15 fi sene 1110.

Sağır ve Kebîr... hergelesi, 'aded 10. Ve dahi sağır ve kebîr kara sığır hergelesi, 'aded 50.

Çiftlik der karye-i Kara Ağaç kıt'a: 3, Fi: sene 77.

Zikrolan çiftliğin ikisi Hamza Bey toprağında olub ve birisi Hisar eri timarı toprağındadır.

Zikrolan muhaleffâta rızaenillâh hizmetkâr olan sâlih dervişler üzerine nâzır olub her kimi ihtiyâr iderlerse anı şeyh nasb iderler deyü mezbur Azize Bacı vasiyet itmıştır

evlâdından ve akrabadan kimesne olmaya.

İki çift camus ve iki çift bakar ve seksen pâre bakır avadanlığı sağır ve kebir on dane kazgan ve dörd aded o... ve dokuz aded hâne tekye ve matbah ve kilerhâne-i Azize Bacı ve vakıf-ı kârbânsaray ve meremmati-i çeşme-i merhum elmezbur Bacı Ana iki bin akçe vakıf idüb ribhinden çeşme-i mezburun meremmâtına sarf ola.

Vakfı Bacı Ana elmezbür: 650.

Tekye-i mezburda sâkin olan dervişler karye-i mezbure hakk-ı 'avâriz için teklif itmeyüb meblâğı mezburun ribhinden tekâlif için vireler.

Hidmetkâran-ı tekye-i mezbure rızaenillâh (19 kişi)

Zikrolan dervişler âyende ve revendeye hizmet idüb sâlih ve mütedeyyin kimesneler olup ve ba'zı vakfın..... olub tekye-i mezburun çiftlerin sürüb ve koyuncukların güdüb gelan giden fukaraya hizmet idüb merhum ve merhumlar için düa-i devleti padişahiye meşguller olmağın defteri cedide kayd olundu bâki ferman ülüleminde. (Yp. 65).

VIII.

44 numaralı Biga evkaf defteri

(922 tarihli)

44 — Sinan Paşa tekyesi vakfı, 45. — Akdarma Ali bey zâviyesi, 46. — Ahî Yunus zâviyesi, 47. — Abdurrahman zâviyesi.

44: Karye-i Çeltükcü.

Çiftlik-i merhum Sinan Paşa tâbi-i karye-i mezkûr.

Üç çiftlik yerdir haddi ve sınırı ma'lûmdur suvarma öşür ve resim virülür imiş Zikrolunan çiftlik sâbika Yazıcı Bâlinin çiftliği imiş. Yazıcı Bâli fevt olıcak merhum Sinan Paşa satun alub mahsulün Gelibolıda olan tekyesine sarf oluna deyü ta'yin eylemiş.

Mezkûr karye ketb olunduktan üç çiftlik yeri zâhir olub haddi ve sınırı ma'lûm olub el'ân üç çift mukarrer yürür mahsulü zikrolan tekyeden sarf olunur. Mezkûr karyenin timar erleri Abdi ve Kasım ve Ali hîni teftişde hâzır olub zikrolan tekyenin mütevellisi ve câbisi bile gelüb zikrolan timar sahibleri ma'rifetlerle zikrolan üç çiftlik resim ve öşrü hesab olunub hâsıl berveç-i maktu' fi sene: 300.

Mezbur maktu' hîni 'arzda makbul olunub Padişahımız sultan Selim hândan mukarrername sadaka olundı (Yp. 97).

45: Nâhiye-i Balye.

Mülk-i Akdarma Ali Bey karye-i Kıyak Kozu satun almış mülkidir.

Mezkûr zikrolan karye-i merhum magfur Gazi Yıldırım Hüdâvendigâr Akdarma Ali beye mukarrer itmiş. Dilerse sata dilerse bağışlaya dilerse vakfide. Deyü hükm-i şerif virilmiş. Selâtin-i mâziden dahi hükümleri vardır. Ve padişahımızdan dahi mukarrer-nâmeleri vardır. Merhum Ali bey dahi Bursada olan zâviyesine vakfeylemiş. Hâsılı anda sarf olunmuş. İki def'a oda yanmış tekrar binâ olunmuş. Sonra yine yarıcak tekrar yapmasına kadir olmadığı sebebden mezkûr karyenin dahi hâsılın vefâ itmeyüb mezkûr Ali beyün evlâdından Alay beyi Tursun bey ve birâderleri Mahmud bey ve Sinan Çelebi âsitâne-i devlete gelüb şöyle arzemişler ki: Anda mütemekkin olduğumuz Kıyak Kozu yolu üzeri olub âyende ve revende yatağı olduğu sebebden Bursada harâb olan zâviye bedeli kendü yanımızdan vakf-ı mezbûrenin içinde bir zâviye binâ idelim. Devletlû Padişahdan icâzetnâme taleb iderüz deyü 'arz olundukda devletlû Hüdâvendigâr dahi icâzetnâme virüb buyrulmuş ki: Didikleri yerde binâ oluna. Mezkûrlar dahi emr üzere kendü yanlarından bir zâviye yapmışlar. Sahibi vakfın şerâiti üzere mezkûr karyenin hâsılı mezkûr zâviyede sarf olunur.

El'ân şimdî dahi vakfiyet üzere mutasarrıf olunur. Mezkûr Ali bey zikrolan karye sınırundan üç çiftlik yer evlâdına ta'yin itmiş zirâat ideler öşrün ve resmin virmeyeler. Girü ol üslûb üzere mezkûrların ellerinde mukarrerdir tasarruf iderler.

46: Nefs-i Ezine Bazarı ki merhum Süleyman Paşa Ahî Yunusa vakfetmiş. Ol dahi şehirde olan zâviyesine vakfitmiş. Hâsılı anda sarfolunur. Vakf-ı mezbûrun defterde mestûr olan halkı ulakdan ve suhreden ve yeni yaya yazılmaktan ve 'azebden ve sürgünden ve salgundan filcümle avâriz-ı divâniyeden ve tekâlif-i örfiyeden emin olalar deyü ellerinde selâtin-i mâziyeden hükümleri vardır. Görüleb defter-i hâkaniye kaydolundı. Ve vakf-nâmeleri zâyî' olmuş. Zikrolan şehrin sâhi-

bi mezkûr Ahî Yunusun şehirde olan zâviyesine sarf olunub âyende ve revendeye hizmet ideler ve meşihati Mustafa bin... Kadıya virilmiş cihet-i meşihat sâbıkda şeyh, olanları neye mutasarrıf ise bu dahi ana mutasarrıf ola deyü elinde Padişahımızdan hükm-i şerifi vardır. (Yp. 159).

47: Vakıf.

Merhum Süleyman Paşa ve Gazi Hüdâvendigâr Abdurrahmana nefsi-i Ezine Bazarında olan zâviyesine zikrolan karyeleri vakfitmiş ellerinde selâtin-i mâziden hükümleri var imiş zâyî' olmuş. Mezkûr karyelerün hasılı fukaraya ta'am bişüb ve huddamına mevâcib virilür. Ve mütevellisi olan yevmî üç akçe ile berâtrî şâhile mutasarrıfdır.

Karye-i Ömer Danişmendlü elmeşhur Abdürrahmanlû mukarrer vakıfdır. (Yp. 154).

IX.

457 numaralı Ankara mufassalı

(929 tarihli)

48. — Hatib Ahmed zâviyesi, 49. — Eşkinci-lû zâviye, 50. — Ahî evlâdının timarı olan bir köy, 51. — Ahî Tosun beyi ve Ahî Ahmed timarı olan bir köy.

48: Karye-i Memlûk tâbi'-i mezkûr.

Yarusı Hatib Ahmed zâviyesine vakıfdır. Hatib Ni'metullah ve Kasım mutasarrıfdırlar. Ve yarısı Ahî Paşanın timarı ve hem mülki imiş.

Elhâlet-ü hâzihî oğlu Ahî Hasan mutasarrıflar deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Elhâlet-ü hâzihî Ahî Paşa evlâdından Paşa ve Mehmed ve Ahî Kemâl ve Ca'fer ve Hüseyin nısfına bervech-i timar mutasarrıfdırlar. Ve nısf-ı âharın dahi vakf-ı zâviye-i Hatib Ahmed olub Ni'metullah ve Seyid İbrahim mutasarrıflardır deyü (defteri köhne) de mukayyed.

Hâliyâ Ali Paşa evlâdından Seyid Üveys ve Seyid Hâk ve Seyid Mehmed ve Seyid İbrahim ve Seyid Mustafa ve Seyid Hüseyin ve Seyid Husam evlâdından Seyid Mehmed ve Seyid İbrahim ve Seyid Çelebi ve Seyid Yahya ve Seyid İhsan ve Seyid... tasarruf iderler. (Yp. 51).

49: Karye-i Yorgan tâbi'-i Mezkûr.

Doğan oğlu Mehmed Cemâl efendiden ve Şahmeden' ve bâki vârislerinden satun alub Ankara şehrindeki binâ itdüğü zâviyesine vakfetmiş. Vakfiyetin Padişahımız hazretleri müsellemlerine eline hükm-i hümayun virmiş ve elinde merhum sultan Murad hân mektubu dahi var deyü kaydolunmuş der (defteri akdem).

Elhâlet-ü hâzihî vech-i mezkûr üzere mukarrer kılınub mütevellî olan iki cebelü eşdire deyü Padişahımız berâtı var deyü (defteri köhne) de mukayyed.

Hâliyâ girü kemâkân mukarrer. Ve zâviye-i mezbûrenin tevliyeti 'utekaya ve aslahına meşrut olub ve Ahmed oğlu Hasan aslah-ı 'utekadan idüğün Ankara kadısı huzurunda isbat ider, Ana binâen mezkûre berât-ı hümayun sadaka olunmuşdur vech-i mezkûr üzere mutasarrıfıdır. (Yp. 52).

50: Karye-i Kızılca şehir.

Ahî Elvanın kadîmi timarı imiş ve hem mülki. Şimdiki halde oğlanları Mehmed Çelebi ve Efendi mutasarrıflardır deyü kaydolunmuş der (defteri akdem).

Elhâlet-ü hâzihî eşküncilü mülk olmak üzere mutasarrıflardır ellerinde mukarrernâmeleri var deyü (defteri köhne) de mestûr.

Hâliyâ bervech-i mülk-i eşküncilü benevet kendüler eşmek üzere Emir Yusuf oğulları Mustafa ile ve Mehmede intikal itmeğün dergâh-ı mu'allâdan hükm-i hümayun virüb vech-i mezbûr üzere tasarruf iderler. (Yp. 57).

51: Karye-i Bayındır.

Timar-ı Ahî Tosun Beği ve Ahî Ahmed Hüdâvendigâr zamanında dahi yerler imiş. Ammâ Ahî Ahmed kendü hissesin Ankara şehrinde binâ itdüğü medreseye vakfetmiş. Kızı Havize hâtonı mütevellî kılmış ki bervech-i tevliyet tasarruf idüb yılda iki buçuk eşkünci eşdire. Zirâ mülk imiş. Bu vech üzere elinde Padişahımız hazretleri hükmü var. Ve Ahî Tosun Beyi dahi hissesin kendü ihtiyarile pîr olduğu sebebden güveygüsi Edhem oğlu Emir Hana virdi ki Emir Han kendü berâtile yılda iki buçuk eşküncü eşdire deyü beylerbeyimiz emrile deftere sebt olundu deyü kaydolmuş der (defteri köhne).

Elhâlet-ü hâzihî vech-i mezbûr üzere mu-

karrernâme-i Padişahî var. Zikrolunan hisseden Edhem evlâdından Ayşe nâm hâton hissesi rub'dur. Ali bey bin Yahya bey satun alub mülkiyet üzerine tasarruf idüb eşküncisün müşterek eşdirir. Vech-i bezkûr üzere elinde şer'î hüccet var. Ve karye-i mezbûre serbest olmak üzere hükm-i padişahî var deyü (defteri köhne) de mestûr.

Hâliyâ ber karar-ı sâbık nısfı girü vekf-i medrese bervech-i eşküncilü ve nısf-i âharından hisse-i rub' ki mezkûr. 'Ali beyündür. Merhum Hacı Bayram sultan neverallahü merkadehu türbesinde yevmî iki cüz kırâat oluna deyü vakfetmiş. Ber muceb-i vakfiye Ve hisse-i rub'un sahipleri gelüb hüccetlerin getirmeyüb isimleri nâma'lüm girü mutasarrıf olub ber muceb-i Defter cümlesi beş cebelülerin eşdireler. (Yp. 58).

X.

558 numaralı Ankara Evkaf defteri

(Tarih. 979)*

52. — Hoca Nizamettin zâviyesi, 53. — Şeyh Bahşayış zâviyesi, 54. — Ma'rif Şeyh.

52: Karye-i Kırış Kaya.

Vakfı zâviye-i Hoca Nizameddin. Sultan Kılınç Arslan kullarından Bahadır ve Yekdur zâviye-i mezkûreye vakıf itmiş. Hüdâvendigâr zamanında Lütfullâh ve Dede vakfiyet üzere mutasarrıflar imiş.

Andan sonra Dedeoğlu şeyh Mehmed mutasarrıflardır deyü kaydolmuş. Zâviye-i mezbûrda meşihat derviş Ali deyü (defteri köhne) de mestûr.

Hâliyâ vakfiyede nâzır yoktur ref' idesin deyü hükm-i şerif vârid olmağın her muceb-i hükm-i hümayun vakfiye nezâreti ref' olundu deyü mestûr der (defteri âtik) (Yp. 36).

52/1: Mezre'a Çardak köyünde tâbi'-i Binarı.

Eyyâmı kadîmden mülk ıssı Melike Hâton Çırak Fakih elindeki beş müdlük yeri vakfeylemiş. Gazi Hüdâvendigâr zamanından berü vakfiyet üzere tasarruf olunmuş.

Andan sonra vakfı mezkûr Çırak Fakih oğlu Yusuf ve Müslim mutasarrıflardır elinde sultan Murad hân nişanı vardır deyü kaydolunmuş der (defteri akdem).

Elhâlet-ü hâzihi mezkûr Yusuf ve Müslim mutasarrıflardır ellerinde padişahımız nişanı var deyü (defteri köhne) de mestûr.

El'ân berât-ı hâkani ile Piri bin Müslime virilmiştir ba'dehu Hacı Bayrama virilmiş deyü mukayyed der (defteri âtik).

Hâliyâ padişahımız berâtile Mehmed nâm kimesne mutasarrıf olmağın (defteri cedid) e kaydolundu. (Yp. 76).

53: Kaza-i Murtaza Âbâd.

Mezre'a-i Alpagonda Şeyh Bahşâyîş zâviyesinin iki çiftlik vakıf yeri var. Kadîmî mülk ıssı İbrahim beyden vakıf imiş. Ve merhum Hüdâvendigâr zamanında vakfiyet üzere tasarruf olunmuş. Elinde sultan Mehmed mektubu vardır. Şeyh Bahşâyîş oğlu Ahmed ol çiftlikleri mutasarrıfdır. Ve hem defterde mukarrer yazılmışdır deyü kaydolmuş der (defteri köhne) mestûr.

Hâliyâ padişahımız berâtile mezkûr Ahmed evlâdından... virilmiş tasarruf ider deyü mukayyed der (defteri âtik).

Hâliyâ Ali mutasarrıfdır bâ-berât-ı hümayun (Ankara evkafı).

54: Mezre'a der karye-i Keçilü.

Ma'ruf Şeyh elinde dutadurduğu bir çiftlik yer kadim-üz-zamandan vakıf imiş. Merhum Bayezid Hüdâvendigâr mektubile. Sonra Ma'ruf şeyh oğlu Mes'ud Şeyh ve Mehmed Şeyh mutasarrıflardır merhum sultan Murad hân mektubile deyü kaydolmuş der (defteri köhne).

Elhâlet-ü hâzihi mezbur Ma'ruf Şeyh ve Ömer Fakih nâm kimesneler mutasarrıflardır ... (Ayaş kazası).

XI.

718 numaralı Mentеше defteri

(Kanunî Süleyman devri)

55. — Ahi Ömer zâviyesi, 56. — Ahi Mukbil zâviyesi, 57. — Hacı Tanrı Vermiş zâviyesi, 58. — Ahi Bayram zâviyesi, 59. — Ahi Çoban zâviyesi, 60. — Bir zâviye vakfı, 61. — Halifet Baba zâviyesi, 62. — Ahi Yunus zâviyesi, 63. — Ahi İslâm zâviyesi, Ahi Fatma, 64. — Hacı Meme zâviyesi, 65. — Pir Ahmed Çelebi zâviyesi, 66. — Şeyh Sinan zâviyesi, 67. — Ahi Safa zâviyesi, 68. — Hacı Mehmed köyü, 69. — Şeyh Bayezid, Baba

Ahmed ve Şeyh Paşa, 70. — Eşküncili zâviye, 71. — Şeyh Mahmud evlâdı vakfı, 72. — Mevlânâ Hızır Şah meşcidi vakfı.

55: Vakfı zâviye-i Ahî Ömer der karye-i Karacadağ tâbi-i Mazon.

Karye-i Çalışlu deresinde iki değirmen altı ay yürür ve resim virmez Padişahımız Bayezid hân ve merhum sultan Mehmed hân mukarrernâmeleri mucebince deyü (defteri âtik) de mukayyed olmağın (defteri cedid) e dahi kaydolundu. Hasıl: Fi sene, 500.

Ve mezkûr karye-i Karacadağ sınırında merfu'ül-öşür vel-harac dörd çiftlik yeri var müselleme ve mukarrer. Merhum sultan Mehmed mukarrernâmesi mucebince yazılmış hüküm-i cedidi cihân muta'-ı sultan Bayezid hân mucebince deyü (defteri âtik) de mukayyed olmağın (defteri cedid) e kaydolundu. Hâsıl: Fi sene, 200.

Zikrolunan zâviyenin (defteri âtik) de dahi tevliyet ve meşihati evlâd-ı Ahî Ömer elinde deyü kaydolunub ba'dehu Mazon kadısı katında meşihati evlâda meşrût idüğü zâhir olub hüccet viriniş. El'ân evlâdından berât-ı padişahi ile Melek ve Eslem nâm hâ-tunlar vefat idüb müşârinileyhimânın evlâdından Abdürrahman ve Ahmed ve Cihân nâm hâ-tun tasarruflarındadır bâ-berât-ı sultânî (Yp. 15).

56: Vakfı zâviye-i Ahî Mukbil der karye-i Tekelü.

Öşür ve harac virür erâzi-i müteferrikası var deyü (köhne defter) de kaydolunmuş iken vakıfnâmesinde iki yüz altmış dönüm dinilmiş. Ve zâviye-i mezkûreye muttasıl bağçesi var deyü (defteri âtik) de mestûr olmağın (defteri cedid) e dahi kaydolundu. (Yp. 16).

57: Evkaf-ı zâviye-i Hacı Tanrı Vermiş Der taht-ı Kla'a-i Biçin. Vakfiyesinde meşihati evlâdına meşrût bulundu. Biçin ovasında zâviye civârında bir pâre yer (dönüm sekiz, hâsıl 30) ve mezkûr tekye civârında bir bağ ve bir bağçe Biçin ovasında Kara Âyed dimekle ma'ruf yerde bir çiftlik, tekyenin garb tarafında bir dönüm mikdarı yer mezbûr Balad tâbi-i Şaşçılı timarında bir çiftlik yeri var (hâsıl: yüz akçe) deyü (defteri âtik) de mestûrdur.

Ammâ zikrolunan çiftliğin zabtı 'asirdir deyü sâbıka şeyh olan Ahî Hızır şâh Karakaş Çelebinin Biçin sahrasında olan beş pâre yeri ile vakıf hakkında ziyâde nef'i olduğu sebebden istihdal idüb sene sitte ve tis'in ve semâne mia de Biçine kadı olan Selman zâde Mevlânâ Muslihiddinden istihdâle hüccet alınub ol vakitten berü yirmi beş yıl imiş. Balatda olan yer Karakaş Çelebinin mülki olub Biçin ovasında Karakaş Çelebinin beş pâre yeri vakıf için tasarruf olunmuş.

Cihât-ı muhaddese sebebi ile zâviye-i mezbûrenin ta'amı çıkmaz olmuş hususile rakabe eyyamında erhab-i vazâyif tamam cihetler alub rakabeyi fukarânın ta'amından iderler imiş. Ta'am cihet-i muhaddeseden mukaddem olmak üzere (defteri cedit) e kaydolundı.

58: Zâviye-i Ahî Bayram bey dor nefsi-Çine.

Mevâzi-i müteferrikada yerleri varmış (defteri köhne) de merfu'ül-öşür tasarruf olunur şehâdet itdiler. Ammâ (Baldir zâde defteri) inde haric mukarrernâme dahi yok. Lâkin eşer zâviyedir deyü kaydolunmuş Tetiş olundu vâkı'â öşür alınmaz imiş.

El'ân mutasarrıf Hacı Derviş veled-i Baba Nazar. Bâ-berât-ı sultânî.

Hâliyâ der tasarrufu Husam (Yp. 39).

59: Vakfı zâviye-i Ahî Çoban der Balat.

Karye-i Muhlisinde sultan Mehmed hân ve sultan Murad hân aleyh-ir-rahmetü verirdiân mukarrernâmeleri mucebince merfu'ül-öşür vel-harac iki çiftlik mikdarı yeri var deyü (defteri âtik) de mukayyedir.

Hâliyâ Ebû Bekir bin Mustafa Şeyh zâviye-i mezbûre bâ-berât-ı padişahî mutasarrıf...

60: Vakf-ı zâviye der karye-i Köçüslü deresinde bir değirmen nısfı var. El'ân harâb. Mevâzi-i müteferrikada bir buçuk çiftlik mikdarı öşürlü yerler varmış. Timar eri Ali hılâf-ış-şer' tapuya virmiş öşürlü vakıf olub sipâhiye zarar olmaduğı sebebden (köhne defter) minvâlince girü vakıf yazıldı deyü (defteri âtik) de mukayyed olmağın (defteri cedit) e dahi kaydolundı. (Mazon kazası).

61: Vakf-ı zâviye-i Halifet Baba der karye-i Arab Hisarı tâbi-i Çine.

Üç çiftlik mikdarı yerdir. Merhum sultan Mehmed hân mukarrernâmesi mucebince mezkûr sultan Mehmed hân mukarrernâmesinde mestûr olan şeyh Alinin oğlu İlyas tasarruf ider. El'ân öşür ve harac virügelmemiş deyü şehâdet itdiler. Ve hem âyende ve revendeye hizmet olunur dâdiler deyü (defteri âtik) de mestûrdur.

Hâliyâ dahi öşür ve harac virügelmedi ve hem âyende ve revendeye hizmet olunur didler.

Hâliyâ Mehmed tasarrufundadır. (Livâ-i Menteşa).

62: Vakf-ı zâviye-i Ahî Yunus der nefsi-Çine.

Zâviye-i Ahî Bahşayış veled Ahî Yunus der nefsi-Çine.

Küçük Ayakluda Ahî Bahşayış Yüğü demekle meşhur bir çiftlik mikdarı yeri var öşür ve harac virmez deyü şehâdet itdiler der tasarruf-ı Ahî Hızır Elinde Sultan Bâyezid liândan meşihatnâmesi var (köhne defter) de iki dükkân vakıf deyü kaydolmuş tetiş olunub zâhir olmadı. Muâfiyet-i erâziye temessükü yok deyü (defteri âtik) de mestûr ve mukayyedir.

63: Ahî İslâm zevcesi Ahî Fatma ihyâ ve ta'mir idüb dahi vakfa ilhâk eylemiş Öşür ve harac virür mezâri'den gayrı mezbûre Ahî Ana zâviye-i mezbûre mesalihi için ba'zı akçe ve esbâb ve sığırlar vakıf eylemiş ekseri zâyî' ve helâk olub el'ân mevcud bin sekiz yüz nakid akçe ve bir kazan ve bir sini ve dörd tebsi ve iki..... ve üç..... ve altı halı ve dörd döşek ve altı yasdık ve üç yorgan ve şöyle şart eylemiş ki... (Menteşa evkafı).

64: Vakf-ı Hacı Meme veled-i Yahya Fakih.

Kaza-i Muğlada Yer Kesiginde bir zâviye binâ idüb ve zâviye kurbünde bir musluk vaz' idüb ve karye-i mezbura civarında bir kuyu kazdırub ve bir kârbânsaray binâ idüb vâridin ve nâzilîne vakf idüb ve bir muallimhâne dahi binâ idüb bu cümleden zâviye maslâhatı için nakid iki bin akçe ki, hasılı: Fî sene, 400.

Ve Yer Kesigü pazarında iki dükkân. Hâsılı: Fî sene, 50.

Ve musluk ile mezbur kuyu maslahatı için nakid beş yüz akçe.

Ve pazar-ı mezburda bir dükkân ki, hâsılı: Fî sene, 120.

Ve kârbansarây mühimmâtı için iki yüz hâsılı: an murabaha, 40.

Ve muallimhâne için nakid iki bin beş yüz akçe.

Ve Yaka bağlarından haracı virilür üç dönüm bağ.

Ve Kaymakçı oğlu Yurdu dimekle ma'ruf yaylağının nisf-ı şây-i' eyyâmı sayfa muallim sâkin ola deyü.

Ve pazar-ı mezburda iki dükkânın.

Ve yılda yirmi dörd akçe mukata'alu sekiz dükkân yerin ki, hâsılı: Fî sene, 650 vakf idüb.

Şöyle şart eylemiş ki muallim ta'lim-i sıhyân itdikden gayrı Hazret-i Resûl salâvatullâh-i 'aleyh ve selâmühu ruhiçün cumadın gayrı eyyâmda yevmi birer cüz kıraet ide.

Bu cümle mütevellî olan cihet için nakid bin sekiz yüz akçe vakfidüb, hâsıl 'an murabaha: fî sene, 360.

Tevliyeti kendü nefsine kendüden sonra Tayyib nâm oğluna andan sonra aslah-ı ehnâsına şart eylemiş. Bunun üzere vakfiyesi var. (Yp. 53).

65: Zâviye-i halef-ül-meşâyih-il-kirâm Pîr Ahmed Çelebi bin Paşa Efendi Şeyh-i mezkûr Milâsa tâbi' Meremdârı dağında bir zâviye binâ idüb mesalihi için.

Girü Milâsa tâbi' Budamiye sınırında bir oda iki değirmenin ki hâsılı: Fî sene, beş yüz akçe.

Ve Yusufca deresinde bir değirmen, hâsıl: Fî sene, üç yüz akçe.

Ve zâviye kurbünde binâ itdüğü yaylakla kışlağın bağile bağçesin ve ihyâ itdüğü bir pâre yerin ki, hâsıl: fî sene, üç yüz vakfidüb.

Rakabe mukaddem ola. Ba'dehu yevmi bir buçuk akçe cihet-i tevliyet ve nezâret ve bâkisi vâridine ve nâzilîne sarf oluna.

Ve mādâmeki kendü kaydî hayattadır kendüsü mutasarrıf olub ba'dehu aslah-ı eb-nâsi neslen ba'de neslin kânen ba'de karnin mütevellî ve nâzır olalar. Ve ba'de inkırâzihim kendü tariklerinden aslahı ulemâdan biri mütevellî ve nâzır ola deyü şart idüb vakfi-

ye-i şer'îye yazdırmış. El'ân evkafı mezbûre şeyhi mezbûr tasarrufundadır. (Yp. 31).

66: Zâviye-i Şeyh Sinan der karye-i Yığanlu tâbi'-i mezkûr Öşür virür. Mezkûr Yığanlu timarı civarında olan Karaca Dağlı timarında bir pâre bağ bir dönüm mikdarı diğer Yığanlu timarındaki iki evlek mikdarı bağtı var deyü (defteri âtik) de mukayyed olmağın (defteri cedid) e dahi kaydolundu. (Yp. 16).

67: Zâviye-i Ahî Safâ der karye-i Kasablar tâbi'-i mezkûr Öşür virür. Kara Kuyu başında kırk dönüm. Postlu timarında Soğan Sekisi yanında Azmak kurbünde otuz beş dönüm. Karye-i Bıyıklu muabirin kurbünde yirmi dört dönüm. Elislü kaynağı dimekle ma'ruf timarda on altı dönüm yerleri var. Evkaf-ı mezbûre eben-en-ced der yed-i Ahî Safâ bin Ahî Zekeriyâ bin Ahî Safâ elvâkır-üş-şehir hi-riâyet-il-adyâf-il-vâridin vennaâzilin deyü (defteri âtik) de mukayyed olmağın (defteri cedid) e dahi kaydolundu. (Yp. 16).

68: Vakf-ı Hacı Mehmed der karye-i Şeyhnelü kendü mälinden beş bin akçe ifrâz idüb karye-i mezbûre 'avârızı için on on iki üzere murabaha oluna. Mezkûr Hacı ölünce mütevellî ola. Ba'delvelât karye-i mezbûre halkı kimi dilerse mütevellî ide deyü (defteri cedid) e kaydolundu ber muceh-i sicill-i kadî hâsıl: fî sene, 1.000.

Bir nice yıl 'avârız çıkmamak ile 'an murabaha beş bin akçe ziyade olduğı (defteri cedid) e kayd olundu. Hâsıl, fî sene 1.000.

69: Karye-i Sındılı da B..... nâm pınar suyuna çeltik ekmek için sâbıka Sındılı Subaşısı Çaşnigir Mahmud bey merhum Şeyh Bayezide sadaka idüb ba'dehu merhum Murad hân aleyhirrahmetü verrıdvân mukarrer dutub Şeyh-i mezbûr olıne mukarrernâme sadaka itmiş.

Ba'dehu sultan Mehmed hân tâbe serâh Baba Ahmed bin şeyh-i mezbura mukarrer kılub eline mukarrernâme sadaka eylemiş Ba'de vefâtihi sultan-ül-islâm velmüslimîn sultan Bayezid merhum Baba Ahmedin oğlu Şeyh Paşaya mukarrer kılub eline mukarrernâme sadaka itmiş mezkûr mukarrernâmeler

görülüb hem (köhne defter) de dahi mukarrer kayd olunduğuna binâen (defrei nev) de dahi mezbur Şeyh Paşaya mukarrer yazıldı ki kadimden kangı aruka (arklar) ekili gel-dise su vefâ itdüğü mikdar tohum eke. Aru-ki ekili geldüğü yılda kangı timarda veya kangı mezre'aya düşerse sâhib-i arza ögrün virüb bâki gallâtın kendüler tasarruf ideler. Hâsıl: bin akçe, deyü (defteri âtik) de mes-tür ve mukayyedir.

Hâliyâ padişahımız müdde zıllühudan dahi bu üslüb üzere mukarrernâmesi olub kemâkân fahr-üs-sâlikin mumaileyh Şeyh Paşa tasarrufundadır.

70: Hamid İlinde Kara Ağaça Karaca köyün nısfı vakıfnâmede ve (Kemâl Paşa yazdığı defter) de vakf-ı zâviye-i mezbûredir. Hem müddeti medide şüyüh-ı sâbika cebelüsün virüb vakfiyet üzere tasarruf itmişler imiş. Şimdiki halde sipâhi eline düşmüş deyü kaydolunmuş.

El'an yerine beranminval nazarân lil-vakıf şöyle hükmolundu ki Şeyh-i zâviye Diksed mahallesinden gayrı mahalle ehline künk veya kârız delüb su aldirmaya Ammâ mezkûr mahalle ehlinin şuf'alerine kifayet idecek mikdarı suya mâni' olmaya. Şeyh-i zâviye elinde görülen kadı mektubundaki şart-ı vâkıf muktezâsınca mezkûr su alduğu mevzi'e varınca meremmete mu'in oldukları takdirde virildi deyü kaydolunmuş. Şeyh mezkûr Seyid Kasım hizmetine bî-taksîrdır deyü şahadet olundu. (Muğla kazası).

71: Vakf-ı fahr-ül-meşâyih Bilâl Efendi bin şeyh İlyas bin şeyh Mahmud kaddesallhü sırrehu.

Vakf-ı mukarrer Padişahımız sultan Süleyman hân hullidet hilâfetühu hazretlerinden ferman-ı şeriflerle öşür ve harac vire deyü ferman olunmağın (defteri cedid) e kaydolundu. Mezkûr türbedâr yevmî dört cüz kırâet ide. Şeyh-i mezbûre seferde ve hazerde refik ola deyü ta'yin olunmuş. Ve dahi şöyle şart olunmuş ki kırâeti cüz'ün ayda bir def'a şeyh huzurunda duâsın ide.

Ve karye-i Muhlisîn'de vâkı' olan yerin mahsulün vâkıf kendü nefsine ve ba'de vefâ-tihî ebnâsından ve ebnâ-i ebnâsından kim şeyh olursa ana şart itmiş. Ve ha'd-el-inkiraz

mefhar-ül-meşâyih Emîr Sultan tarafından secâdede kim oturursa ana tayin itmiş:

Ve ba'de inkırazihim Seydi Mehmed Buhârî tarikından veyahut Nahşibendî tarikından veyahud Zeyneddini Hâfi tarikından olub muâf... (Menteşe).

72: Vakf-ı meşcid-i kutb-ül-muhakkıkın Mevlânâ Hızır Şah tâbe serâh Öşür ve harac virmeye deyü hükm-i sultan-ı Mehmed hânî sadaka olunmuş. (köhne defter) de dahi böyle kayd itmiştir deyü (defteri âtik) de mes-tür olmağın (defteri cedid) e dahi kaydolun-dı.

Mezkûr Hacı Mahmud mahalle-i mezburda bir muallimhâne binâ idüb her kim muallim olursa zikrolunan altı yüz akçeye mutasarrıf ola. (Menteşe evkafı).

XII.

464 numaralı Saruhan defteri

(Kanunî Süleyman devri)

73. — Şeyh İsmail, 74. — Kızbacı Dede zâvisi, 75. — Şeyh Seydi Ali zâviyesi, 76. — Şücâ Baba zâviyesi, 77. — Ali Yunus, 78. — Duruca Baba vakfı, 79. — Âdil şeyh zâviyesi, 80. — Nusrat Şeyh zâviyesi, 81. — Saru İsa zâviyesi, 82. — Saru Şeyh çiftliği, '8. — Derviş Mustafa zâviyesi, 84. — Şücâ Abdal zâviyesi, 85. — Sağrı Hâtun zâviyesi, 86. — Ahi Keskin nâm-ı diğer Kara Hallac zâviyesi, 87. — Kandırmaş Baba nesli, 88. — Şeyh Kandırmaş, 89. — Hamza Baba zâviyesi, 90. — Şeyh Gazi zâviyesi, 91. — Kızıl Emeli zâviyesi, 92. — Abdal Ayrtı zâviyesi, 93.

73: Manisada Karaman Kayasında Kurşunlu dimekle mütemayiz bir çiftlik yeri Saruhan oğlu İshak Çelebi Şeyh İsmail nâm 'azize vakfı evlâdlık üzere vakfidüb sene selâse ve tis'in ve seb'a mie tarihile müverrah mektub virüb ve sonradan oğulları Aşık Paşaya ve Devlet Gaziye merhum sultan Murad hân fâbe serâh'dan hükm-i hümâyun sadaka olunmuş. Ve sultan Mehmed ve sultan Bayezid ve sultan Selim rahimehümullâh dahi vakf-ı evlâdlık üzere hükm-i hümâyun sadaka itmişler.

Ve el'an Padişahımız e'azzallâhu ensârehu dahi 'inâyet buyurub mezbur 'azizin ev-

lâdına ve vakf-ı evlâdlık üzerine bervech-i iş-tirâk mutasarrıf olmağa berât-ı 'âli sadaka olunmuş. Tarih-i berât 927 Berât ile mutasarrıf olan evlâd bunlardır ki zikrolunur. (evlâd, 10 nefer). (Yp. 4).

74: Manisada *Kızbaç Dede zâviyesi* di-mekle maruf zâviyeye bervech-i meşihat der-vişi Mehmed nâm merhum sultan Selim hân berât-ı hümâyunu ile mutasarrıfdır. Padişahımız hullide mülkühü hazretlerinden tec-did-i berât eylemişmiş. Tarih-i berât: sene 926. (Yp. 17).

75: Manisada Konuzcalu nâm karyede Şeyh Seydi Ali nâm kimesne bir zâviye binâ idüb meşihata padişahımız halledallâhu mül-kehü nişan-ı hümâyun ile bervech-i meşihat mezkûr şeyh Seydi Ali mutasarrıfdır tarihi berât: fi seb'a ve işrin ve tis'a mie (Yp. 17).

76: *Şücâ' Baba* der nefsi karye-i Bu-lamud.

Mezkûr Şücâ' Babanın dervişleri 'arak-ı cebinleri ile kesb idüb zâviye-i mezbure vakf ittikleri bunlardır ki zikrolunur:

Ve kovan 5. ve hasır1. ve dana2. ve kara sığır ineği2. susığırı ineği 3 reis. Madiyane 1 ve buğal, ve susığırı çifti 2. ve tosun 2. ve bir pâre bağ ki cümle dört dönüm bağdır ve bir arab kul.

Bu cümlesi şimdiki halde yazıldıkda dört dane su sığırı biri inek ve iki kara sığır öküzü ve iki kara sığır ineği ve iki dişi döge ki ve sekiz pâre hakır hû cümleden kuzu tepsisi ve iki sahan ve iki tas ve iki kazandır. Ve üç çırağdan ve dört türbe halısıdır..... Bakilerini sâbıka şeyh olanlar bel'eylemişler.

Zikrolan zâviye el'ân berât-ı şâhi ile Hacı Piri elindedir tarih-i berât: 930 (Yp. 29)

77: Karye-i Yeni Beylü kurbunda Kozluca Çiftliği demekle ma'ruf çiftliği Saruhan oğlu İshak bey Ahî Yunusa vakf idüb Derviş Hamza mutasarrıf olub müteveffâ olmuş. (Yp. 30)

78: Vakf-ı İshak Çelebi bin Saruhan. Ecdâdı ruhiyçün Özbek nâm karyede Duruca Babaya vakf idüb neslen ha'de neslin kimesne tünden almaya deyü mektub virüb selâ-

tin-i maziyyeden dahi ellerinde berâtları olub. (Yp. 33)

79: Çiftlik-i *Adil Şeyh* der Kurb-i Büyük Şeyhlü Bayram Beği çiftliği demekle ma'ruf çiftlik.

Mezkûr Adil Şeyhe Saruhan oğlu vakf idüb âyende ve revendeye hizmet için meşrût olub ellerinde dahi selâtin-i maziyyeden hükümleri olub (Yp. 43)

80: Çiftlik der karye-i *Saru Şeyhlü*.

İshak bey veled-i Saruhan zamanında Nusrat Şeyhe vakfidüb Şeyh Mezid tasarruf idermiş.

Ba'dehu Şeyh Mezid zâviyesine âyende ve revendeye hizmet itmek üzere meşihatle mutasarrıf iken kendü hüsn-i ihtiyarile oğlu Seydiye virüb Sultan Selim tâbe serâh berât-ı şerifile mezbur Seydi meşihate mutasarrıfdır.

El'ân Padişahımız. hullide mülkühü berâtile dahi mutasarrıfdır. (Yp. 48) (Fot. N. XVII).

81: Çiftlik-i *zâviye-i Saru İsa* der karye-i Karı Yolu Tabi-i Nif.

Mezbure çiftliği Saruhan oğlu İshak bey Saru İsayı mezbura âyende ve revendeye hizmet için vakf-ı evlâd kılub ellerinde selâtin-i mâziyyeden hük-i hümâyunları dahi vardır. (Yp. 49). (Fot. XVII).

82: Çiftlik-i Saru Şeyh der karye-i mezbure.

Kadim-ül-eyyâmdan *Saru Şeyh zikrolan yerin kâfirin kovub gelüb* Saruhan oğlundan ve vakfiyet-i evlâd üzere ellerine hüküm ve hüccet virilüb.

Sonradan merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh zamanında Karagöz nâm timar eri ra'iyet kulluğın taleb idüb ol zamanda kadı asker Cemaleddin huzurunda sene(tis'a ve er-hâ'in ve semane mie)tarikhile müverrah elerinde vakfiyete hükmolunmuş. Hücceti dahi olub ve merhum sultan Mehmed tâbe serâh sene (semâne ve hamsin ve semâne mile) tarikhile müverrah mukarrernâmeleri olub ve merhum Sultan Bayezid hân'ın dahi ellerinde mukarrer kılub sene (seb'a ve semânine ve semâncmie) tarikhile ve Sultan Selim hân'ın tay-yeballâhü serahümû ellerinde sene (erbe'a ve

'ısrın ve tis'a mia) tarihile müverrah berâtları olup El'ân Padişahımız halled-al-lâhü mülkehu berâtile mezbure Saru Şeyh evlâdından derviş Alâeddin ve Hamza ve derviş... mezbure çiftliği mutasarrıflardır. Ve Saru Şeyh zâviyesine şeyhlerdir ki âyendeye ve revendeye hizmet iderler. Tarih-i berât sene 917. (Yp. 48). (Fot. XVII).

83: Derviş Mustafa bin Ali Köşlük demekle ma'rufdur. Mahmud dağında binâ itdüğü zâviyesine vakf itmiş. 2 cerib mikdarı armudluk ve 10 reis bakar, 1 tabak taş 10 kıt'a ve 2 kazgan ve iki çırağ Şart-ı vâkıf budur ki: Hacı Baba oğlu Ramazan Efendi kimi ihtiyar iderse zâviye-i mezkûrede mütevellî ola ve âyende ve revendeye hizmet idüb evkafa mutasarrıf ola.

El'ân zâviye-i mezbure harabdır. Ammâ mezburun oğullarından Derviş Kasım elinde bir akçe tevliyetine berât-ı Padişahî vardır. Tarih-i berât: 927 (Yp. 49) (Fot. III).

84: Nif tevâbiinde Ak Kaya odlu yerde dağ içinde Şücâ' Abdal ve Derviş Sinan ve Derviş İsmail ve Derviş Mustafa ve Ali küçük ve Kaygusuz bir kaç dervişlerle sıvârından bir pâre yer tapulayub taşın ağacın arıdub on akçe haracla yurd idinüb ihyâ idicek merhum Sultan Mehmed tâbeserâh müselleme ve musaddak dutub mezkûrlar ulakdan ve suhradan yağdan tuzdan cerehordan ve hisar yapmasından ve gerdek kulluğundan mecmu'-ı 'avârız-ı divâniden mu'af idüb İhdâ ve hamsin ve semane mia tarihile müverrah hükmi hümayun virilüb selâtin-i mâziye rahimehümüllâh dahi mukarrer tudub.

El'ân merhum Sultan Selim hân tâbeserâhdan zikrolan evkafın zâviyesinin meşihatine Ali ve Habib ve İlyas ve Yunus adına ellerinde berât-ı hümayunları vardır. Ammâ İlyas fevt olub bâki üç nefer kimesneler hayatta olub zâviye-i mezbure meşihatine mutasarrıfdırlar. Tarih-i berât: 925 (Yp. 49) (Fot. III).

85: Vakf-ı Sağrı Hâtun:

Karye-i Kızılca'luda bir zâviye bina idüb yetmiş seksen yıldan berü bir bağçesin vakf idüb âyende ve revendeye hizmet olunur imiş. Sonradan zâviye-i mezbure harab olub vakfı dahi şey'-i kalil olub ta'mire vefa it-

meyüb Memduh zâviye-i mezburenin ta'mirine mültezim olub ve âyende ve revende hidmetine iltizâm gösterdüğü sebebden âsitâne-i devletten mahrum Sultan Selim hân tayyebalâhu Serâhüden meşihati sadaka olunub berât-ı hümayun virilmiş.

El'ân Padişahımız Halledallahu mülkehu hazretlerinden teccid-i berât idüb. Tarih-i berât: 926 (Yp. 50)

86: Zâviye-i Ahî Keskin nâm-ı diğer Kara Hallacdur.

Der kaza-i Manisa der Karye-i Uzeyirlü.

Bir çiftlik yeri olub ve bir kıt'a bağçe ve bir dönüm mikdarı bir kıt'a yer ve Kara Salah değirmeni demekle ma'ruf bir harab değirmen. Ve Nif pazar yerinde bir kıt'a yer ki Kasım Paşa dükkânları yeridir. Yılda kırk akçe mukata'aye virilüb câbisi evlâdından her sene alınur. Ve bir kıt'a yer ki Kara Salah yeri demekle ma'rufdur ki Nif bağlarının içindedir. Sekiz dönüm mikdarıdır ki her veçh-i mukata'a yılda kırk akçe virilmiştir.

Bu zikrolan evkafın zâviyesinin meşihatine yevmi iki akçe ile el'ân Mustafa berât-ı şahî ile mutasarrıfdır. Tarih-i berât: 926 (Yp. 50)

87: Mezkûrlar Kandırmuş Bâba neslinde olub çiftlik-i Kandırmuşda oturub kadimden kimesneye râiyet olunugelmeyüb âyendeye ve revendeye hizmet itmedükleri dahi âsitâne-i sa'adete arzolandukda erbab-ı timara raiyet kaydolunsun deyü ferman olmağın her muceb-i emri şerif-i âlişan raiyet kaydolundular. Rüsüm-ı örfiyeleri sahib-i timarın ve öşri şer'iyeleri vakfındır. (Yp. 83) (357 numaralı defterden).

88. Saruhan oğlu Ya'kub Çelebi Kandırmuş adlu dervişe bir çiftlik yer vakf idüb merhum Sultan Mustafa dahi mukarrer dutub hüküm virmiş (Halil hey defterinde kaydolunmuş).

Sonra Emin bey mutasarrıf iken mensulub olub timara virilmiş. Sonradan merhum Sultan Bayezid hân tâbeserâh vakfa buyurub hükmi hümayun erzanî kılınmış. (Yp. 83).

89: Nahiye-i Nifde Gereme nâm karye kurbünde Kapu Kaya demekle ma'ruf mevzi'i

Hamza Baba nâm derviş kendü dest-i rencile açub ihyâ idüb ve su getirüb bir zâviye binâ idüb âyende ve revendeye hizmet idüb. Ve hasbeten-lil-lâh bağ diküb takribâ yüz elli akçe hâsıl olur ve defterde kimesneye timar kaydolunmayub. Ve zikrolan bağın ve mevzi'in öşrünü Sultan Bayezid Hân tâbeserâh ihsan idüb ref' buyurub ellerine hükm-i hümayun 'ınayet olunmuş.

Hâliyâ Padişahımız e'azzallâhu ensarchu dahi ref' buyurub mukarrer kılınub tecdid hükm-i şerif sadaka olunmuş. Tarih-i hüküm sene: 928. (Yp. 53). (Fot. XVI).

90: Hasbeten lil-lâh sadaka Şeyh Gazi zâviyesine Musâ ve Mustafa vakf idüb meşihatın evlâdlarına şart itmişler. Sâbıkâ Şeyh Gazi meşihatine berât-ı şahile Şeyh Musa mutasarrıf olub. Sonra kendü ihtiyarile karındaşı Mustafa-i mezkûru kendüye şerik idüb iştirâkile tekye-i mezbûreye hizmet iderlermiş. (Yp. 100)

91: Mezre'a:

Vakf-ı zâviye-i Kızıl Emeli Saruhan oğlu Kızılemeliye ki üç çiftlik yerdir. Vakf-ı evlâd imiş ki ellerinde meşihatine selâtin-i maziye-den ahkâm-ı şerif ve mukarrernâmeleri vardır. Vakf-ı evlâdlığı merhum Sultan Bayezid berâtünde mestûrdur. Ammâ vakfiyesi zâyî olmuş. El'ân Padişahımız Halledallâhü mülkehu berâtile zikrolan çiftlik meşihatine derviş Ali mutasarrıfdır. Tarih-i berât: 928.

Ve mezkûr zâviyeye hizmetkâr olub kadîmen kimesneye raiyet olmayub zâviye-i mezbûre kaydolanlardan ki zikrolunur. Torbalı Veled-i Mehmed, İskender Veled-i Tugan, İbrahim birader-i O, Ali veled-i Yusuf, Rasûl veled-i O. Hamza birader-i Ali bin Yusuf, Ahmed veled-i Mürsel, Ramazan veled-i Hacı İvaz, Şeyh Mustafa bin Yusufan evlâd-ı Kızılemeli. (Sf. 100).

92: Vakf-ı zâviye-i Abâal Ayrı der ka za-i Ilıca der karye-i Şeyhler.

Mezbure zâviyenin arz-ı beyzâsına Dede Bâli bin Şeyh Tuğrul 'arak-ı cebinile bağ ve bağçe idüb-âyende ve revendeye hizmet için zâviye-i mezburun ziraat olan arzının öşrü vakf-ı mezbûreye sarfolunur imiş. Merhumeyn Sultan Korkud ve Sultan 'Alem ve Sultan Mahmud tayyeballâhü serâhümden ve se-

lâtini mâziyeden dahi berâtları olub vakfiyet üzere meşihat-i zâviye-i mezbureye mutasarrıflar olub el'an yevmî bir akçe ile Yusuf ki Şeyh Dede Bâlinin bendesidir berât-ı şahî ile mutasarrıfdır.

Sahibi berât :

Fahredden Birader-i Yusuf, Hüseyin Veled-i İlyas, Mehmed Birader-i o, Hüseyin bin Muslihiddin

Mezkûrun Dede Bâli evlâdından olub rûsûn-ı reâya viregelmiş değildirler. (Yp. 111)

XIII.

Numarasız Aydın defteri parçası (Tarihsiz)

94. — Şeyh Muhiddin zâviyesi, 95. — Şeyh Muhiddin zâviyesi, 96. — Ahî Mahmud zâviyesi, 97. — Ahî Hayreddin, 98. — Yatagan Abdal zâviyesi, 99. — Aspas köyü 100. — Kalenderhane evkaftı, 101 — Şeyh Makus zâviyesi, 102. — Mübârek Oğlu zâviyesi, 103. — Ahî Mustafa zâviyesi, 104. — Medrese vakfı, 105. — Gazi Umur Paşa türbe ve zâviyesi.

94: Boz dağda Kestanelik ve Koz ağaçları var yeri ve yurdu ile kadim-ül-eyyâmdan mülkiyet üzere tasarruf olunmuş. Bu üzere merhum Gazi Umur Bey ve İsa Bey ve Bayezid Hüdâvendigâr ve sultan Murad hân hükümleri var. Sonra Şeyh Muhiddine intikal olunub Padişahımız ol hükümleri görüb hükmü cihân mutâ' sadaka itmiş mukarrer dutum deyü. Sonra binâ itdüğü zâviyesine vakf itmiş. Vakfiyetin dahi mukarrer dutub hükm-i hümayun virilmiş deyü (defteri âtik) de mestûr ve mukayyedir. Hâsıl: Fî sene 180 (Yp. 8)

95: Fî karye-i Meli.

Yağdi hâtun mezre'ası içinde olan koz ağaçları ile Şeyh Muhiddin vakf-ı evlâdlık üzere tasarruf ider imiş.

Gazi Umur Paşadan ve 'İsâ Beyden ve Bayezid Hüdâvendigârdan müselleme ve musaddak dutub hüküm-i hümayun sadaka olunmuş.

El vakit oğulları 'Ârif ve Mustafa mutasarrıflardır. Ellerinde padişahımızın hükm-i hümayunu var. (Hâsıl: Fî sene sekiz yüz). Ve Yağdi hâtun vakf-ı evlâd kıldığı bağçe müşterek sekiz dönüm sureti defter-i Mevlânâ

Abdülkerim budur. (Hâsil: Fî sene, yüz seksen). (Yp. 8)

96: Fî karye-i Gice Gün.

Ahi Mahmud nâm kimesne İsa Bey nişanı ile mülkiyet üzere tasarruf itdüğü yerleri karye-i mezburede bir zaviye binâ idüb ana vakfitmiş. Sultan Murad hân tâbeserâh ve sultanımız hazretlerine müdde zilluhuya 'arz olunub takrir ve tasdik idüb virmişler. Hâsılı budur. Ammâ vakıf adı emirde Dâvud Apa Mahmud imiş.

Elhâlet-ü hâzihî Seydi Ahmed veled-i Süleyman birader-i Mahmud mutasarrıfıdır. Elinde nişaneyn-i mezbüreynden gayrı hüküm yok. Ve hem vakıf olan yerler tahminen iki çiftlik mikdarı perâkende yer imiş. Ammâ defterden haricidir. (Hâsil: Fî sene, iki yüz seksen bir). Sûret-i (Defter-i Mevlânâ Abdülkerim) budur deyü (defteri âtik) de mestürdür.

Elmahsûl: 'An öşrü hinta ve şa'ir ve sisam ve daru ve böğrölce ve gayrühü.

El-vakt Ahi Mehmed mutasarrıfıdır ber müceb-i berât-ı hümayun deyü (defteri âtik) de mukayyed. Ve hâliyâ Ahi Mehmed fevt olub oğlu Yusuf berât-ı sultâniyle mutasarrıfıdır. Durmuş veled-i Ahi Mehmed Mehmed veled-i Yusuf. (Sf. 17) (Foto. XI).

97: Vakf-ı zâviye-i Ahi Hayreddin.

Sübaşı timarından bir çiftlik Ender Kırır dirlere suret-i defter budur.

Elhâlet-ü hâzihî Mehmed nâm kimesne mutasarrıfıdır. Ammâ elinde nişân-ı Padişahî Suret-i (defteri Mevlânâ Abdülkerim) budur.

Elvakt Mehmed tasarruf ider deyü (defteri âtik) de kaydoğmuş.

Hâliyâ Mehmed müteveffa olub karındaşı Mahmud berât-ı Padişahî ile mutasarrıfıdır. Hâsil: Fî sene: 300. (Sf. 22). (Foto. XII).

98: Evkaf zâviye-i Yatagan Abdâl.

Boz Dağda oturugeldüğü yurd ki Karlı Oluk deresi ve Kaba Koz dimekle meşhurdur. Padişahımız yurduğa virüb nişân-ı şerif sadaka itmış. Fî tarih-i sene sitte ve hamsin ve semâne mie, Kızıl 'Alide kırk beş dönüm iki pâre mezre'a ve hâs içinde yüz elli dönüm mezre'a ve altı dönüm bağ Ammâ defterde

sâbit değıl.

El-vakt Hüseyin bin 'Ali... mutasarrıfıdır. Elllerinde hüküm-i sultâni var meşihatini sadaka itdim deyü Sûret-i (defteri Mevlânâ Abdülkerim) budur.

Hâsil: Fî sene, 1620.

Elhâlet-ü hâzihî Derviş Hüseyin Çelebi ve İne Begi nâzırdır. Elllerinde olan ahkâm-ı selâtin zâyi' olmuş. Ve Yatagan Abdal oğlu kızı... Şâhla mutasarrıfıdır deyü (defteri âtik) de mestürdür. Hâliyâ berât-ı padişahî ile Derviş 'Ali mutasarrıfıdır.

Oğurlu mu'tak-ı Yatagan Abdal, Bali veled-i O.

Evkaf-ı zâviye-i Yatagan Dede der karye-i Sahut İsa beğ vakfeylemiş El'ân behüküm-i padişah der tasarruf-ı Aydın Dede mukarrer yaft.

'An bağçe der Cenb-i zâviyet-ül-mezbur. Kıt'a: 2, hasıl: 150.

'An armudluk der karye-i Börüçüklü Hasıl. 200.

Elbâki 'An-il-mezârî' el-öşr vel-cizye tasarruf oluna.

El'ân zâviye-i mezbureye berât-ı Padişahî ile Yusuf mutasarrıfıdır.

(Sf. 23). (Foto. XII).

99: Karye-i Aspas tâbi'-i Birgi.

Aspas Seydiye Umur Paşadan ve atası Mehmed Beyden vakıf. Nişanları vardır. Şimdiyadeğin vakfiyet üzere tasarruf olunur imiş. Aspas oğlu oğlanları Hacı Mahmud ve Seydi ve Şâhin ve İbrahim ve Bahtiyar ve Bahşâyış suret-i defter budur. Karye-i mezkûre ki karye-i Dermiler dimekle ma'rufdur üç dört çiftlik mikdarı yerdir. Aspas Seydi oğlanlarından Şâhi mutasarrıfıdır hüküm-i Padişahî birle. Ve mezkûrların oğulları Seydi veled-i Celeb Virmiş ve 'Ali veled-i Hacı Mahmud el-mezkûr rahimehullah birâder-i O ve Bâli veled-i Bahşâyış el-mezbûr... Karye-i mezburede mütemekkin olub âyende ve revendeye hizmet iderler elllerinde ataları adına hüküm-i hümayun var. (Hâsılı: Fî sene, üç yüz doksan).

El-vakt ber müceb-i hüküm-i Padişahî Şâhin ve Hacı Mahmud oğlu 'Ali ve Seydi Bey oğlu Bilmiş ve İbrahim oğlu Nasûh ve Bahtiyar oğlu Umur ve Bahşâyış oğlu Bâli ber karar-ı sâbık mutasarrıflardır deyü (defteri âtik) de mestürdür. Hâliyâ berât-ı Padi-

şahî ile mezkûr Bâli ve Behlül ve Ahmed nâm kimesneler mutasarrıflardır. (Sf. 24). (Foto. XIII).

100: Evkaf-ı Kalenderhane ki der nefsi Birgi.

Bir değirmen ve karye-i İncilü Dere kurbünde bir pâre bağçe dört dönüm. Ve limon bağçesiyle meşhur bağçe üç dönüm mikdarı yeri ile Ve üç dönüm mikdarı bağ yeri Ve Gülüs Gediginde bir pâre yer armudluk yeri ve zâviye kurbünde bir pâre bağçe ve bir pâre yer yirmi dönüm mikdarı Ve kestânelik dahi var Ayvacıkda.

Elhâlet-ü hâzihi Semerkantden Mahmud oğlu Mevlânâ Seydi Ahmed Şeyh tasarruf eyler. Elinde hükm-i sultânî var. Bu zikrolunan kestânelikten gayrısı Padişahımız hazretlerinin mukarrernâmesi var defterden haricdir. Sûret-i (defter-i Mevlânâ 'Abdülkerîm) budur.

El-vakt Hacı Nûrullah hükm-i sultâniyle mutasarrıfıdır. (Foto. XIII).

101: Fî karye-i Dere... tâbi'-i Birgi.

Zâviye-i Şeyh Makus Kadîm-ül-eyyâm-dan zâviye-i mezbûrede tekye önünde bir bağçe ve Baba Çayında bir değirmen Ve değirmen önünde bir zeytun harimi Ve bir evlek mikdarı Ve bir harîm bir dönüm mikdarı yer Ve bir hamam ardında bir evlek mikdarı yer ile Hisar Altında sekiz dönüm bağ Ve... çayırında seksen dönüm yer vakfı imiş. Öşrü harc ve harac virilmemiş. Bu üzere şühûd şehâdet itdiler. Ammâ defterde sâbit değildir.

El-vakt Mevlânâ Sinan veled-i Ömer mutasarrıfıdır elinde hükm-i sultânî var zâviye-i mezbûrenin meşihatini sadaka itdim deyü (defteri âtik) de mestûr ve mukayyetdir. Hâliyâ berât-ı sultâniyle Mevlânâ Sücâ' nâm kimesne mutasarrıfıdır. Sûret-i (defteri Mevlânâ 'Abdülkerîm) budur deyü defterde mektûb. (Sf. 25). (Foto. XIII).

102: Evkaf-ı zâviye-i Mübârek Oğlu. Fî karye-i Senk tâbi-i Birgi..... iki yüz dönüm yer var imiş. Ve Anâvlı sınırında altmış dönüm ve Tasahoride ve Doril ve Mercemde ve Manastır dimekle ma'ruf kestânelik ve zikrolunan yerler ve kestânelik mezkûr zâviyede vakfiyet üzere tasarruf olunur imiş.

Ammâ bize teslim olunan (defteri âtik) de sâbit değildir vakfiyesi sâbit değildir. Vakfiyesi zâyi' oldu didiler.

El-vakt evlâdından Mehmed ve İbrahim mutasarrıflardır. Elleriinde hükm-i hümâyun-ı Padişahî var mukarrer ve musaddak dutdum deyü Sûret-i (defteri Mevlânâ 'Abdülkerîm) budur.

El-vakt mezkûrlar mutasarrıflardır. Elleriinde merhum sultan Mehmed hân tâbese-râhünün ve Padişahımızın 'azze, nasrûhu ahkâm-ı şerifeleri vardır deyü (defteri âtik) de mestûr ve mukayyetdir.

Hâliyâ berât-ı sultâniyle Mustafa nâm kimesneye virilmiş. (Sf. 25) (Fot. XIII).

103: Vakf-ı karye-i Derelü hâssa tâbi'-i Birgi.

Ahî Mustafa 'arak-ı cebîniyle satun alduğu Bınar yeri dimekle ma'ruf yerin ve Hâce Bağçesi dimekle meşhur bağçesini ve bir hamamı ve iki değirmeni ki haftada üç gün suyiyle ve argile kendü tekyesine vakf idüb meşihatini evlâdına şart itmiş batnen ba'de batnin Ve tekye ardındaki hârîmi ki haftada bir gün nevbeti kadimden tasarruf idegeldüğü yerdî dahi tekyesine vakf itmiş. Bu mezkûrân Padişahımız müdde zillûhu hazretlerine 'arz olunub mukarrer dutub eline hükm-i hümâyun virmiş. (Sf. 25) (Fot. XIII).

104: Evkaf-ı medrese-i Aydın oğlu Mehmed Bey ki müderris Kemâl tasarrufundadır. Bir zeytunluk (hâsıl: altı yüz akçe) ve bir Anar bağçesi dimekle meşhurdur (hâsıl: dörd yüz akçe). Sûret-i (defteri Mevlânâ 'Abdülkerîm) budur deyü (defteri âtik) de mestûr. (Sf. 30)

105: Evkaf-ı türbe-i merhum Gazî Umur Paşa ve zâviye merkadühu ki hâl-i hayatında türbe-i şerîfesine vakf itmişdir.

Şehir üzerinde bir değirmen dâyiresinde iki dönüm mikdarı yeri ile Ve mezkûr değirmen kurbünde iki dönüm Yoncalık ve dârülhuffaz cenbinde bir değirmen ocağı.

El-vakt harâb Ve İsâ Bey vakfından yevmî bir akçe ve... iki çiftlik yer ortakcılar bile (Kiryazı ve Yâni evlâdından Bazarlu ve 'Aleksi ve Kosta ve Yâni veled-i Bazarlu ve Kara Göz birâder-i 'Aleksi veled-i Yâni ve Hoş veled-i o) otuz iki baş su sığırı ve yet-

miş baş kara su sığırı mevcuttur. Ve mezbur sığırlarmesâlihi için Boz Dağda Gölcük Korusu bitemamihi yaylak için ve Odeanizde Korusu bilküllüye kışlak için konmuş. Kendü zamanından tâ bu zamana değin yaylayu ve kışlayu gelübdür. Ammâ Aydın İli sancağı beyi olanlar defterlerinde olmayub bersebîli zulüm ba'zısında davarların yürüdüb ve ba'zı sın satarlarmış. Şimdiki halde Padişâhzâde 'âlempenâh tâle bekah hazretleri kemâl-i 'adlinden def' idüb müderrisi medrese-i mezbûre hükm-i hümayun sadaka itmiş ki hiç ehad mezkûrûn icâzetsuz davar salmayalar ve dahl itmeyeler deyü.

Ve Padişah-ı 'âlempenâh hazretlerinden hükm-i hümayun sadaka olunmuş ki korumaları korunmagiçün Ve mezkûr Anızca Korusunda Ömer bin Bahşâyış ve Ahmed birâder-i o evler yapub Kesükler Kesü yurd idinmişler. Türbe-i mutahharaya yılda otuz akçe virilüb ve bunlardan gayrı.....

Hâne: 9 imam: 1.

Bu mezkûrlar her kimin yerin dutub ekerler ise ögrün virürler ve harcın virirler. Ve koyun resmin ve cürüm ve gerdek değerini ve gayrı rüsûmun mezbûr türbeye virirler. Süret-i (defteri Hamza bey) budur ki zikrolundu.

Ethâlet-ül hâzihî kemâkân vakıfıdır. Mezkûr Kemâl tasarrufundadır mukarrer mutasarrıfıdır vakfiyet üzerine Süret-i (defteri Mevlânâ 'Abdülkerim) budur deyü (defteri âtik) de mestürdür.

El'ân bir su sığırı var ve bir tanası var. Ve otuz sekiz baş Karaca sığırı var (Mevlânâ 'Abdülkerim) mutasarrıfıdır. Ber muceb-i berât-ı hümayun-ı Padişah-ı 'âlempenâh hullidet hılâfetühu 'an (defteri Karamânî zâde). Su sığırı az kaldığı ecilden otağ mezre'a olub ve ba'zı bağ olmuşdur. Rüsûmun müderris tasarruf ider. Hâsıl filmezâri'-il-mezbur me'a rüsûm-i reâyâ ve mukata'a-i otlak ve resmî zemin ve bâdihevâ ki serbest tasarruf olunmuş deyü (defteri âtik) de mukayyetdir (hâsıl: 6000). Ve ba'zı müderris için vakf olmuş kitablar var imiş. Müderrisler tasarrufunda hulunub vakfiyede mestür olduğu sebebden tafsilen kaydolunmadı 'indelhâce andan taleb oluna, Süret-i (defteri Karamânî zâde) budur. (Fot. XIV).

445 numaralı Aydın defteri

(Fatih Mehmed devri)

106. — *Kaba Sakal Tekyesi, 107 — Hasan Şeyh oğulları.*

106: Karye-i İncircük tâbi-i Tire.

.....
Çeltük ki Çavuş Çeşmesi ve Dere yolu ayağından ekilür.

Kaba Sakal tekyesine vakıfıdır deyü tasarruf olunan üç çiftlik yerün hükmü görölüb deftere nazar olundu. Defterde vakıf olmadığı sebebden hükmü elfından alınub çiftliğin hasılı sipâhiye timar emrolundu.

107: Timar-ı Tursun veled-i Hasan ve Şeyh Paşa veled-i Hasan ve Seydi veled-i Hüseyin ve Hızır veled-i Hamza ve Hamza veled-i Şeyh ve İlyas birader-i O. (müşterek benevbet).

Zaviye-i Saru Şeyh.

Mezkûrun oğlanlarının ellerinde olan mülk yerleri zâviyelerine vakıf imiş. Padişahımız hullidet hılâfetühu hazretleri mukarrer dutmayub mezkûrun evlâdından Hasan oğlanları Tursun ve Şeyh Paşa ve Hüseyin oğlu Seydi ve Hamza oğlu Hızır ve İlyas eşmeğe iltizam gösterdikleri sebebden mezkûrine timar kaydolundu. (Birgiye tâbi') (Fot. X).

XV.

564 numaralı 'atik Konya defteri

(Fatih Mehmed devri)*

108. — *Kâûb 'Ali bey Mescid ve zâviyesi, 109. — Sinan Seydi zâviyesi, 110. — Celâleddin hânîkâhı, 111. — Şeyh Bahşâyış zâviyesi, 112. — Şeyh İdris zâviyesi, 113. — Hacı Armağan zâviyesi, 114. — Sâmit Dede zâviyesi, 115. — Ahî Kemâl zâviyesi, 116. — Hasan Şeyh köyü, 117. — Pehlivan Gazi zâviyesi, 118. — Şeyh Çoban köyü, 118. — Ahî Mesut zâviyesi, 120. — Yassı Viran zâviyesi, 121. — Kırık Dede zâviyesi, 122. — Hacı Piri Sofuhanesi, 123. — Serği Saray zâviyesi, 124. — Şah Bâli zâviyesi.*

(Bunların örfiyesi timara emrolundu).

108: Mescid ve zâviye ve kârbansaray Kâtib 'Ali beğ Vakf-ı kadim Vakfiyeleri görüldü. (Yp. 15).

(*Vakfiye ve İbrahim beğ mektubu var Vakıfın ciheti temellüki ma'lûm değül*).

(*Mensus*)*

109: *Zâviye-i fahril-meşâyih Sinan Seydi bin Ömer Seydi* (Yp. 17).

(*Vakfı mensuh*).

110: *Hânikah-ı müstevfî Celâleddin Buk'ası harâb olduğu ecilden timara emrolundu. Seydi Mehmed adına elinden alınan Halka Bınara bedel Tahriren filevâhır zilka'de sene semânin ve semane mie.* (Yp. 23).

(*Mensuh*)

111: *Zâviye-i Şeyh Bahşayış.*

Der karye-i Öyük tâb'-i Kır Âbâd der tasarruf 'Abdül 'Ali Mukarrer behükmi hümayun Bervech-i mu'âfiyet (Yp. 5)

(*Mensuh*)

112: *Zâviye-i Şeyh İdris*

Der karye-i mezkûre Evlâd-i Şeyh İdrisin ellerinde olan yerlerine sâbika mukarrernâme-i sultânî sadaka olunmuş bervech-i mu'âfiyet.

(*Aslı Beytûlmâlden alınmış mensuh*).

113. *Zâviye-i Hacı Armağan.*

Der karye-i Alp Gazi tâbi'-i Göçeri Mukarrer be-tevki'-i 'âlişân Evkaf ve emlak-i kadimden gayrı.

(*Bir çiftlikden gayrı mensuh*).

114: *Zâviye-i Sâmit dede der karye-i Göçeri tâbi'-i Kır Âbâd.*

Der tasarruf-i evlâd-ı mezkûr Mukayyed der defter-i kadim temessük yok.

(*Mezbur mezârî-i müteferrika nesh olub öşrün ve rûsumun virmekle tasarruf emrolundu*).

115: *Zâviye-i Ahî Kemâl* Der nezd-i Beğşehri Mukarrer be-mektub-ı İbrahim beğ Benâm-i pedereş. (Beğşehri evkafı arasında). (Yp. 6).

[*] Bu suretle muterize içinde ve italik harflerle dâiren kısımlar, defterdeki kayıtlara ayrı bir kalemler ve sonradan ilâve edilmiş olup, Fatih Sultan Mehmed devrinde büyük bir kısım vakıf ve mülklerin sahiplerinin ellerinden alınması teşebbüsüne aid icraatı aksettirmektedirler.

(*Mensuh*)

116: *Hasan Şeyh der karye-i Hasan Şeyh el-mezkûr tâbi'-i Yelsan be-mektub-ı İbrahim beğ bervech-i mu'âfiyet Benâm-ı Hasan Şeyh.*

(*Örşiye-i Re'âyâ timar*)

117: *Zâviye-i Pehlivan Gazi ki ez-yârân-ı Seyyid Gazi Sultan* (Develü nahiyesi).

118: 'An karye-i *Şeyh Çoban* tâbi'-i Develü Ebnâ-i Şeyh Çoban ma'a eimme.

(*Asıl Ahî Mes'ud zâviyesi münhedim olub ümerâ na'rifetiyle iki yerde zâviye ihdâs itmişler Ba'zı evkafa Ahî Sa'id tasarruf ider ba'zısına Ahî Kemâl*)

119: *Zâviye-i Ahî Mes'ud* Der tasarruf Ahî Sa'id Mukarrer behükmi Padişah-ı 'âlempenah (Yp. 7)

120: *Zâviye-i Yassı Viran* tâbi'-i Göçeri Der tasarruf *Derviş Hasan* defter-i kadim de 'avârırdan müselleme deyü mukayyed. (Yp. 7)

(*Mütekaddimden vakfiyet üzere tasarruf olunugelmış Merhum Çelebi sultan dahi mukarrer itmiş mühim 'olduğuyçün Ve' lâkin Balta oğlu defterinde mu'âşdan bozulan dimiş*).

(*Mezkûr zâviyenin Şeyh Bedreddin adını Karamon oğlanlarından mektub var Meşihat vakf-ı evlâd*)

121: *Zâviye-i Kırık Dede* der karye-i Kırık Dede tâbi'-i Kırılı-i mezkûr. Çiftlik: 2 (Yp. 7)

(*Vakfiye var ammâ bâki temessük yok Mensuh*)

122: *Vakf-ı Sofuhâne-i Hacı Piri* Der nezd-i Beğşehri. Hamam Şehirde zemin (Yp. 7).

(*Mensuh*)

123: *Zâviye-i Sergi Saray* tâbi'-i Kır İli Der tasarruf *Şeyh Ahmed* ve İsmail ve Malumud Bir çiftlik yer.

(*Mensuh*)

124: *Vakf-ı zâviye-i Şeyh Bâli* Der karye-i Dere Tâbi'-i Kır İli. (Yp. 7).

XVI.

920 numaralı Konya defteri
(İkinci Bayezid devri)

125. — Ömer Seydi zâviyesi, 126. — Hızır Ağâ zâviyesi, 127. — Kayı Cemaatı, 128. — Bulduk Dede Sultan vakfı, 129. — Ahmed 'Alâi oğulları, 130 — Şeyh Hasan-ı Rumî zâviyesi, 131. — Yurdluk için ihya edilen toprak, 132. — Eşkücülük mülk toprak, 133. — Şeyh Bedrettin zâviyesi, 134. — Seydi Mahmut, 135. — Akşehirdeki Şehzade Abdullah zâviyesi, 136. — Ağaç Abdal zâviyesi.

125: Karye-i 'Alemdar tâbi'i Sahrâyı Konya.

Kadim-ül-eyyâmdan Konyada Lala mescidinde vakf olub mevkuf-ün 'aleyh münhedim olub eser-i kalmadığı sebebdan Karaman oğlu Pir Ahmed beğ Ömer Seydi zâviyesine ilhâk idüb mektub virmiş Sonra Sultan Mehmed tâbeserâh zamanında Musa Paşaya ba'zı mezârî ile eşkünci eşdirmeğe virmiş..

Şimdiki halde Padişah-ı 'âlempenah 'azze nasruhuya 'arz olundu bir eşkünci eşdirmek mukarret buyrulub Musa Paşaya timar kaydolundu deyü (defteri köhne) de mestür.

Ba'dehu Padişah 'azze nasruhu vüfur-ı şefkatden elinde olan timarın hidmetin 'affidüb hükm-i hâkanî sadaka olunduğu ecilden mukarrer oldu.

126: Karye-i Ak İn tâbi'i Hâtun Saray. Vakf-ı zâviye-i Hızır Ağâ Be-nâm-ı evlâdi Şeyh Gaybî.

Mukarrer be-hükm-i sultan Mahmed tâbeserâh Ber muceb-i (defteri köhne).

Mezkûr fevt olub bezkûrlar evlâdından olub müşterek şeyhler Be-berât-ı Padişah-ı 'âlempenâh.

127: Karye-i tâbi'i Konya timar.

Mezkûr karye sınırı mütenâza'ün fihâ olunduğu ecilden üzerine varılıb Çoşluk Burnı nâm mevzi'de olan su ekmesinden mukabelesinde olan Toru Öyüğüne varınca 'alel-istiklâl mezkûr karye cânibi karyenin olub Hamur öyüğü Kayı cemâ'atinin idüğü zâhir olub hükm olundu.

128: Mezre'a-i Pınarbaşı Nezd-i beğ köyü.

Hâricden ekerler Beğ köy re'ayâsı dahi ekerler imiş. Ammâ Mezre'a-i mezkûre Bulduk Dede Sultanın kadim vakfı imiş. Vakıfnâmesinde mestür Lâkin (defteri köhne) de timara kaydolunub ba'demâ sâhib-i vakf ile sâhibi timar muhasama idüb vakfiyeti zâhir olub hükm-i kadı lâhik olduktan sonra hükm-i Padişahileri var mukarrer deyü Ol cihetden vakfa kaydolundu.

129: Ebnâ-i Ahmed 'Alâyî der nefsi şehir.

Mezkûrların İbrahim beğden mektubları var. Seyyid-üs-sulâhâ mezkûr Ahmed 'Alâyî ve oğulları ve a'kab ve ahlâf neslen ba'd-e neslin öşrü zemîn ve bağ ve kopçur-ı ağnam ve 'sâyir rüsûm ve 'avârız alınmaya Ve her san'atı ki işlerler bac ve bedreka virmiyeler. Bu hükmü tebdil idene lâ'net-i Hudâ ve Resûl ola deyü mukayyed Ve altı nefer ki mülkü mukarrerlerinde zira'at ideler 'avârız-ı divâniyeden ve tekâlif-i 'örfiyeden mu'âf ve müsellemler olalar deyü tekrar İbrahim beğ mektubları vardır. Dergâh-ı ma'delet penâha 'arz olunub mufassalan mukarrernâme sadaka olundu deyü (defteri köhne) de mestür.

Hâliyâ tekrar mukarrernâme sadaka olundu.

Ağaçlar Beli nâm mevzi' ki karye-i mezburenin ve karye-i Kavağın ve karye-i Kara Hisârın yaylağı imiş. Karaman oğlu zamanında kadı testiş idüb kurây-i mesfûre ehâlisine hükm olunmuş. Ellerinde mektubları var. Gine mezkûrlara mahsus kaydolundu deyü (defteri köhne) de meşruh. Ammâ merhum Menlânâ Vildan testişinde mezkûrun karye ehâlisine yaylak olmayub Manoglar köylerinin mezre'ası olub kadimden zira'at idenlere hükm olunub (defteri köhne) de şerh olunmuş mukarrer (Kazâ-i Seydi Şehir).

130: Karye-i Kocac tâbi'i Sahrâyı Konya.

Öşrü Şeyh Hasan-ı Rumî zâviyesine vakf imiş. Yévmî üç cüz okunur deyü (köhne defter) de mestür. Ammâ (köhne defter) yazılmazdan evvel Karaman zamanında ol zâviyenin buk'ası harâb olub ol köy dahi müteferrik olmuş.

Ibrahim beğ Mevlânâ Saru 'Ya'kuba ol köy yerini şenletmeğe virmiş. Müşârün-ileyh çift koşub şenledüb ta'mir itmiş. Vakfiyet üzere tasarruf iderlermiş.

Sonra oğlu tasarruf itmiş. *Evkaş nesh olıcak örfiyesi timara emrolunub muztar olub bir eşküncüye iltizâm göstermişler.*

El'ân vakfiyetin Padişah-ı 'âlempenâh mukarrer idüb mukarrernâme virmiş. Mevlânâ Saru Ya'kub zâde Mehmed Çelebi adına bilfi'il tasarrufunda mukarrernâme virmiş. Mevlânâ Saru Ya'kub zâde Mehmed Çelebi adına Bilfi'il tasarrufunda mukarrer Ve karye-i mezkûrenin hududuna nizâ' olunub ve Fazıl zâde... idüb ellerine hüccet-i şer'i virmiş. Ber muceb-i hüccet-i şer'îye mukarrer.

131: Mezre'a-i Saksak Öyüğü ve mezre'a-i Gargara ve Akca Yurd tâbi-i Bel-virân ve mezre'a-i Karaca Öyük nâhiye-i Konya.

Zikrolan mezârî'i Eçe ve 'İvez bin Halil Gök kadıdan bin akçe tâpuya alub ihyâ idüb yurdlukçün yılda bir eşkünci eşdirmeğe mültezim olmuşlar. Vech-i mezbûr üzere Gök kadıdan mektubları ve Cem sultandan mukarrernâmeleri var. Mezkûr Eçe mütevaffa olub el'ân Mehmed ve 'İvez tasarruflarındadır. (Tevkîi derkenarı:) Mezbur mezre'a-i Saksak Karaman oğlu İbrahim beğ zamanında Hacı Yusuf mülkü meşru'ı imiş mezbur İbrahimden şirây-i şer'î ile satun alınmış. Merhum sultan Mehmed ol memleketi feth idiycek defter olmak emr olunub deftere dahi mülkü Hacı Yusuf deyü kaydolonmuş. Bu def'a dahi defter olıcak ana dahi mülki Hacı Yusuf deyü kaydolonmuş. Bu def'a dahi defter olıcak *sehivle mülk kayd olma* mağın timara virilmiş. Mezkûr Hacı Yusufun oğlu Er Doğdu babasının hüccet-i şer'îyesin getirüb dergâh-ı mu'allâya 'arz idicek eski defterlere nazar olunub eski defterde mülkü Hacı Yusuf deyü mestûr olmağın 'inâyet-i şâhâne zuhura gelüb gine mülkiyet mukarrer kılınub eline bu hususta hükm-i hümnâyün virilüb defter-i sultâniye dahi sebt olunması emrolunmağın vech-i mezkûr üzere defter-i sultâniye dahi kaydolondu ki elindeki mukarrernâme mucebince mülkiyet üzere mutasarrıf ola paşâyân-ı 'izâm 'Ali paşa ve Mustafa paşa ve Yahya paşa dâmat me'alihim ilâ yevm-il-kıyâme.

Harrere-hül-fakir Ca'fer-üt-tevkî'i.

132: Çiftlik-i Evlâd-ı Türkman ve verese-i Ahî ve verese-i İlyas bin Ahmed müsterek 'alessevâ eşküncilü.

Mezkûr çiftliklerin Karaman zamanında Beyt-ül-mâlden satun almışlar. Piyade ve müsellemler yerinden gayrı dörd buçuk çiftlik yer mezkûrlarını eşküncilü mülkleri imiş. Yılda biri 'eşerler imiş. (Köhne defter) de sultan Mehmed mukarrernâmesile sebtolonmuş. Şer'î mektublarında tecdid olunmuş. Gine ber karar-ı sâbık yılda biri eşmeğe mukarrer. Mahmud yerlerine mezârî'den ve çayırdan gayrılar hissesince Bedreddin mutasarrıf olalar deyü (defteri âtik) de kaydolonmuş.

Hâliyâ testiş olunub mezkûr dörd buçuk çiftlik yer sekiz çiftlik mikdarı yer olub yine ber karar-ı sâbık yılda biri eşmeğe iltizâm iddikleri sebebden deftere sebtolonub hüküm sadaka olundu.

133: Zemîn-i sâlih bin Ahmed Fakih der karye-i mezbure.

Karaman zamanında şirâ-i şer'îyle satun alunub Taşkente Şeyh Bedreddin zâviyesine vakfeylemiş öşrü ol zâviyede sarfolunurmuş deyü (defteri köhne) de mestûr El'ân gine mukarrer.

Mezkûr Halil Fakih ve Seydi ve İsmail ve Osman ve Remezan ve 'Abdurrahman mezkûrun bir çiftlik vakf-ı evlâdları var imiş. İbrahim beğ mektubiyle ve sultan Mehmed mukarrernâmesiyle mu'âf ve müsellemler kaydolonmuşlar. Gine mukarrernâme sadaka olundu deyü (defteri köhne) de mestûr.

134: Karye-i Yenice tâbi-i o.

Mezkûr karyenin öşrün Behadır ağa Seydi Mahmuda vakf-ı evlâd itmiş. Ve örfiyesi için altmış koyunda bir koyun ve yılda üç yüz akçe mukata'a virüb müsellemler olalar. Vakfiye ve İbrahim beğ kâğudı mukarrer kılınub hükm-i 'âlişân sadaka olunmuşdur deyü (köhne defter) de mestûr Vech-i mezbûr üzere Sultan Mehmedden mükerreren hükümler var yalnız Seyid Mahmud adına Seydi Mahmud vefat idüb el'ân karındaşı Mevlânâ Hacı Mehmed tasarrufunda be-nişân-i sultan 'Abdullah Ve vakfiyede dahi mezkûr Seydi Mahmud neslinden sonra akreb-i akaribine deyü mukayyetdir.

Şimdiki halde dahi dergâh-ı mu'allâm-dan Mevlânâ Hacı Muhiddin adına mukarrer-nâme sadaka olundu deyü (defteri köhne) de mestür.

Hâliyâ mezkûr Mevlânâ Muhiddin Hacı vefat idüb akaribinden Hasan bin Seydi Fâkih idüğüne sübût bulub hüccet-i şer'îye virilmiş. Ber muceb-i hüccet-i şer'îye mezkûr Hasan Seydi Fakihe mukarrer kaydolundu.

135: Kaza-i Akşehir.

Nişan-ı hümayun ve misali meymûn... nâfiz ilâ yevme yüb'asûn hükmü oldur ki:

Şimdiki halde dârendegân-ı misâl-i şer'î: Hamza bin Pazarlı ve Hamza bin 'Abdullah ve Yusuf bin 'Abdullah ve Habib bin 'Ali filcümle bu dörd nefer kimesne merhum ve mağfur... penâhi ve mağfireti destigâhi oğlum 'Abdullah ce'alallâ-hül-cennete mesvâhünün Akşehirde olan zâviyesi kurbünde sâkin olub âyende ve revendeye hizmet idüb ve hem kimesnenin ra'iyeti olmadukların Akşehir kadısı mektub gönderüb dergâh-ı mu'allâma i'lâm itdüğü sebehten ben dahi mezkûrlara himmet ve 'inâyet idüb 'avârızı divâniyeden mu'âf ve müselleme idüb bu hükm-i şer'î mezkûrlara virdüm ve buyurdum ki:

Mâdâmeki ol mahalde mukim ve mutavattın olub ol hizmetde olalar ulakdan ve suhradan ve cerehordan ve sekbândan ve doğancıdan ve hisar yapmasından ve salgundan ve 'azebden ve kürekciden ve nüzül tahılından ve sâyir 'avârız-ı divâniyeden emîn ve mu'âf ve müselleme olalar şöyle bileler (tahriren fî evâsıt-ı şehri-i safer-ül-muzaffer sene tis'a ve tis'in ve semâne mie) be-mekâmı Kostantiniye.

Mezkûrlar kimesnenin ra'iyeti olmadukları sebehten zikrolan zâviyeye hizmetkâr kaydolundu ki âyende ve revendeye hizmet ideler. Elleriinde zikrolan üzere mu'afnâmeleri var. Be-hükm-i Padişah-ı 'âlempenah.

Ve Taşluca Buğazı dimekle ma'ruf boğazdan Akşehir gölüne geçen suyun mecrâsı ki Kara Ezdek dimekle meşhurdur. Kadim-ül-eyyâmdan Uğur gölünden Akşehir gölüne balık geçecek yerdir. Mezkûr yerin iki gemi geçecek yerine çit dutmayalar deyü cema'at-i mu'arrifin elinde hüccet-i şer'iyeleri var.. Ve çit konulduğu takdirde bu vakfa ve sâyir evkafa zararı var idüğüne 'udul-i müsliminden şehadet eylediler. Ol üzere mukarrer ya-

zıldı. (kazâ-i Akşehir).

136: Zâviye-i Ağaç Abdal der mevzi-i Totoş ki Yalnız Kuyu dimekle ma'ruf virâncedir.

Mezkûrün dervişler mevzi-i mezbûru şenledüb zâviye binâ idüb 'arak-ı cebinleri ile âyende ve revendeye hizmet itdükleri sebehten Sultan Hamza ve Sultan Mustafa ve Sultan 'Abdullah mu'afnâme virmişler. Elinde mukarrer tâpunâmesi var. Ber muceb-i mekâtib mukarrer.

XVII.

800 numaralı Karaman mufassalı (İkinci Bayezid devri)

137. — Derviş Ahmed, 138. — Abdal Ekinlü zâviyesi, 139. — Akca Kıvac zâviyesi, 140. — Enbiya zâviyesi.

137: Mezre'a-i Yaprak lu tâbi-i Ürgüb. (Köhne defter) de hâli kaydolunmuş. Çelebi Sultan mektubiyle Kara Hisar Subaşı Derviş Ahmedün tâpusun alub yurdluğu virmiş. Seyyid zâde derviş imiş. Elinde icâzetnâmesi ve Karaman oğlundan ve Sultan Mustafadan ve Sultan Cemden mu'afnâmesi var deyü (defteri köhne) de mestür.

138: Karye-i Kırık tâbi-i Develi.

Vakf-ı zâviye-i Abdal Ekinlü Mezkûr Abdal İlyas evlâdının mezkûr zâviyede..... olurmuş her kim mezkûr karyenin yerin ekerse öşrün zâviyeye vireler.

Mezkûr cemâ'at öşrün sâhibi arza vireler. Ve rüsûmun sahib-i timara vireler.

139: Karye-i Kuyucu tâbi-i Develi elmezbûr Akca Kıvac nâm kimesnenin zâviyesine vakıfdur. Be-mektub-ı İbrahim beğ deyü (defteri köhne) de mestürdür. Gine ber karar-ı sâbık mukarrer. Köhnedefterde 'örfiye timara emrolundu deyü kaydolunmuş teftiş olundu. Türkmân zamanında ve Karaman ve Âl-i Osman zamanında şimdiye değin örfiyesine ve şer'iyesine kimesne dahl itmemiş vakfa tasarruf olunub zâviyede sarf olunur imiş deyü (defteri köhne) de mestür ber karar mukarrer.

140: Karye-i Hacı Enbiyâ tâbi-i Kuşhisar.

Vakıf-ı zâviye-i Enbiyâ Mukarrer be-mektub-ı İbrahim beğ ve be-hük-m-i Sultan Mehmed tâbeserâh Ve mukarrernâme-i Pa-dişâh-ı 'âlempenâh Ve meşihat be-nâm-ı Babu Şeyh veled-i Remezan Rûsum-ı şer'iyesi ve 'örfiyesi zâviye-i mezkûreye mukarrer Kimesne dahil itmeye deyü (defteri köhne)de mestûrdur. Gine mukarrer kaydolundu.

XVIII.

871 numaralı Konya defteri

(924 tarihli)

141. — *Yatağan Baba dervişleri ve Akçe Kurum dimekle ma'ruf zemin, 142. — Şeyh Hacı İsmail.*

141: Bu zikrolan *sûdât* karye-i mezbûrda sâkin olub *Akca Kurum* dimekle ma'ruf zemin kadimden ellerinde ve *tasarruflarında olub bu zeminde zira'at üdüklerinin öşürleri kadimden alınmayub a'şardan mu'âflar imiş.*

Hâliyâ a'şardan mu'âfiyet ref' olunub bu yerde ve aharda zira'at itdiklerinin 'öşürlerin virüb rûsûmdan ve 'avârizdan mu'âflardır Ammâ mezkûrlardan Seyid 'Abdürrahman ve Seyid Musâ kendü mülklerinde zira'at idicek 'öşürlerin virmezler.

Bu dervişler mezbûr *Yatağan Baba* hürmetine evvelden 'avârizdan ve rûsûmdan mu'âfiyetnâmeleri vardır. (Defteri sâbık) da dahi bu vechile mukayettir. *Ammâ vakıfları yokdur sû'alle zindegânî iderler (Konya)*

142: Karye-i *Şeyh Hacı İsmail* 'an kazâ-i Lârende.

Mezbûr *Şeyh Hacı İsmail* 'an cema'atin dervişleriyle *diyar-ı Horasandan* gelmiş 'aziz imiş. Bunda tavattun idüb ba'dehu oğlu *Musa Paşa* hunda birer zâviye binâ idüb ba'dehu anun oğlu *Kevki Çelebi* dahi bir zâviye binâ idüb ethâ'iyile sâkin olub ellerinde *bervech-i vakfiyet tasarruf yerleri vardır. Hâricden zira'at idenler 'öşürlerin vakfa virüb zâviyede sarf olunub kendüleri ve dervişleri 'avârizdan ve resmî ganemden ve resmî çiftiden mu'âflardır.*

Ve *cemâ'at-i evlâdî İsmail Hacı*nın Oturak Kulu ve *Akca Kinisa* ve... kapusu ve *Kevki* ve *Sa'id Hacı* ve *Çukur köy* ve *Ömer Hacı*... *uyruğu* ve *Sungur Burnu* ve *Çukur kolu* ve

Gölli Korusu ve *Beş ağıl* ve *Öksüz Ömer* ve *Ayruğu* zikrolan *mezâri' bilâ niâ' kadimen yurdlarıdır. Ve Kızıl Öyük* kadimden suvatlarıdır. Ammâ *cemâ'at-ı Koştemir*'den *Esed* oğlanları dahi bunlarla otura gelmişlerdir. *Şihzâdeler* dahi *nizâ' itmeyüb* ve *mevzi-i Kırac* *kârbânsaray* dahi *müşâr-ün-ileyh İsmail Hacı*nın kadimden yurdlarıdır. Ammâ *Sülenişli cemâ'âtinden* *Kara Turgud* ve *Kara Mehmed* dahi bunlara hemsâye olub kışlada bile olub ammâ yazlada oturmayub göçüb gideler deyü tarafeynden *musalâha olunmuşdur. Bunlardan* gayrı *Turehan* ve *Selman nâm kimesneler* dahi mezkûrlar ile bile sâkin olur men' olunmaz. Ve *Kulca* ve *Şekerler nâm mahaller* dahi *cemâ'at-i İsmail Hacı*nın suvadlarıdır. *İbrahim beğ kadı askerinden hüccetleri vardır.*

Ammâ... nâm yeri bu cemâ'atden *Yunus Emre Karaman oğlu İbrahim beğden* satun almış elinde *mülknamesi vardır. Yunus Emre* fevt olub evlâdına intikal eylemiştir. Ve bunlardan gayrı *Kıraçlar Kuyusu* ve *Deve Kuyusu* ve iki sulu kuyu bunlar *İsmail bin Yunus Emre şehzâdeden tâpulanub* alub kendüye yurd eylemiştir elinde *temessükü vardır (Fot. XX).*

XIX.

19 numaralı İç İl evkaf defteri

(İkinci Bayezid devri)

143. — *Şeyh Ali Hoca zâviyesi, 144. — Hüseyin veled Yusuf zâviyesi.*

(Tevliyet vakfiyesinde evlâdına *meşrûtdur. Hâliyâ evlâd-ı evlâddan Fatma nâm hütun elindedir).*

143: Vakf-ı zâviye-i *Şeyh 'Ali Hoca* rahimehullah ber mucel-i vakfnâme-i şer'iyeye.

Bu zikrolunan merhum 'Ali Hoca rahimehullah zâhirülkerâme bâhir-ül-vilâye 'aziz evlâdından *dâhi şeyh-i 'azizler zuhura* gelüb mâ-tekaddemden *İbrahim beğ babası Mehmed beğün mu'âfiyetnâmeleri olub bu silsile evvelden mer'i olgelmiştir.*

Hâliyâ mevcud olan on bir nefer dahi ol 'azizin neslindedir. *Sulehâ dervişlerden ve mevlânâ Seydi Ahmed* ehli-i 'ilm olub nice talebeye ders idüb ehli 'ilm bundan istifade iderlermiş. Ammâ defter-i sâbıkda *bunların*

öşürllerinden elli kile galle ve rüsüm-ı örfiyeden dahi beş yüz seksen dokuz akçe kaydolunmuş. Ve lâkin vâcib-ür-rî'âye ve makbul-üd-da' ve 'aziz olduğu için şipahiler bunları rî'âyet idüb hiç bir zamanda öşürden ve resimden nesne almamışlardır.

Hâliyâ dahi görüldü a'şardan yirmi kile ve rüsümdan dahi üç yüz elli akçe hâsil olur.

(Hidmetkâran (zâviye-i Hüseyin veled Yusuf vâkıfın Kulu oğullarıdır birâder-i 'Alâeddin).

144: Mâ-tekaddemden Karaman beğleri zamanındanberi ilâyevminâ kâzâ bu evkafdan hâsil olan galle zâviyeye sarf olunub bu dervişler zâviyeye hizmet idüb mâ-tekaddemden mu'âf olgelmışlerdir. Elllerinde Karaman beğlerinden mu'âfiyetnâmeleri vardır ra'iyet değildir.

XX.

192 numaralı Kengırı evkaf defteri (962 tarihli)

145. — Şeyh Şami zâviyesi, 146. — Aydın Şeyh zâviyesi, 147. — Şeyh Koçi Baba zâviyesi, 148. — 'Alî Dede zâviyesi, 149. — Elvan Seydi zâviyesi, 150. — Seydi 'İzzettin zâviyesi.

145: Nâhiye-i Keskûn tâbi'-i Kal'acık derlivâ-i Kengırı.

Vakf-ı Şeyh Şâmî kaddesallâhü sırrehül-âziz.

Karye-i Kozlu tâbi'-i mezkûr Merhum Şeyh Şâmî kaddesal-lâhü sırrehül-âziz oğlu Şeyh Cârullâh ve Şeyh Fazlullâh ve karındaşları oğulları mutasarrıflardır. Karye-i Koz Dere de merhum Şeyh Şâmî bir zâviye ihdâs idüb tavattun eyleyüb ve bir cum'a mescidi binâ itmiş ve Taharet Özü ve Eşme ve Koz dimekle ma'ruf olan mezre'aları ihyâ idüb zira'at iderler imiş. Ve kezalik mezkûr Eşme nâm mahalde dahi şeyh-i müşâr-ün-ileyh bir zâviye binâ idüb ihyâ eylemiş ve Değli nâm mezre'a ile Kozmatın nâm bir çiftlik yeri dahi mezhûrân Şeyh Şâmî oğulları Şeyh Cârullâh ve Şeyh Fazlullâh ve Şeyh-i müşâr-ün-ileyhin evlâdından olub fevt olan Şeyh Sa'dullâhın oğulları ile Şeyh Nefirullâhın oğul-

ları dahi ber kararı sâbık cümlesi tasarruf iderler deyü (defteri âtik ve cedid) de mukayyed olub cümle evlâd ve evlâd-ı evlâd ittîfakla tasarruf iderler iken mâbeyinlerinde ihlâf düşüb birbirleriyle nizâ eyledükleri sebebden zikrolan mezârî'le çiftlik cümle mahsûllerinden mezbûrân Şeyh Cârullâh ile Fazlullâh kendüleri hisselerine mutasarrıf olalar deyü merhum sultan Selim hân aleyhirahmetü verrıdvân hükmi şerif erzâni buyurmağın. Sonra Padişahımız e'azzallâhü ensârehu hazretlerinden dahi tecdidi hükmler olunub ta'yin-i hisas ider imiş.

Ve elhâlet-i hâzihi şöyle ki üslûb-ı mesfûr üzere zikrolunan mezârî'le çiftliğin cemi'i mahsulleri şeyh-i müşâr-ün-ileyhin evlâdına ve evlâd-ı evlâdına hisse hisse olub tasarruf iderler. Mezkûrın olan zâviyelerde mütemekkin olan evlâda ve kendülere mütenusib olan dervişlere tefrika düşüb zâviyelerün harâb ve yebâb olmalarına sebep olur deyü 'lâm olunmağın ta'yin hisas olunmak bilkülliye ref olunub.

Ve hâliyâ mezbûr Şeyh Fazlullâh dahi fevt olmağın şeyh-i müşâr-ün-ileyhin oğlu mezkûr Cârullah ve mezkûrdan Şeyh Sa'dullâh ve Şeyh Nasrullâh ve Şeyh Fazlullâhın dahi oğulları ve bilcümle şeyh-i müşâr-ün-ileyhin oğulları ve oğlu oğulları dahi mezârî'-i mezbure ile mesfûr çiftliğe kâdim-ül-eyyâmdan hüsn-i ittîfak ve ittîhâd üzere cemî dervişler ile ne vehîle tasarruf idegelmişler ise girü ol âdeti kâdim üzere mutasarrıf olalar. Ve şeyh-i müşâr-ün-ileyhin evlâdından zâviyeteyn-i mezbûreteynden her kim tarikle ri üzere hükmi şerifle şeyh ve seccâde nişin olur ise husus-ı mezbûre nâzır olub kadimden olgeldüğü üslûb üzere mezârî'-i mezbure ile mezkûr çiftliği tasarruf eyleyeler. Ve girü her karar-ı sâbık merhûmân sultan Mehmed hân ve sultan Bayezid hân tâhe serâhümâ ih-san eyledüklerü ahkâm-ı şerife muktazasınca kendüler ve kendülere müntemî ve müntesib olan dervişlerine ümerâdan ve küberâdan hiç vehîle kimesne mâni' ve müzâhim olmayalar. Ve ulakdan ve çerehordan ve salgundan ve gayrıdan ve bilcümle cemî' avâz-ı divânîyeden ve tekâlif-i örfiyeden mu'âf ve müsellemler olalar deyü (defteri âtik) de mukayyed olub hâliyâ dahi her karar-ı sâbık defter-i cedide kaydolundu.

(Sayfanın altında Şeyh Şâmî evlâdı diye

elli, evlâdı 'uteka diye üç ve re'aya olarak doksan isim vardır).

146: Vakf-ı zâviye-i Aydın Şeyh demekle ma'ruf zâviye zâviye Tamgacı Pülâd mezre'ası zâviye-i mezbureye kadim-ül-eyyâmdan vakfiyet üzere tasarruf olunıgelmiş deyü Çorak Şeyh berât-ı Padişahî ile mutasarrıf imiş. Hâliyâ Hacı Şeyh mutasarrıf bâberât-ı Padihi. (Kal'acık kazasında).

147: Vakf-ı zâviye-i karye-i şeyh Kocı Baba tâbi'-i Keskün.

Bir mikdar yeri zâviye-i mezbûreye hüccet-i şer'îye mucebince ve berât-ı Padişahîle vakfiyet üzere merhum Kocı Baba oğlu Bektaş Kulu mutasarrıf. Padişahımız e'azzallâhu ensârehu hazretlerinden ve selâtin-i mâziyeden ellerinde ahkâmı hükâmyunları vardır. Ve berât-ı şerif ibrâz idüb bilcümle 'avârizdan ve tekâlîfden mu'âf olub âyende ve revendeye hizmet ideler deyü fermân olunmuş.

148: Karye-i Kara Kayakda bir çiftlik yeri merhum Kasım Bey Engüri nâhiyesinde Ali Dede zâviyesine vakf itmiş. Öşrün zâviye-i mezbure şeyhi İn'am Seydiye ve Nebi Seydi hissesin oğlu Osman Seydiye tevcih olunub 'arz-ı kadı ile bâberât mutasarrıflardır.

149: Karye-i Elvân Seydi nâm-ı diğer Elmalû tâbi'-i Kal'acık.

Karye-i mezkûrede Elvân Seydi nâm kimesne bir zâviye binâ idüb Tımacı Evlâdından Mahmud bey nâm kimesne karye-i mezkûreyi ana vakf idüb mezkûr Elvân Seydiye sümme 'alâ evlâdihî ve evlâd-ı evlâdihî neslen hâ'de neslin şeyh ta'yin idüb eline vakıfnâme virmiş der tasarruf-ı Karaca Seydi ve Mahhub Seydi ve Nuri Seydi ve Abdi Seydi ve şeyhi ve şeyh zâde bâberât-ı sultânî deyü (defteri âtik) de mukayyedir. Hâliyâ der tasarruf-ı Şeyh Sadayi her muceb-i berât ve Elvân ve Kelâyi diğer Eavân seydi...

.50: Karye-i... tâbi'-i Lâdika.

Tamam mâlikânenin dörd sehminden bir buçuk sehmi vakf-ı evlâdlık üzere Ahî Kasım bin Ahî Behâeddin Ve rub' hisse vakf-ı zâviye-i seyid İzzeddin der nefsi Lâdika. Ber

muceb-i defter-i evkaf Ve bir buçuk sehim mâlikâne (ve) Divânî timar. Hâliyâ hâssa-i Hüdâvendigâr halledallâhu ta'âlâ mülkühü. (Amasya).

XXI.

14 numaralı Sivas defteri

(982 tarihli)*

151. — Derviş Mehmed'in zâviye tarikıyla tasarruf ettiği köy, 152. — Bir zâviye kurulması.

151: Karye-i Mescidlü Tabtucak-ı diğer tâbi'-i Sivas der nezd-i İne Köy.

İşbu karye sâbıka hâric-ez-defter olub sipâhi timarı iken Derviş Mehmed nâm kimesne zâviye tarikile tasarruf idüb âyende ve revendeye külli nef'i vardır deyü mukaddemâ sancak beyi ile kadısı 'atebe-i 'ulyâya 'arz itdiklerinde zâviye şeyhi tasarruf ide deyü hükm-i cihânmutâ' virilmiş imiş.

Hâliyâ tahrirde sipâhiye timar virilmiş idi ber muceb-i emr-i hümâyun Mâlikânesi zâviyeye tasarruf olunmak üzere (defteri cedid) e kaydolundu ber muceb-i (defteri âtik)

Hâliyâ zikrolunan karyede mâlikâne ile ta'yin olunan zâviyenin yol üzere vâki' olma- mağın zâviyeye salâhiyeti olmayub ekseriyâ kuzât nâ-mahal şehrinden kimesnelere virmekle hâsıl olan galleyi şehirde evine iledüb ekl idüb müstahakka bir habbe vâsıl olmaz deyü kadısı i'lâm itdüğü ecilden zâviyeliği ref' olunub karye-i mezbûre iki başdan timara kaydolunduğu tasrih olundu. (Yp. 77)

152: Karye-i Çil nâm mezre'ade Süleyman ve... Kölek Kilisâ nâm vîrâneleri tarik-ı âmda şentledüb ve zâviye bünyâd idüb âyende ve revendeye hizmet itmeğç Derviş Bahadır ve Derviş Sevündük ve Derviş Ümmet, iltizam itdikleri sebebden vech-i mezkûr üzere ellerine berât virilmiş. Memerrinâs mahall-i hatar olmağın sebt-i defter olundu. Mâlikânelerine mutasarrıf olalar.

Hâliyâ müseccel zâviye bâ-berât-ı sultânî der tasarruf-ı Behadır.

Hâliyâ der tasarruf-ı Derviş Himmet ve led-i Behadır bâ-berât-ı hümâyun. (Yp. 23)

XXII.

537 numaralı Kara Hisârî Şarkî
defteri

(Tarihi: 977)

153. — *Hasan zâviyesi*, 154. — *Kara Yakub zâviyesi*, 155. — *Şeyh Hüseyin zâviyesi*, 156. — *Ihyâ edilen diğer bir zâviye.*

153: Gilenç tâbi'-i Milise nısf mâlikâne der tasarruf-ı Turdi ber muceb-i (defteri âtik) ve nısf-ı âhar-ı mâlikâne ve divânî Hasan neverallahü merkadehu zâviyesinin vakfı iken (defteri âtik) de timara virildiği pâye-i serir-i a'lâya 'arz olundukda kibel-i Padişâh-ı 'âlempenâhdan nısf-ı âhar-ı mâlikâne ve Divânî Hasan Şeyh zâviyesine vakf olunmak emrolunub. (*Kara Hisârî Şarkî*)

154: Karye-i... tâbi'-i Susehri.

Mâlikâne vakf-ı zâviye-i Kara Ya'kub ber muceb-i (defteri âtik) Hâliyâ Hazreti Ebâ Bekir radiyallahü 'anh neslinden livâ-i Kara Hisârî küşfârdan tesh iden Kara Ya'kub Gazi neverallahü merkadehu zâviyesine karye-i mezbûre iki başdan (defteri âtik) zamanına değin vakf iken bozulub timara virildiği pâye-i serir-i a'lâya 'arz olundukda kibel-i Padişâhî 'âlempenâhdan divânîsi dahi zâviye-i mezbûreye vakıf kaydolunmak için emritmiş... (*Karahisârî Şarkî*).

155: Karye-i Kerdam tâbi'-i Şutruban.

Vakf-ı zâviye-i Şeyh Hüseyin der tasarrut-ı Derviş 'Ayni. Mezkûr karye gayet ile memerrinâs ve menazilgâh olmağın 'avârız divâniye ve tekâlîf-i örfiyeden emîn olmaları (defteri cedid) e kaydolundu.

156: Mezkûr karye ziyâde memerrinâs ve menzilgâh ve mâ'ber-i hâs ve 'âm olub nice kerre harâbe müşrif iken yine ihyâ itmiş olub ihyâsı lâzım olmağın gayet ile güzergâh olmakla bir iki def'a harab olub ihyâsı mühim mahal olmağın 'avârız-ı Divâniye ve tekâlîfi 'örfiye ve suhreden ve 'âdet-i agnâmdan emîn olmaları (defteri cedid) e kaydolundu.

157: Zâviye-i mezbûre şeyhi âyende ve revendeye masarîf için sakladuğu altmış re's

koyunun resminden emîn olmak üzere (defteri cedid) e kaydolundu.

XXIII.

802 numaralı Kara Hisârî Şarkî
defteri

(İkinci Selim devri)

158. — *Abdal te'allukatı.*

158: *Te'allukatı Abdal Kadimlik yurd-ları ile zâviyedârdırlar.* Be-hükmi sultânî (tâle bekah) iki ekinlü yerlere mutasarrıflardır ber muceb-i (defteri âtik)

Hâliyâ müseccel der tasarruf-ı Mes'ud veled-i Nuh Dede ve Ahmed birâder-i o ve 'Ali ve Mustafa birâderân-ı o ve Pîri veled-i Süleyman bervech-i iştirâk bâ-berât-ı sultânî ber muceb-i (defteri âtik)

Hâliyâ müseccel der-i tasarrufat-ı Mes'ud ve Ahmed ve 'Ali ve Mehmed ve Mustafa ve Sa'id ve Mehmed ve diğer Yusuf ve Remezân veled-i... ve Bayram ve Hamza ve Remezân ve Rıdvan ve İbrahim ve 'Ali ve Pîri veled-i Mahmud ber vech-i iştirâk bâ-berât-ı hümayun.

Zikrolunan zâviyedâr olanlar fâtihi vilâyet olurlarun evlâdı olub her vechile vâcibürriâyeye yol üzere âyende ve revendeye bi-kemâlihi hizmetde maktûrların sarf iderler fukaradır.

Mir-ilivâ Subaşları bi-vech dahl itmemeleri münâsibdir deyü a'yân-ı vilâyet bildürdükleri sebebeden salb ve siyâset icâb itmeden Mirilivâ tarafından dahl olunmamaları (defteri cedid) e kaydolundu (Piragu Kazası).

XXIV.

537 numaralı Erzurum evkaf defteri

(988 tarihli)*

159. — *Molla Mehmed Kurdî köyü.*

159: *Molla Mehmed Kurdî 'ulemâ-i 'izâmin mevdûdı idi diyârı 'Acemden olub Ak koyunlu zamanında Ruma gelüb Kurdî nâm karye hâli iken ihyâ idüb ziraat ve hırsat idüb talebeye ta'limi hasbî ve kut-lâyemûta vefâ idecek nafakası kendü kishi*

imiş. Hallâl-i müşkilât ve fâtih-i muğlekat imiş. Hattâ fudalâ-i 'Acem bir mes'ele-i müşkileyi nice müddet halledemeyüb aynı ile yazub merhuma göndermişler. Mağfurun-le dahi bî-tevekkuf ve bilâ tekellûf cevab yazub gönderdikde bilittifak teslim ve istihsân ve medh-i firâvân idüb 'ulemânın kurâi' demişler. Kurdî ile mülâkkab idigüne bâis bu imiş. Karyeye dahi kendü mülâbesesi ile 'alem kalmıştır. Zamanesinde Padişah olanlar karye-i mezbûrenin nısfın vakfiyet üzere 'ta idüb vakıfnâmeleri kızılbaş-ı bed-ma'aş bu cânibleri garet itdüğü zamanda zâyî' olub muharririn-i sâlifin vakfiyetin defteri hâkaniye kaydedüb veçh-i meşruh üzere berveçh-i istishâb kaydı defter olundu.

XXV.

715 numaralı Bozok defteri
(967 tarihli)

160. — *Derviş Mehmed zâviyesi, 161. — Emrullah Tekyesi, 162. — Derviş Güzel Abdal.*

160: Zikrolunan karyede *Derviş Mehmed zâviyesi* demekle meşhur bir zâviye olub *Derviş Mehmed çiftliği* demekle meşhur iki çiftlik *kadîm-ül-eyyâmdan ilâ hâzel'ân zâviye-i mezbûrda âyende revendeye sarf olunu geldiğüne Alâüddeve beyden temessükleri olub ve feth-i hâkuniden berü kitabet olunan vilâyet defterlerinde dahi zâviye çiftliği deyü kaydolunub Ammâ mahsulü zâviyede sarf olduğuna şerh virilmeyüb 931 yılında karye-i mezbûre sipahisi niza' eyledükde der-i devletden hükmi şerif sadaka olunub giriş olduğüğü üzere zâviye-i mezbûrda sarf olunması ferman olunmağın tarih-i mezbûrdan berü kimesne niza' itmeyüb zâviye-i mezbûre mühimmâtına sarf olunugelmeğın 'alâhâlihi ibka olundu.*

161: Karye-i mezbûre yol üzerinde vâkı' olduğundan gayrı llica dahi olmağla dâyimâ âyende ve revende eksük olmayub mezkûr *Emrullah tekye misali bir ev de binâ eyleyüb her gâh âyende ve revendeye hizmet eyledüğü mukabelede* (defteri âtik) de tasarrufunda olan çiftliği mahsulünden ve rüsûmdan muâfiyet kaydolunmağın Hâliyâ dahi olgeldigü üzere tasarrufunda olan bir çiftlik yeri

mahsulünden ve sâyir rüsûm-ı 'örfiyeden ve 'avâriz-ı divâniden muâf ve müselleme kaydolundu.

162: Zikrolunan bir kıt'a yeri sâhika Kâhti nâibi olanlar zâviye-i mezbûreye vakf idüb vakfiyet üzere tasarruf olurken dahl olunmuş. Zâviye-i mezbûrede mütemekkin olan *Güzel Abdal nâm derviş Gori zamanında Mısıra varub ilâm-ı hâl idiycek* vakfiyeti mukarrer dutulub hüküm virilmiş. Otuz yıldan berü zâviye-i mezbûreye vakfiyet üzere tasarruf olduğun mezkûr *Güzel Abdal* isbât itdüğü ecilden (defteri cedid)i sultâniye kaydolundu.

Zikrolunan mezârî'in *kadîmden selâtin-i Mısır cânibinden zâviye-i mezbûrenin* vakfı olub Vilâyet-i mezkûre feth olunca vakfiyet üzere tasarruf olduğun mezbûrân dervişler şer'ile isbât itdükleri sebebden defteri sultâniye kaydolundu. (Hasan Mansur)

XXVI.

735 numaralı defter
(Kanunî Süleyman devri)

163. — *'Aşıkpaşa zâviyesi, 164. — Şeyh Süleyman zâviyesi, 165. — Şeyh Musa zâviyesi, 166. — Çelebi Halife dervişleri.*

163: Mezre'a-i Ala Bınar ve Küçük Bulas ve İçme Virân.

Malikâne tamam vakf-ı zâviye-i 'Aşık Paşa ber muceb-i (defteri âtik) *Divânîsinin dahi zâviye-i mezbûreye vakfiyeti için* merhum sultan Bayezid hân aleyh-ir-rahmetü velgufrân hazretlerinin hükmi şerifi olub ve 'Alâüddeve bey eyyâmlarında iki başdan vakfa tasarruf olduğuna hüccet-i şer'ie olduğu pâye-i serir-i a'lâya 'arzolundukda iki başdan vakfolmak mukarrer buyruldu.

164: Mezre'a-i Karaca Kaya.

Mâlikâne tamam vakf-ı zâviye-i 'Aşık Paşa ber muceb-i (defteri âtik) Hâsıl-ı mâlikâne: 40.

164: Karye-i Yenice. Kuyucak dirler imiş.

Mâlikâne vakf-ı zâviye-i şeyh Süleyman

ber müceb-i (defteri Umur bey ve Taceddin) deyü (defteri âtik) de mestürdür.

165: Mezre'a-i Şeyh Musa.

Mâlikâne vakf-ı zâviye-i mezkûr.

(Rum defteri) nde iki başdan.. zâviyeye vakf olmağın dahi vakfa hükümlüdü.

166: Mezkûr dervişler kutb-ül-meşâyih Çelebi Halife kaddesallahü sırreh-ül-'aziz hazretlerinin makbul dervişlerinden olup ve müşâr-ün-ileyh Selmân halife makbul hulefâsından olup karye-i mezbûrda vâkı' olan zâviyeye hizmet idegelüb ve âyende ve revendeye dahi hizmet idüb bu karyeden gayri nâhiye-i Göksun'da kış mevsiminde şenlik olunub gelüb gidenler zâviye-i mezbûre konub hizmetleri olduğu için ümerâ-i Zülka, diriye riâyet idüb 'avârız-ı divâniyeden mu'âf kılınub Selâtin-i Osmaniyeden merhum sultan Selim hân hazretlerinden hükümi hümayunları olmağın mucebile 'alâ mâkân kaydolundu.

Bu mezre'a sonradan ihyâ olmağın kânun-ı Zülkadiriye üzerine salgun ve sâyir bid'atden nesne virmezler.

Zikrolan çiftlik 'Alâüddeve bey oğlu Kaplan bey mezbûr 'Aliye hibe idüb ol dahi ba'zı yerin bağçe idüb tasarruf idermiş. Ba'dehu 'Ali bey dahi mukarrer dutub eline temessük virmiş ilâ-hâzâ-el-yevm kimesneye öşür virmez.

XXVII.

732 numaralı Paşaeli defteri

(Kanuni Süleyman devri)

167. — Hızır Baba zâviyesi, 168. — Abdal Cüneyd zâviyesi, 169. — Ahî Denek zâviyesi, 170. — Pırangı geçidi vakfı, 171. — Timur han Şeyh, 172. — Kızıl Delü oğulları, 173. — Kızıl Delü Derbendi, 174. — Timur Baba zâviyesi, 175. — Develi Dede zâviyesi, 176. — Hızır Bey zâviyesi, 177. — Mümin Baba dervişleri zâviyesi, 178. — Otman Baba zâviyesi, 179. — Hasan Baba zâviyesi, 180. — Gazi 'Ali Bey zâviyesi, 181. — Koyun Baba dervişlerinden 'Ali Koç zâviyesi, 182. — Genç Baba zâviyesi, 183. — Balı Bey zâviyesi, 184. — Şeyh İnci Dede, 185. — Pırangı İsa Bey türbesi.

167: Karye-i zâviye-i Hızır Baba veled-i Timür Taş Bey.

Timür Taş Oğlu Hızır Babaya zemîn-i mezkûrün sadaka olunub tekye civarında olan bağçelerini ve armutluklarını ve matbah evini ve sekiz kıt'a kazğan ve on altı tepsi ve on sekiz sahanı ve üç kuzu tepsi ve iki sini ve iki tava ve beş tas ve iki leğen ve iki kepçe ve dört saç ayak ve bir furun evile ve iki anbar ve bir kilar evi ve bir ahur ve on reis öküz-i siyah ve on reis inek ve bir asiyâb-ı sel Bu mezkûrları mezkûr İlyas Çelebi zâviye-i mezbûreye vakf idüb tevliyet ebnâyâ şartmış. Ba'dehu tekye hudemâsının aslahına ve ba'dehu Şücâ Dede zâviyesinin ihtiyarının aslahına deyü şart itmiş. (Çirmen kazası)

168: Vakf-ı zâviye-i Abdal Cüneyd der nefs-i Dimetoka.

Şehir civarında mezkûr Cüneydin bir pâre yeri varmış. Gazi Hüdâvendigâr zamanından berü vakfeylemiş. Hâliyâ Abdal Cüneydin neslinden oğlu oğlunun kızı oğlu Seydi tasarrufunda imiş. Mezkûr yeri bağlığa ulaştırub mahsulün zâviyeye harcedermiş.

169: Vakf-ı zâviye-i Ahî Denek der mahalie-i Kasabyan nâm-ı diğeri Kuyumcu mahallesi der nefs-i Dimetoka.

Sâbika zâviye-i mezbûrei merhum sultan Yıldırım hân binâ idüb ve nefs-i Dimetokada bazar içinde bir başhane yapub mezkûr zâviyeye vakf itmiş. El'ân der tasarruf-ı Ahî Kasım.

170: Vakf-ı Yıldırım Bayezid Hân.

Mezkûr merhum Hüdâvendigâr zamanından berü gemicilere vakf itmiş. Pırangı geçidinde gemi işledirmiş.

Selâtin-i maziyeden ahkâm-ı şerifleri vardır.

Karye-i Sülemiş. Hane: 24. Hasıl: 1201.

171: Vakıf: Timurhan Şeyh zamanından berü vakıf imiş. Evkaş ve emlak merhum Sultan Mehmed Hân zamanında bozulub timar olup sonra vakfiyet mukarrer kılınub evlâdından Ahmed Dede ve Hızır Dede ve karındaşlarına hükümi hümmayûn erzanı kılınmış. Hâliyâ vakf-ı evlâdlık üzere mutasarrıflardır. Ve evlâdından Musâ Dede ve mezkûr

Ahmed Dedenin oğlu Ahdi Dede ve sayir evlâdile mutasarrıfıdır.

Mezre'a-i Elmalû: İçinde dervişler oturub şey'lil-lâh ile zindegânî iderler.

'An evlâd-ı Sahib-i vakf. Bilfi'il beratla mutasarrıf olan: Hane müslim 24.

'An evlâd-ı sahib-i vakf. Beratsız mutasarrıf olan bunlardır: Hane müslim: 31.

'An evlâd-ı sahib-i vakf ki mutasarrıf değildir: Hane müslim 128, mücerred 20.

Hizmetkâran ve evlâd-ı hizmetkârân: Hane müslim 53, mücerred 34.

Yekûn: Hane müslim 236, mücerred 54, mezre'a I, hasıl 1782 (Fot. I).

172: Vakıf: Mezre'a-i Taru Bükü ve karye-i Büyük Viran ve karye-i Turfillü viranı kadimden vakfiyet üzere tasarruf olunugelmış. Salâtin-i maziyyeden mukarrernâmeleri var. Ba'dehu merhum Sultan Mehmed tâbese-râh zamanında bozulub timar olmuş. Sonra merhum Sultan Bayezid hân girü vakfiyetin mukarrer dutub hükm-i hümâyun virmiş ki Kızıl Delü oğullarından Gülşehri ve İlyas ve Celât ve İshak ve Sinan bervech-i iştirâk vakf-ı evlâdlık üzere mutasarrıf olub zâviyelerine nâzil olan âyende ve revendeye hizmet ederler deyü merhum Sultan Selim hân hükm-i şerif 'inâyet idüb Vakf-ı evlâdlık üzere mutasarrıfdırlar. Ve mezre'a-i Tatarvirânı ve mezre'a-i Akviran ve mezre'a-i Tatarlık ve mezre'a-i Kavacık işbu zikrolan mezre'alar mezbur vakfın sınırında olmağın sahib-i vakıf olanlar mutasarrıf idi deyü (defteri âtik) de mukayyed bulunub.

Hâliyâ mukarrernâmeleri mucebince vakf-ı evlâtlık üzere mutasarrıf olmaları (defteri cedid) e dahi kaydolundu.

Evlâd-ı sahibi vakıf bilfi'il berât-ı hümayunla vakf-ı evlâdlık üzere mutasarrıf olanlar bunlardır:

nefer müslim, 9	nefer müslim, 8.
Mücerredan-ı evlâd-ı sahib-i vakf mutasarrıf olmayan bunlardır:.	Karye-i Büyük Viran vakf-ı Kızıl Delü Hane-i müslim
nefer müslim, 8.	58

Karye-i Büyük Viran. Vakf-ı Kızıl Delü.

Hane müslim 58, mücerred, 22; Hane Gebrân, 23, mücerred 2; Hasıl 395. (Fot. I).

173: Gebrân-ı mezkûrân der mere'a-i Daru Bükü *Derbend köyüdür*, Hâliyâ Kızıl Delü *derbendi* demekle ma'rufdur (defteri âtik) de Gülşehri tasarrufundadır deyü kaydolunmuş. Gülşehri fevt olıcak mezkûrun oğulları Ahî Ören ve Bahşayış Babaları hissesine mutasarrıf olalar deyü hükm-i Padişahi almışlar. *Ve mezkûr derbendi bile olan dervişler hıfz idüb avâriz-ı divâniyeden ve tekâlif-i örfiyeden emîn olalar* deyü hükm-i şahileri vardır.

Ve derbend kâfirlerinin bunlar ki vakıf yerde ziraat iderler öşrün virüb ve bunlar ki vakıf yerde ziraat itmezler birer kile buğday ve birer kile arpa virirler. Ve mecmu' kâfirler onar akçe ispenç virirler. Ammâ mezkûr kâfirler kendüler vakıf değildir. Heman ziraat itdikleri yer vakıfdır.

(Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğünde bulunan 562 numaralı Edirne evkaf defterinde aynı yerin kaydı aşağıdaki şekli almıştır).

Vakf-ı evlâd-ı Kızıl Delü.

Mezkûr merhum Kızıl Delü diyârı Rum İli şeref-i İslâmla müşerref oldukda bile geçüb zikrolan karye-i Büyük Virân ve karye-i Darı Bükü ve Tirfillü Virânı Sultan Yıldırım hân 'aleyh-ir-rahmet-ü velgufrân hududu ve sınırı ile temlik idüb sene-i erba' ve semâne tarihinde mülknâme-i şerif ihsân buyurub mazmun-ı münif-i lâtifine Tanrı dağında Dâru Bükü ve Büyük Viran ve Tirfillü Virânı hududu ve sınırı ile mezkûr Kızıl Delüye virdüm ki kimasne dahl eylemeye deyü kayd olunub merhum Kızıl Delü dahi vakf-ı evlâd idüb sevâlif-i selâtin-i hâkaniye-i Osmâniye dahi rahimehümullâhü te'âlâ 'alette'akub her biri emr-i mezkûr-i meşhuru musaddak ve müstahkem dutub ahkâmına ahkâmı vâci-bül-kabul erzânî kılmışlar. Ve evâmir-i 'aliyye-i sevâlif-iz-zikre ümenâ-i sâbika dahi imtisal idüb vech-i meşruh üzere defter-i vilâyet-i mezkûreye sebt ü kayd itmışler. Ve hân-i testişde mülknâmelerine ve mukarrernâmelerine nazar olunub defter-i sultâniye evlâd-ı mezkûreyn bervech-i iştirâk mutasarrıf olmaları üzere tesvid olundu. Ve mezre'a-i Tatar Virânı ve mezre'a-i Akpınar ve mezre'a-i Kavacık mezkûr Daru Bükü sınırında dahil olub er-

lâd-ı mezkûrın evk-fı mezkûre mahsûlâtuna ber vech-i iştirak mutasarrıflar olub 'âdet-i kudîne üzere âyende ve revendeye hidmet iderler deyü (defteri âtik) de mukayyed bulunmağın.

Hâliyâ hin-i teftişde mülknâmeleri ve mukarrernâmeleri görölüb üslûb-ı merkum üzere mutasarrıf olmaların kaydolundu. Ve togançıdan ve sekbân ve..... vechile kimesne varub üşendirmeye ve zahmet virmeye Suhreden ve 'ulakdan ve salgundan ve 'avâz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden mu'âf ve müsellemler olalar deyü ellerinde selâtin-i mâziyeden ahkâm-ı şerîfeleri olmağın (defteri cedit) e kaydolundu. Ve sınırları hususunda ba'zı köyler halkı ile mâbeynlerinde nizâ'ları olmağın bâb-ı se'âdetden Dimetoka ve Fericik kadılarına emr-i şerîf getirüb mezkûr.... vakf zabitleri nizâ' olunan mahal üzerine varub ta'yin ve tebyin üdikle hudud sınır üzere zikrolunur. Müşârün-ileyhimâ kadılarının memhûr hüccetleri mucebince (defteri cedit) e kaydolundu deyü mukayyed der (defteri âtik).

Evlâd-ı sâhib-i vakf Berât-ı hümâyın ile vakfı evlâd bile mutasarrıf olanlardır ki zikrolunur:

(Hâne 33, mücerred 34). [] cild. 2)*

174: Zâviye-i Timur Baba.

Mezre'a-i Birnice der tasarruf Karlı bin Timür Baba elmezbûr işbu zikrolan mezre'a bundan evvel mutasarrıf olan mezkûr Karlı'nın babası Timür Babanın elinde hükm-i cihanmutâ' virilmiş ki mezkûr mezre'a Timür Babanın taht-i tasarrufunda olub kimesneye 'öşür ve sâlâriye virilmeyüb hiç ahad mâni' olmaya deyü.

Hâliyâ mezkûrun oğlu Karlı işbu mezre'aya mu'âfiyet üzere mutasarrıf olub kimesneye 'öşür ve sâlâriye virmeye deyü elinde hükm-i şerîf erzani buyrulmuş.

Zikrolan dervişler zâviye-i mezbure civa-

[*] Defterde, bu kaydın bulunduğu yere ilâve edilmiş bulunan 19 Ramazan 1305 tarihli bir kâğıda şu ibâre vardır : «Cennetmekân sırdevs âşiyân ceditin sultan Mahmud Han hazretlerinin 'ahd-ı saltanatlarında şerefsünûh eden iradesi muvâbince bil'umûm bektâşiyân dergâhlarına mezbûr emlak ve erazinin zabtı sırasında Dimetoka kazasında medfûn es-seyyid 'Alî nâm-ı diğer Kızıl Sultan evlâdına meşrûf kurâ ve mezbûr-ı ma'lûmenin öşür dahi zabt olunmuş...»

rında sâkin olub âyende ve revendeye hidmet iderler.

Dervişan; nefer, 35

175: Vakf-ı zâviye-i Devcli Dede Hâliyâ Yusuf bin Abdullah 'atik ve cedit ahkâm-ı selâtin vardır ki mezkûr Yusuf şeyh olub bundan evvel şeyh olanlar ne vechile mutasarrıf olugeldi ise bu dahi ol vech üzere mutasarrıf olub âyende ve revendeye hidmet ide deyü.

176: Vakf-ı zâviye-i Hızır Bey der Ohri, Çiftlik Küçük Şeyh dimekle ma'ruf vakfiyet üzere virilüb tasarruf iderlermiş ki âyende ve revendeye hidmet ide. Ba'dehu mezkûr Yusuf fevt olıcak Temirhan'a virilüb ol dahi fevt olıcak karındaşı Turgud'a virilmiş. Ber karar-ı sâbık mutasarrıf ola deyü Hasıl: 180. (Keşan Kazası).

177: Zâviye-i dervişan-ı Münim Baba der nezd-i karye-i Tazılar.

Karye-i Tazılar mezkûr Münim Baba bervech-i timar mutasarrıf imiş. Timar olmuş Ve mezbure zâviye dervişlerinin on nefer kimesnesine ki kimesnenin yazılı râiyeti olmaya ve râiyet yerin dutmaya vech-i te'ayyüşlerin sadakat-ı müslimânden ola. Merhum sultan Bayezid Hân vech-i meşruh üzere zindegâni iden on nefer derviş muâf ve müsellemler olalar deyü muâfnâme virilmiş. Hâliyâ tecdid-i hükm dahi itmişler. Ve mezkûr dervişler 'öşürlerin tarla sipahisine virirler deyü (defteri âtik) de mukayyed.

Cema'at-ı dervişân: nefer, 30.

178: Zâviye-i Otman Baba Akbadde Hacı Hasan Kışlası kurbinde ba'zı hâlî yerler ki mezkûr Osman Baba tapulayub üzerinde bir zâviye binâ idüb kurban için gelen koyuna âmil dahl ümiye deyü ellerinde selâtin maziyeden hükümleri vardır. (Hasköy)

Dervişan: Nefer, 5. Kurban için gelen koyun: reis, 350. Bağçe-i Behlül Dede ma'a tarla. Mezkûrlar şey'-lillâh ile kanaat iderler.

Dervişân: nefer 5. Mezkûrlar şey'-lillâh lie kanaat iderler. Kurban için gelen koyun. reis 350. Bağçe-i Behlül Dede ma'a tarla.

Hidmetkârân-ı dervişân-ı zâviye-i mezbûre, nefer 69.

Asiyâbhâ-i zâviye-i mezkûre 3 bâb. Bağ-
çehâ-i zâviye-i mezkûre 5 aded.

Avânî-i zâviye-i mezkûre: Kazan 16; sa-
han 30; tepsi 37; bakraç 16; tava 7; kepçe
10;

Bakraç (diğer) 2; tepsi (şire) 30; sahan
sade 27; tepsi 6; tas 7, 4; badya; bakraç;
çerağ, 30; şamdan, 2.

Zaviye-i Osman Baba Hasköy nevâhisin-
dedri.

179: Zâviye-i Hasan Baba, veled-i Yağ-
nur.

Tanrı dağı kurbinde bir yer ki Deresi
Boğacak nâm karye kurbinde Bağdalı diemek-
le ma'ruf ve Akçe Alan ki Kara Ahmed di-
mekle ma'rufdur. *Hâlî ve virân mezre'a olub
kmesne tasarrufunda olmayub (defteri ce-
did) e kaydolundu. Zâviye-i mezkûrenin me-
şihatine Hasan Baba mutasarrıf âyende ve re-
vendeye hizmet idüb her senede Şey'lillâh
idüb iki yüz re'is miktarı kurban koyunu ge-
lür. Ve 'avâruz icab ider yerleri olmamağın
ve 'âdeti agnâmana ve resmî 'arusânelerinc
kimesne dahl itmiye.*

Hidmetkârân dervişanı zâviye-i mezkûre:
Nefer, 28.

611 numaralı Niğebolu evkaf defteri (Kanunî Süleyman devri)

180: Evkaf zâviye-i merhum Gazi 'Ali
Bey der nefsi-i Pilevne tâbi'-i Niğebolu.

Mezkûr 'Ali Bey hâl-i hayatında tasarru-
funda olan mülk karyelerinden harâcı ve is-
pençesi ve yavası ve kaçkunu ve beytülmâl
ve mâl-i gaibi ve mâl-i mefkudu ve sâyir ce-
mi' hukuk-ı şer'iyesi ve rüsûm-i örfiyesile
ifrâz idüb zâviye-i mezbûreye vakf itdüği
(defteri âtik) de meşruh ve mukayyed olma-
ğın Hâliyâ dahi vuku'u üzere pâye-i serir-i
a'lâya 'arz olundukda kemâkân vakfiyeti mu-
karrer buyrulub (defteri cedit) e kaydolun-
du. (22, 23, 24 ve 25 numaralı köyler).

Cem'an mahsûlü evkaf-ı zâviye-i mezbû-
re: 28. 289.

Zikrolan mahsûl zâviye-i mezbûrede
âyende ve revendeye harc olunur.

Evkaf-ı mezbûrede sâbika vilâyet tahrir
idenler rüsûm-ı haymanadan dokuz yüz elli

akçe hisse-i mirî kaydeylemişler. Müceddeden
livâ-i Niğebolu fermân-ı 'âlişân ile tahrir o-
lunub pâye-i serir-i a'lâya 'arz olundukda
zikrolan dokuz yüz elli akçe fukaraya sarf
olunmak buyrulmağın hâliyâ evkaf-ı mezkûre
haymanasından hisse-i mirî bağlanmayub
vuku'u üzere (defteri cedit) e kaydolundu.

181: 'An evkaf-ı zâviye-i Merhum 'Ali
Koçu.

Karye-i Dervişân nâm-ı diğer Bulgarine-i
Küçük tâbi'-i Niğebolu.

Merhun Koyun Baba dervişlerinden 'Ali
Koçu nâm sâhib-i vilâyet derviş ki nefsi Ni-
geboluda olan zâviyesinin aslâ ve kat'â bir
akçe vâridâtı olmamağın ve bir akçe hasil o-
lur vakfı yokdur. Mezkûr derviş fevt olduk-
dan sonra kendü ehîbhâsından bazı dervişler
cem' olunub kendülerin 'kedd-i yemîni ve
'arak-ı cebinlerle dikkikleri bağlarından ve
bağçelerinden hasil eyledüklerini zâviye-i
mezkûreye gelen âyende ve revendeye harc
eyleyüb ve zikrolan mezre'a hâlî ve hâric-
ez-defter yer olub merhum Yahya Paşa hazret-
lerinden tâpulayub ba'dehu der-i devletden
hükm-i hümayun alub sâbika Niğebolu kadısı
olan 'Alâeddin sınırın teccid idüb ba'-
dehu merhum ve magfurunleh sultan Bayezid
hândan mukarrernâme-i hümayun almışlar.

Sonradan, Niğebolu beği Hasan Paşa
hazretlerinden ve ba'dehu Mehmed beğden
bedel-i 'öşür yılda iki yüz akçe vaz' itdürüb
ellerine mektubu şeriflerin almışlar.

Ve mezre'a-i mezkûre üzerinde iki göz
bir değirmen binâ eylemişler. Ve zâviye-i
mezkûreye hizmet etmek için haymana ve
hâric-ez-defter olan kâfirlerden on dört ne-
fer kâfir cem' eyleyüb ispençesin ve sâyir rü-
sûmların almayub karye-i mezkûre üzerinde
binâ itdükleri değirmenlerine ve âyende ve
revende mahsulâtı için bağlarına ve sâyir
mesâlihine hizmet iderlermiş.

Hâliyâ vuku'ı üzere tahrir olunub Padi-
şâh-ı 'âlempenâh hazretlerine arz olundukda
mezre'ayı mahdud olan sınırı ile resm-î.
agnâmile ve 'öşür-i kovanile filcümle hu-
kuku şer'iyesi ile ve rüsûm-ı örfiyesile ve
içinde olan on dörd nefer keferesile zâviye-i
mezkûreye vakf eyleyüb vâkı' olan mahsûlâtı
âyende ve revendeye harc eylemek emrolun-
mağın.

Hâliyâ vilâyet kitâbet olunub vakf-ı

mezkûr der-i devlete 'arz olundukda vakfiyeti kemâkân mukarrer dutulub (defteri cedid) e kaydolundu deyü mukayyed der (defteri âtik)

Hâliyâ dahi vuku'ı üzere 'arz olundukda girü kemâkân vech-i meşruh üzere buyrulub (defteri cedid) e kaydolundu. (30 numarlı köy) (Fot. XVIII).

182: *Zâviye-i Genc Baba* der karye-i Mirahur tâbi'-i Şumnu hâric-ez-defter.

Vilâyeti Anadoludan velâyeti zâhir olmuş Genc Baba nâm dervişin oğlu Hüseyin Dede gelüb Şumnuya tâb'i Mirahur nâm karyede bir zâviye binâ idüb âyende ve revendeye hizmet üdüğü mukabelesinde cemî rüsûmdan mu'âf olub ancak 'öşrün karye-i mezbure sipahisine edâ iderken vefât üdükdün sonra mezkûr Nasuh ve Mürüvvet ve Mustafa ve Sahib Kerem ve Afdal Mustafa nâm dervişler evlâdm olmakla. Hâliyâ zâviye-i mezbureyi vech-i meşruh üzere tasarruf idüb âyende ve revendeye hizmet üdükləri mukabelede rüsûmlarından muâf olub öşürlerin karye-i mezbure sipahisine edâ idüb du'ây-i devâm-ı devleti Padişahî istigallik olalar deyü (defteri cedid) e kaydolundu.

183: *Evkaf-ı zâviye-i Bâli Beğ* bin Yahya Paşa.

Karye-i Sernova 'an evkaf-ı mezkûr tâbi'-i Hezârgırad. Mezkûr Bâli Yörügân Subaşı iken zikrolan mahal *ifratla mahûf ve hârâmî yatağı olmağın ol yerde mezkûr tekyeyi binâ eyleyüb ve haymanadan âyende ve revendenin atlarına ve ot biçüb ve odun getürmek için mezkûr kâfirleri cem' eyleyüb teskin idirmiş.*

Ol vakitdenberü zikrolunan mahall-i mezkûr Bey sebeble müemmen olub müslümanlar bilâ hâvf gelüb gider olmuşlar. Hâliyâ emrile *hâsıl bağlayub* karye-i mezbûreyi cemî hâsılı ile zâviye-i mezkûreye vakfeyledi deyü (defteri âtik) de kaydolunmuş.

Hâliyâ dahi vuku'ı üzere 'arz olundukda kemâkân mukarrer buyrulmağın (defteri cedid) e kaydolundu deyü mukayyed der (defteri âtik).

Hâliyâ dahi vuku'ı üzere 'arz olundukda vech-i meşruh üzere mukarrer buyrulmağın (defteri cedid) e kaydolundu. (Nigebolu).

817 numaralı Paşa III defteri (İkinci Bavezid devri)

184: *Şeyh İnci Dede der-nefs-i.....*

Bu mezkûr Şeyh İnci Dede mezbur âsi-yâbi vakıf için ta'mir itmiş imiş. Rüsûm taleb ideler deyü ihtiyat idüb Padişahımıza 'arzedermiş Padişahımız dahi kendü lütfundan mezid-i merhamet idüb mezbur değirmeni rüsûmdan her ne vâkı' olursa 'af idüb kimesne nesne almaya deyü tevkî'-i şerif erzânî kılmış.

Hâliyâ ol hükm-i şerif mucebince mezbur Şeyh İnci Dede mezbur değirmene muta sarraf olub kimesneye resim virmez (tarih-i hükm-i hümayun fi evâsıt-ı Saferilmuzaffer 890). (Edirne).

282 numaralı Paşa III defteri (Kanunî Süleyman devri)

185: *Vakf-ı Sa'idülhayât ve şehidülme-mat merhum Gazi Evrenos beğ.*

Mezkûrun atası Pirangi 'İsâ beğ mahall-i mezkûrda şehid olub rütbesi karye-i mezbureddir. *Karye-i mezkûr atası ruhîyçün vakf idüb mahsûlü âyende ve revendeye me'külâtına sarfolunur. Tevliyeti ve zabıt ve 'azli ve nasbî Yenice Vardar ve sâyir 'amâyirine mütevellî olanlara meşruddur.*

Karye-i Sırcık nâm-ı diğer Pirangi.

Mezkûr zâviyenin zikrolan bağçelerinden ve bağlarından ve çayırlarından ve tarlalarından rüsûm-ı örfiyeden ve hukuk-ı şer'iyeden erbâb-ı timardan ve gayrıdan kimesne taleb eylemeye ve bir habbelerin almayalar deyü sultan Bayezid hân zâviye-i mezburede sâkin olub âyende ve revendeye hizmet iden dervişler elinde *mu'âfiyetnâmelerin olub* (defteri âtik) de zâviye-i mezbûrenin bağından ve bağçesinden ve çayırlarından ve tarlalarından ve koyun hakkından kimesneye hâsıl kaydolunmamışlardır. (İvranye kazası).

XXVIII.

436 numaralı Gelibolu defteri (Yavuz Selim devri)

186. — *Şeyh Seydi 'Abdi Paşa zevcesi Selçuk hâtun zâviyesi, 187. — Ahî Musâ evlâdi vak-*

ft. 188. — Aydın Şeyh vakfı, 189. — Yahşi Fakih vakfı.

186: Vakf-ı Selçuk hâton der nefsi Malkara der mahalle-i Saraç Kadı.

Mezkûr Selçuk hâton Seyyid Karaca Ahmed nevverallâhü kabrehu evlâdından şeyh Seydi 'Abdi Paşanın zevcesi olduğu zamanda dâ'i için vakf idüb dururmuş. Zâviye olunub hâli hayatında şeyh Seyyid Abdi Paşa tasarrufunda olub andan sonra akraba ve ta'allukatı tasarrufunda olub elhâlet-ü hâzihî babası icâzeti ile tasarruf Şeyh Seyyid 'Ali Paşa bin Seyyid Kasım Paşa bin Şeyh Seyyid 'Abdi Paşa bin Seyyid Rum Paşa bin Seyyid Hacı Musa bin Yusuf Paşa bin Seyyid Karaca Ahmed nevverallâhü kabrehu elindedir.

Hâne, bir büyük yer evidir. Şimdi ma'mur olub zâviye olmuştur. Kendü babası icâzetile ve cediti Karaca Ahmed kaddesallâhü sırre-hül-'aziz çırağı ile mezkûr Seyyid 'Ali Paşa şeyhidir. Mu'ayyen ve ma'lûm vakfı yokdur. Âyende ve revendeden vâkı olan sadaka-i müslimin ile zindegânı idüb vech-i me'âşına sarf ider.

Vakf-ı Rüstem bin İne beği.

Mezkûr Rüstem mezbûre Selçuk hâtonun karındaşıdır. Hâne-i 'ulvî ve süfli der nefsi Malkara der mahalle-i Saraç Kadı.

Mezkûr Rüstem zikrolan evleri Karaca Ahmed evlâdından Seyyid Hızır bin 'Abdi Paşaya vakf itmişlerdir. Seyyid Hızır dan sonra evlâdına ve evlâd-ı evlâdına neslen ba'de neslin zükûruhim ve inâsihim andan sonra 'utekaya ve 'uteka evlâdına meşrûtdur. Mezkûr evde şimdiki halde mezkûr Seyyid kızı Cemile hâton ve zevci Seyyid Yusuf bin Seyyid Kasım Paşa sâkindir. Ve mezkûr ev yanında girü vakıf yerinde Seyyid Hızırın büyük oğlu Nusret süfli bir ev binâ itmişdir mülküdür mezkûr.....

187: Vakf-ı evlâd-ı Ahî Musa [*] ki, merhum mağfur Gazi Hüdâvendigâr tâbeserâda Ahî Musaya kendü ruhiçün vakf-ı evlâdlık üzere sadaka idüb sene seb'a ve sittin ve seb'a mie Recebi guresinde vakıfnâme-i hümayun erzânî buyrulmuş.

[*] Birinci Muradın Ahî Musaya bir pâre yer vakf ettiğini gösteren Vakıfnâme, hay Tahsin Öz tarafından. Tarih vesikaları dergisinin 4 üncü sayısında neyredilmiştir.

Ve evlâd-ı ensâbına ve ba'de inkırâzihim evlâdı kızlarının ensâbına ve kızları oğullarının ensâbına ve ba'de inkırâzihim mevkufün 'aleyh Ahî Musa veya evlâdlarından akrabalarına ve güveygülerinden kimesneye ahilik icâzetli virüb sonra ensâbından Ahilik virdiklerî dahi şer' ile sâbit ve zâhir ola mezkûr Ahîye dahi mevkufün'aleyh Ahî Musa üslûbu üzere vakf-ı evlâd idüb neslen ba'de neslin ola dimiş.

Ve cemî 'avârtıdan ve tekâlif-i örfiyeden mu'âf ola deyü dahi zikrolan yerün tebdilî ve tagyiri dahi Ahî Musa ile evlâdı ve evlâd-ı ensâbı elinde ola deyü vakıfnâmede buyrulmuş.

Mezkûr Ahî Musa dahi Malkarada zâviye bina idüb zikrolan yerün mahsûlâtın kendü nefisine ve binâ cyledüğü zâviyenin âyendesine ve revendesine sarf iderken Ahî Musa fevt olub oğulları Ahî Mustafa ile Ahî Tayfur zikrolan yeri bervech-i meşruh tasarruf idüb anlar dahi fevt olub yerin hasılı ve tasarrufu Ahî Tayfur oğlu Ahî Mahmuda intikal idicek tasarruf Ahî Mahmud elinde iken merhum Ahî Mahmud merhum ve mağfûr Sultan Bayezid hân 'aleyhir-rahmetü velgufrân zamanında der-i devlete varub vâkı olan mahsûlü zâviye için tevzi' idüb.

Ve zikrolan çiftlik Ahî Mahmuddan sonra Ahî Musa oğlu Ahî Mustafanın kızının kızı Mehdî hâtonun hakkı olduğu divân-ı 'âlîde sâbit ve zâhir olub Ahî Mahmudun tevzi'in mezkûre Mehdî Hâton dahi kabul idüb annu üzere bâb-ı se'âdetden tevzi'nâme sadaka olunmuş.

Ba'dehu mezkûr Ahî Mahmud hâl-i hayatında Ahilik icâzetin Mehdî hâtonun zevci İshaka virüb Ahî Mahmud yerine İshak Ahî olub seb'a 'aşer ve tis'a mie yılda hükmi şerif virilmiş.

Sonra Ahî Mahmud dahi fevt olub evlâdan mezkûre Mehdî hâton kalmışdır. Ve elhâlet-ü hâzihî şart-ı meşruh mucibince Mehdî hâtonun zevci mezkûr İshak zâviye-i mezkûrede Ahî ve şeyhidir. Bunun üzere sene erba'a ve işrin ve tis'a mie Zilka'desi evâhîrinde mezkûr İshaka Padişahımız hazretlerinin mukarrernâme-i hümayunları sadaka olunub vakf-ı evlâdlık üzere ber mucib-i şart-ı vâkıf mutasarrıf ola. Kat'a âhar dahi itmeye deyü hükmi şerif-i 'ülîşân buyrulmuşdur.

Çiftlik-i Ahî Musa der nezd-i Malkara Haricden ziraat olunur.

Çiftlik: Ahî Mahmud bin Ahî Tayfur.

Mezkûr Ahî Mahmud zikrolan çiftliği ve içindeki çayırı güveygüsü İshakın tâpusun alub virmiş. Şimdi çiftlik ve çiftlik içindeki çayır Ahî İshak tasarrufundadır. Elinde hücceti vardır zira'at ve hırsaset ider.

Başhâne :

Der nefsi-i Malkarada Ahî Musa merhum muşfur Gazî Hüdâvendigâr tâbeserâh icâzete binâ idüb mülkiyet üzere tasarruf idüb Ba'dehu Ahî Musa oğlu Ahî Tayfur dahi mülkiyet üzere tasarruf idüb sonra Ahî Tayfur oğlu Ahî Mahmuda intikal idicek Ahî Mahmud dahi mülkiyet üzere mutasarrıf olub güveygüsü *Ishaka vakf-ı evlâd idüb İshâkın hâl-i hayatında günde bir cüz olmak üzere evlâdı inkrâzından sonra Ahî Mustafa kızınnun kızı Mehdi hâtuna vakf-ı evlâd ola deyü* bunun üzere elinde hükm-i şerif vardır. Târihi hükm-i şerif-i 'alışân fi evâsıt-ı Saferül-muzaffer sene seb'a aşere ve tis'a mie.

Hâsılı Başhâne-i mezkûr: Fî şehir. 100.

Çiftlik-i Behâdır Mu'tak-ı Ahî Musa.

Defter-i âtikde Ahî Mahmud-tasarrufunda vakf-ı evlâdlık üzere tasarruf ider deyü yazılmış. Şimdi Şahme Fakih tasarrufundadır elinde merhum ve mağfûr Sultan Bayezid hândan mukarrernâme (ve) hükm-i hümayun vardır. Vakfiyet üzere mutasarrıf ola deyü buyrulmuştur. Târihi hükm-i 'alışân sene tis'a ve tis'in ve semâne mie.

188: Vakf-ı Aydın Şeyh Nezd-i nefsi-i Malkara.

Bir çiftlik mikdarı yer olub kadim-üz-zamandan vakf-ı evlâdlık üzere Padişahlar hükmile tasarruf idegelmişlerdir.

Şimdiki halde mezkûr Aydın şeyhin evlâdından Remezan karındaşı İbrahim oğlu Mehmed tasarruf ider. Eliñde Padişahımızın berât-ı hümayunu vardır. Fî evâil-i Zilhicce sene ihdâ ve 'ışrin ve tis'a mie Hirceti Nebeviye.

189: *Yahşi Fakih* bin Dânişmend kâdimi vakıf imiş çiftlik tarikile tasarruf idermiş. *Sultan Murad hân Gazî Hüdâvendigârdır* mezkûr Yahya Fakih... Ayas Hacı Fakih vakf-ı evlâdlık üzere mukarrer kılmuş Ba'dehu

Sultan Musa dahi vakfiyet mukarrer dutub hükm-i şerif virmiş. İlä yevminâ hâzâ selâtin-i mâziyeden erzâni kılınan mukarrernâmeleri ile vakf-ı evlâdlık üzere kırk yıl imiş tasarruf olunmuş deyü (defteri âtik) de mukayyed bulunub Hâliyâ dahi vakf-ı evlâdlık üzere tasarruf olunur.

XXIX

62 numaralı Malkara ve civarı mufassal

(Fatih Mehmed devri)

190. — *Derviş Bayezid zâviyesi*, 191. — *Kadı Salâhattin zâviyesi*, 192 — *Kavak Ahisi*, 193. — *Has Ahmed Bey zâviyesi*, 194. — *Hacı Yatagan zâviyesi*, 195. — *Ahî Devle zâviyesi*, 195/1. — *Yegân Reis zâviyesi*, 195/3. *Aydın Şeyh vakfı*, 195/4. — *Ahî Musa oğlu Tayfur vakfı*.

190: Vakf-ı zâviye-i *Derviş Bayezid* der Seydi Kavağı Togan adlu kulu mütevellî imiş. Ol vefat edicek oğlu Mahmuda verilmiş. Cihet-i tevlîyet *ba'delmeremmet* öşürdür. Bâkisi âyende ve revendeye sarfolunur.

Kârbansaray der Gelibolu: 1, fi sene. 375.

Hamam der Bolayır: Fî sene. 845.

Hamam der Kavak: Fî sene 645.

Asiyâh: 0. fi sene, 155.

Nefsi Kavakda bağ bir pâre harab.

Sağmal sığır: *aded* 14. zâyi' olmuş.

Bir çift varmış şimdi zâyi'.

Tuzla yeri bir pâre: 1415.

Kârbansaray der Bolayır: Harab.

Kârbansaray der Kavak: Satılmış zâyi'.

Şirmerd nâm kul zâviyede hizmet ider.

Yekûn: 2525.

191: Vakf-ı zâviye-i Kadı Salâhaddin.

Şimdiki halde Padişah kühmile Seyid Mehmed elindedir. vakfiyet üzere tasarruf ider.

Bağ: 7 dönüm harâb. Dükkân: 2, fi şehir 15. Nakid akçe 1700.

Bu zikrolan nakid akçeye bir kul satub almışlar imiş ki bağ timar ide vefat itmiş. Akçe dahi zâyi' olmuş. Hâsıl 185.

192: Vakf-ı merhum Süleyman Paşa zamanında *Hacı İzzeddin Hüdâvendigâr* başı

sadakası *Karak Ahisine* Ümid Viranını ve Kavakdaki bağı yanında olan çiftliği hududu rba'asile vakfetmiş. Mezkûr Kavak Ahîsi ve 'al dahi vefat idicek oğulları Şa'bana ve 'Ali' 'al dahi vfat idicek oğulları Şa'bana ve 'Ali' ye virilmiş. Bu üzere Balaban beğ mektubun ar. Oğul oğlu vakfiyet üzere tasarruf iderler (Defteri kadim) de dahi mestürdür yirmi müdlük yerdür.

193: Nefs-i Geliboluda Merhum *Has Ahmed beğ bir zâviye* yapıb ana muttasıl iki hücre ve bir mescid yapmış. Ve andan gayrı bir mescid dahi yapmış bu zikrolan zâviyeye mescidlere vakf itdüğü bunlardır ki zikrolunur: ...

194: Vakf-ı *Hacı Yutağan zâviyesi*.

Ma'lkara şehrinde bir pâre yerdür. Şehrin üstü yanında Edirne yolunun gün doğusundan yana haddi ve sınırı Padişahımız hükümünde mestürdür.

Şimdiki halde oğlu İbrahim elindedir. Vakfiyet üzere tasarruf idermiş vefat itmiş. Dergâh-ı mu'allâdan *Durdu Hâtun* adlı deyişe virilmiş. Elinde Padişahımızın hükm-hümâyunu vardır. Hâsıl: 45.

195: Vakf-ı *zâviye-i Ahî Devle* der nefsi-i Gelibolu.

Mevlânâ müderris Muhiddin elindedir. *Padişahın berâtile tasarruf ider hem şeyhdü ve hem nâzırdır.*

Başhâne; fi yevm 8. Dekâkîn aded 15. Çiftlik-i Daru der kurb-i şehir. Bu çiftlik bölülub bağlar olmuş, 3800. Cem'an 4955.

'Ulûfe Mevlânâ müderris fi yevm: 7.

Nakib fi yevm 2.

Mâ-bâkisi zâviyede âyende ve revendeye sarf olunur.

195/1: Vakf-ı: zâviye-i Yegân Reis.

Merhum Gazi Hüdâvendigâr mezkûr Yegân Reise meşihatini vakfı evlâd itmiş. Şimdiki halde Ahî İsa oğlu Yusufhanla Ahî İsa karındaşı İdrisün oğlu 'Abdülkerim elindedir. Meşihati vakfı evlâdlık tarikle tasarruf iderler ellerinde Padişahımızın hükm-hümâyunu vardır.

Hızır Bâli Yusufhan.

'Abdullâh veled-i İdris.

195/2: *Karye-i Yegân Reis Bu köy* 'avârızdan emindir. Padişahı hükmile.

195/3: Vakf-ı *Aydın Şeyh* ki bir çiftlik mikdarı yerdür.

Bundan öndin mezkûr Aydın Şeyhe merhuman Sultan Mehmed ve Sultan Murad hân ve bunların dedeleri vakfı evlâd itmiş imiş.

Şimdiki halde mezkûr Aydın Şeyh evlâdından Dutki Hamza ile Remezan tasarruf iderlermiş. Elllerinde Padişahımızın hük-i hümâyunu vardır.

195/4: Vakf-ı çiftlik *Ahî Musa oğlu Tayfur* ki vakfı evlâtdür tasarruf ide durduğu yerlerde ve..... dükkânı ve beş dükkânı ve İşkenbe dükkânı ve vakıf yerlerinde yapılan evler ve dikilmiş bağlar ve *üzerinde oturan evlû kâfirler ve âzâdlû kulları cem'i evkâfile ve emlâkile her ne varsa 'avâz ve tekâlifi divâniyeden mu'âf ve müsellemler olalar deyiş* merhuman Sultan Mehmedin ve Sultan Murad hânın ve Padişahımızın ellerinde hükmü hümâyunları vardır. Şimdiki halde mezkûr Ahî Tayfur vefat idüb oğlu Mahmud kalmış ve ol âzâde kullarından başçı Yusuf ve İlyas kalmış ve Hasan ve Yusuf ve Şâhin ve Karagöz ve na'iband Şâhin ve Hacı..... vefat idüb oğulları kalmış bunlardır ki zikrolunur.

Çerak veled Şâhin.

Hamza veled Tomas.

Mukbil veled Nikola.

Ayrı veled Mukbil.

Hızır veled Mukbil.

Bu zikrolanlar dahi her kerarı sâbık avârızdan emîn dürürler.

Dükkân başhâne fi yevm 4 fi sene 1445.

Kerde dükkânile işkenbe dükkânı battal.

Öşrü bâgât 1755.

Öşrü arpa kile 4 minhâ 25.

Öşrü buğday müd 1 minhâ 425.

Yulâf müd 1 minhâ 65.

Yekûn: 3345.

XXXI.

548 numaralı Karaman ve Rum defteri

(Kanuni Süleyman devri)

195/5. — *Yakub Halife Cami ve Köprüsü vakfı*, 195/6. — *Derviş Murad*, 196. — *Ku-*

sın Dede, 197. — *Hacı Abdullah tekyesi*, 198. — *Ahî Sa'dettin zâviyesi*, 199. — *Ahî Emîr zâviyesi*, 200. — *Mezîd Fakih meşcid ve kârbansarayı*, 201. — *Abdal Ata zâviyesi*, 202. — *Yer şenleden dervişler*, 203. — *Bir zâviye*.

195/5: Evkaf-ı mefharülârifin *Ya'kub Dede* ma'a câmi-i hud (4 köy).

Mezkûr *Ya'kub* hâlîfe ehl-i vilâyet ve sahib-i kerâmet kimesne olmağın Çepni beylerinden Süleyman bey zikrolan karyeleri mezkûr *Ya'kub halîfenin hânedânına* ve câmi'ine vakfidüb kadimden ilâ yevminâ hâzâ bunlardan öşür ve rûsûm alınılmemeyüb sayir *Ya-kacık derbendlerine Ya'kub halîfe ve Süleyman hâlîfe köprüsüne hizmet idüb riâyet olunugelmışler*.

Elhâlet-ü hâzihî Trabzon vilâyeti tecdid-i defter olub zikrolan karyelerde mezbûr *Ya'kub* halife akrabâsından kimesnelerün ba'zı *bennâk* ve ba'zı caba kaydolunub rûsûmu şer'îye ve örfiye vaz' olub *iki bin yüz altmış akçe bervech-i serbest ve mefruz-ül-kalem hâsıl bağlanub. hânedanı mezkûreden her kim şeyh olursa âyende ve revendeye hizmet idüb 'avârız vâkı'* oldukca 'avârızâtдан emin olub bunların öşürüne ve rûsûmuna ve 'arûsiyesine ve cerâyimine ve doğan yuvasına ve kurbânına ve kışlağına ve yaylağına sancak beyinden ve Su başıdan ve Çeri başıdan ve gayrıdan kimesne vechen min-el-vücut dahl ve ta'arruz itmeye deyü emrolunduğu sebebden (defteri cedid) i Sultânîye kaydolundu.

Mezkûr karyeden on dokuz nefer kimesne *Ya'kub* hâlîfe köprüsüne olub ve *Ya'kub* halife derbendinin derbendcisi ve meremmetcisi ta'yin olundular mādameki zikrolan hizmeti edâ ideler 'avârız teklif olunmaya deyü emrolundu.

197/7: Zaviye-i *Derviş Murad* veled-i *Derviş Seydi*.

Mezkûr *Derviş Murad* *âutageldüğü yeri ile âyende ve revendeye hizmet idüb sâlih ve mütedeyyin ve riâyeti vâcib kimesne olub kadimden öşür ve rûsûm viregelmeyüb emr-i 'âlî mucebince* ber karar-ı sâbık mukarrer kılınub (defteri cedid) i Sultânîye kaydolundu.

(Trabzon Körton kazası).

197: Vakf-ı tekye-i *Hacı Abdullâh* bin Kasım halife.

(1) 'An karye-i *Ahî Çukuru*.

Mezkûr *Hacı 'Abdullah* halife sâlih ve mütedeyyin vâ'iz ve nâsîh kimesne olub mezkûr karyeyi vakfiyet üzere tasarruf eyleyüb öşür ve rûsûm virmeyüb âyende ve revendeye hizmet idüğü sebebden ber karar-ı sâbık emr-i 'âlî mucebince mukarrer kılınub öşür ve rûsûm taleb olunmaya ve 'avârız teklif olunmaya deyü (defteri cedid) i Sultânîye kaydolundu.

(2) Karye-i *Hârûn* vakf-ı tekye-i mezkûr tâbi-'i Bağludan.

Mezkûr karye *Hüdâvendigâr* hazretleri *Trabzonda* iken mezbur *Hacı 'Abdullah halîfenin zâviyesine ta'yin idüb merhum Sultan Bayezid hândan hükm-i şerîf alvirilib hükm-i 'âlî mucebince* (defteri cedid) i Sultânîye kaydolundu ki öşür ve rûsûm virmeyüb ve 'avârız teklif olunmaya âyende ve revendeye hizmet idüb *Padişahı âlempenâhın devânı devletine iştigal göstere*.

(Trabzon Körton kazası).

198: Karye-i *Yağmur*.

Nısıf mâlikâne vakf-ı zâviye-i *Ahî Sa'deddin* Ve nısıf-ı âhar vakf-ı zâviye-i *Ahî Fetheddin* Divânî timar.

199: Mezre'a-i *Çölmekci* tâbi-'i mezkûr.

Mâlikâne tamam vakf-ı zâviye-i *Ahî Emîr Ahmed* der *Sivas* nezd-i karye-i *Kalın Değirmen*.

200: Karye-i *Yuhi*..... tâbi-'i mezkûr *Hâric-iz-defter sonradan şentledüb mahûf yer ve tehâfuzun vâcib olmağın Mezîd Fakih bin Hacı Ya'kub bir meşcid ve bir kârbansaray idüb şentlemek için gelen halkdan çifti olan onar akçe ve Bennâk olanı üçer akçe ve behresin virmek üzere istimâlet ile cem' oldukları sebebden konağı muhafaza için vech-i mezkûr üzere sept-i defter olundu. Kemakân mâlikâne-i karye-i mezkûre ile zâviye olub âyende ve revendeye hizmet ideler. Meşihat der tasarruf-ı Mezîd Fakih Divânî timar.*

201: Karye-i *Kilisa* Divânî.

Mâlikâne tamam vakf-ı zâviye-i *Abdul Ata* Hâsıl: 2570.

Hisse-i mâlikâne 1485.

(Çorumlu lirasında).

202: Karye-i Ödemiş tâbi-i mezkûr.

Divânî timar Karye-i mezkûrda mütemekkin olan dervişler merfu'ül-kalem mak-tu'ül-kidem be-hükmi şerîf mütemekkin olub yer şenledeler. Meşihat der tasarrufu Derviş Ya'kub bin Hüseyin.

203: Karye-i Baş çiftlik kendüye tâbi mezre'alar ki Kuruca Göl ve Ugrun hundan öndin yaylacıdan ve yol üzerinde olub otuz kırk yıl harâb olub kalmış idi. Soura Sinan Bey Öğünlüden âdem dutub tekrar yoldaşlık eyledüğü sebebden karye-i mezbureyi kendüye tâbi mezre'alarile mefrûz kadîmlik yurd sadaka olunub eline hükmi hümayun virilmiş ve hem karye-i mezkûre yol üzerinde olub yerlüsün ve hem kimesnenin râiyeti olmayanları ki gelüb köyde oturub şenlik olmasına sebep olsun için 'avârızı divânîyeden fîlcümle her ne vâkı' olursa kimesne dahl idüb eşkün taleb itmeye deyü elinde hükmü vardır. Ve hem bu üzere deftere kayd idesin deyü emrolunduğu sebebden sebtolundu. Ve hem mezbur karyede bir cami' ve bir tekye binâ idüb yeni yerler açub çiftlik ta'yin olundu. Nukile bi 'ibâretil asıl Mâlikâne-i Baş çiftlik on beş sehinden bir sehmi mülkü Sinan Bey el-mezbûr Ve bâki on dört sehmi dahi ber vech-i mübadele Sinan Beyün mülkü olduktan sonra zâviye-i mezkûreye vakfolundu. (Niksar kazası).

XXXII.

822 numaralı Paşa İli defteri (Tarihi: 921)

204. — Kılinc Baba zâviyesi, 205. — Eski Köy zâviyesi, 206. — Musâ Baba zâviyesi, 207. — Hızır Baba zâviyesi.

204: Vakf-ı Hacı Yusuf bin Hacı İsa be-zâviye-i Kılinc Baba.

Ba'dehu evlâda ve evlâd-ı evlâda ba'dehu li-eshâbihi berruceb-i hüccet-i Mevlânâ Bedreddin Kadi-i Yenice-i Zagra hâric-ez-defteri.

205: Zâviye-i Eski Köyün üstün yanında Karacadağ eteğinde bir tâpulu yer ki... hududu içinde olan Sarıca Bınarı ve Akbaş Bı-

narı ve Umur Bınarı ve zeminhâ-i mütenevvî'a hâric-ez-defter.

206: Zâviye-i Musâ Baba.

Sâbika Çirmen sancağı beği oğlu Mehmed beğ vaz' eylemiş. Hâliyâ derdest-i Hüseyin Dede veled-i Davud hâric-ez-defter çiftlik.

Ber muceb-i tezkere-i Mirlivâ-ı Çirmen. (İne bazarı kazasında).

207: Zâviye-i Hızır Baba veled-i Timur Taş beğ derdest-i İlyas Çelebi veledes.

Karye-i İdrisçe müsellemler İlyas ile Demirci elinden alınmış. Zemin-i Ya'kub Fakih on müdlük.

Karye-i Durmuşlar Hamza ile Yahşi elinden alınmış.

Timur Taş beğ oğlu Hızır Babuya sadaka olunmuş mezkûr zeminlere tekye yapmış Çirmen sancağı beği hâs Kerdetler nâm karyeden mezkûr müsellemlere kırk müdlük yer ki Çuretlik deresi demekle ma'ruf yer imiş bedel virmiş. Ber muceb-i (defteri âtik)

Girü mukarrer kılınan deftere kaydolundu.

Zâviye-i mezkûrda sâkin olanlar bunlardır ki zikrolundu.

Şeyh Şücâ' veled-i Hızır Baba.

Tatarcık veled-i Hızır.

Behar Dede veled-i Ehâd.

'Ali Dede veled-i Süleyman.

Behlül veled-i Kurban.

Genç Abdal veled-i Behar.

..... veled-i Behar. (Hane 22).

Mezkûr dervişler ziraâ'at itdüğü yerlerin hâsılı budur ki zikrolundu.

Elhinta 6 müd 10. 910... 3 müd. 220 Eşşâ'ır müd 10. 350. Eşcâr Emrud tahminâ 300. Elgalle 4 müd 5. 340.

Hâsıl: 2110.

XXIII.

300 numaralı Silistire evkaf defteri (Kanunî Süleyman devri)

208. — Akyazılı Baba zâviyesi.

208: Evkaf-ı zâviye-i zeyn-ül-meczûbin merhum Akyazılı Baba neverallâhu merkadehu der nâhiye-i Varna. Der livâ-i Silistire nefer 5.

Zâviyedâr 'Abdi Dede, (Hidmetkâr-ı zâviye) Hızır Dede, (Türbedâr) Mustafa Dede, (Hidmetkâr-ı zâviye) Süleyman Dede, (Hidmetkâr-ı zâviye) Yusuf Dede.

Cema'at-i Kıbrıyân ki zâviye-i mezburede oturub yine rûsûmların kadimden viregeldikleri üzere miriye virürler. Nefer: 3.

Merhum Akyazılı Baba dervişlerinden Posti derviş nâm Abdal Batava nâm nehir üzerinde iki değirmen binâ idüb merhum Akyazılı Babaya ba'dehu dervişlerine vakf idüb ba'dehu ol değirmenin etrafını dervişler bağlar ve bağçeler eyleyüb ve değirmeni dörd göz eyleyüb zikrolan değirmenlerin resmi ve bağların ve bağçelerin öşrü alınmaya deyü merhum Sultan Selim hân 'aleyhirrahmetü velgufrân ellerine hükm-i şerif virüb (defteri köhne) de dahi kaydolunmuş imiş. Bu zamana değin bağların ve bağçelerin ziyade eyleyüb Padişahımız c'azzallâhü ensârehu hazretleri dahi vech-i meşruh üzere hükm-i hümayun viregeldüğü ecilden paşayân-ı 'izâm hazretleri ma'rifetilerile (defteri cedit) e vech-i meşruh üzere kaydolundu. *Ammâ bir behâne ile sayir değirmenlerin resmin ve Batava nehrinin ve Varna etrafında olan bağlarının ve bağçelerinin öşrünü virmemek câiz değildir.* Kadimden olıgeldüğü üzere girü virirler deyü (defteri âtik) de mestür ve mukayyed olub.

Hâliyâ vilâyet müceddeden tahrir olunub Âsitâne-i se'âdete 'arzolundukda zikrolan dörd göz değirmenlerden ma'dâ zâviye-i mezbûre sınuru içinde Bâli beğ ve zâviye-i mezbure dervişlerinden *Çıraklı derviş nâm Abdal* ile iki göz değirmen binâ idüb mezkûr *Akyazılı zâviyesine* vakfeylemişlerdir.

Hâliyâ değirmenleri altı göz olub zikrolan altı göz değirmenlerin resmi ve etrafında olan bağların ve bağçelerin ve zâviye-i mezbûre sınırında olan kovanlarının öşürleri ve kurbandan ve sadakat-ı müsliminden cem' olunan koyunlarından resim alınmaya deyü ellerinde hükm-i şeriifleri olub hâliyâ dahi vech-i meşruh üzere buyrulmağın (defteri cedit) e kaydolundu.

Mezre'a-i Bozdogancı yurdu der-yedi dervişân-ı zâviye-i Akyazılı Baba nevverallâhü merkadehu makut' fi sene 100.

Mezre'a-i Düze Basan der-yedi dervişân-ı Akyazılı Baba nevverallâhü merkadehu makut', fi sene: 200.

Zikrolan iki mezre'a hâli ve harâb olmağın zâviye-i Akyazılı Baba nevverallâhü merkadehu dervişlerine bervech-i maktu' virilmişdir. Mutasarrıflar olub mukata'aların sâl-be-sâl sipahiye vireler ziyâde nesne taleh olunmaya deyü (defteri âtik) de mestür ve mukayyed olub Hâliyâ vilâyet müceddeden tahrir olunub âsitâne-i se'âdete 'arz olundukda vech-i meşruh üzere mukata'aları mukarrer buyrulmağın (defteri cedit) e kayd olundu ki zâviye-i mezbûrenin davarları yürüyüb ellerinde olan ahkâm-ı şerife mucebince mer'âlık üzere tasarruf oluna hâricden dahl olunmaya.

Çayır ma'a bağçe der-yedi zâviyedârân-ı Akyazılı Baba nevverallâhü merkadehu der karye-i Ziragonca nâm-ı diğer Petre tâbi'i Varna ber vech-i fi sene: 100.

Çayır: 'Ali ve Ibrahim ebnâ-i Arslan Zikrolan çayırı Akyazılı Baba dervişlerinden *Süleyman Dede* satun alub zâviye-i mezbureye vakfeylemişdir. Der karye-i Ziragonca nâm-ı diğer Petre tâbi'i Varna bervech-i maktu' fi sene: 20.

Çayır-ı İnehân ve Arslan Ebnâ-i Saltık Zikrolan çayırı Akyazılı Baba dervişlerinden *İne beği bin Mustafa* satun alub zâviye-i mezbureye vakfeylemişdir. Der zâviye-i mezkûr bervech-i maktu' fi sene: 20.

Sazlık-ı Gedik Ahmed der yedi zâviyedârân-ı Akyazılı Baba nevverallâhü kabrehu Ber vech-i maktu' der karye-i Ekerte tâbi'i Varna.

Zikrolan çayırı ve sazlığı zâviye-i mezbure için zabt idüb ta'yin olunan mukata'aların sâl-be-sâl merhum Sultan Selim hân 'aleyhirrahmeti velgufrân evkafına virürler ve hududları ellerinde olan temessükâtda mestürdür deyü mukayyed (defteri âtik) (Yp. 37). (Foto. XIX).

561 numaralı Silistire evkaf defteri (1022 tarihli)*

208 (mükerrer) : Zâviye-i Sarı Saltık Baba nevverallâhü merkadehu Enderûn-ı Kal'a-i Kelıgra tâbi'i Varna der livâ-i Silistire.

Dervişân ki zâviye-i mezburede hizmet iderler:

Zâviyedâr 'Ali Dede, hidmetkâr Mehmed

Dede, Erkulı Dede, Mazlûm Dede, Kanbur Dede. Çırak Dede, Mustafa Dede, nefer: 7.

Cemaat-ı Sakayân ve meremetci-i fuçi der zâviye-i mezkûr defter-i köhmede dahi mukayyed deyü der defter-i âtik.

Görgi veled-i Dimitro; Taranika Vaso; Saka-ı zâviye-i mezkûr ve meremmetci-i Koçi.

'An dervîşân-ı zâviye-i Sarı Saltık Baba neverallâhü merkadehu ki zâviye-i mezburenin Kerane nâm karyede Uzun Hasan nâm çiftliğinde hizmet iderler:

Kurt Kalfal, Bogur Turehan, Kopak Süleyman, Hüseyin Abdullâh, nefer: 4.

Mahsûl-i Çayır ve sazlık der yed-i dervîşân-ı Sarı Saltık Baba maktu' fi sene der karye-i Sameli tâbi'-i Varna: 100.

Mahsûl-i meyve-i bağçe der vâdi-i... der kurb-ı Kelıgra der karye-i Söğütcik der yed-i dervîşân-ı Sarı Saltık Baba maktu' fi sene: 10.

Zikrolunan çiftliğin ve korunun ve çayırın ve bağçenün ta'yin olunan mukataaların havass-ı hümâyun eminlerine sâl-be-sâl edî iderler. Mahsûli zâviye-i mezburede âyende ve revendeye infak olunur.

Zikrolan bağın ve âsiyâbın ve bostanın ta'yin olunan sâl-be-sâli Uzun Yusuf nâm-ı diğer Çeltik Deresi nâm karye sipahisine edâ ittiklerinden sonra ne hasil olursa zâviye-i mezburede âyende ve revendeye infak olunur.

XXXIV.

1019 numaralı Malatya evkaf defteri (937 tarihli)

209. — Musa Baba zâviyesi, 210. — Zâviyedâr Dervîş Rıza, 211. — Dervîş Mehmed zâviyesi.

209: Vakf-ı zâviye-i Musa Baba der mezre'a-i Kara Musa tâbi'-i Hısm Mansûr âsûde şüü.

Mezre'a-i Kara Musa tâbi'-i nahiye-i Hısm Mansur Haric-iz-defter Hududı ehli katında malûmdur. Hasıl 200.

Merhum mezbur 'Ebi Zerr-i Gıfârî hazretleri ile şehîd olan eshâbdan olup Dervîş Mehmed nâm kimesne gelüb mezâr-ı şerîlînde zâviye binü idüb ve mezre'a-i mezkûreyi

mevâtdan ihyâ idüb müddeti medîde vakfiyet üzere zia'at ve hırsat idüb mezre'a-i mezbûre mahsûlünü ve 'arak-ı cebîni ile hâsıl eyledü-ğünü merhum müşârünileyhin ruhüycün âyende ve revendeye sarf eyledüğü Şehsüvar oğlu 'Ali bey mektubiyle ve ehl-i vukuf müslümanlardan cemm-i gafir şehâdetleriyle sâbit olub vakfiyetinde şâibe-i şübhe kalmayıb Lâkin mukaddemâ vakıf ve timar defterinden hâric kalub ve bu makule şübhesüz vakıf olanların mukarrer olunması buyrulduğı sebehten mezre'a-i mezkûre kemâkân (defteri cedid) e vakf-ı mukarrer kaydolundu.

Ve mezbur dervîş Mehmed el'ân herât-ı şerifle şeyh-i zâviye-i mezbure olub 'Ali ve Mahmud nâm oğulları Handân ve Haydar nâm dervîşler hidmetkârân-ı zâviye oldukları ecilden 'avâriz ve nüzülden mu'âf kaydolundular. (Malatya Yp. 131).

14 numaralı Sivas defteri

(982 tarihli)*

210: Karye-i Paşa hân tâbi'-i Sivas iki başdan timar Mezbûr karyede Dervîş Rıza zâviyedârdır berât-ı hümâyun ile.

Hâsıl 'an öşrü gallât ve 'âdeti ağnâm ve bâdihevâ tamamen 900.

Zikrolan karye gayet memerrinâs ve menzilgâh ve ma'beri hâs ve 'âm olub gayet derece şenlikden ba'îd mahalde olmağla sükkânı tahammül idemeyüb perâkende olub kuttâ'-ut-tarîk makarrı oldu. Mincemî'-il-vücûh muâf olub şenlenmesi tâbüd mahaldir deyü sıkatı a'yân haber virmekle zikrolunan karyeye minba'd gelüb tavattun idenler resmî râiyet ve 'avâriz ve tekâlifi örfiye virmeyüb ve beher hâneleri dahi öşür üzere kaydolundu. (Yp. 75)

XXXIV.

Muhtelif kayıtlar

212. — Şeyh Ömer Dede zâviyesi, 213. — Dervîş Bahşuyiş, 214. — Dervîş Mustafa zâviyesi, 215. — Hacı Baba zâviyesi, 216. — Köprü vakfı, 217. — Şah Çelebi, 218. — Şad

geldi zâviyesi. 219. — Zâviye ve 'imaret.

212: Dervişân-ı zâviye-i şeyhüesâlikin Şeyh Ömer Dede der karye-i mezbûre. Karye-i nesli şeyh-i mezbûr.

Mezkûr altı nefer şeyh mezbûrun neslidir. *Vakıfları yoktur 'araki cebinleri ile zâviye-i ihyâ iderler kendüleri dahi rûsûmdan ve 'avâızdan mu'âflardır. Ellerinde üslûbu mezbûr üzere Sultan Bayezid hândan mu'âfnâmeleri ve Padişâhî 'âlempenâhdan mukarrernâmeleri vardır.*

(671 numaralı 'Konya defteri, 924 tarihli (Lârende kazası).

213: Mezre'a-i Ökli Viran tâbi-i Bayad Kulu.

Mahuf yer olmağın Sahut oğlu derviş Bahşayış ta'mirine ve âyende ve revendeye hizmet itmeğe iltizâm gösterdiği sebepten Cem Sultan işaretile mezre'a-i mezbûre mezkûr dervişe kaydolundu deyü (köhne defter) de mestûr.

Ve Sultan 'Abdullâh dahi mukarrernâme vermiş *gâyet mahallinde zâviye olduğu cilden ber karar-ı sâbık mukarrer kılınmış deyü (defteri âtik) de mestûr.*

El'ân ber karar-ı sâbık mukarrer ebnâ-i Sahut 'Abdal Şeyh. Derviş Bahşayış. Derviş Hacı biraderes, Mustafa veled-i Mahmud Fakih, Musa biraderes, İsa biraderes.

Mezkûrlar kendü çiftleriyle mezre'a-i mezbûrda zira'at idüb âyende ve revendeye hizmet iderlermiş. Öşür ve rûsûm ve 'avâız virmezler imiş. Atası Şeyh Mansur adına dahi İbrahim beğden mu'âfnâmesi var. Bir çiftten ve rûsûm ve 'avâız virmeye deyü (defteri köhne) de mestûr.

(30 numaralı Karaman mufassalı, ikinci Bayezid devri).

214: Der karye-i Çam.

Timâr-ı dizdâr-ı Kal'a-i Nif.

Vakf-ı zâviye-i Derviş Mustafa eş-şehîr hi Tufân Dede.

Mezkûre karyede mülk evleri civarında bir zâviye binâ idüb zikrolan evlerin ve dâyiresinde *hurâclu bağçesin ve Koz deresinde 'Abası armudluğun Ve Kızılca suyunda yürür Başa değirmeni demekle ma'ruf değirmenden nisâf hissesin hâli hayatında evlerine muttasıl olan zâviyeye vakf idüb sene hamse*

ve tis'in ve semâne mic tarihile müverrah vakfiye yazdırub Nif kadısına tescil itdirüb ol tarihtenberü vakfiyet üzerine tasarruf olunub merhum Sultan Bayezid hân tâbeserâh berâtile ve Sultan Selim rahimehullâh berâtile mutasarrıf olunub.

El'ân Padişahımız halledallâhü mülkehu berâtile zâviye-i mezbûrenin derviş 'Ali ve Hızır muhsûlâtın zabt idüb şartı vakıf üzere âyende ve revendeye hizmet iderler. Mezkûr Mustafa Dede meşihatine mutasarrıflardır tarihi berât seb'a ve işrin ve tis'a mie hâsıl 700 (464 numaralı Saruhan defteri, Kanunî devri. Nif kazâsında. Sf. 49). (Foto. XVII).

215: Karye-i Halil beğlûda Sinancalar üzerinde Kızılca Musa ağzında vakf-ı zâviye-i Hacı Baba der seccâde-i Delü Baba rahimehümullâh. Bir pâre mülk zeytün bağçesin bitakrib 10 cerib ve bir kıta armudluk bittakrib 10 cerib iki bâb âsiyâb âyende ve revendeye hizmet için vakf idüb ve hâkimülvakt her kim bu makamın hizmetine elyak ise anı şeyh nusb ide deyü şart olunmuş.

El'ân Şeyh Remezan oğulları Ya'kub ve 'Ali ve Hacı ve Ca'fer ve Yusuf ve İsmail ve Kerim nâm mezbûr Hacı Baba evlâdından olub ellerinde hükm-i Padişahî vardır ki eküb biçüb 'araki cebinlerle âyende ve revendeye hizmet edâ iddiklerinden sonra mu'af olub ellerinde 'avâız icâb eder yerleri bulunmasa 'araki cebinleriyle kâr ve kisb idüb 'avâız teklif olunmayı.

Ve el'an Ya'kub ve 'İvez nâm evlâdlar zikrolan zâviyeye şeyh olmağün Padişahımız hullide mülkühu berât-ı hümâyunları vardır tarih-i berât sene: 930. Ve derviş Halil ki evlâtdır nezâretine hükm-i şerif sadaka olunmuş tarihi berât sene: 930 hâsıl 500 (464 numaralı Saruhan defteri). (Yp. (49). (Foto. XVII).

216: Karaman Kısığı nâm mevkî'de olan köprü kurbunda olan kuyu mesâlihî için ve köprü için vakfı evlâd olan Arık oğlu çiftliği demekle ma'ruf bir çiftlik yer mezkûr köprü ve kuyu muhafazası için merhum Saruhan oğlu Müslümanlara enfa' olduğu cihetten kâdim-ül-cyyamdan berveçh-i iştirâk berât-ı Şahî ile muhafaza iderlermiş.

El'ân Padişahımızdan Halledallâhü mülkehu berât-ı Şahî ile mutasarrıf olanlardan

Mahmud ve Kasım ve Abdullah ve Halil nâm kimesneler berveçh-i iştirak mutasarrıflardır. Tarihi berât 929.

(464 numaralı Saruhan defteri, Yp. 4).

217: Karye-i Çakırsazı tâbi'-i Altuntaş.

Kadîmden şâh Çelebi ve Gazi Hüdâvendigâr ve Bayezid Hüdâvendigâr zamanında Seydi Süle oğluna vakfîmiş evvel Bayezid Hüdâvendigâr zamanında Timurtaş Paşa bir kuluna virilmiş sonra hâsılın yerden girü virmiş. Ba'dehu Seydi Süle oğlunun oğlu Hasan Paşa vakfiyât üzere merhum Sultan Mehmed hân tâbeserâh hükmi hümayunile tasarruf eylemiş. Sonra mensuh olub timara virilmiş.

Ba'dehu mukarrer olub Padişahımız hazretleri mezkûr Hasan Paşaya sadaka idüb eline hükmi hümayun virilmiş bilfi'il mutasarrıflar deyü mestûr der (defteri âtik).

Ba'dehu mezbur Hasan Paşa fevt olub oğulları 'Ali ve Emir ve Padişahımız hazretlerinin nişanı hümayunile vakf-ı mezkûrun meşihatine berveçh-i iştirak mutasarrıflardır. Elllerinde berât-ı hümayunları var âyende ve revendeye hizmet eylerler deyü mestûr der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız e'azzallâhu ensârehu hazretleri müstakil berât-ı hümayunlarile mezkûrân 'Ali ve Emir mutasarrıflar olmağın (defteri cedid) e kaydolundu.

218: Vakf-ı zâviye-i Şad Geldi.

Ezneholu nâm karye kurbinde Karabınarile ma'ruf mevzi'de *Yatagân Dede* nâm dervişin makamında ba'zı kimesneler *'urakı cebinle kesb itdikleri rızıklarından âyende ve revendeye hizmet iderlermiş.*

Zikrolunan zâviyede şeyh İsmail nâm derviş sâkin oldukda *Karaman oğlu İbrahim Bey* eline mektub virüb 'avârızı divâniyeden muâf eylemiş ve çiftlerinden ve yerlerinden ve bağından nesne taleb itmeyeler. Ve hizmetkârlarından Ömer ve Osman ve Mestandan dahi bir habbe taleb itmeyeler deyü mektubunda kaydeylemiş. Zikr olunan mektub mucibince Sultan Cem ve Sultan Şehinşah Şeyh İsmail karındaşı Mestân evlâdı eline hüküm virüb Padişahı sa'id Sultan Bayezid aleyh-irrahmetü velgufrân hazretleri dahi mukarrer dutub hükmi şerif sadaka itmişler ki her karar-ı sâbık âyende ve revendeye hizmet ideler deyü mukayyed der (defteri âtik) hâliyâ.

219: Kasaba-i Silifke Kıbrıs *jetli olmakla memerrinâs olub zâviye belki 'imârete küllî ihtiyacı var iken zâviye-i mezkûre şartı vâkif ve deftere muhalif medrese nâmına mutasarrıf olub âyende ve revendeye konacak yerde küllî muzayaka çekmek münasib olmamağın girü zâviyelik üzere tasarruf olunub âyende ve revendeye ber karar-ı sâbık taam çıkmak üzere sebtî defter olundu. (576 numaralı İç II evkaf defteri, Ermenâk kazası tarihi: 976. Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü).*

XXXV.

1049 numaralı Bursa evkaf defteri

(Sultan Süleyman devri)

220. — *Şeyh Akbıyık zâviyesi, 221. — Mevlânâ Muhiddin, 222. — Orhan Beyden İzzeddin mescidine ve zâviyesine vakf, 223. — 'Alâüddin Bey evlâdı zâviyesi, 224. — Osman Beyden Ada Şeyh zâviyesine vakf, 225. — Söğüt Dede mezre'ası, 226. — Elvân Bey türbesi ve Sinan Bey 'imareti.*

220: Yarhisâr tevâbi'inde Kariş dağında kıdvetüssâlikin merhum *Şeyh Ak Bıyık* hazretlerinin binâ itdüğü zâviyesinin evkaf tafsilî budur ki zikrolunur. *Ve mezkûr zâviyenin kulları bunlardır ki zikrolunur deyü kaydolunmuş der (defteri köhne). Hâliyâ.*

(Gulâm-ı vakf) Yusuf veled-i 'Abdullah; (Gulâm-ı vakf) Davud veled-i 'Abdullah; Nasuh veled-i Yusuf; Mustafa veled-i 'Abdullah; 'Abdülkerim veled-i 'Abdülhâlik; Salih birâder O; Haydar birâder O; Mehmed birâder O; ('Atik) İsmail 'Abdullah; (Derviş) Ahmed veled-i İsa; (Derviş) Piri veled-i O; (Derviş) Syedi 'Ali birâder O; (Derviş) Şa'ban veled-i 'Abdülkerim; (Derviş) Ca'fer veled-i Sinan; (Derviş) Ömer veled-i O.

Mezre'a-i Kara Gece der kurb-ı zâviye-i mezkûre *Bir eşkünci çiftliği imiş deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).*

Kasım veled-i Hızır; İlyas birader-i O; Hızır veled-i O.

Hâsıl: 700.

Mezre'a-i Alaca Hamza oğlu yaya başlığında bir Dede çiftliği ve Turna Bınarı ve Söğüt Bınarı mezre'ası ve Köksüz Alanında İsa oğlu Halil ve Kalfal çiftlikleriyle *dörd çiftlik yaya yeridir.*

Zikrolan çiftlikleri merhum Sultan Murad Hüdâvendigâr temlik idüb sonra zâviye-i mezkûresine merhum *Ak Bıyık Dede hazretleri vakfîtmîş* deyü nakl olunmuş 'an (defteri Kirmasti). Mezkûr şeyhin evlâdından Habibullah mütevellî olub merhum Sultan Mehmed nişanile mutasarrıf imiş.

Elhâletü hâzihî mezkûr şeyh evlâdından Şeyh 'Abdullah mütevellî ve şeyh Emirullah nâzırdır Padişahımız berâtile deyü kaydolanmış der (defteri köhne).

Elhâlet-ü hâzihî evlâdından Hanifullah Çelebi veled-i Habibullah mütevellidir berât-i Padişahile.

Hâliyâ Hanifullah Çelebi fevt olub tevlîyete Nasrullah Çelebi mutasarrıfdır elinde Padişahımız nişân-ı hümâyunu var. El-mahsûl 'an mezâri'-i mezkûr.

Merhum Şeyh *Ak Bıyık hazretlerinin kisvetinde olub zikrolunan mütevellilere müntesib olan dervişler bunlardır ki zikrolunur deyü kaydolanmış:*

'Abdülkerim veled-i 'Abdülhâlik; Ahmed veled-i İsa; Piri veled-i O; Seydi 'Ali birâder O; Şa'ban veled-i 'Abdülkerim; Ca'fer veled-i Sinan; Sevindik veled-i Yusuf; Ömer veled-i O.

Kayacak değirmeni dimekle ma'ruf olan değirmen ocağı harâb imiş. *Hâliyâ ma'mur itmişler yılda bir buçuk müd buğday Ak Bıyık evlâdından Hanifullah Çelebi icâreye virmiş.*

Hâsil: 150.

Bu zikrolan dervişlerden sâbika zikrolan şeyh Habibullah *hidmetlerine intisâb idüb hidmet iden kimesneler ki kimesnenin ra'iyeti olmaya âhardan kimesne te'arruz itmeye her kande olurlar ise hidmetde olalar deyü hükim-i Padişahî vârid olmuşdur deyü kaydolanmış der (defteri köhne) hâliyâ yine mukarrer. [*]*

221: Karye-i Ayvacık.

Kadim-ül-eyyâmdan vakf olub kadır olan kimesneler tasarruf ider imiş. Sonra teftiş olunub vakf olduğu üzere mukarrer kılınub *Mevlânâ Muhiddin nâm kimesneye sadaka olunub merhum Hüdâvendigâr nişanile tasarruf itmiş. Andan sonra merhum Sultan Meh-*

[*] Bu kaydın fotoğrafı «Kulluklar ve Ortaklar Kullar» nâmı altında İktisat Fakültesi Mecmuasında neşrettikimiz makalede mevcuttur. (Foto. XVI).

med mukarrer dutub nişân-ı şerif virmiş.

Elhâletü hâzihî ber-karar-ı sâbık mutasarrıfdır. Padişahımız huldîdet hilâfetühu hazretlerinden nişânı şerif var deyü kaydolanmış der (defteri köhne).

Elhâletü hâzihî Hanifullah Çelebi bin Habibullah mutasarrıfdır.

Hâliyâ mezkûr Hanifullah fevt olub Seyid Mehmed nâm kimesneye sadaka olunmuş elinde Padişahımız mukarrernâmesi var.

Bir müdlük has yeri var deyü kaydolanmış der (defteri köhne).

Haricden zira'at olunur nîm çiftlik yer var *resimlû* ve bir *harâclû değirmeni* var deyü kaydolanmış.

22: Karye-i nisf-ı *Orhan beğden 'İzzeddin mescidine ve zâviyesine vakf imiş sûreti defter Mahsûlü Binar Başında zâviyesine sarf olunur imiş. Kadimden vakıfdır diler. Vakıfnâme-i şer'iyesi var deyü kaydolanmış der (defteri köhne).*

El'an mukarrer vakıfdır.

Hane 6, mücerred 2, çift 2.

Gilmânân-ı Vakf-ı mezkûr:

Yâni veled-i Kosta, Koca Koş veled-i Yorgi, Mihâl veled-i O, Yorgi birader-i O, Ya'kub veled-i Yusuf, Manol birader-i O, Korş veled-i Yorgi Makrı, Kiryako birader-i O, Bürak veled-i Mihâl, Mihâl veled-i Somuncu Kosta, Yorgi birader-i O, Atranos veled-i Todor.

Mezkûr kâfirler Hacı İzzettin zâviyesine vakıfdır. Altışar müd boğday ve ikişer müd arpa virirler imiş. Elhâletü hâzihî zâviye hilkülliye mescid olub mahsulât-ı zâviye mescide sarf olunur.

223: Vakf-ı 'Alâüddin beğ tâheserâh.

Karye-i Fudre tâbi'-i Kete.

Merhum 'Alâüddin beğ bin Osman beğ evlâdından Hızır beğ oğlanlarından Mehmed Çelebi tasarruf ider. Mezkûr vakfın kullarından sipahiye öşür ve sâlûrluk virdükten sonra huffûza ve imama ve câbiye yirmi beş müd boğday ve beş müd arpa ve on müd 'alef ve iki müd burçak virilür deyü kaydolanmış der (defteri köhne) Karye-i mezhûrede cüz-hânlar ve zâviyesine vakf idüb tevlîyeti evlâdına vakf-ı evlâd deyü vakfiyesinde şart it-

miş. Mezkûr Mahmed Çelebiden sonra oğlu İbrahim Çelebi tasarruf itmiş.

Şimdiki halde mezkûr İbrahim Çelebinin kız karındaşı Paşa hâton ve kızı 'Ayşe hâton ve gölü Şeyhi Çelebinin kızı *Taci hatun tasarruf idüb mütevelliyedir*. Ammâ sonradan hâkimülvakı ma'rifetiyle mahsûlât-ı vakf kifâyet itdügü mikdar ziyâde vazife takdir olunub inama on iki müd galle ve müezzine altı müd galle ve câbiye yirmî müd galle ve üç müd pirinc ve yevmî bir akçe ve on nefer hafıza altışar müd galle ve türbehâna altı müd galle ve kâtibe altı müd galle ve Hamar Paşa nâm hâtuna altışar müd galle ve iki müd pirinc ve kadı nâibi Muslihiddine bir müd buğday tasarruf iderler. Ve cihete *nezâret deyü Mevlânâ Habib nâm kimesne yevmî dörd akçe tasarruf ider*. Ve müderris yevmî on akçe tasarruf idüb *bu zikrolunan hususat hükm-i Padişahile tasarruf olunub zâviye-i mezbûre bilkülliye ' battaldır didiler*. *Ve hem testiş olunub muceb-i vâkıfnâme ve deftere muhalif bulunub zâviye-i mezbûre müşrif-i harâbdır* deyü kaydolunmuş der. (defteri köhne) Vakıf kullarıdır.

Hâne: 16.

224: Karye-i Koz ağacı vakfıdır. Osman beğden *Ada Şeyh zâviyesinc*.

Şimdiki halde Ada Şeyh oğlu Mahmud Şeyh oğlu Şeyh Mehmed tasarruf ider deyü naklolunmuş 'an (defteri Kirmasti).

Elhâletü hâzihî mezkûr Şeyh Mehmed zâviye-i mezkûrede şeyh olub zikrolan köyi vakfiyet üzere tasarruf idüb âyendeye ve revendeye hizmet ide deyü ellerinde Padişahımız mukarrernâmesi var deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliya Mü'min Dede nâm kimesne m. tasarruf elinde Padişahımız nişan-ı hümayunu var.

Cema'ati gılmânân-ı vakfı keferi.....
(Söğüt nâhiyesinde) (Foto. II).

225: Mezre'a-i Söğüt Dede mezkûr Söğüt kadısı iki çiftlik yeri tasarruf ider vakıf-ıdır. *Biri Orhan beğden ve biri Gazi Hüdâvendigârdan ve üç elli kâşirleri var*. *Ertogrul cânîçün ve bir pâre hağ vardır*. Reşid oğlu

çiftliğinin nisfını bile tasarruf ider deyü naklolunmuş 'an (defteri Kirmasti). Andan sonra kadı Ömer Fakih tasarruf itmiş. Sonra timara emrolundu deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Elhâletü hâzihî zikrolunan vakıf mezre'alar bitemamihâ vakfiyet üzere mukarrer olub mefhar-üs-sulâha Mahmud Çelebiye sadaka olundu.

Şimdi mezkûr Mahmud Çelebi imam ve hatib olub vakf-ı mezbûr Hamid Fakih sadaka olundu deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyü Emir Mahmuda sadaka olunmuş elinde Padişahımız nişân-ı hümayunu var.

(Söğüt nâhiyesinde).

Evkaf-ı Elvan beğ ve Sinan beğ.

Merhum *Elvan beğün türbesinde* eczâhanları için ve merhum *Sinan beğün imâretinde* ber muceb-i tevzi'nâme sarf olunmak için itdikleri vakıflar birbirine muhtelit olub mezkûr Sinan beğ imâretinde ve türbe-i mezbûrda sarfoluna deyü mukarrernâme-i Padişâhî vardır evkaf-ı mezbûre dahi bunlardır ki zikrolunur.

Mezre'a-i Şarâhdar vakf-ı Elvan beğ.

Merhum Sultan *mülklüğe virmiş* ve Reyhan Paşa sınır eylemiş. Sonra karye-i mezbûre vakf olub mezkûr Elvan beğ üzerinde cüz okuyan huffâza sarfolunmuş der (defteri Kirmasti). Vech-i mezkûr üzere Sultan Hüdâvendigârdan ve merhum Sultan Muraddan ve Sultan Mehmed Gaziden nişân-ı şerifleri var.

Hâliyü zikrolan karye mezkûr Elvan beğ oğlu *Sinan beğün zâviyesinde* ber muceb-i vakıfnâme vakfiyet üzere tasarruf olunmak için Padişahımız Sultan Bayeziddan nişân-ı şerifleri var karye-i mezkûre üzerinde mezkûr *Sinan beğün utkasından mütemekkin olmuş kimesnelerden bazı kimesneye evleri yeri kendülere ve evlâdına ber muceb-i vakıfnâme vakf olub sâkin olurlar imiş*. *Ve bazı 'uteka ki sonradan gelüb zira'at olunan vakıf yerlere evler yapub mütemekkin olmuşlardır*. *Ve oğtanlarından Mehmed Çelebi ve İlyas Çelebi evler yapmış zikrolunan evler yeri için icâre virürler vakfa deyü kaydolunmuş der* (defteri köhne).

Elhâletü hâzihî zikrolan üslub üzere ber karar-ı sâbık vakfiyet üzere tasarruf olunur. (Geyve).

II

Vakıfların bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak kullanılmalarında diğer şekiller

Vüzerâ ve Selâtin vakıfları:

Osmanlı İmparatorluğunun umumî hayatında bir iskân ve imar metodu olarak vakıfların oynamış olduğu büyük rolden kimsesüphe etmemektedir. Şehirlerimizin her türlü ümme hizmetleri, içtimai muavenet teşkilâtı, ilmî, dinî ve medenî hayatın her türlü tezahürleri hep vakıf tesisler yolile tanzim ve idare edilmiş bulunmaktadır. Bu itibarla, vakıfların eski devrin medenî hayatında oynamış olduğu rolün ehemmiyet ve manası ayrı tetkiklerle ortaya konmağa muhtaçtır.

Biz burada, şehirlerde yapılan büyük cami, çeşme, imaret ve bimarhane gibi tesislerle bunların nasıl işlediğinden sarf-ı nazarla; hâli ve harab bir memleketi canlandırmak, iskân ve kolonize etmek, yolları ve umumî asayişini temin etmek maksatları ile yapılan toprak vakıf ve temliklerinden bâzılarını tetkik edeceğiz.

Fethedilen memleketleri iskân ve imar için *idâri - malî müstakil birer müessese* mahiyetinde olan bir takım arazi vakıfları tesis etmek kaidesi Osmanlı İmparatorluğunda ötedenberi tatbik edilmiş bir usul teşkil etmektedir. Bu usul uzun müddet çok iyi muvaffak olmuş ve memlekette umrân ve refâhın artmasına, iktisadî ve içtimai hayatın canlanıp memleketin şenlenmesine sebep olmuştur.

Filhakika, memleket açmak, işlemek ve imar etmek için bu gibi teşebbüslere daha ilk zamanlardan itibaren tesadüf etmekteyiz. Bu hususta aşağıya koyduğumuz iki kayıt, İmparatorluğun daha henüz doğmak üzere bulunduğu devirlerde bile girişilmiş imar faaliyetleri hakkında kâfi bir fikir verebilecek mahiyettedir. Bu kayıtların her ikisinde de görüldüğü üzere vakıf yolu ile, hırsız yatağı, ıssız ve bataklık yerlerde birer *ma'mure yaratılmış* ve ovalar gerek yolcular ve gerekse o civara glüb yerleşecekler için temin edilmiştir. Bu vaziyette her iki ma'murenin de

kendi hayatını mümkün olduğu kadar uzun bir zaman yaşaması ve tesis maksatlarına hizmet edebilmesi için memleket gelirinin bir kısmı kendilerine hasr ve tahsis edilmiş, daha sarıh bir tâbir ile bu işe *habs ve vakf* edilmiştir. Filhakika, Neşri Tarihi, Sultan Orhan ve Birinci Murad'ın büyük hasletlerinden ve eserlerinden bahsederken şu hususları kayd ve tesbit etmiş bulunmaktadır:

«Rivâyet olunur ki, Sultan Orhan Gâzi iki *'imâret* yaptırdı: Biri Bursada ve biri Iznikde... ve dahi muhabbet itdüğü dervişlere *zâviyeler* yaptırdı. Nitekim Geyikli Baba üzerinde yaptırdı. *Ve her yerleri 'imâr itmeğe severdi ve ıssız yerleri ma'mur idüb üzerine müslümanları sürerdi.* Bu Bursada yaptırdığı *'imâret bir ıssız yer idi ki ikindiden sonra âdem varmağa vehm iderdi.* Zira Gök Dere suyu ol eyyâmda Balık Pazarında akardı. *Ol sebebden dereyi öte geçmeğe vehm iderlerdü.* Sonradan derenin öte çaydan yana tarafına At Pazarı olıcak hisardan yanı biraz emîn oldu. Şimdi ol at pazarının yeri Sultan Hanı olmuştur.» (Neşri Tarihi, Yp. 51. Veliyüddin efendi kütüphanesindeki yazma nüsha).

«Hikâye-i binâ-i Ergene ve köprüsü şöyle rivâyet olunur ki, *bu Ergene köprüsünün yeri evvel ormanlık ve balçık ve çöküklük idi harâmîler durağı idi.* Ve hiç vakit olmazdı ki anda harâmî âdem öldürmeyeydi. Andan Sultan Murad hazâin harc idüb ol agacları kırırub pâk itdirüb ol arada yüz yetmiş dört kantarlu bir köprü yaptırdı. Ve ol köprünün iki başın ma'mur itdürüb *bir tarafına Ergene nâm bir lâtif şehir idüb bir 'âli 'imâret* yaptırdı. Muhassal iki tarafı dahi ma'mur olub Ergene köprüsü demekle ma'rufdur. Andan ol vakit ki *'imâret yörüdü Sultan Murad Edirneden 'ulemai ve fukarayı cem' idüb ge-dirüb evvel aşını kendü elile üleşdirdi ve çırağın kendü elile yakdı.* Ve yapan mi'mara

hıl'atler giydirdi ve çiftlikler 'atâ itdi. *Ve ol kasabanın halkını 'avârızdan mu'âf ve müsellem kıldı. Ve bu vâk'ânın tarihi Hicretin 831 senesinde oldu...*» (Neşri Tarihî, Yp. 172).

Bu hususta daha sarîh ve etraflı malûmat vermiş olmak için, ne gibi şerait altında ve nasıl kurulmuş oldukları bizce daha iyi malûm olan muahhar bir iki vakıf tesisi gözden geçirmeği faydalı bulmaktayız:

«Sultaniye» kasabası niçin ve nasıl kurulmuşdu?

İstanbulda Başvekâlet Arşivinde [424] numaralı evkaf defterinde yaptığımız tetkikata göre [*], Konyada Eski II kazası içinde vaktile *Kura Pınar diye anılan korkulu, tenha ve muhafazası lüzum bir derbend köyü üzerinde* Sultan İkinci Seâmî, Kıbrısın fethinden sonra bu yolların iktisab etmiş olduğu ehemmiyet dolayısıyla, büyük bir şehir manzarasını arzeden bir ma'mure vücude getirmiştir: Câmî, 'mâret, han, hamam ile 39 dükkân ve 2 değirmen yaptırılmış ve bu tesislerin masrafta için civardan 84 köy ve mezre'a'nın senevî 11,000 akçe tutan geliri vakf ve tahsis edilmiştir. Bu suretle hiç yoktan meydana çıkarılan ve zamanına göre; yolculuk ve nakliyatın temini için lüzumlu her türlü medenî tesisatı ihtiva eden bu yeni şehir (Medine) *Sultaniye* ismini almıştır: Sultanın kurduğu şehir ve ma'mure...

Bütün bu tesisatı muhafaza, tamir ve yolcuların muhtac olduğu hizmetlerle birlikte zarurî ihtiyaçlarını temine yarıyacak ticaret eşyasını orada bulundurub sattırmaq için ise, şehirli halka da ihtiyaç hissedilerek, «resm-i bennâk ve caba ve avârız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden muafiyet» gibi imtiyazlarla, muhtelif memleketlerden bir kısmı halk sürülmüş ve bu yeni şehirde iskân edilmiştir.

Bu suretle gelüb yerleşen halkın tesis ettikleri mahallelerin isimleriyle her mahallenin ihtiva ettiği *yetişkin erkek nüfusu* bu hususta bir fikir verecek mahiyette olduğundan aşağıya çıkarılmıştır:

Cami'-i şerîf mahallesi (42), Aksaray mahallesi (52), Sevindik Sofu (141), Meh-

met Emin mahallesi (58), Erdoğan ve Arslan Baba mahalleleri (81), Mahkeme mahallesi (35), Mütevellî mahallesi (35), Niğde mahallesi (18), Lârende mahallesi (52), Kırılı mahallesi (24), Mescit-i Orduhan mahallesi (51), Sülemiş mahallesi (86), Mescit-i Hüseyinlü mahallesi (48), Mescit-i Hacı Tahir mahallesi (50), Musa bey mahallesi (17), Davud Fakih mahallesi (25), Varsaklar mahallesi (22), İlyaslar mahallesi (19), Seydi Ahmed Fakih mahallesi (54), Kızıl Sürü mahallesi (6) yetişkin erkek nüfusu ihtiva etmekte bulunmuşlardır.

Burada Aksaray, Lârende, Niğde gibi bazı mahallelerin isimleri bu halkın hangi şehirlerden çıkarılıp getirilmiş olduğunu gösterdiği gibi; Varsaklar, İlyaslar, Kızıl Sürü gibi diğer bir kısmı da açıkça onların bu civarda çok bulunan göçebe *at çeken cemaatlerinden* olduğunu göstermektedir. Bu mahalleler arasında, *Arslan Baba* ve *Sevindik Sofu* gibi isimlerini oraya ilk gelen dervişlerden almış olması melhuz bulunan mahalleler de mevcuttur. Hacı Tahir, Davud Fakih, Ahmet Fakih gibi nüfuzlu ve mescit yaptıracak kadar zengin cemaat reisleri de birer mahalle müessesisi olarak göze çarpmaktadır.

Bu suretle tesis edilen *Sultaniye* kasabasına halkın daha fazla rağbet etmesi ve gelüb yerleşmesi için, bu gibilere bidayette şehir kurulurken ilk gelenlere bahşedilen imtiyazlar ve muafiyetler, bilâhare gelecekler için de uzun müddet muhafaza edilmiş ve bu suretle şehrin nüfusu arttırılmak istenmiştir. Bu hususta Başvekâlet Arşivinde bulunan 980 tarihli Ahkâm Defterinde (Yp. 335) tesadüf ettiğimiz bir hükme göre [kayıt, 3]; bu gibi muafiyetlerden istifade için 980 Cemaziyel-velinde bu şehre gelen Kuyumcu cematinden ve göçebe Esb Keşândan (29) ve Esb Keşândan gayrı, Kocalar ve Hacı Sinan cemaatleriyle Develer nâm karyeden (43) ve İlyaslar cemaati ile Kara kışla nâm karyedeki Kul Hamza nâm cemaatten ve Osmancık nâm karyeden ve Kara Virandan (38) hane olmak üzere reâya tayfasından bir çok kimseler «gelüb tavattun etmelerile mezbûr Sultaniye ziyade şenlenüb avârız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiye ve Kıbrıs sürgünden muaf olmak» için ellerine hüküm verilmesi reca edilmektedir.

Vakf defterine geçmiş olan 992 tarihli

[*] Bu makalenin sonuna konmuş olan 1 - 4 numaralı kayıtlara bakınız.

diğer bir hükümde ise; bu gibi muâfiyetlerden istifade için muhacir olarak gelüb de elerine muâfiyetnâme alanlardan bazılarının bir müddet sonra şehri terk ile tekrar eski köylerine döndükleri ve ziaatle meşgul olduklarını kaydetmektedir. Ancak kontrol ve teftiş olduğu zaman şehre gelüb tahrir esnasında bir kaç gün bulunduktan sonra «kasabayı bırakub gittikleri sebeble; nice yıl kasaba hâtî ve dükkânlur mu'attâl kalub mürûr ve 'ubur eden ümerâ ve küberâ ve ebnâ-i sebilin, kasabada bey' ve şirû olmadığundan, nice levâzımlarına zaruret ve 'usretlerin ve mahallâta hâli kalub harabe müşrif olan evleri eşkıyaya me'vâ olub fesada sebep olmakdan, kasabada mukim olub hün-i tahrirde hâzır olan u'yânî nihâyet ihtiyat üzere oldukların tazalüm etmeğın» lâzımgelen tedbirlerin alındığını ve bu gibiler yakalanacak olursa, eskiden kendilerine bahşedilmiş olan muâfiyetlerden istifade ederek vermedikleri geçmiş vergilerini de vermeğe mecbur edileceklerinin kendilerine tebliğ edildiği anlaşılmaktadır.

Sultâniye kasabasının tesisine benzer şekilde, sırf yolların emniyetini temin için, hâli ve ıssız bir yerde vakıf yolu ile diğer bir ma'nurenin tesisi misalini Ankarada, Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğündeki Sivas mufussalî defterinde gördüğümüz şu malûmat temin etmektedir:

1049 tarihlerine doğru vezir-i a'zam Mustafa Paşa Padişaha telhis gönderüb Sivas'ta bir köyle bir mezre'anın, şöyle bir maksada tahsis edilebilmesi için, kendisine temlikini reca etmektedir:

«Sivastan iki konak beride Mehmed Paşa hanı dimekle ma'ruf olan mahal herrü beyâbân olub şenliği olmamakla, kış günlerinde, Sivastan Diyarıbekirden ol ortalıkdan mürur ve 'ubur eyleyen asker tâifesi ve sâir tüccar ve ebnâ-i sebilden çok kimesne sovukdan helâk olub ol ecilden müteveffâ vezir Mehmed Paşa karyei mezbur ile mezre'a-i merkume mâbeyninde bir han binâ eylemiş ha'dehu mürur-ı eyyâm ile ol han harab olub ve karye-i mezburenin dahi re'âyâsın perâkende ve perişan olmağın eyyâm-ı şitâda mahalli mezburun yolları bağlanub âyende ve revendenin ekseri sovukdan helâk olmakdan hâli değildir. deyü karye-i mezbu-

re ile mezre'a-i merkumenin maktu'ları ref olunub ve etrafında olan havas ve zu'amâ ve erbûb-ı timar re'âyâsından ehil ve evlâdı ile gelüb mahall-i mezburda mütemekkin olan yalnız yüz nefer re'âyâya değın kendileri ve evlâdları neslen ha'de neslin mu'âf ve müsellem olmak üzere zikrolunan han kurbünde iki han ve bir cami-i şerîf binâ idüb mahall-i mezburu şenledüb ma'mur ve âbâdân itmek için kendüye temlik olunmak reca etmeğın vezir-i a'zam Mustafa Paşaya... hatt-ı hümayun-ı se'âdet makrunumla hibe ve temlik idüb işbu mülknâme-i hümayun-ı mevhibet meşhurnı virdüm ve buyurdum ki:

Zikrolan Kavak nâm karye ile Künbed nâm mezre'a hudud ve sınırları dahilinde olan mezârî ve merâ'i ve tilâl ve cibâl ve... ve enhâr ve eşcar ve ahcar ile ve sayir mahsulât ve tayyarâtı ve vâkı' olan yava ve kaçkun ve beytül-mâl-i 'âmme ve hassa ve mâl-i gâib ve mâl-i mefkud ve cürüm ve cinâyet ve resm-i 'arusâne ve kul ve câriye müjdegânisi ve harac ve ispence ve re'âyâ ve evlâd-ı re'âyâ ve haymanası ve resm-i ağnâm ve sâir bâdihevâsı ve müteveccihatı ile ve müte'allikatı velhâsıl kâffe-i mahsulât-ı şer'îye ve 'âmme-i 'âdat-ı örfiyesile mimmâ zükire evlem yüzker mefruz-ül-kalem ve maktu'-ül-kıdem min küll-il-vücuha serbestlik üzere müşârün ileyh vezir-i a'zamin envâ-ı vücuha mülkiyet ile mülk-i mahzı ve hakk-ı sırfı olub isterse sata dilerse bağışlayub mürâd idinürse vakf idüb keyfe mâyeşâ ve yahtar mutasarriş ola » (Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü Arşivi, Sivas defterine bağlı mülknâme sureti; tarihi, 1049).

Diye Mustafa Paşaya bu köy ve mezra'a temlik edilmiştir. Bilâhare bu hanlar ve cami' bu civarın «ma'mur ve âbâdân olmasına bâis ve 'illet olmağın» evkaflarına iki köy daha ilâve edilmiştir. Aynı zamanda, bu hanlar civarında gelüb yerleşecek olan yüz nefer re'âyâ için ayrıca bir «muâfnâme» verilerek evlâdları ve evlâd-ı evlâdları ile haracdandır, ispenceden ve âdet-i ağnamdan, bâc-i bazardan, ihtisâb ve ihzariyeden, suhreden ve cerehordan, azehden, ve yeniçeri alınmakdan ve nüzülden, kürekçiden hisar yapmasından, sekândan ve toğancıdan ve arpa ve otluk ve saman ve ağaç kerestesi salgunundan, kömür-cülükden, sarraştan ve celebden ve ulaktan ve hilcümle 'âmme-i avârız-ı divâniye ve kâf-

fe-i tekâlif-i örfiyeden muâf ve müsellemler kılınımlardır. Bu gibi muâfiyetlerden istifade etmek ümidi ile, yerini yurdunu bırakup buraya gelüb yerleşecek reayânın eski sahipleri sipahiler veya beyler tarafından kaldırılıb zor kullanılarak eski yerlerine götürülmemesi ve hiç bir vechile rahatsız edilmemesi için de ayrıca tedbirler alınmış ve emirler verilmiştir. Bu suretle, bu vakıf hanlar civarında daima muhafaza edilen bir insan kalabalığı, yâni yolcuların her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak hizmetleri yapmağa ve hanları muhafaza ve ta'mire hazır kimseler toplanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunda bütün yol boylarının ve köprü başlarının hep böyle bir takım muâfiyetlerle o civarın emniyet ve âsaişini temin ile hizmetlerini yapmağa amâde insanlarla iskân edilmiş olduğu ve bu neviden âmme hizmetleri için umumî devlet gelirinden vakıflar halinde muayyen tahsisat yaz ve tayin edilmiş olduğu düşünülürse bu teşkilâtın büyük rolü ve ehemmiyeti meydana çıkar.

Filhakika, harp maksatları için teşkilâtlanmış muazzam bir ordu manzarasını arzeden İmparatorluk dahilinde, umumî bir seferberlik havası ve zihniyeti içinde *her şeyi etrafı ile gören ve hesap eden nâzım bir kuvvet medenî ve askerî maksatlarla bütün memleketi vazifelendirmiş ve teşkilâtlandırmıştır.* Büyük yollar boyunca yaz ve kış mevsimlerinde veya muhtelif mâni'ler ve şartlar altında iki köy arasındaki merhaleler hesap edilmiştir. Bir çok hükümlerle iki köy arasında vaktile tayin edilmiş olan mesafenin fazlalığı tecrübe ile sabit olduğundan aralarında bir üçüncü köyün tesis edildiği, mühim köprü başlarına köyler sürülüb yerleştirildiği görülmüştür. Bütün bu tertibat düşünülerek alınmış, uzun tecrübelerle istinâden çalışan bir idareciliğin an'anelerine istinat etmiş ve hiç bir şey tesadüfe bırakılmamıştır.

Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğundaki derbendcilerin vaziyeti bilhassa dikkate şayandır: Dağlarda, mühim yol geçitlerinde, korkunç ve tehlikeli yerlerde, eşkıya yatağı tenha bucaklarda, nehirlerin geçit verdiği dar boğazlarda inzibat ve emniyeti temin için sistematik bir şekilde köyler yerleştirilmiştir. Konak ve emniyet tertibatını muntazam bir

şekle sokmak için Padişah fermanlarıyla *derbendci* kaydedilen yüzlerce köy İmparatorluğun hükümrân olduğu iklimleri birbirine bağlayan uzun yollar boyunca, nöbet beklerler ve derbend civarının emniyetinden mesul tutulurlardı. Bazı vergi muâfiyetleri mukabilinde, gelene geçene yol göstermek, istirahatini temin etmek, yolları temizlemek, yolcuları gemi ile nehirlerin karşı yakasına geçirmek hep onların borcudur. Derbendciler, orduda muvazzaf bir nefer gibi, derbend civarını terkedüb dağılamazlar. Aksi takdirde onlar nereye gitmişse arar, bulunur ve zorla eski yerlerine göçürülür. Köyler vardır ki her sene muayyen miktarda posta hayvanı temin etmek, yolları, köprüleri, kervansarayları, su yollarını tamir etmekle mükellefdirler ve muayyen yerlere esasen bu işleri yapmak için yerleştirilmişlerdir. Münakale ve muhabere vasıtalarının o zamanki şekli düşünülecek olursa, bu gibi teşkilât ve tertibatın lüzumu ve ehemmiyeti âşikâr bir şekilde meydana çıkar. *Bu gibi umumî hizmet işleri ve memuriyetler dolayısıyla avârız vergisinden muâf kaydedilen nüfusun miktarı ve bu nevi teşkilâtın memleket dahilindeki vüsati hakkında bir fikir verebilmek için şu rakkamları kaydedebiliriz:*

Anadolu vilâyetinde kayıtlı 550.319 hane üzerinden 79.105 i çeltikçi, ortakçı, mîdenci, tuzcu, derbendci ve vakf hademesi ve askerî tayfasına mensub olarak avârızdan muâftır ve bu rakkamların içinde 2.288 hanesi derbendcidir. Aynı şekilde Rumelinin sağ kolu üzerinde mevcut 96.329 haneden avârızdan muâf kaydedilen 12.464 hane içinde 2.557 hanesi derbendci kaydedilmiştir. Nigebolu vilâyetinde, 54.000 hane üzerine mevcut 4.656 avârızdan muâf hanenin 1.906 sı derbendcidir.

İmparatorluk dahilinde büyük işler hep böyle toprak gelirinin bir kısmının kendilerine vakf ve tahsis edilmesile veya toprak vergilerinden muâfiyetle gördürülmektedir. *Bu bakımdan vakıfların çoğu umumî hizmet işlerine ayrılmış, hasr ve tahsis edilmiş toprak gelirinden teşekkül etmektedir.* Ve her vakıf kendi sahasında muvaffakiyetle çalışabilmek için *idârî ve mâlî müstakil bir bütün teşkil etmekte ve vazifesinin en iyi şekilde ifası için, vaktile şart-ı vâkıflarla tayin edilmiş sîtatüsü ve kaideler dahilinde, müstakil olarak işlemekte ve çalışmaktadır.* Bu bakımdan

herhangi bir vakfın üzerine aldığı ve mâliyeti-
tine göre teşkilâtlandığı vazifeyi başarabil-
mesi için bu nevi bir *istiklâl* kendisi için lü-
zumlu görülmüştür. Filhakika, vakıfların ida-
resine Devlet ve mahallî büyük idare âmirle-
ri karışmadığı gibi; vakıf idaresi de her
türlü icraata girişmek için *merkeze danışmak*,
emir almak ihtiyacında değildir. Çünkü, Pa-
dişahlar bile vakıfların sitatülerini tebdil
etmek, haklarını azaltmak memurlarını deği-
ştirmek hususunda kendilerini salâhiyet sahibi
görmemektedir. Bir çok vakıfların reâyası
her hususta Devlete vergi vermek mecburiye-
tinden ve devlet memurlarının müdahalesin-
den masûndurlar. Herhangi bir cezayı müs-
telzim kabahatleri dahi olsa, vakfın kendi za-
bitler tarafından cezalandırılmaktadırlar. Şu
halde vakıflar, idarî, mâli ve inzibatî bakımlar-
lardan ayrı ayrı her mânasile *muhtariyeti* o-
lan ve bu bakımdan tetkike şâyâ: bulunan o-
rijinal müesseselerdir. Bu itibarla onlar bize
bugün mâli ve teknik işlerde Türkiyede tesi-
sini gördüğümüz az çok müstakil devlet mü-
esseselerini hatırlatmaktadır. Onları tesis
edenlerin hususî şahıslar olduğunu görüb de
hüsusi menfaat müesseseleri olduğunu zannet-
mek doğru değildir.

*Vakıf yolile kurulan büyük ziraî islâh
ve sulama tesisleri*

Vakıflar yolu ile ziraî sahada yapılan
büyük imar ve ıslah işlerine âit diğer bir mi-
sâl de, tafsilâtını Ankarada, Tapu ve Kadastro
Umum Müdürlüğünde 585 numaralı Bursa
evkaf defterinde tetkik ettiğimiz kayıtlardan
çıkılmaktadır. [kayıt, 5]

Filhakika, bu kayıtlara göre, Eskişehir
civarında *Sakarya nehri bir çok yolları ve
köprüleri bozmuştur*. «Göynük kazasında vâ-
kı Nerdübanlu nâm âerbendin yolu dahi sa'b
ve sengistân olduğundan ma'ada hâlâ bilkül-
liye münkati' olmağa karîh olmağın 'Arab ve
'Acemden gelen bâzirgânlar külli muzayaka
çeküb ta'mir ve meremmete şiddetle ihtiyacı»
vardır. Bu hali gören vezir-i azam Mehmed
Paşa ile tevkî-i Feridun Ahmet bey müştere-
ken bu mntakanın imar ve tanzimini büyük
bir hayır işi olarak üzerlerine almak istemek-
tedirler. Bu hususta şöyle bir proje hazırla-
mışlardır:

Bu mntakanın en ehemmiyetli noktasını
teşkil eden Göynük kasabasında bulunan *Ak
Şemseddin hazretlerinin türbesini ihyâ* ede-
cekler ve «her gece üç kandil» yakacaklardır.
Bundan başka «*kasaba-i mezbûrede ihtiyacı
olan yerlerde kârbansaray ve beş mevzi'de
çeşmeler binâ* eylemeğe 'azimet» etmişlerdir.
Fakat, *Sakaryanın akışını tanzim ile bu ka-
dar mühim bir ticaret ve kârbân yolunun te-
mizlenüb tanzim edilmesi* nevinden muazzam
bir teşebbüsün başarılması ve devamlı bir
şekilde muhafaza edilebilmesi için yapacakla-
rı tesisatın tamir ve muhafazasını temin ede-
cek surette devamlı bir gelir kaynağı bir vakıf
bulmak lâzımgelmektedir. Bu zevat bu husus
için Padişahdan devlet bütçesinden fedakâr-
lık yapmayı icab ettirecek şekilde hazır köy
ve arazi geliri de istememektedirler. Onlar
her şeyi kendi paralarile yapacaklar-
dır. Yalnız Padişaha arz etmek için şöyle bir
finansman projeleri vardır:

Beypazarı kazasına tâbi Yenice nâm kar-
ye kurbünde Sakarya nehrinden bir mikdar
su ifrâz idüb *bir 'azim bend bağlayub kendü
paralarile tulî 17.000 zira' harkı kazdırub*
bu harkın uğradığı yerlerden Eskişehir cıva-
rında bazı köylerde o zamana kadar *mu'attal*
*bir halde durmakta olan bir kısım araziye su-
lamak* ve bu suretle büyük müd ile 75 müd
*çeltük tohumu ekilecek bir yer kazanarak pi-
riñ ziraatine hazırlamak*. İşte bu kadar bü-
yük masraflarla kazanılacak olan böyle bir
sahanın mahsulü o civardaki köprü ve yolla-
rın tâmirine ve kârbansaraya sarfedilecektir.
Gerçi bu zâtlar, yine kendi paralarile ırgad
tutub, o zamana kadar kimsenin işlemediği
yerler olmak dolayısıyla tapu ile sultan ala-
cakları bu yeni topraklar üzerinde pirinc zi-
raati yapacaklardır. Fakat, 17,000 zira' uzun-
luğunda bir kanalla ve o kadar büyük bir
masrafla oraya kadar getirilmiş olan bu su-
dan köylü halk da istifade etmek ister ve bu
su ile *kendi toprakları üzerinde* pirinc ve pa-
muk yetiştirmeğe kalkarlarsa o zaman köylü
ile şöyle bir mukavele yapmak için izin iste-
mektedirler.

Bu iş için köylüye vakıf cânibinden veri-
lecek tohum çıkarıldıktan sonra, hâki kalan
mahsulün nısfını *hark ve bend sahibi olan
vakfa vereceklerdir*. Köylü kendi elinde kalan
diğer nısıftan mahsül *öşrünü sahib-i arz o-*

lan sipahiye verdikten sonra, geriye kalanı kendisinin olacaktır.

Memleketin imar ve inşasile emniyetin tesisi bakımından vakıfların oynadığı rol hakkında dikkate şayan olan diğer bir misal de Kuşadasında veziri azam Mehmet Paşaya ait bulunan diğer bir tesis tarafından verilmektedir:

Vezir-i a'zam olan *Mehmed Paşa* (Kon-yevi. Kara), vaktile Cerrah Mehmet Paşaya her sene Sakız mukata'atı eminlerine ellişer bin akçe vermek şartile «mefrûzülkalem ve maktu'ulkidem, serbestlik üzere temlik olunub» verilmiş olan *Kuşadasını* bu paşanın vârislerinden satun alarak, bu ada üzerine düşman gemilerinin yanaşarak daima yolcuları ve hacıları rahatsız etmeleri tehdidini bertaraf edecek şekilde bir kal'a, bir han ve iskele bina ittirmiş olmasıdır. Bu suretle büyük masraflar ihtiyâr edilerek böyle bir deniz yolunun emniyetini temine hizmet emiş olan Paşa, eskiden Sakız eminlerine maktuan verilmekte olan elli bin akçeyi binâ ettirdiği kal'a neferatının ulûfelerine tayin ettirebilmiş ve etraftan gelen reyâyâya dahi muâfiyetnâmeler temin etmiştir. Bu suretle, bu adanın âşarı, resm-i zemin ve tapusu, yavası ve kaçkunu, gümrüğü, *kassabîyesi*, resmi kahve ve resmi keyl ve kabanı, beytül-mâl-i hassa ve âmmesi ve cürm ve cinâyeti velhasıl ne gibi geliri varsa hepsini bütün olarak vakfa tayin ettirmiştir. (Sene, 1021) [*]

Bu suretle memleketin muhtelif köşelerinde üç i'mar teşebbüsünde ismi geçen ve büyük ticaret ve kârban yollarının emniyetini ve dolayısı ile memleketin iktisadî imran ve zenginliğini temini kendisine bir gaye edinmiş gözükken bu vezirlerin zihniyet ve icraatları hakikaten dikkate şayandır. Bugün ancak devlet teşebbüsü ve parasile yaptırılabilir kadar umumî menfaatları alâkadar eden bu işlerin *vakıf tesisler yoluyla* temin edilmiş ol-

ması, devrin teşkilât zihniyeti hakkında bize açık bir fikir vermektedir.

Rumelinde hudut boylarında yerleşmiş olan ümeraya temlik edilen arazinin böyle büyük muâfiyetler ve imtiyazlarla verilmiş olmasında, eski devrin federal prensipleri kadar, şüphesiz oraları iskân gayretini kendilerinde uyandırmak maksadı da mevcuttur.

Filhakika, vazifeye bağlı bir *dirlik* olarak muvakkaten elde tutulan bir imtakanın şenlendirilmesi, iskân edilmesi için sancak beylerinin ve sair büyük memurların sarfedecekleri gayretler, ebedî olarak bütün evlâdlarına ve nesillerine temlik edilen bir arazi üzerinde bu arazinin şenlenmesi bakımından duyacakları alâka ile bir değildir. Has şekilde tasarruf edilen bir *Padişah dirliği*, muayyen bir maaş gibidir ve uzun bir istikbalde bu gelirin artması için alınan tedbirler sahibi için beyhude zahmetler addedilebilir. Çünkü, o zamana kadar sancak beyi başka bir vazife ile başka bir dirlik üzerine gönderilmiş olacaktır. Böyle bir Padişah dirliğinin düşman eline geçmesi gerek düşman istilâsı ve gerek zulümle ve idaresizlikle perişan olması da dirlik sahibi için büyük bir felâket sayılmaz. Böyle bir vaziyet karşısında dirlik sahibi askerî vazifesini yaptıkca Padişah kendisine gelir tutarı aynı olan diğer dirlikler vermek mecburiyetindedir. Bu sebeplerle Osmanlı İmparatorluğunda ilk istilâları müteakip devletin büyük mikyasta temlikler yapmış olduğu görülmektedir. Bu suretle, hem henüz dünce kadar Osman Oğullarile silâh arkadaşlığı yapan ve soy esaleti fikrini muhafaza eden bir çok beylerin *fütuhattan hissesi ayrılmış ve kendileri tatmin edilmiş oluyor hem de daimî harp ve istilâlarla harab olmuş bir memleketi imar için en müessir bir çareye baş vurulmuş bulunuyordu.*

Filhakika, istilâyı müteakib derhal Rumelinde hudut boylarına yerleşmiş olduklarını gördüğümüz meşhur kumandanların ve Anadolu beylerinin oralardaki toprak mâlikâneleri, bu beyleri siyasî bakımdan düşmanla ana vatanda yerleşmiş kalmış olan Osman Oğullarının devleti arasında bırakıyor ve bu suretle kendileri için bu saltanatın sahibleri emrinde bir kumandan gibi fütuhat ile meşgul olmaktan başka bir çare kal-

[*] Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü, 167 numaralı Sığla evkaf defteri, Yp. 43, [Kayıt, 6].

madığını görüyorlardı. Evrenos ve Mihal beyler oğullarının ve diğer kumandanların Rumelindeki büyük toprak mâlikâneleri siyasi bakımdan uzun müddet bu rolü oynamalarını temin etmiştir. Filhakika, onlar, hudud boylarındaki yeni mâlikâneleri dahilinde eskisine nazaran bir kaç defa zenginleşmiş vaziyette de olsalar, siyasi bakımdan tehlikeli bir rol oynamak iktidarını tamamen kaybetmiş bulunuyordu. Çünkü, kuvvetli düşmanlar karşısında bu yeni toprak mâlikâncilerini muhafaza etmek için iç memleketin ve bu iç memlekette gittikçe daha kuvvetle yerleşmiş olan Osman Oğulları devletinin yardımına her zaman muhtaçtırlar. Diğer taraftan, Padişahlar bu nüfuzlu ve şöretli kumandanlarla soy ve hânedan sahibi beyleri Rumelinde meşgul etmek için kendilerine her biri bir küçük beylik kadar büyük geniş toprak mâlikâneleri bahşetmekten çekinmemişlerdir. Bu beylerden büyük bir kısmının bu memlekeler üzerine bütün maiyetleri, akvam ve akrabasına Anadolu'dan göç edüb yerleşmiş olduklarına şüphe yoktur. Artık ebedî olarak kendilerinin mülkü olan bu topraklar üzerinde giriştikleri iskân ve i'mar faaliyeti de dikkate şâyandır. Bu toprak mülklerin her türlü hukukile, dağları, nehirleri, ma'denleri, bâcları ve haraclarile ve âdetâ bir küçük devlet salâhiyet ve istiklâlile temlik edilmiş olduğunu düşünerek; böyle bir memlekette nüfusun artması, yolların ve ticarî faaliyetin teminat altına girmesi, imar faaliyeti ile herkesin gelüb yerleşmesinin temin edilmiş olması, bu mülk sahiplerinin menfaati icabından olduğu kolayca anlaşılacaktır. Bu suretle teşekkül eden yeni memleketlerdeki uç beylikleri ve hudut kumandanlıklarının en büyük ihtiyacı, vergi topluyabilmek için bu yerlerin bir gün evvel şenlenmesini, iskân edilmesi ve emniyetle yaşanabilir bir hale sokulmasıdır. Bu sebeple, iç memlekette adam celbetmek, onlara kolaylıklar vadetmek ve imtiyazlar vermek gibi tedbirlerin yanında; düşman memleketlerinden kandırılıb köylü getirmek, akınlardan esir çıkartub veya köylü sürüb getirüb kendi memleketlerinde iskân etmek gibi çarelere de müracaat edildiği görülmektedir.

Bu gibi mülkler, daha evvel gördüğümüz şekilde [*], bir âile mülkü olarak bütünlü-

[*] Hukuk Fakültesi mecmuasının VI. ncı cildinin 1 inci sayısında «Şer'i Miras Hukuku ve Evlâlık Vakıfları» ismini taşıyan makalemize bakınız.

ğünü muhafaza edebilmek için vakıf veya evlâlık vakıf şekline girmek mecburiyetinde olduğundan Rumelinde tesadüf ettiğimiz büyük âile vakıflarında gördüğümüz istiklâl ve reayası üzerinde devletten ayrı bir devlet tab'ası imiş gibi, devletin herhangi bir müdahale hakkından mahrum gözükmesi, vergi toplayamayışı gibi imtiyazlar, hep böyle vaktile bu memleketlerin iskânını teşvik gayesile oraların sahiblerine bahşedilen imtiyazların neticesidir. Hudutlar geriye doğru atıldıkça ve memleket mamur olub hal-i tahîi avdet edince bu imtiyazlar maksat ve mânasını kaybetmiş ve devlete rakib bir prensibin ifadesi olacak surette muzır bir şekil almıştır. Halbuki, vaktile o memleket harab ve tehlikeli bir hudut mıntakası iken bu imtiyaz ve muâfiyetler iyi bir teşvik vasıtası oluyordu.

Bir müddet sonra yalnız vakıf sahiplerine bağlı ve borçlu gözüken bâzı mıntakalar halkının imtiyazlı vaziyetini diğer bir şekilde de izah etmek mümkündür. İhtimalki bu reaya o vakfın vaktile o mıntakada iskân ettirmiş olduğu kullarının oğullarıdır veyahut vakıf sahibinin akraba ve taallukatıdır ve vakfın bu reaya üzerindeki diğer yabancı müdahaleleri bertaraf edici inhisarcı hukuku bu sebeple izah edilebilmektedir.

Filhakika, bir başka yazımızda [*] «kulluklar ve ortakçı kullar» nâmı altında uzun uzadıya izah ettiğimiz vechile büyük padişah ve vüzerâ vakıflarının bir çoklarında köyler, sadece toprağa yerleştirilmiş esirlerden veyahut harp mıntakalarından sürülüb getirilmiş köylülerden ve bir çok vergilerden affedilecekleri va'dile öteden beriden bulunub getirilmiş kimselerden müteşekkil bulunmaktadırlar.

Bu hususta bir misal zikretmiş olmak için, Niğebolu livasında Sultan Bayezit tarafından Mihal oğullarına temlik edilen arazi üzerindeki iskân faaliyetini ve bâzı köylerin ne şekilde teşekkül etmiş bulunduğunu cetkik edelim:

Bu mıntaka, Mihal oğullarına, cümle hududu ve hukuku, arazi ve mezâri'i, beytülmâli ve haracile «mefrûz-ül-kalem ve mak-tu'ul-kidem» olarak temlik edilmiştir. Ve ayrıca mezkûr hudutlar içine «haymana ve

[*] İktisat Fakültesi Mecmuası, sayı: 1, 2 ve 4 o bakınız.

haric-ez-defter-i cizye ve kimesneye raiyet kaydolanmamış haymana kâfirden ne denlû kâfir cem' idüb getirüb teskîn itdirürse ol dahi sair mülkleri gibi mülk-i mahzı olub sair emlakine nice tasarruf iderse anı dahi ol vechile mutasarrıf ola» denilmiştir.

İşte, Mihal oğlu Ali bey bu gibi haklara istinaden ve ihtimal insan celbi için, Pilevne kasabasında oturan İslâmları âşardan ve diğer rûsûmdan affettiği gibi hıristiyanları da cizyeden affetmiştir. Ali beyin şeriatin vazettiği bir vergiyi bu suretle ilga edebilmesi hakikaten dikkate değer.

Ali bey, elimizdeki kayıtlardan anladığımızı göre, kendisine virilmiş olan sınırnâme içinde bu suretle cem' ettiği köylerin ba'zısını mescidine ve imaretine ve ba'zısını zâviyesine vakfettiği gibi geriye kalanların bir kısmını da oğullarına ve ba'zısını kullarına temlik etmiştir:

Bu suretle temlik edilen arazinin hududu içinde «hâli ve haramî durağı» bir yer, ihyâ olunması için, akrabadan *Halil Voyvoda* ya «cemî» hukuku ile hibe ve temlik edilmiş» ve eline *mülknâme* ve *sınırnâme* verilüb kadından hüccet alınmıştır. Resmî muamele bu suretle bittikten sonra, *Mihal oğlu Mehmet* beyin mülk köyleri reayasından ve mülk raiyetlerinden isimlerle (25) raiyet çıkarılıb evlâdlarla *bu boş yere kondurulub bir köy tesis edilmiştir. Mihal oğlu Ali bey* de kendisine mülk olarak verilmiş olan yerler üzerinde *diğer bir bınar başı hâli yeri* hizmetkârlarından *Yusufa* vermiş ve kendisine başkasının olmayan kefere tayfasından (20) nefer kâfiri getirüb kondurmağa izin ve icazet virüb, getirüb kondurduktan sonra bu yirmi neferi ona *çiftci* yapub hukuku şer'îye ve rûsûm-ı örfiyelerile mezkûre hibe itdiği gibi; mezkûr *Yusuf* ne mikdar *yoldaşı* ve *hidmetkârı* ile buralarda *baltularile ne mikdar künt yerler açub turla ve bağ ve bostan* idinürse bunların resimlerinden de kendilerini affettiğine dair ellerine mektub vermiştir. Yine elimizde mevcut kayıtlara nazaran; bir haşka *hâli bınar başını* *Mihal oğlu Mehmet bey* *Hersekde sancak beyi iken bir kal'adan çıkardığı* (15) ve oğlu *Hızır beğün* diğer bir kal'adan çıkardığı (15) nefer evli fâkirle iskân idüb köy kurdukları anlaşılmaktadır. Gerçi bir müddet sonra *mülknâmede* olmıyan köylerin zikredilen usullerle çoğalmasi üzerinc,

bâzı devlet memurlarının bu köylerin reayasından *resmî haymana* istedikleri ve bu hususta uzun bir takım davalara girişildiği anlaşılmaktadır. Burada da Pilevne kasabası hıristiyanlarının vaktile Mihal oğlu Ali bey tarafından affedilmiş olan cizyelerinin alınmasının şer'î olmadığı sebepten cizye'nin Pağışah hesabına toplanması lâzım geleceği mevzuubahs edilmektedir.

Vakıfların ve mülklerin sınırları içinde dışardan getirilüb veya kendi köylerinden ayrılıb iskân suretile *daha bir çok köylerin teşkil edilmiş olduğunu* gösteren diğer kayıtlarda mevcuttur:

Meselâ *maktul Mustafa Paşanın* veresei elinde bulunan üç köyden ikisinin *sonradan ihdâs* edilmiş bulunduğu ve mülk olan köyün ancak hıristiyan köyü olduğu anlaşılaraq, «*sonradan ihdâs idüb şenlendirdiği ve ifratlu ma'mur eylediği diğer iki köy Pağışaha hâs tayin*» ediliyor. *Rüstem Paşanın* *Hezargırıld* da hâli ve ıssuz bir bınar başını, *hâli olmak dolayısıyla tâpuya müstehak olduğu için*, mevkufâta ve hâssa beytülmâle nâzır olan *Za'im Mehmed'den beş yüz akçe tapuya* ve her sene iki yüz akçe *mukata'aya satun* alub kaydettirdikten sonra kendi mülk-i mahzı olan *Arnavud köyünden* (60) nefer evli reaya kaldırub bu boş yerlerde bir köy ihdâs ediyor ve cümle hukukile tasarrufuna geçiriyor. Diğer kayıtlarda da, yine bu mntakada bir çok köylerin imtiyazlar bahşetmek suretile veya *istimâlet* tarikile insan toplatılarak tesis edildiğini göstermektedir. Ve bütün bu mülk sahiplerinin topraklarının bu şekilde iskân edilmesinde büyük menfaatleri olduğunu bile rek hareket ettikleri görülmektedir. Meselâ bir yerde Pağışah eskiden *mezre'a* olan bir yeri *şenletmek için icâzet virüb Mustafa Paşaya* temlik ediyor; paşa da bu suretle meydana çıkan köyü *Üskübd*deki câmiine ve imaretine vakfediyor.

Daha bunlara benzer bir çok misaller de, zengin ve nüfuzlu şahsiyetlerin boş yerleri iskân maksadile Pağışahtan dileyüb veya hut satun alub *mensub oldukları cemaat* ve *akrabaları halkile veya harpten hisselerine düşen esirlerle*, «*haymana*» dan bulub *getirdikleri insanlarla* buraları iskân itdikleri görülmektedir. Daha muahhar devirlerde hudut boylarında aşağıdaki şekilde bâzı vazifeleri

ve imtiyazları olan kimselerin mevcudiyeti de düşünülecek olursa, düşman memleketlerinde *esir kapmak kadar, reaya toplayub getirmenin* de ne kadar mühim bir mes'ele teşkil etmekte olduğu anlaşılır:

«Mezkûrlar yarar ve gerekli olub şimdiye değin bu nâhiyelere re'aya gelmesine bunlar bâis olmağın hukuk ve rüsûm alınagelmeyüb minba'd dahi hukuk-ı şer'iyeye ve rüsûm-ı örfiyeden mu'af olmak şartile ol etrafı senlemeğe mültezim olub *dârülharbden istimâlet ile re'aya getidüb temekkün ettirmek için lâzım kimesnelerdir* deyü Pojaga beyi i'lâm eylediği pâye-i şerir-i 'adâlet masire 'arz olundukda mademki şart-ı meşruh üzere edâ-i hizmet idüb ol cevânibin şenlenmesine bâis olub re'aya getirüb tevattun itdirmeğe sa'y ve kifayetleri müşahede oluna mu'af ve müsellemler olalar deyü ferman olunmağın defteri cedide kaydolundu»

(İstanbul, Başvekâlet Arşivi; Pojaga defteri).

Aynı şekilde Hersek'de, Yenişehirde, Avlonyada bir takım hıristiyan rüesâ, düşman memleketlerinden akraba ve te'allükatile çıkub gelüb Türkiyede yerleştikleri için, kendilerine ba'zı yerler mülk olarak verilmiştir.

Meselâ Hersekde (82) hanelik bir ce maat ahd-ü emânla geldükleri vakit «*tapu ile*» «*Padişahımızın memleketinde temkin idüb otura ve zikr olan yerleri şerlede ve kendüyle bile çıkan keferi kondura ve zikr olan yerlerden yer vire ve şimdiden sonra ne mikdan kimesne gelürse zikr olan yerlere kondura*» diye vermişlerdir. Diğer bir takım hıristiyan askeri rüesâyaya (Voyvodalara) eski «baştine» leri «kendüyle bile gelen cema'atlerle ve gelecek kimesnelerele tasarruf iderler» deyü verilmiş ve böyle muahede edilmiş veya *diğer ahdü peymanla gelenler*»e bu şekilde yerler temlik edilmiştir. Diğer kayıtlarda da böyle «istimâlet» ile düşman içinden getirilmiş askerler mevcuttur. Bosna kalelerine ait bulunan kayıtlar da tetkik edilecek olursa, devletin hudut boylarını iskân ve ihyâ edebilmek için toprağı *yurd ve çiftlik* olarak eski sahiblerine bırakmakta veya boş kalan toprakları istiyenlere ucuz bir fiyatla satmakta olduğu görülecektir. Bu suretle oralarda *mîri topraktan farklı bir toprak rejimi, yani bir nevi mülk topraklar şekli* daha büyük bir mikyasta teşekkül etmiş bulunmaktadır.

Kayıtlar

1. Mukaddema kasaba-i Sultaniye karye olup mahûf ve muhâtara hıfzı lâzım *derbend* iken şenlemek için havass-ı hümayun ve zümâ ve erbâb-ı timar reayasından resm-i bennâk ve caba ve avârız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiye teklif olunmamak üzere emr-i şerif ile tavattun ettirilen reâyaya taifesi *sayir muazzam şehir halkı gibi bennâk ve caba resminden muâfiyet* üzere tahrir olunup defterleri âsitâne-i sa'adete teslim olunup badehu *At Çeken taifesinden* ve sayir reayadan kasaba-i mezbureye gelmeğe tâlib ve râğıb olanlar dahi *ol minvâl üzere* tavattun için sadaka buyrulan ahkâm-ı şerife sicill-i mahfuza kaydolunup nice reaya gelüb mütemekkinler ve mutavattınlar olup bir kaç yıl kasaba tamam

şenlenüp ma'mur olduktan sonra Deftere kaydolundular âsitâne-i saadetten *suret-i Defter* alup ve sonra ahkâm-ı şerife ile gelenler mahkemedan ahkâm-ı şerife sureti alup muâfiyetlerine tamam kavi temessüğe mâlik olduklarından sonra kasabayı birağup gerü geldikleri karyelerine varup firar edenlerden sipahi rüsûmu raiyet taleb ettiklerinde muâfiyetlerine suret-i defter-i Padişah ve 'âlâmet-i şehinşahi ibraz edüp rüsûm-ı raiyet virmeyüp ve *mütevelli* göçürüp kasabaya getirmek istedikte bazı koyunlarının dölün almakandan gelicek ve bazıları dahi ve bahçe ziraatleri mahsulün cem' edüp karyeden alâkalarının katedüp gelmek bahanesile yerlerinde ka-

lup gelmeyüp şöyle râyegân muâf geçinürler imiş.

Bu defa tahrir-i cedid esnasında kasabada mevcut bulunmayup yine muâf kaydolunmak için tahrir esnasında bir kaç gündenbergi geldikleri vech-i meşruh üzere kasabayı bırakıp gittikleri sebeble nice yıl kasaba hâli ve dükkânlar muattal kalup mürûr ve 'ubur eden ümera ve küberâ' ve cbna-i sebiliu kasabada bey' ve şirâ olunmaduğundan nice levâzımlarına zaruret ve 'usretlerin ve mahallâta hâli kalup harabe müşrif olan evleri eşkiyaya me'vâ olup fesada sebeb olmakdan kasabada mukim olup hîn-i tahrirde hazır olan a'yanı nihayet ihtiyat üzere olduklarından tazallüm etmeğın mekân-ı melûflerine avdet edenleri yerlü yerinde raiyet kaydetmek maksud olundukta her biri hâliyâ karyelerinden alâkaların kat'edüp bu defa ikamet kasbına gelüp minba'd dahi kasabayı hâli koyup giderseyüz güzeşte caba ve bennâk resmimiz için çift bozan üslubu üzere her sene yetmiş beş akça mevkuşçulara ve vâkı' olan güzeşte 'avârızımız ve nüzülümüzü bikusur velâ küsür miri canibine edâ idelüm deyü hüsn-i iradetlerle kabul ve taahhüd ettikleri ecilden emr-i şerif-i sâbık ve defter-i 'atik mucibince kasaba-i sultaniyede mütemekkin olduklarıca kemakân caba ve bennâk resmın virmeyüp sayir vilâyette 'avarız ve nüzül vâkı' oldukta bunlara teklif olunmamak üzere defter-i cedide kaydolundu.

2. Nefs-i kasaba-i Sultaniyede gelüp mü- (Başvekâlet Arşivi, 424 numaralı Karabınar ve Sultaniye evkaf defteri).

temekkin olan her ne taifeden olursa eğer *At Çekn* ve eğer *mütekaittir cemi'* tekâlif-i divaniyeden ve 'avarız-ı örfiye ve ulak ve kılavuz ve suhreden muâf olmak için Padişahımız e'azzaallahu ensarehu 'atebe-i 'ulyâlarında ve cennetmekân ve firdevs âşiyân Sultan Süleyman hazretlerinden ahkâm-ı şerife vârid olmuştur bermuceb-i defteri âtik.

3. Eski İl kadısına hüküm yazıla ki:

Hâliyâ kapuma arz gönderüp âsitane-i seadetten ferman-ı şerif vârid lup kasaba-i Sultaniyeye gelüp tavattun edenler her ne yerden gelürler ise 'avârız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muâf ve müsellemler olalar deyü ferman olunmağın hâlen semânin ve tis'a mie tarihinde Eski İl kazasından ve etrafta olan kadılıklardan birkoç yüz evler gelüp kasaba-

mezburde tavattun edüp şenlendirüp sâbıka gelüp tavattun edenlerin isimleri defter olup âsitaneye 'arzolunduğu gibi bizim dahi isimlerimizi defter edüp 'avârız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden ve Kıbrıs sürgününden muâf ve müsellemler olmak recasına arzolundu deyü bildirmişsin.

İmdi buyurdum ki hükmi şerifim vardukda şimdi gelen mezkûr kimesnelerin emrolunan üzere *kürekçilerin* alup zaptettiresüz ve hâlâ kaç nefer gelüp temekkün idenleri isimlerle defter idüp defteri imzalayup dergâh-ı mu'allâma arzedesiz ellerine muâfiyet için hükmi şerif virile şöyle bilesin tahriren 9 Ramazan 980.

(Başvekâlet Arşivi, 980 tarihli Ahkâm defteri. Yp. 335)

4. Bilfiil divan-ı hümayunda tuğray-ı sadet aray hizmetinde olan Hamza Paşa dâmet ma'aliyehuya hüküm ki:

Hâliyâ Dârüsseadetim ağası olan kıdvetül-havas vel-mukarribin 'umdet-ul-eshab-üt-takrir vet-temkin Osman dame uluvvuhû mektup gönderüp Aksaray kazasına tâb Halîl Fakih nâm karye mukaddemâ haric-ez-defter olup *mevkuşat emînleri* zabtederler iken merhum ve mağfurünleli Sultan Süleyman hân tebeseralı zamanında sene-i erba' ve seb'in ve tis'amie Rebiulevvelinin guresinden sulehadan Şeyh Baliye temlik olup sınuru dahilinde olan 'uyun-ı enhar bağ ve bahçesi ve eşçar-ı müsmire ve gayr-ı müsmiresi ve çayırı ve cümle tevabi'i ve levahıkı ve resm-i ağnâm ve öşr-i gallâti mûmaileyhin emlak-i sahiha-i şer'iyesi gibi olup mâdemki kayd-ı hayavatadır mutasarrıf olup vefatından sonra evlâd-ı zükûrunun aslahı veç-i meşruh üzere mutasarrıf olup evlâd-ı zükûrı batnen ba'de batnin münkarız olduktan sonra Kara Bınar kurbinde vâkı' imaret-i âmireye sarfolunup ve mezbur şeyh ve evlâdları mezbur karyelerde sâkin olan dervişân taifesi ile ulaktân ve kürekçiden ve arpa' ve saman salğunundan ve güherçeğe hizmetlerinden ve sayir avârız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muâf olmak üzere rûzname-i hümayun virüp ilel-ân veç-i meşruh üzere tasarruf olunurken müceddeden vilâyet tahrir olundukta mumâileyhin Şeyh Balinin evlâdından olup hâlâ karye-i mezburde veç-i meşruh üzere mutasarrıf olan dârende-i fermanı hümayun mevlânâ Hayrettin âhâr

diyarda bulunup hazır olmamağla defter-i cede kaydolunmamağın *mevkufat eminleri* haric-ez-defter deyü mahsulüne dahleylemekten hâli değildir deyü mülkname-i hümayun mucibince karye-i mezbure müşarünileyh ceddim tâbeserah nım Kara Bınarda vâkı' imaretinin evkaf defterine kaydolmak recasına i'lâm etmeğın buyurdum ki karye-i mezbureyi veçh-i meşruh üzere mülkname-i hümayun mucibince zikrolunan evkaf defterine kaleminle kaydeylesin şöyle bilesin fi evaili Zilhicce 1004 erba' ve elf.

Vech-i meşruh üzere verilen hükmi şerif bu fakire havale olunub aynı ile bu mahalle naklolundu mucibi ile temessük oluna fi... *Hamza et-tevki'i*.

(İstanbul, Başvekâlet Arşivi, 424 numaralı vakıf defteri).

5. Vakf-ı düstür-ı mükerrerrem vezir-i a'zam hazret-i Mehmed Paşa.

Nehr-i Çeltik.

Tohum, 75 müd Bemüdd-i kebir.

Hisse-i hazret-i düsrür-ı a'zam: Tohum, 50 mud.

Hisse-i Feridun Ahmed bey: Tohum, 25 mud.

Müşarünileyh edâmallâhü te'âlâ iclâlehu nef-i Göynükde kuth-ül-ârifin erşedülmürşidin hazret-i Şeyh Ak Şemseddin kuddise sırruhülâzizin türbe-i şerifesinde her gece üç kandil yakub ve kasaba-i mezburede ihtiyacı olan yerlerde kârbansaray ve beş mevzi'de çeşmeler binâ eylemeğe azimet edüb zikrolan hayratı mebrûrenin evkafı için Beybazarı kazasına tâbi' Yenice nâm karye kurbinde iftihar-ül-emâcid vel-ekârim Feridun Ahmed bey dâme mecduhu ile *bervech-i iştirâk kendülerin hâlîs mallarile* nehr-i Sakaryadan bir mikdar su ifraz edüb bir 'azim bend bağlayub tuli on yedi bin zira' harkı kazdurub hark-ı mezbur uğradığı yerlerden Eskişehir kazasına tâbi' Çaltı nâm karye ve sayır kurâ sımrularında vâkı' olan arazi-i mu'attala ve sayır ziraat olunan yerler zikrolunan su ile sivarılıb müdd-i kebir ile yetmiş beş müd çeltük tohumu ki yirmi beş müd tohumu mumâileyh Ahmed bey cânibinden ve elli müd çeltik tohumu müşarünileyh edamallahü teâlâ iclâlehu tarafından ekilmeğe Maliye cânibinden icazet-i hümayun için hükmi şerif sadaka olunmağın harc-ı bend ve hark ve tohum kendülerin olub *re'uya ve gayrıdan çeltük ziraatine*

rağbet edenler ziraat cyleyüb hasıl ettikleri çeltüğün evvelâ tohumunu ayırub ba'dehü cümle mahsulün nisfını bend ve hark sahiblerine virüb ve nisf-ı âharın ziraat edenler alub kabzettüklerinden sonra *sahib-i arza* öşrünü ziraati edenler kendü hisselerinden virmek üzere emr-i şerif mucibince sehti defter olundu ve çeltükden ma'dâ zikrolunan sudan mezre'aların sivarub intifa' eden kimesneler dahi hasıl ettikleri penbe ve gayrı mahsulü bend ve hark sahibi ile veçh-i meşruh üzere *münasafa* ederler.

Vakf-ı Feridun Ahmed bey et-tevvik'i.

Zemin-i mu'attala Köyne demekle ma'rufdur der nezd-i karye-i Yenice tâbi'i mezkûr.

Zemin-i mezbur-ı müşarünileyh Ahmed bey ve Yeni Şehrin mevkufat emini olan Mehmed bin hızırdan *tapulayub alub* mezkûr eminin temessüğü mucibince sehti defter olundu. Hasıl, ber veçh-i maktu' fi sene 100.

Eskişehir kazasına tâbi' Mayıslar nâm karye kurbinde nehr-i Sakarı civarında olan şâri-i a'zamı nehr-i mezbur harab etmekle âyende ve revende külli meşakkat çeküb ve Göynük kazasında vâkı' Nerdübanlu nâm derbendin yolu dahi sa'b ve sengistan olduğundan ma'dâ hâlâ bilkülliye münkati' olmağa karib olmağın 'Arab ve Accmden gelen *bazirgânlar külli muzayaka çeküb* ta'mir ve meremmete şiddet-i ihtiyacı olduğun ve beybazarı kazasında olan salif-üz-zikr karye-i Yenice kurbinde nehr-i Sakariden düstür-i mükerrerrem vezir-i a'zam hazret-i Mehmed Paşa edamallahü te'âlâ iclâlehu ile hervech-i iştirâk bir mikdar su ifraz edüb *kendü mallarile bir 'azim bend bağlayub* tuli on yedi bin zira' hark kazdırub mümkün yirmi müd çeltük tohumu ziraat olunub ziraat edenlerin kendü yerlerinde hasıl olan çeltüğün *tapulu yerinde* ziraat olunan çeltüğün *irgadiyesin* kendü malinden virüb cümlesin *mumaileyh alub* ashab-ı araziye a'şarı virildikten sonra *zikrolunan yolların tûnürine ve meremmetine sarfolunub* bâki-sin kendünün evkafına zam ve ilhak olunmak hâbinda izn-i sultanî recasına Eskişehir kadısı mevlânâ İbrahim dâme fazlulu âsitane-i sa'adete arzyledikde zikrolunan bend ve harkın ve çeltük ziraat olunacak arazinin *ushabı ve rcayası razı olurlar ise* veçh-i meşruh üzere bend ve hark ihdâs ettü-

rüb çeltük ziraat ettüresin ve zikrolunan çeltükden kendü hissesin ma'azzıkr yolları ta'mir ve meremmetine sarf ve bâkisin kendü evkafına zam ve ilhak eyleye deyyüPadişah-ı âlempenah tale bakah hazretlerinden izn-i hümayun irzani buyrulub maliye cânibinden mufassal hükmi-âlîşan inayet olunmağın zikrolunan bend ve harkı müşarünileyh edamallahü te'âlâ iclâlehu ile mumaileyh Ahmed bey bervech-i iştirâk kendü mallarile binâ ve ihdâs edüb ellî müd çeltük tohumu müşarünileyh ve yirmi beş müd tohum mumâileyh Ahmed Beye ta'yin olunub harc-ı bend ve hark ve tohum kendülerin olub reaya ve gayrıdan mumâileyhin zikrolunan tapulu yerlerinde çeltük ziraatı idenlerin ırgadiyesi mumâileyhin kendü malinden harc olunub hasıl olan çeltüğün cümlesi mumâileyh Ahmed Beyin olub ammâ kendü yerlerinde ziraat eden kimesneler evvelâ tohumu ifrâz edüb ba'dehu bâki kalan mahsulün nısfı mumâileyhe virüb ve nısf-ı âharın kendüler aldıkdan sonra kendüler aldıkları nısf mahsulden *sahib-i arza öşürlerin edâ* etmek üzere ber muceb-i emr-i şerif defter-i cedid-i hâkaniye kaydolundı ve çeltükden ma'da zikrolunan suyla mezre'aların sıvarub intifa' edenler dahi hasıl ettikleri penbe ve gayrı mahsulü bend ve hark sahibleri ile vech-i meşruh üzere münasafa ederler. (Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü, 585 numaralı Bursa evkaf defteri, Yp. 351).

6. Mülk-i hazret-i Mehmed Paşa edâmalahü te'âlâ iclâlehu.

Cezire-i Kuş Adası Haric-iz-defter tâbi'i İzmir.

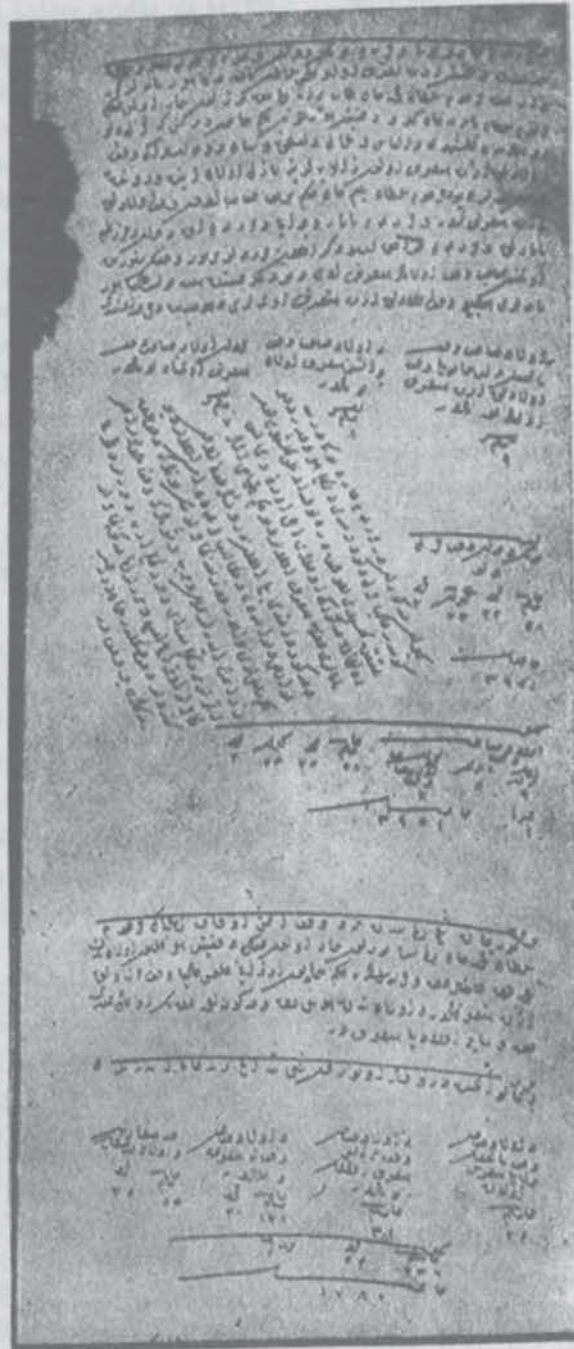
Hasılı an a'şar-ı hububat ve resm-i zemin ve resm-i tapu ve yava ve kaçkun ve gümrük ve kassabiye ve resm-i kahve ve resm-i keyle ve kapan ve beytülmâl-i hâssa ve âmme ve cürüm ve cinayet.

Kuşadası bundan akdem vezir-i a'zam iken vefat eden Cerrah Mehmed Paşaya her sene *Sakız mukataâtı eminlerine ellışer bin akçe virmek üzere mefrûzülkalem ve maktu'ulkıdem serbestlik üzere temlik* olunup veri-

len mülknâmei hümayun mucebince tasarruf eden veresei hâliyâ cezire-i mezburu *hüccet-i şer'îye ile sâbika vezir-i a'zam* olup hâlâ ka-immakam Mehmet Paşa edemallahu te'âlâ iclâlehu hazretlerine kendü ihtiyarları ile fâriğ olub mahall-i mezbure harbî küffar-i hakısarın gemileri gelüb yanaşub ve buccâc ve ebnâ-i sebîli rencide itmekten hâli olmadıkları ecilden müşarünileyh hazretleri dahi *ta-hassun için kendü malinden bir kalle ve bir han edüb* mukaddemâ Sakız eminlerine virilen elii bin akçeyi mumaileyh hazretlerinin bina eyledikleri kalle neferatının 'ulûfelerine beher sene mütevellisi yedinden verilmek ferman olunup *mukata'at defterlerine* dahi minvâl-i mezkûr üzere işaret olunub ve etraftan gelüb tavattun iden reaya mukaddemâ virilen mülknâme-i hümayun mucebince mahall-i mezburu muhafaza edüb hizmetleri mukabelesinde 'avâriz-i divâniye ve nüzül ve sayir tekâliften *beylerbeyi ve sancak beyi tekâlifinden* cümle muâf ve müsellemler olub ve hâliyâ cezire-i mezburenin gümrük ve *zarar-ı kassabiye* ve resm-i kahve ve resm-i kapan ve keyl ve a'şar ve beytülmâl-i âmme ve hâssa beytülmâl dahi ilhak olunmasın reca eyledikte virilmek ferman olunmakla zikrolunan gümrük ve zarar-ı kassabiye ve resm-i kahve ve resm-i kapan ve keyl ve a'şar ve resm-i tapu ve resm-i zemin ve yava ve kaçkun ve beytülmâl-i âmme ve hâssa ve cürüm ve cinayet dahi vech-i meşruh üzere defter-i cedidi hâkaniye kaydolunmak için bu hakire hitaben emr-i şerif vârid olmağla sebt-i defter olundu tahriren fi evail-i Zilka'de sene seb'a ve 'işrin ve elfe harrerehül-fakir Mustafa et-tevkîfi (Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü, 167 numaralı Sığla evkaf defteri, Yp. 43).

'An evkaf-ı vezir-i sâbık Kara Mehmed Paşa.

Sakız ve Kuş Adasında vâkıf Konevi Mehmed Paşanın musakkafatı olan evkafının vakfiye-i ma'mulünbihâsının sûreti Defterhane-i Âmirede sâyir evkaf defterleri ile zabtoluna.

I — Dimetokada Kızıl Deli oğullarına ait 172 ve 173 numaralı kayıtlar.

(İkâlet Arşivi, 732 numaralı defter)

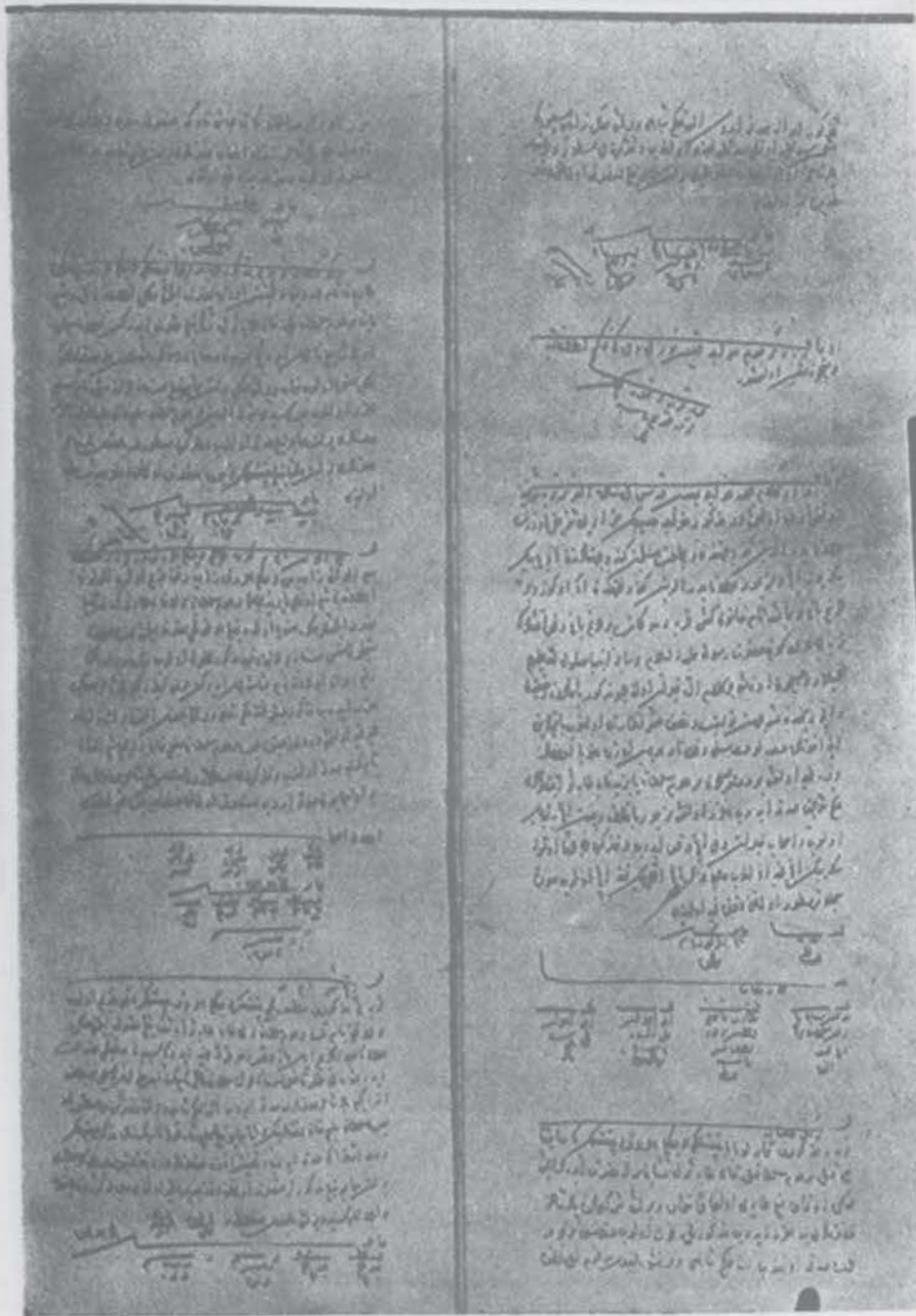

VI — Hızır İlyas zaviyesi ve Akçe Şeyh çiftliği (14 numaralı kayıt)

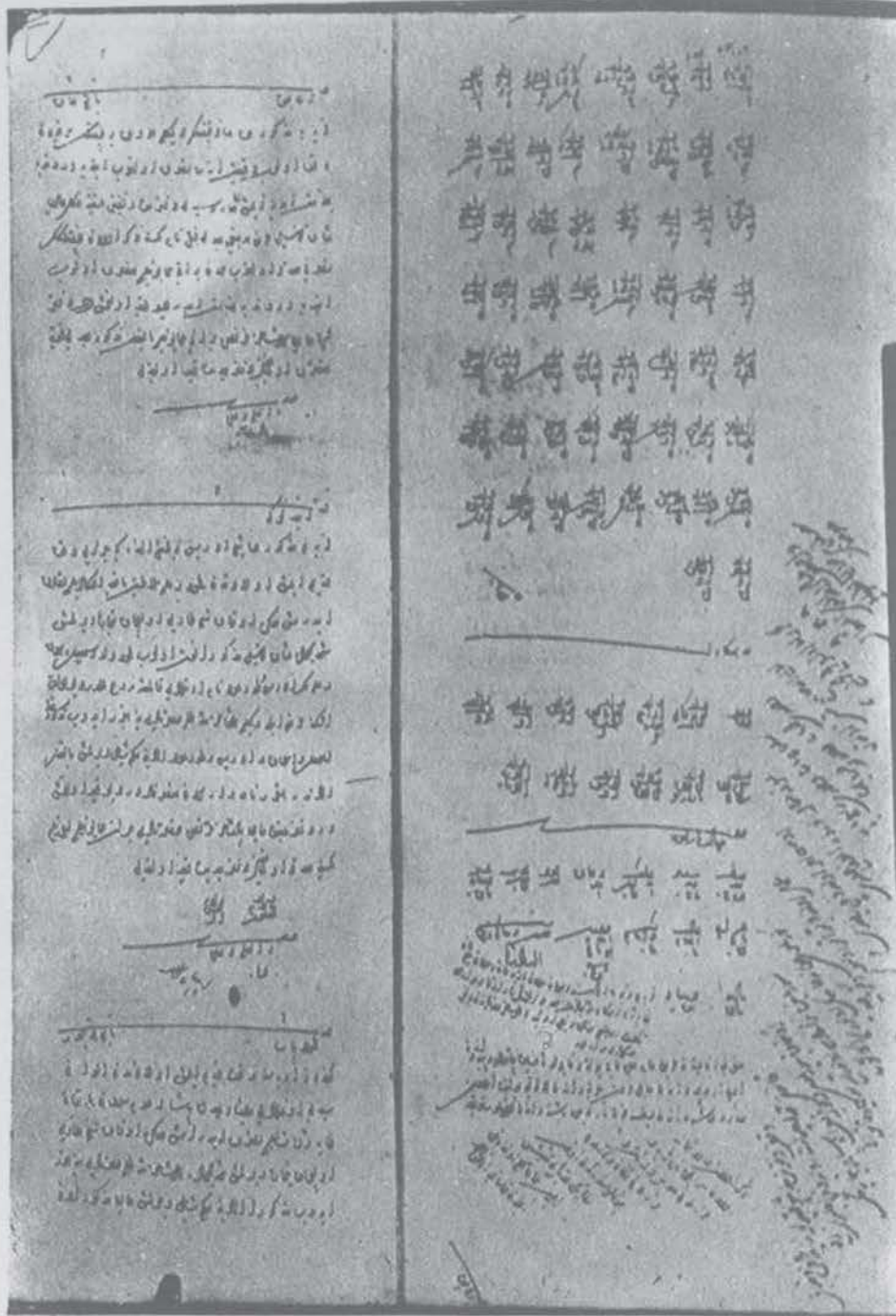
(Başvekalet Arşivi, 740 numaralı Kütahya defteri, yp. 14)

VII — Ahi Sökmen tekyesi, Şeyh Bayazıt ve Ahi Mustafa zavyeleri
(13 Numaralı kayıt)

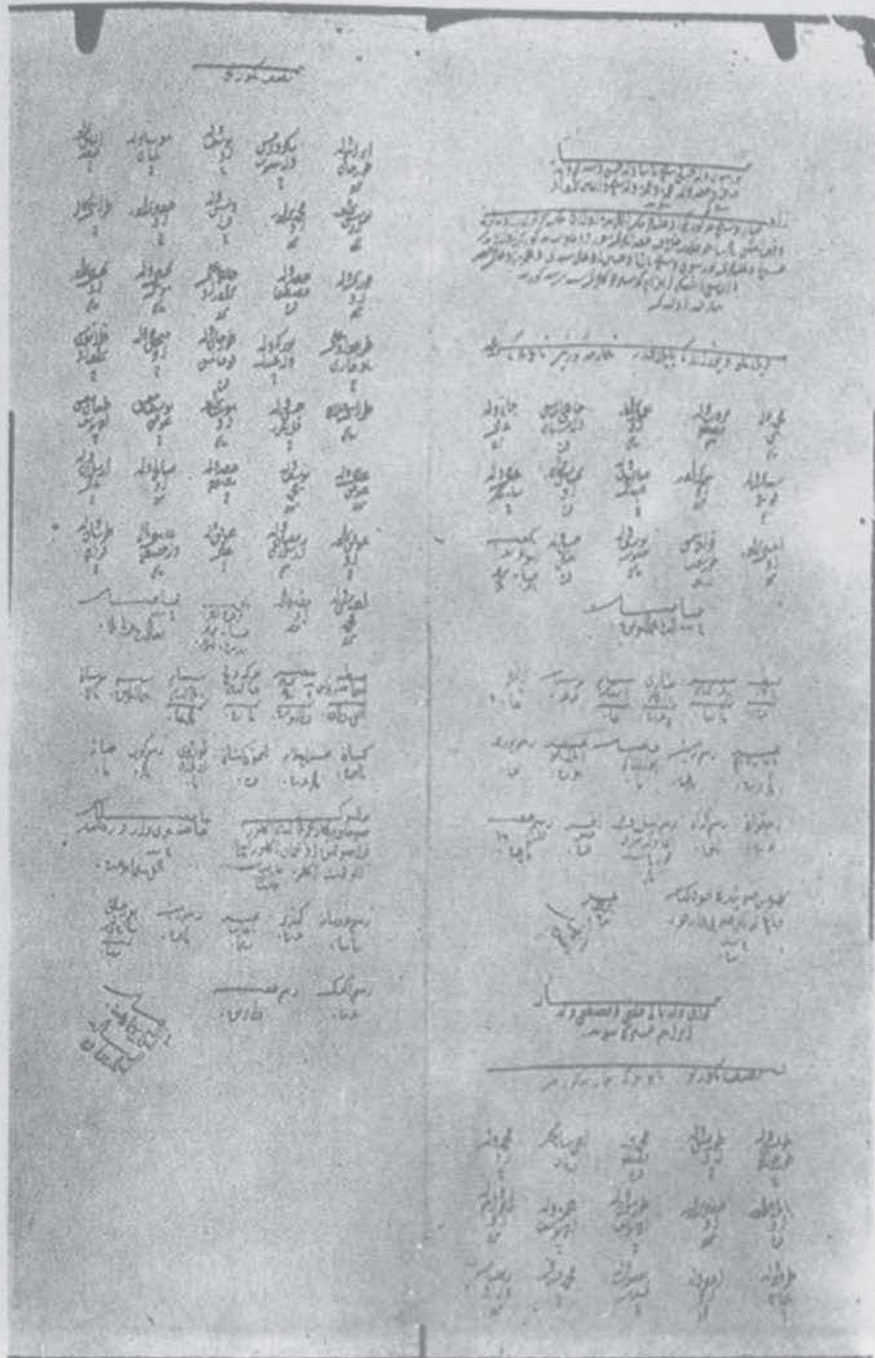

VIII — Şeyh Elvan zaviyesi (33 numaralı kayıt)

IX — Mahmud Paşa ve Şeyh İdris zaviyeleri

(Başvekkâlet Arşivi, 740 numaralı defter, Uşak kazası)

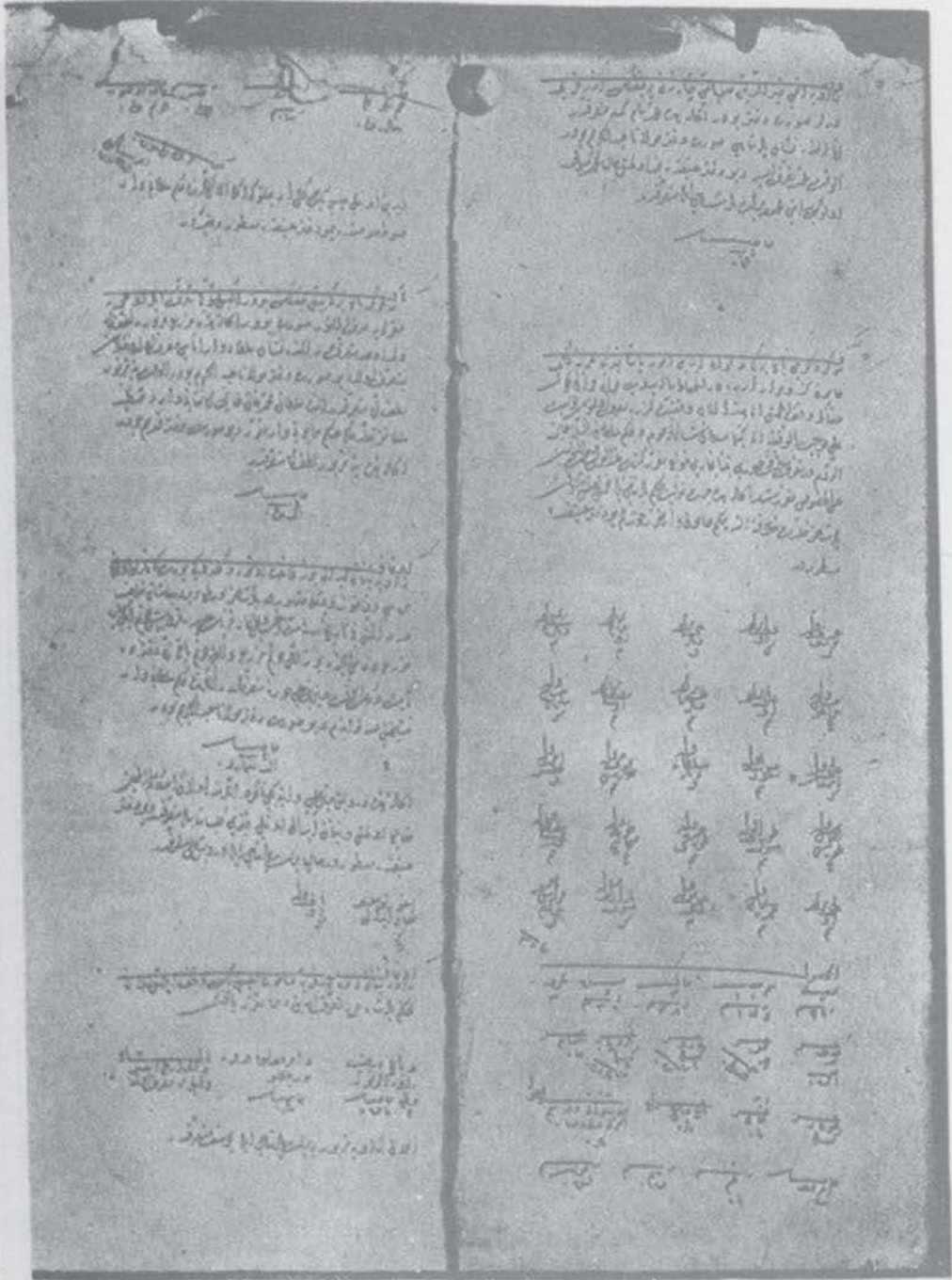

X — Sarı Şeyh zaviyesi

(Başvekkâlet Arşivi, 445 numaralı Aydın defteri, Fatih devri

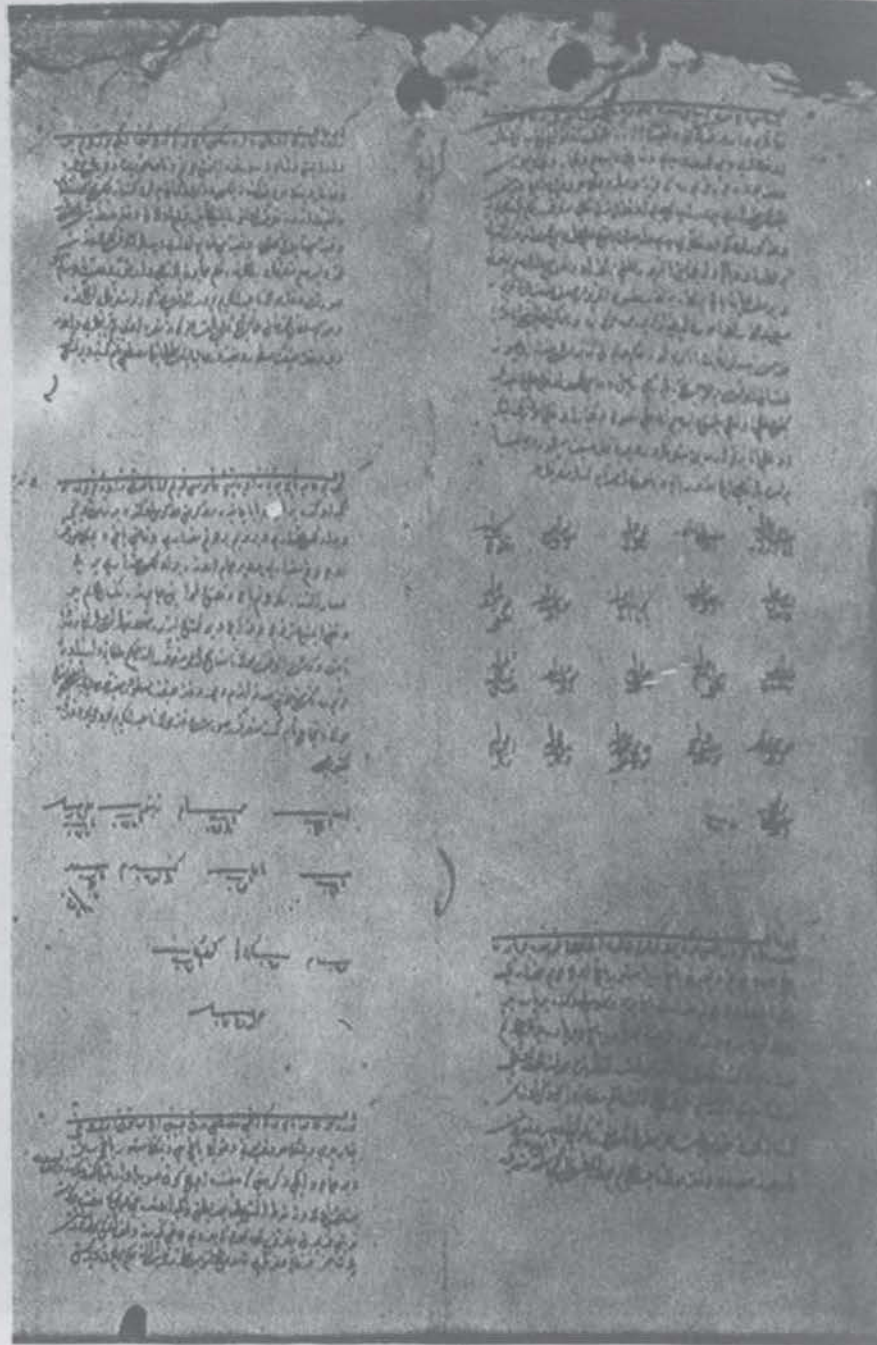

XI — Şeyh Muhiddin ve Ahi Mahmud zaviyesi (95 ve 96 numaralı kayıtlar)

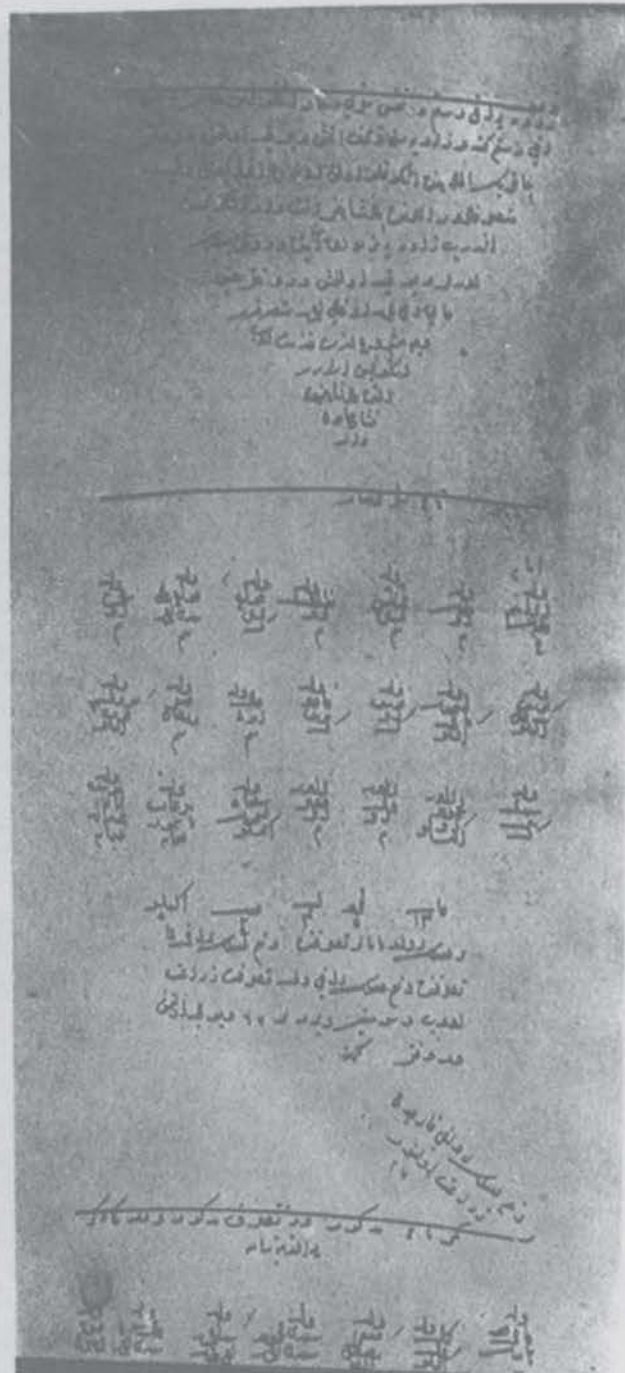
XII — Ahi Hayreddin ve Yatağan Abdal zaviyeleri (97 ve 98 numaralı kayıtlar)

(Başvekalet Arşivi, II. Beyazıt devrine âit numarasız İzmir defteri parçası yp. 22,23.)

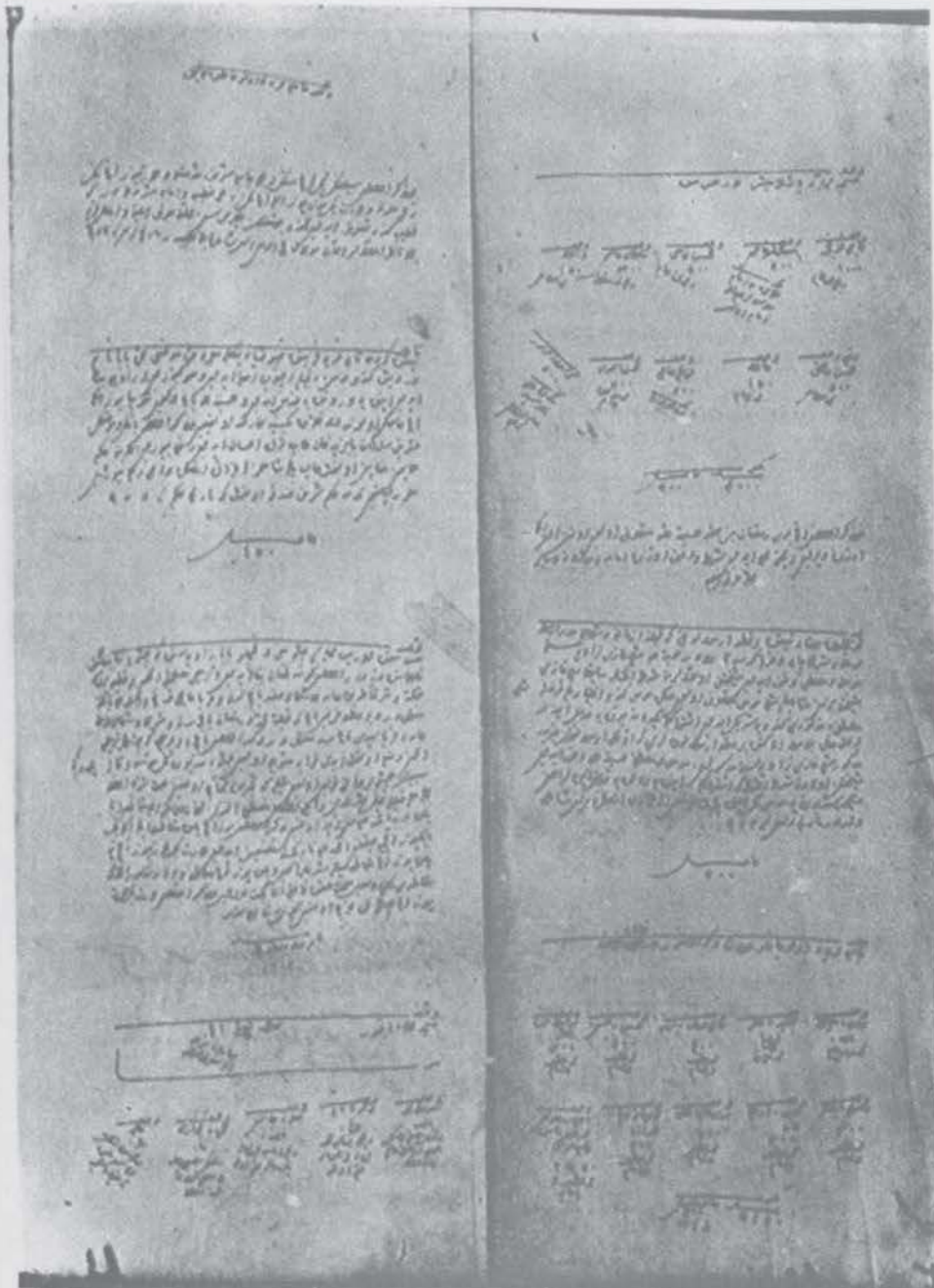
XIII — 99 ve 100 numaralı Kalenderhane ve zaviye kayıtları

(Başekâlet Arşivi, II. Bayazid devrine âit numarasız İzmir defteri parçası, yp. 24,25)

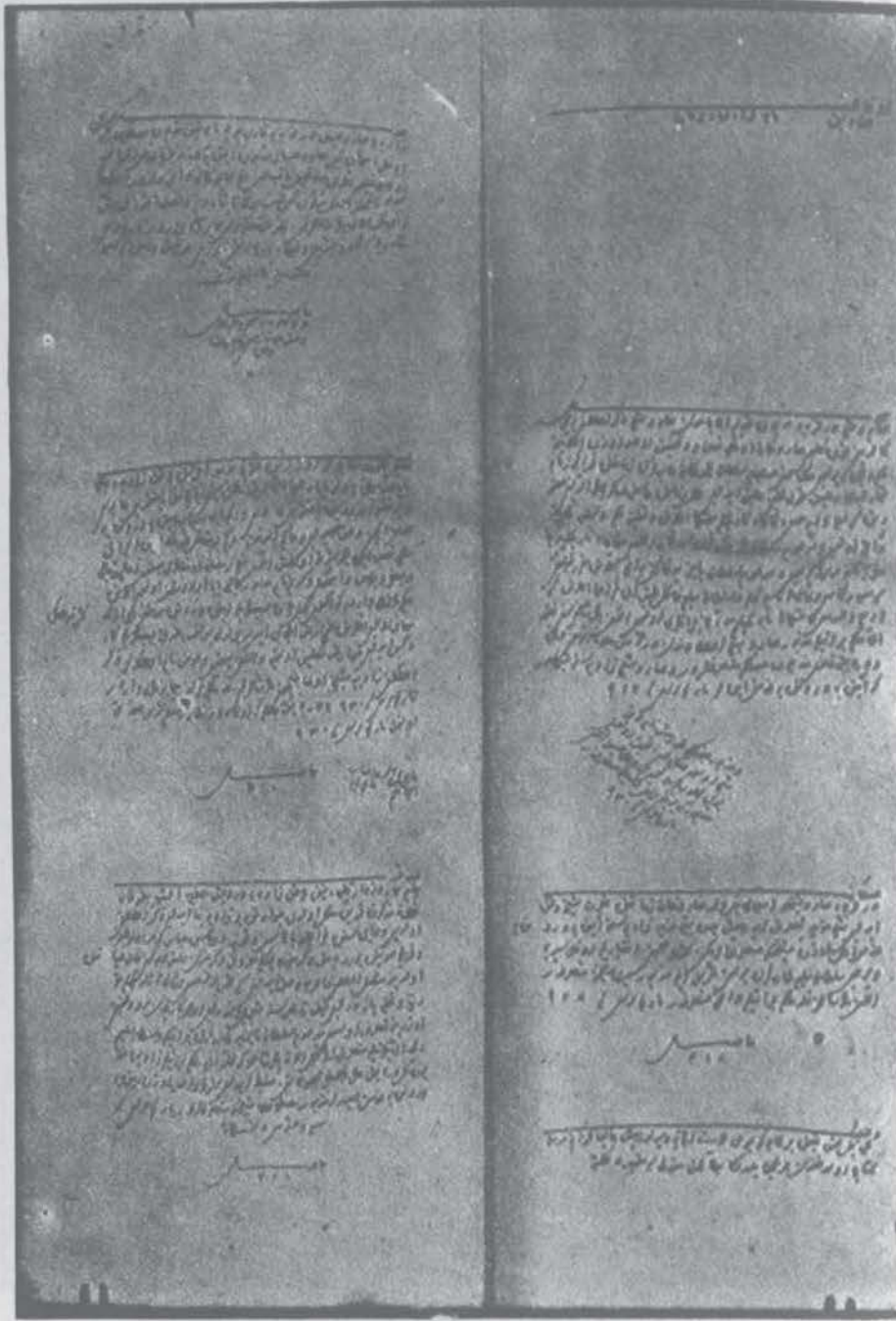
XV — Ahi Rüstem zaviyes (Eşkinciölü mülk) (8 numaralı kayıt)

(Başvekalet Arşivi, 376 numaralı Hudsvendigar defteri, yp. 138)

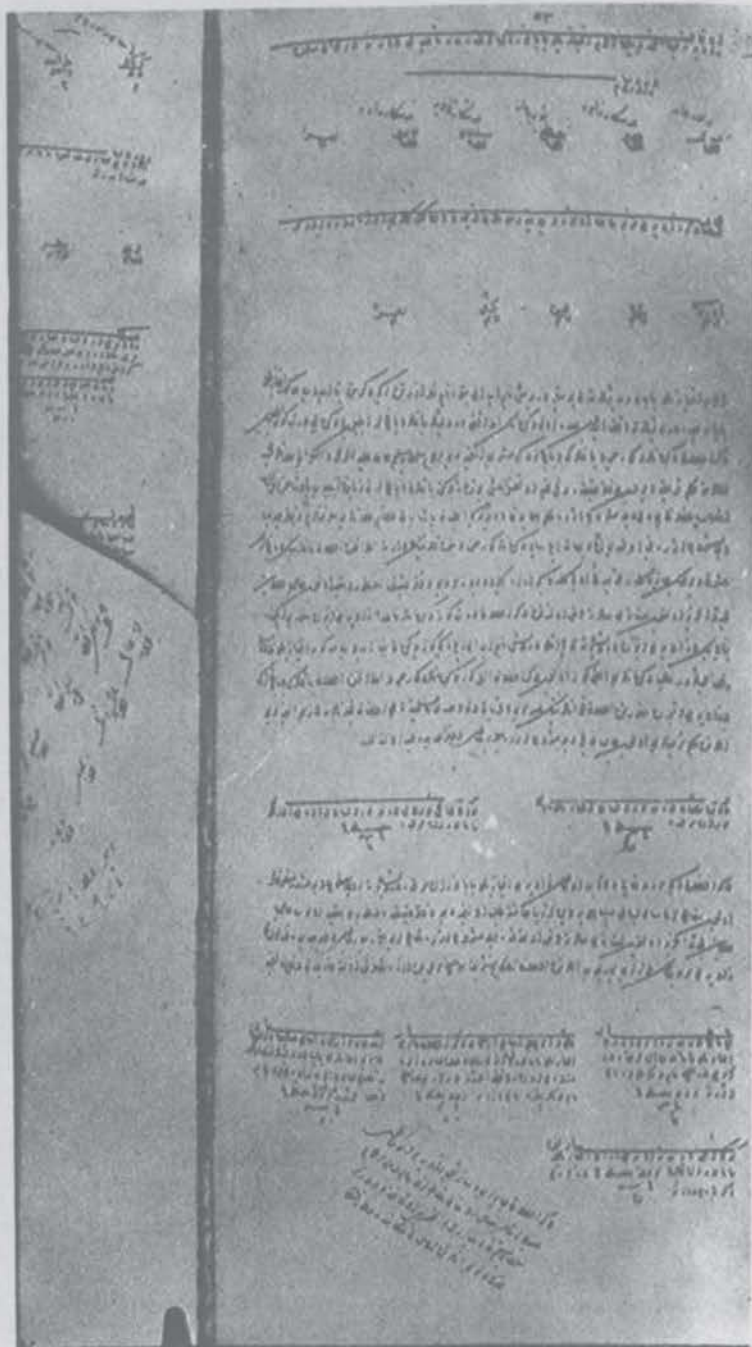
XVI— Şeyh Gazi, Hamza Baba ve Kamçılı Baba zaviyelerine ait 88, 89 ve 90 numaralı kayıtlar.

(Bağveket Arşivi, 464 numaralı Saruhan defteri, yp. 53).

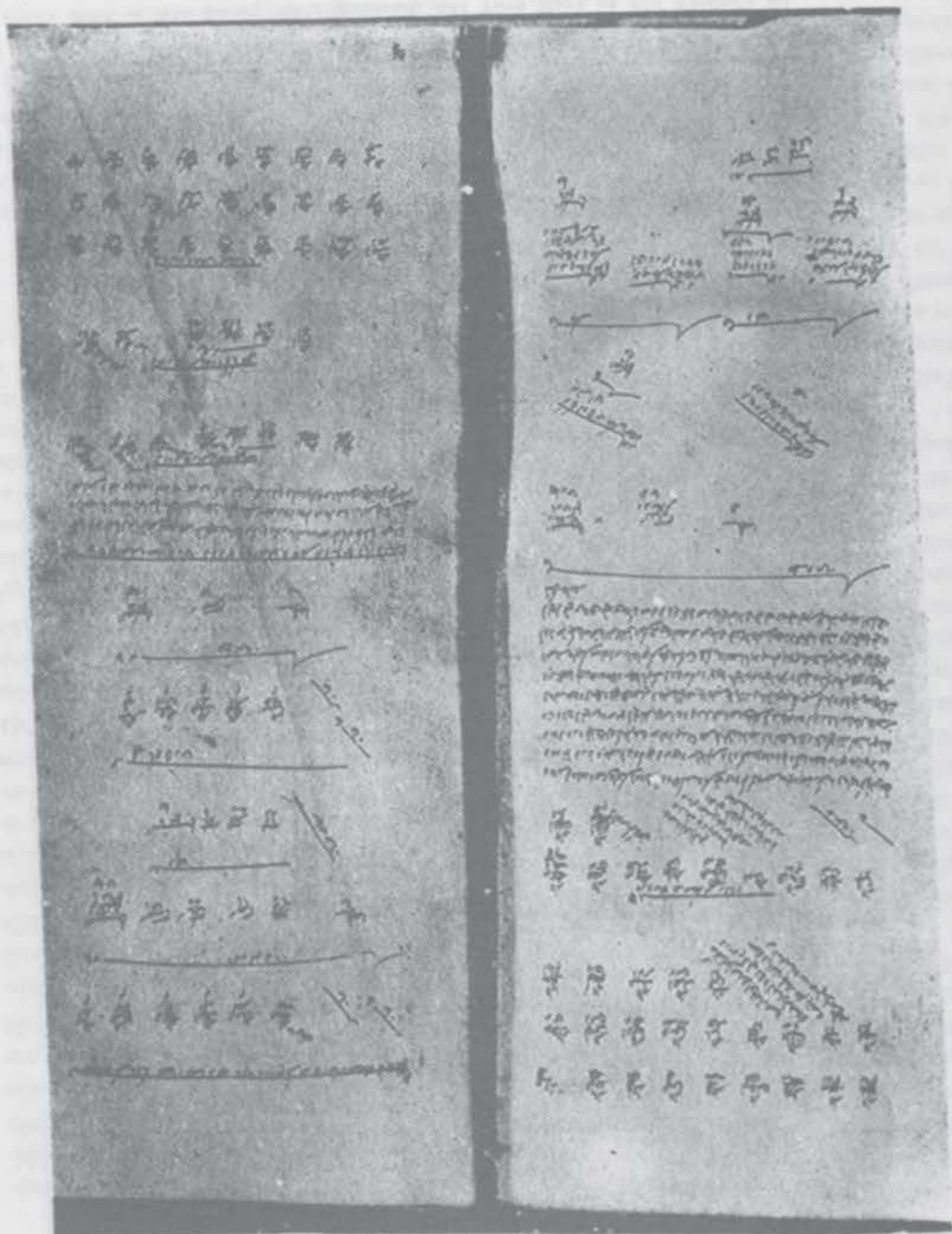
XVII — Sarı Şeyh Köy ve zaviyesi ile Sarı İsa, Hacı Baba ve Tufan dede zaviyeleri
(214 ve 215 numaralı kayıtlar)

(Başvekalıt Arşivi, 464 numaralı Saruhan evkaf defteri, yp. 49).

XIX — Akyazılı Baba dervişleri (208 numaralı kayıt)

(Başvekalet Arşivi, 300 numaralı Silistire defteri).

XXI — Ahi Elvan, Emir Mahmud, Ahi Tura Beye ve Ahi Ahmed'e âit
50 ve 51 numaralı kayıtlar.

Bağvekâlet Arşivi, 457 numaralı Ankara defteri, Ankara kazası)